

NLT

Norsk Lingvistisk Tidsskrift

Årgang 42 · 2024 · Hefte 1 · Novus forlag

Norsk Lingvistisk Tidsskrift

Utgitt i samarbeid med
Det Norske Videnskaps-Akademi

Redaktørane:

Elin Gunleifsen, Gro-Renée Rambø og Magnhild Selås
(Universitetet i Agder)

Redaksjonsråd:

Gisle Andersen (NHH)
Kaja Borthen (NTNU)
Kristin Melum Eide (NTNU)
Þórhallur Eypórsson (Háskóli Íslands)
Hilde Hasselgård (UiO)
Ernst Håkon Jahr (UiA)
Marit Julien (Lunds universitet)
Tor Anders Åfarli (NTNU)
Åse Mette Johansen (UiT)
Tor Arne Haugen (HVO)
David Håkansson (Uppsala universitet)
Tore Nettet (UiT)
Randi Neteland (UiB)
Åshild Søfteland (HiØ)
Signe Laake (OsloMet)

Vi ber om at manuskript og bøker til bokmeldingar sendast til redaktørane
og at de følgjer forfattarinstruksen på heimesida til NLT
(<http://ojs.novus.no/index.php/NLT/index>):
Elin Gunleifsen, Universitetet i Agder, Fakultet for humaniora og pedagogikk
Pb. 422, 4604 Kristiansand
(elin.gunleifsen@uia.no)

Novus forlag, postboks 104 Oppsal, 0619 Oslo
E-post: novus@novus.no
<http://www.novus.no>

Innhald

TOR ARNE HAUGEN

Klima-samansetningar i norske partiprogram 3

ERIC PAPAŽIAN

Faste apposisjoner i norsk 33

URD VINDENES

Å balansere teoretiske perspektiv i grammatikkinnføringer 67

GEIR LIMA

Evidensialitet og persepsjonsverb i norsk 115

HJALMAR P. PETERSEN

Dialektmiks illustreret med udtalen af /əu/ ó i Tórshavn 153

KARI KINN, MARIE LUND STOKKA OG VERÓNICA PÁJARO

Latin-Amerika-norsk: Noen første observasjoner 177

LARS S. VIKØR

Nynorskens første offisielle rettskriving: 1893 eller 1901? 213

Klima-samansetningar i norske partiprogram

Tor Arne Haugen

Institutt for språk og litteratur, Høgskulen i Volda

Klimaendring i form av global oppvarming er eit av vår tids viktigaste og mest omdiskuterte problem, og som for alle andre politiske saker spelar språkbruken og vinklingane i det politiske ordskiftet ei sentral rolle for korleis problemet blir oppfatta og vektlagt. Ei kartlegging av bruken av *klima* i valprogramma til dei ni største partia på Stortinget i perioden 2021–2025 viser at ein stor del av denne språkbruken er samansetningar med *klima* som forledd, og artikkelen presenterer ei grammatisk og semantisk kategorisering av desse samansetningane. Det blir også vist korleis dei ulike kategoriane er fordelte mellom programma.

Nøkkelord: *klima*, samansetningar, språkbruksanalyse, partiprogram

1 Innleiing

I kva samansetningar inngår *klima* som forledd i norske partiprogram? Som nøkkelord i den politiske debatten (og i *klimadebatten*) dei siste tiåra har *klima* fått ei sentral rolle i språkbruken om viktige samfunnsprospørsmål, og med ein språkvitskapleg inngang er målet med denne artikkelen å bidra til å kartlegge denne språkbruken. Tekstkorpuset som ligg til grunn, er samansett av valprogramma til dei ni største partia på Stortinget for perioden 2021–2025, og består i alt av 365 888 token.

Klimaendring blir av stadig fleire omtalt som eit av dei største problema vi står overfor i vår tid, og som kan føre til alvorlege konsekvensar for komande generasjonar (Eide et al., 2014). Samstundes kan det vere langt frå erkjenning av problemet til politisk handling, og det er heller ikkje alltid skilnadene mellom partia på dette feltet kjem så tydeleg fram, jf. analysen til Gloppen et al. (2014)

av valkampen før stortingsvalet i 2013. Dei diskuterer om klimaspørsmålet kan sjåast som ei valenssak i norsk politikk, dvs. ei sak utan klare frontar og der alle har dei same preferansane, men konkluderer med at det ikkje er slik. Til det er det for lita semje om kva som skal til for å løyse problema (Gloppen et al., 2014, s. 30), og dei sentrale dokumenta der dei politiske partia utformar sine ønske og prioriteringar, er i valprogramma til stortingsval. Narud og Valen (2004, s. 34) peikar på at valprogramma er politiske og ideologiske vegvisarar, dei kan sjåast som uttrykk for den kollektive viljen til partia og beskriv profilen deira i høve til konkurrerande parti. Det er difor interessant å sjå nærare på korleis *klima-* blir kopla til ulike domene gjennom samansetning i nettopp desse tekstane, og korleis bruken skil seg mellom dei ulike partia.

Samansetning er som kjent ei svært produktiv form for orddanning i norsk (jf. Eiesland, 2015; Faarlund et al., 1997, s. 55–56), og av dei 960 tokena som anten består av leksemet *klima* eller avleiingar og samansetningar der *klima* inngår, er det 761 token der *klima-* er forledd eller inngår i forleddet i ulike typar samansetningar. Med andre ord er samansetningar svært sentrale i språkbruk der *klima* inngår, og slike samansetningar er særleg interessante nettopp fordi dei seier noko om kva for andre fenomen som blir sett i samanheng med *klima*, og som så å seie blir *klima*-modifiserte: Gjennom samansetningar med *klima-* som forledd oppstår nye og snevrare kategoriar. Orddanninga i seg sjølv er også interessant på den måten at danning av leksikalske termar, sjølv om dei aktuelle leksikalske einingane i ulik grad er konvensjonelt etablerte, inneber eit meir eksplisitt fokus enn tilfellet er for omgrep som ikkje blir uttrykt med eigne ord. Når *klima* blir del av beskrivingane våre av prosessar, ting og eigenskapar ved fenomen i verda, er det fordi *klimaendringane* nettopp krev nye fokus og nye kategoriseringar.

Utgangspunktet for undersøkinga er følgjande forskingsspørsmål:

1. I kva samansetningar inngår *klima* som forledd (eller del av forledd) i partiprogramma, og kor frekvente er dei?
2. Kva grammatiske og semantiske grupper kan samansetningane delast inn i?
3. Korleis er samansetningane fordelte på programma til dei ulike partia?

1.1 Tidlegare relevant forskning

I korpuslingvistikken har ein gjerne søkt å setje saman representative korpus med dekontekstualiserte tekstar eller tekstbitar av same storleik frå ulike sjangrar (Mahlberg, 2007), men korpusmetodar kan sjølvstøtt også nyttast på bes-

temte tekstar som blir sette saman i sin heilskap: «Recent developments in the use of corpora stress the potential of corpus linguistic methodologies for the study of social meanings, ideologies and the construction of social reality» (Mahlberg, 2007, s. 191).

I det moderne samfunnet er den medierte språkbruken om eit tema i avgjerande grad med på å forme oppfatningane vi har om det, og bruksfrekvens kan seie noko om vektlegging av eit tema eller problemområde. Ikkje minst er språkbruken i det politiske domenet interessant, der sentrale saker blir diskuterte og vedtak gjorde. Ifølgje Andersen og Gjesdal (2020), som undersøkte bruken av *karbon*-uttrykk i stortingsdebattar mellom 1999 og 2018, auka bruken av *klima*-uttrykk i denne perioden med ei femdobling frå det første tiåret til det andre, medan *karbon*-uttrykk, som Andersen og Gjesdal (2020) undersøkte vidare, nesten blei tidobla. Dei peikar samstundes på at bruken av *klima*-uttrykk er langt større, og at det ville vere uhandterleg å analysere alle desse i deira materiale.

Dei siste åra har ein naturleg nok fått ei auka språkvitskapleg interesse for språkbruken kring klimaendringar, sjå Dormer (2020) for eit nyttig oversyn. Materialet frå tidlegare studiar spenner frå formelle rapportar om klimaendringar (t.d. Dahl, 2022; Dormer, 2020; Fløttum & Dahl, 2014) til tekstar frå redaksjonelle media (t.d. Atanasova & Koteyko, 2017; Dahl & Fløttum, 2017), sosiale media og blogggar (t.d. Fløttum et al., 2014; Veltri & Atanasova, 2017) og svar gjevne i spørjeundersøkingar (t.d. Andersen et al., 2022; Gjerstad & Fløttum, 2021). Det har ikkje lykkast å finne studiar som spesifikt tek føre seg ordet *klima* eller *klima* som orddanningselement, men Andersen og Gjesdal (2020) gjorde som nemnt ein liknande studie med *karbon*-uttrykk, medan Koteyko et al. (2010) undersøkte samansetningar med *carbon* i ulike typar internettekstar. Dei argumenterer for at «[c]ompounds can be seen as indicators for key junctures in a debate. They convey relevant meaning concisely and economically, as they lexically and conceptually compress issues under discussion into just two or more words» (Koteyko et al., 2010, s. 48). Dei fann at samansetningane plasserte seg i tre hovudklynger: eit finansielt domene, eit livsstilsrelatert domene og samansetningar knytt til verdiar og haldningar. Som tidlegare nemnt er ein stor del av *klima*-språkbruken i tekstkorpuset for studien som blir presentert her, knytt til samansetningar med *klima* som forledd, og det er sjølv sagt interessant å sjå nærare på ulike semantiske grupper også i partiprogramma.

Tilnærminga i den føreliggande studien har det til felles med diskursanalyse at hovudfokuset er på språkbruken og den tydinga dei aktuelle språklege einingane har i bestemte tekstar, medan fokuset på eit einskilt ord, ordlagingssele-

ment og omgrep er felles med den typen omgrepsanalyse ein finn i den tyske Begriffsgeshichte-tradisjonen (sjå t.d. Koselleck & Richter, 2011), der det også blir understreka at det ein er ute etter, er den spesifikke bruken av ord innanfor eit bestemt domene i samfunnet, nærare bestemt det politiske. Omgrep knytt til ord og ordformer endrar seg etter kvart som forståinga av verda og samfunnet endrar seg, og forståinga av eit nøkkelement som *klima*- er sjølvstøtt svært kontekstavhengig, både på mikro- og makronivå.

Ei anna grein av språkvitskapen som har vakse fram i seinare år, og som er svært relevant for denne studien, er korpusassistert diskursanalyse, jf. Partington et al. (2013) og Partington (2018), og sjølv om Stubbs (1996) og Krishnamurthy (1995) nytta korpus i diskursanalyse på 1990-talet, er det først utover på 2000-talet det har blitt vanleg å nytte korpusmetodar på ad-hoc-kompilerte tekstsamlingar, ikkje minst på grunn av at aukande digitalisering har gjeve enklare datainnsamling (Partington, 2018, s. 5). Baker (2006), Hoey et al. (2007) og Partington et al. (2013) er sentrale bidrag til dette feltet. Termen diskurs er notorisk fleirtydig og blir nytta på så mange måtar også av einskilde teoretikarar (jf. Harder, 2010), at termen språkbruksanalyse etter mitt syn er å føretrække for den typen studium som ligg føre her. Det blir då understreka at det ikkje ligg føre forsøk på å identifisere diskursar (som teljeleg omgrep) i den forstand ein opererer med dette i Foucault-inspirert diskursanalyse. Målet er på språkvitskapleg grunn å kartlegge bruken av *klima*-samansetningar i dei politiske programma.

I neste del skal vi sjå nærare på materialet og metoden som er brukt, før sjølve analysen av samansetningane blir presentert i del 3. Det blir først ein overordna analyse av materialet som heilskap, før dei ulike semantiske gruppene blir presenterte. Til slutt følgjer nokre konkluderande merknader i del 4.

2 Materiale og metode

Tekstkorpuset som ligg til grunn for undersøkinga, er som tidlegare nemnt sammansett av valprogramma til dei ni største partia på Stortinget for perioden 2021–2025, og består i alt av 365 888 token (løpande ord). Spesialiserte, sjølvkompilerte korpus av denne typen gjev høve til å undersøke språkbruken i bestemte (og fullstendige) tekstar av interesse, samstundes som korpusprogramvare gjer det mogleg med kartlegging av relativt store datamengder.

Valprogramma til dei politiske partia som stiller til stortingsval, er som nemnt sentrale styringsdokument der viktige politiske aktørar sine ønske og prioriteringar blir utforma språkleg. Om vi som Telhaug (1999) følgjer Dahl (1973) og skil mellom kognitive og normative kjelder, er partiprogramma iføl-

gje Telhaug (1999) i hovudsak normative kjelder: Dei er interessante uttrykk for ønske og løysingar og for korleis samfunnet *bør* sjå ut, men også for beskrivingar av røynda sett frå ulike politiske ståstader. Eit interessant trekk ved valprogram er også at dei truleg er mellom dei mest gjennomarbeidde og gjenomforhandla tekstane i skriftkulturen (jf. Narud og Valen, 2004, s. 34). Når dei ferdige resultatata ligg føre, er det etter grundige prosessar og forhandlingar internt i partia. At ni parti har kvar sine program, er i seg sjølv eit interessant grunnlag for samanlikning, og i tillegg til å sjå på programma som eit samla korpus, skal vi også sjå etter skilnader i vektlegging og typar av samansetningar.

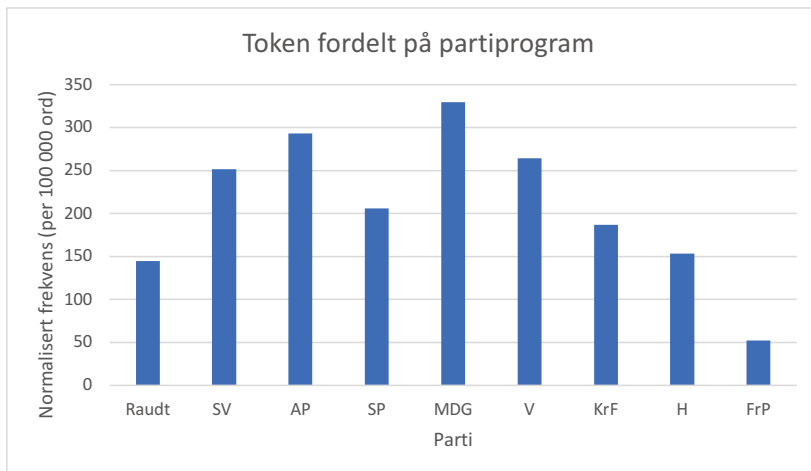
Ein viktig styrke ved språkbruksanalyse ved hjelp av spesialiserte korpus er at dei mogleggjer objektive samanlikningar på tvers av svært samanliknbare tekstar. Det ligg i korpusstilnærmingas natur å halde seg til faktisk førekomande ord(element) i dei aktuelle tekstane, og det vil med ei slik tilnærming vere mindre grad av tolking enn ved analyse av innhaldskategoriar som ikkje er knytte til spesifikke ord.

Tekstane i korpuset er bearbeidde versjonar av valprogramma til dei ni største partia på Stortinget i stortingsperioden 2021–2025. Pdf-versjonane av programma blei først opna i Microsoft Word, der tospalta tekstar også blei gjort om til einspalta. Deretter blei tekstane lagra i .txt-format med koding Unicode UTF-8 og handsama i korpusprogramvara AntConc, versjon 4.0.3 (Anthony, 2022), med bruk av konkordanseverktøy, ordverktøy og kollokasjonsverktøy. Dei detaljerte analysane av nokre av dei mest frekvente samansetningane i del 3 bygger på analyse av konkordanselinene til dei aktuelle orda med ein kontekst på 15 token på kvar side, men med moglegheit for å sjå på større kontekst ved behov. I kollokasjonsverktøyet er standardinnstillingane i AntConc brukt, med søkevindauga 5 ord på kvar side og kollokasjonsstyrke sortert etter log-likelihood (jf. Dunning, 1993).

3 Resultat

Om vi først kastar eit blick på korpuset samla, er dei 761 tokena med *klima* i forleddet fordelte på 140 typar (unike ord) i form av ordformer og på 100 typar i form av lemma (etter manuell lemmatisering).¹ Normalisert frekvens kan seie

1. I lemmatiseringa, der ulike bøyingsformer av same leksem er samla, er også rettskrivingsvariantar som *tilpassing/tilpasning* slegne saman. Dette er gjort slik at den mest frekvente varianten er valt som oppslagsform. Uttrykk av typen *klima-* og *miljøarbeid*, der *klima* er sidestilt med forleddet i ei etterfølgjande samansetning, er ikkje inkludert i analysen.

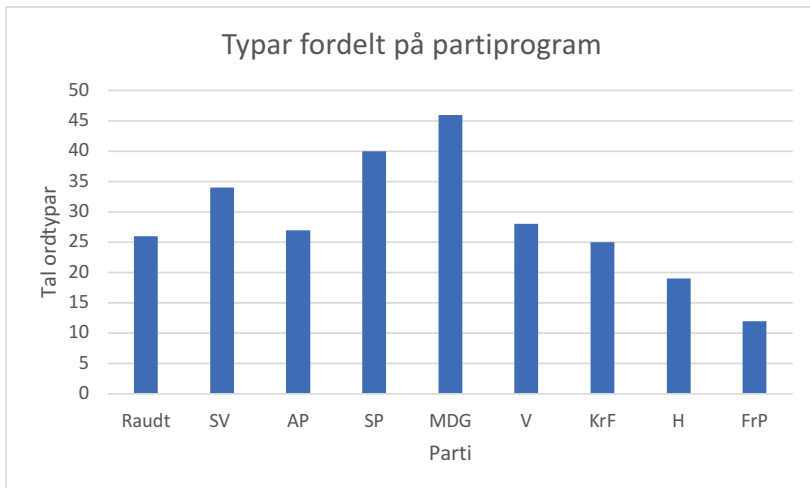

Figur 1: *Klima*-samansetningar: token fordelt på partiprogram.

noko om vektlegging av *klima* i dei ulike programma, og fordelinga er som vist i figur 1.

Som vi ser, er det relativt store skilnader mellom partia, med MDG som partiet med klårt høgast frekvens, medan FrP ligg klårt lågast. I den norske politiske debatten er det SV, MDG og V som profilerer seg som dei tydelegaste miljøpartia, og vi ser også at dette blir spegla i bruken av samansetningar med *klima*. Meir overraskande er det kan hende at Ap er det partiet som har den nest høgaste frekvensen av slike konstruksjonar. Ap er elles eit tradisjonelt industriparti, som ikkje har ein like sterk miljøprofil som dei nemnde partia, og som saman med Høgre og FrP blir omtalt som eit tydeleg vekstparti i norsk politikk (Båtstrand, 2014).

Om vi ser på talet på typar, blir biletet litt annleis, sjå figur 2. Dette kan seie noko om breidda i bruken av samansetningane, og dermed om kor mange område som blir omfatta av denne språkbruken. Dei største skilnadene i høve til token-fordelinga er at for Ap er breidda av samansetningar relativt sett langt mindre enn talet på token, medan for Sp er dette tilhøvet motsett. Ein nærare titt på materialet viser at for Ap står samansetninga *klimavennlig* åleine for 32 % av tokena. Dette skal vi kome tilbake til i analysen av dei semantiske gruppene under.

Figur 2: Klima-samansetningar: typar fordelt på partiprogram.

Lemma	Frek.	Disp.	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	FRP
klimagassutslipp	87	9	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	FRP
klimavennlig	86	8	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	
klimaendring	83	9	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	FRP
klimapolitikk	48	8	R	SV	AP	SP	MDG		KRF	H	FRP
klimatilpasning	39	7	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF		
klimamål	38	9	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	FRP
klimagass	31	7	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF		
klimatiltak	26	8	R	SV	AP	SP	MDG	V		H	FRP
klimakrise	25	6	R	SV	AP		MDG	V	KRF		
klimautslipp	19	7	R	SV	AP	SP	MDG		KRF	H	
klimatefinansiering	18	4	R	SV		SP			KRF		
klimaløsning	15	5		SV	AP	SP	MDG				
klimarisiko	15	5		SV	AP		MDG	V	KRF		
klimakutt	13	4		SV		SP		V	KRF		
klimaomstilling	11	5		SV	AP	SP	MDG		KRF		
klimateavtale	11	7	R	SV	AP	SP	MDG		KRF	H	

Tabell 1: Samansetningar med frekvens > 10.

Vi skal sjå meir detaljert på dei mest frekvente samansetningane og på dei ulike typane av samansetningar nedanfor, men lat oss først sjå litt meir overordna på materialet. Av dei 100 typane er det 58 som førekjem meir enn éin gong, medan 42 då er hapax legomenon (dvs. at dei førekjem berre éin gong i korpuset). Eit oversyn over samansetningane med frekvens > 10 er gjeve i tabell 1.

Tabellen viser tokenfrekvensen (Frek.) til dei 16 mest frekvente lemmaa i materialet, i tillegg til dispersjonen (Disp.), det vil seie kor mange av programma det einskilde lemmaet førekjem i. Dette er nærare spesifisert i kolonnane vidare til høgre i tabellen. Som vi ser, er det berre *klimagassutslipp*, *klimaendring* og *klimamål* som førekjem i alle ni programma.

Eit viktig felles trekk ved strukturen til alle samansetningane i materialet er at dei er determinative (Faarlund et al., 1997, s. 62), dvs. at etterleddet bestemmer kva fenomen ordet som heilskap viser til, medan forleddet avgrensar eller modifierer dette og knyter det (i vårt tilfelle) til *klima*-domenet. Av dei 100 typane er det 88 substantiv, elleve adjektiv (t.d. *klimavennlig*) og eitt verb (*klimajustere*). I all hovudsak kan vi seie at substantiva anten denoterer ein 'prosess' (typisk verbalsubstantiv, slik som *klimagassutslipp*, *klimaendring* og *klimatilpassning*) eller ein 'ting' (slik som *klimapolitikk*, *klimagass* og *klimamål*), medan adjektiva denoterer 'eigenskap' og verbet 'prosess'. Eit unntak er *klimarettferdighet*, som er det einaste substantivet der etterleddet er danna av eit adjektiv (*rettferdig*), og som er kategorisert som 'eigenskap'.

I materialet ser vi også at ein del av samansetningane kan vere danna med utgangspunkt i andre samansetningar, noko som understrekar produktiviteten:

Samansetningar som samansetnings- eller avleiingsstammer					
klimaeffekt	3	klimaeffektiv	1		
klimafond	7	klimafondsordning	1		
klimagass	31	klimagassutslipp	87		
klimaomstilling	11	klimaomstillingsutvalg	1		
klimapolitikk	48	klimapolitisk	1		
klimarisiko	15	klimarisikoutvalg	1		
klimaråd	1	klimarådgiver	1	klimarådgivning	1
klimasats	2	klimasatsmidler	1	klimasatsordning	2
klimatilpassning	39	klimatilpassningsplan	2	klimatilpassningstiltak	2
klimautslipp	19	klimautslippsmål	1		

Tabell 2: Samansetningar som samansetnings- eller avleiingsstammer.

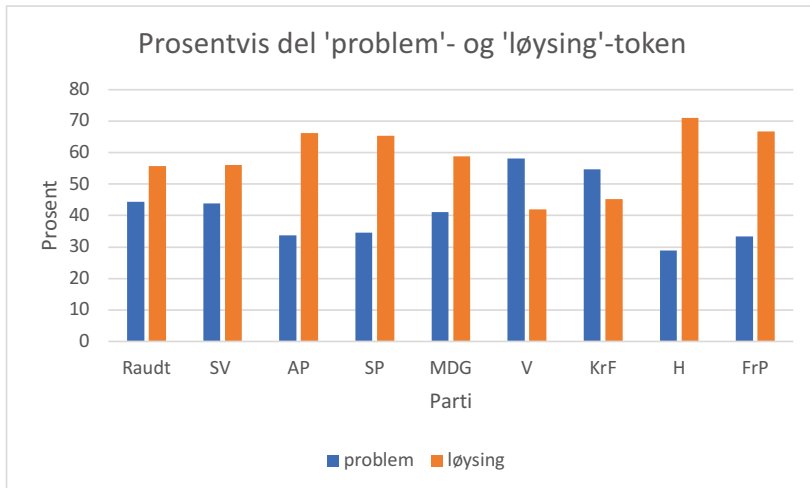
I tabellen ser vi t.d. at vi i materialet har både *klimaeffekt* (frekvens 3) og avleiinga *klimaeffektiv* (frekvens 1), og vi har *klimafond* (frekvens 7) som samansetningsstamme for *klimafondsordning* (frekvens 1).

To overordna føremål med eit valprogram er for det første å beskrive dei problema ein meiner samfunnet står overfor og for det andre å beskrive ønska løysingar på desse problema. Desse beskrivingane har typisk ulike tidsreferansar: Medan problembeskriving refererer til notida, refererer løysingsbeskrivingane til framtida. Samansetningane i korpuset kan også overordna kategoriserast etter ei slik todeling. Denne todelinga kan til ein viss grad gjerast både kontekstuell og med grunnlag i tidsreferanse på den eine sida og på grunnlag av kva sjølve ordet denoterer på den andre, men dei kontekstuelle rammene er ikkje alltid klårt åtskilte. Ser vi på døme med samansetninga *klimaendring* i (1)–(3), har vi i (1) eit typisk døme på problembeskriving av notida (*truer*). I (2) har vi derimot ei kontekstuell ramme med løysingsbeskriving og framtidsreferanse (*skal ha*). I (3) flyt desse over i kvarandre ved at *mer kunnskap* impliserer at ein allereie har kunnskap om *klimaendringar* i notida, men at ein i framtida treng meir.

- (1) Klimaendringar og tap av natur truer vårt livsgrunnlag og vår eksistens (Ap)
- (2) Planen skal ha konkrete mål som gjør hele Norge bedre rustet mot klimaendringar og framtidige kriser (R)
- (3) Samtidig trengs mer kunnskap om hvordan klimaendringar vil påvirke matproduksjon og biologisk mangfold på land og i havet (MDG)

Samstundes denoterer ordet *klimaendring* i alle tilfella ‘problemet’, og ikkje ei ‘løysing’. Eg har difor valt å kategorisere på grunnlag av ordets denotasjon, og då slik at orda i ‘problem’-kategorien denoterer noko som er problemet, ein del av problemet eller på ein eller annan måte er involvert i problemet, medan orda i ‘løysing’-kategorien, som t.d. *klimatiltak* er ei løysing, ein del av ei løysing eller på ein eller annan måte er involverte i ei løysing. Kategoriseringa er gjort med grunnlag i materialet som heilskap (ikkje med utgangspunkt i det einskilte partiprogrammet), og ved tvil blei konkordanselinene til det einskilte ordet i korpuset som heilskap gjennomgått. På grunnlag av tokenfrekvens får vi då ei samla fordeling med 41 % ‘problem’ og 59 % ‘løysing’. Mellom partia er fordelinga som vist i figur 3.

Som vi ser, har dei to partia lengst til venstre nesten lik fordeling, med ei viss overvekt av ‘løysing’. For Ap og Sp er denne overvekta langt større, om

Figur 3: Prosentvis fordeling av token som denoterer 'problem' og 'løysing'.

Semantisk gruppe	Typar	Token	Prosent
klimaendingsprosessen (eks. <i>klimaendring</i>)	2	84	11,0
prosess som fører til klimaendring (eks. <i>klimagassutslipp</i>)	2	106	13,9
ting involvert i klimaendring (eks. <i>klimagass</i>)	1	31	4,1
resultat av klimaendingsprosessen (eks. <i>klimakrise</i>)	10	67	8,8
tiltak for å motverke klimaendring (eks. <i>klimatiltak</i>)	42	231	30,4
økonomisk tiltak for å motverke klimaendring (eks. <i>klimatefinansiering</i>)	18	68	8,9
tiltak som må innførast som følgje av klimaendring (eks. <i>klimateilpassing</i>)	2	41	5,4
eigenskap vurdert på grunnlag av klimapåverknad (eks. <i>klimatevnenlig</i>)	13	108	14,2
Andre	10	25	3,3
Sum	100	761	100,0

Tabell 3: Semantiske grupper i materialet som heilskap.

enn ikkje like stor som for dei to partia lengst til høgre. For sentrumpartia V og KrF er fordelinga motsett, med klår overvekt av 'problem'. MDG hamnar midt mellom fordelinga til Raudt og SV på den eine sida og Ap og Sp på den andre, og har også klår overvekt av 'løysing'.

I tillegg til dei overordna kategoriane 'problem' og 'løysing' kan samansettingane i korpuset delast inn i meir spesifikke semantiske kategoriar. I gjennomgangen av desse kategoriane skal vi også sjå dei i høve til grammatiske

eigenskapar. Fordelinga av dei semantiske kategoriane i materialet samla er vist i tabell 3.

Kor mange typar tokena i kvar gruppe er fordelt på, seier noko om breidda i språkbruken i den aktuelle kategorien. Ikkje overraskande er det kategoriane med tiltak og ulike løysingar som er knytt til flest typar, sidan ei sentral oppgåve for dei politiske partia er å beskrive sine løysingar på ulike område og i ulike sektorar. I fleire av dei problembeskrivande kategoriane er det derimot berre éin eller to typar (som i slike tilfelle står i parentes i undertittelen i delkapitla under). I tillegg til semantiske og grammatiske eigenskapar skal vi sjå på fordeling mellom partiprogramma, og det vi då skal legge til grunn, er den prosentvise vektlegginga av kvar kategori, i høve til samla bruk av *klima-samansetningar*.

I kategorien «andre» i tabell 3 er fem mindre frekvente semantiske grupper slegne saman. Ingen av desse består av fleire enn to typar, og ingen er representerte med fleire enn sju token i materialet. Vi skal difor ikkje gå nærare inn på desse i det følgjande, men før vi går vidare til dei mest tokenfrekvente gruppene, er det verdt å nemne at gruppa ‘nokon klimaendring går utover’ er mellom dei minst frekvente. Typane her er samansetningane *klimaflyktning*, som blir brukt av Raudt, SV og Venstre, men til saman berre fire gonger, og *klimafordreven*, som blir brukt éin gong av KrF. Samanlagt er dette dermed ein kategori som er lite brukt mellom samansetningane.

3.1 ‘klimaendingsprosessen’ (*klimaendring*, *klimaforandring*)

Samansetningane i denne gruppa denoterer sjølve klimaendingsprosessen, og består av dei to typane *klimaendring* (83) og *klimaforandring* (1). Førstnemnde er mellom dei få samansetningane som er brukt i alle ni programma, og sjølve samansetninga *klimaendring*, som har eit verbalsubstantiv som etterledd, kan tolkast både slik at *klima* er subjekt i prosessen (*klimaet endrar seg*), og slik at det er objekt (*nokon eller noko endrar klimaet*). Ser ein på dei 83 språkbruks-tilfella med *klimaendring* i korpuset, er det nesten utan unntak tolkinga der *klima* er subjekt som er mest nærliggande, jf. følgjande representative døme (partiforkortingane viser til dei respektive partiprogramma i korpuset):

- (1) Klimaendringer og tap av natur truer vårt livsgrunnlag og vår eksistens (Ap)
- (2) Planen skal ha konkrete mål som gjør hele Norge bedre rustet mot klimaendringer og framtidige kriser (R)

- (3) Samtidig trengs mer kunnskap om hvordan klimaendringer vil påvirke matproduksjon og biologisk mangfold på land og i havet (MDG)
- (4) Naturen kan beskytte oss mot katastrofale konsekvenser av klimaendringer og er hjem for de artene vi deler jorden med (V)

Endringane i seg sjølv blir i all hovudsak framstilt som noko som skjer, med klimaet sjølv forstått som subjektet i prosessen. Når nokon eller noko som er årsak til endringane er inkludert i same konkordanseline, er det første og fremst gjennom bruk av beskrivaren *menneskeskapt* som tillegg til kjernen *klimaendring(ar)*, i tilfelle der ein ønsker å understreke mennesket som agent og subjekt i prosessen. Av dei 83 brukstilfella i korpuset er det berre fire som har eit slikt tillegg:

- (5) De menneskeskapte klimaendringene er i stor grad forårsaket av kapitalismens veksttvang og løses ikke individuelt, men i fellesskap (R)
- (6) Menneskeskapte klimaendringer og global oppvarming er den mest alvorlige trusselen mot livsgrunnlaget på jorda (Ap)
- (7) For å møte disse utfordringene vil KrF føre en politikk i tråd med FNs bærekraftsmål, verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe de menneskeskapte klimaendringene (KrF)
- (8) Samtidig kan det være uheldig og uriktig å koble enhver flom, hete- eller kulde- bølge, storm og andre værformer til påstanden om menneskeskapte klimaendringer (FrP)

I (8) ser vi at poenget snarare er å så tvil om at alle klimaendringar er menneskeskapte.

Trass i at kombinasjonen *menneskeskapt klimaendring* berre førekjem fire gonger, viser ein kollokasjonsanalyse likevel at *menneskeskapt* er mellom dei sterkast assosierte kollokatorane til *klimaendring*. Dei fem sterkaste kollokatorane sortert etter log-likelihood er presenterte i tabell 4. Frekvens viser her til samla frekvens før og etter kjerneordet (søkevindauga fem ord), og vi ser at ingen av kollokatorane er veldig frekvente.

Ei direkte årsak til *klimaendringar* i same konkordanseline blir elles berre inkludert i følgjande tilfelle:

- (9) De rike landene står for en stor del av klimagassutslippene, samtidig som klimaendringene vil berøre mange av de fattigste landene sterkest (KrF)

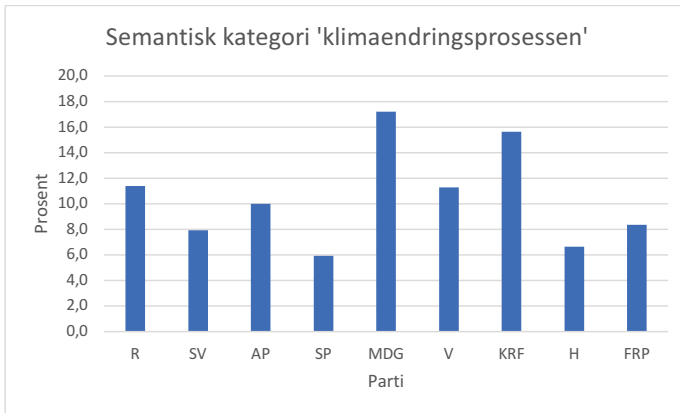
Kollokator	Frek. VH	Disp.	LL
konsekvenser	6	4	35,9
naturødeleggelse	3	1	33,5
menneskeskape	4	4	32,1
katastrofale	3	3	29,1
dramatiske	3	3	26,6

Tabell 4: Dei sterkast assosierte kollokatorane til *klimaendring*, sortert etter log-likelihood.

- (10) Brenning av olje, kull og gass er den viktigste årsaken til klimaendringene (MDG)
- (11) Klimaendringene skyldes utslipp fra bruk av fossile energikilder (R)

Det er såleis vinklinga der klimaet er konstruert som eit subjekt som endrar seg sjølv, som dominerer.

Vektlegginga av ‘klimaendingsprosessen’, målt som prosentvis del av partiets samla bruk av *klima*-samansetningar, er som vist i figur 4. Vi ser at MDG og KrF skil seg ut som partia med mest vekt på dette, medan Sp og H vektlegg dette høvesvis minst.

Figur 4: Prosentvis del av samla bruk av *klima*-samansetningar for den semantiske kategorien ‘klimaendingsprosessen’.

3.2 ‘prosess som fører til klimaendring’ (klimagassutslipp, klimautslipp)

Samansetningane i denne gruppa er *klimagassutslipp* (86) og *klimautslipp* (19), som også er verbalsubstantiv. Det er her snakk om materielle prosessar som

fører til klimaendring. I motsetnad til ved bruk av *klimaendring*, som vi i 3.1 såg i stor grad er språkleg konstruert som ein prosess som skjer av seg sjølv, er det i bruksdøma her svært ofte med eit ledd som refererer til kven som står for utsleppa og/eller kvar dei skjer. Stadadverbial av denne typen medfører typisk også ei utpeiking av kvar ein ønsker å plassere ansvaret:

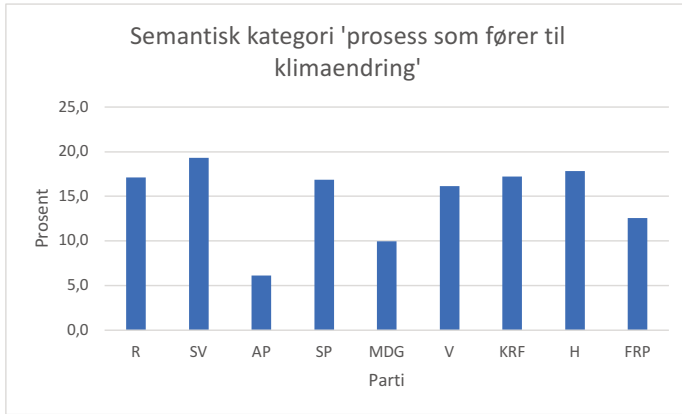
- (12) Oljefondet er bygget på inntekter fra olje- og gassvirksomhet som har gitt store klimagassutslipp. Norge må jobbe for å betale ned denne klimagjelden (MDG)
- (13) Samferdselssektoren står for en tredjedel av klimagassutslippene i Norge (KrF)
- (14) Vårt mål er at klimagassutslippene fra jordbruket skal halveres innen 2030 (V)
- (15) Innen 2030 skal vi oppnå 50 prosent reduksjon av klimagassutslipp i petroleumssektoren (V)

I alt inkluderer 58 % av brukstilfella eit slikt ledd. *Klimagassutslipp* og *klimautslipp* er elles nært assosiert med prosessar som *reducere* og *kutte*, som er sentrale tiltak alle dei politiske partia er meir eller mindre opptekne av. I alt er 75 % av brukstilfella knytt til prosessar med liknande tyding (i tillegg til *reducere* og *kutte* t.d. *eliminere*, *halvere*, *få ned*). Den sterke assosiasjonen mellom *klimagassutslipp* og prosessane *kutte* og *reducere* viser seg også i kollokasjonsanalysen vist i tabell 5, der ulike former av desse prosessane står for alle dei fem sterkaste kollokatorane.

Kollokator	Frek. VH	Disp.	LL
kutte	12	6	83,0
reducere	16	7	57,2
reducerer	8	4	48,6
kutter	4	4	30,5
reduserte	4	4	25,9

Tabell 5: Dei sterkast assosierte kollokatorane til *klimagassutslipp*, sortert etter log-likelihood.

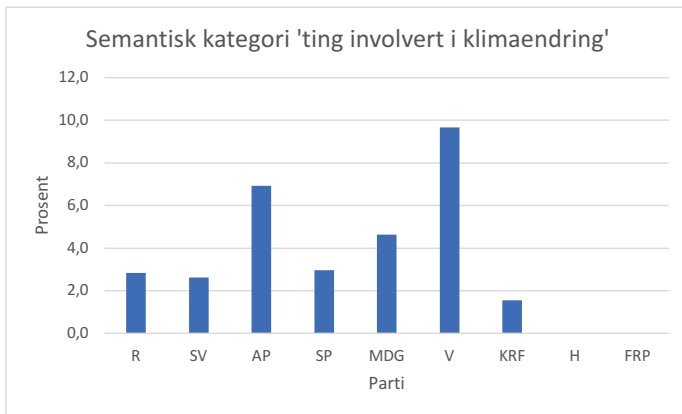
Vektlegginga til dei ulike partia er vist i figur 5, der vi ser at MDG og særleg Ap har minst vekt på dette, medan SV og Høgre vektlegg det mest.

Figur 5: Prosentvis del av samla bruk av *klima*-samansetningar for den semantiske kategorien ‘prosess som fører til klimaendring’.

3.3 ‘ting involvert i klimaendring’ (*klimagass*)

Samansetninga *klimagass* denoterer gass(ar) som er involverte i og fører til klimaendring. Her er bruken langt meir ujamt fordelt mellom partia, og dei to partia lengst til høgre har ikkje med denne kategorien i det heile, som vi ser i figur 6. Som vi ser, er det Ap og særleg Venstre som relativt sett legg klårt mest vekt på dette.

Figur 6: Prosentvis del av samla bruk av *klima*-samansetningar for den semantiske kategorien ‘ting involvert i klimaendring’.

Klimagass er også forledd i samansetninga *klimagassutslipp* som vi såg på over, og bruken også av *klimagass* åleine er nært knytt til *utslipp av klimagass*, som skal *reduserast*, *kuttast* eller *halverast* (16–17). Liknande tyding har døme der tiltaket er å *fjerne* klimagassar frå atmosfæren (18):

- (16) Innen 2030 må verden halvere utslippene av klimagasser (Ap)
- (17) De grønne vil redusere utslippene av klimagasser fra norsk territorium med 80 prosent innen 2030 og 95 prosent innen 2035 i forhold til 1990-nivå (MDG)
- (18) Norge skal fjerne mer klimagass fra atmosfæren enn vi slipper ut (V)

Slike døme med klår framtidsreferanse utgjer 58 % av bruken. I tillegg kjem annan bruk som inkluderer *utslipp av* eller *slipper ut klimagass(er)*, som typisk har notidsreferanse og er problembeskrivande (13 % av bruken):

- (19) Biltrafikken er en av de største kildene til utslipp av klimagasser (MDG)
- (20) Fossile fritidsbåter slipper ut store mengder klimagasser (V)

I tillegg er det ein tydingskategori blant døma (13 %) der det er snakk om *binding*, *fanging* eller *lagring* av klimagassar:

- (21) Skogen binder klimagasser, og bærekraftig forvaltning av skog ivaretar nøkkelbiotoper og biologisk mangfold (V)
- (22) Arbeiderpartiet vil føre en politikk som aktivt utnytter naturens egen evne til å fange og lagre klimagasser (Ap)

Dei resterande bruksdøma handlar på ulike måtar om typar av klimagassar eller om prising av utslepp.

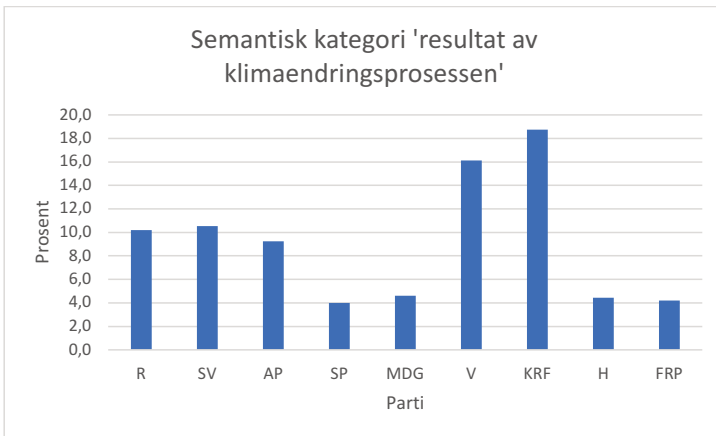
3.4 'resultat av klimaendringsprosessen'

Samansetningane i denne gruppa består av 10 ulike typar fordelt på 67 token. Eit oversyn over frekvens og korleis dei fordeler seg på dei ulike partia, er gjeve i tabell 6.

Lemma	Frek.	Disp.	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	FRP
klimakrise	25	6	R	SV	AP		MDG	V	KRF		
klimarisiko	15	5		SV	AP		MDG	V	KRF		
klimaavtrykk	9	6		SV	AP	SP		V	KRF	H	
klimautfordring	6	4		SV	AP			V	KRF		
klimaproblem	5	4	R	SV		SP				H	
klimakatastrofe	3	1	R								
klimabelastning	1	1									FRP
klimakollaps	1	1					MDG				
klimaregning	1	1					MDG				
klimaødeleggelse	1	1	R								

Tabell 6: Samansetningar i den semantiske gruppa ‘resultat av klimaendringsprosessen’.

Desse samansetningane denoterer situasjonar som oppstår når klimaending skjer, og vi ser at mange av dei har negative konnotasjonar, ikkje minst *klimakrise*, *klimakatastrofe*, *klimakollaps* og *klimaødeleggelse*. Av tabellen ser vi også at det er Raudt som nyttar flest av dei sterkt negative orda, medan SV, Ap MDG, Venstre og KrF nyttar ord også av meir nøytral karakter. Sp, Høgre og Frp nyttar derimot ikkje dei mest negative orda i det heile. Den samla bruken av denne kategorien er også ujamnt fordelt mellom partia, jf. figur 7. Vi ser at

Figur 7: Prosentvis del av samla bruk av *klima*-samansetningar for den semantiske kategorien ‘resultat av klimaendringsprosessen’.

kategoriene står for ein relativt liten del av den samla samansetningsbruken til Sp, MDG, Høgre og FrP, medan dette blir relativt mykje vektlagt hjå Venstre og KrF. Som vi såg i figur 3, vektlegg desse to partia generelt problembeskriving meir enn løysingsbeskriving.

3.5 'tiltak for å motverke klimaendring'

Den breiaste kategorien målt i tal typar er, ikkje overraskande, den som denoterer ulike tiltak dei politiske partia ønsker å gjennomføre for å motverke klimaendring. Ei tydeleg undergruppe i materialet er tiltak knytt til det økonomiske domenet, slik som *klimafinansiering*, *klimabudsjett*, *klimafond* og *klimaavgift*, som eg har valt å handsame som ei eiga gruppe (sjå 3.6 under). I denne delen skal vi ta føre oss andre, meir generelle tiltak, og kategorien består då av 233 token fordelt på 43 typar. Typane med 5 eller fleire token er oppgjevne i tabell 7.

Lemma	Frek.	Disp.	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	FRP
klimapolitikk	48	8	R	SV	AP	SP	MDG		KRF	H	FRP
klimamål	38	9	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	FRP
klimatiltak	26	8	R	SV	AP	SP	MDG	V		H	FRP
klimaløsning	15	5	R	SV	AP	SP	MDG				
klimakutt	13	4		SV		SP		V	KRF		
klimaomstilling	11	5		SV	AP	SP	MDG		KRF		
klimaavtale	11	7	R	SV	AP	SP	MDG		KRF	H	
klimaarbeid	7	4			AP	SP	MDG			H	
klimalov	6	2					MDG		KRF		
klimakrav	5	5		SV		SP	MDG	V	KRF		
klimateknologi	5	4			AP	SP	MDG			H	

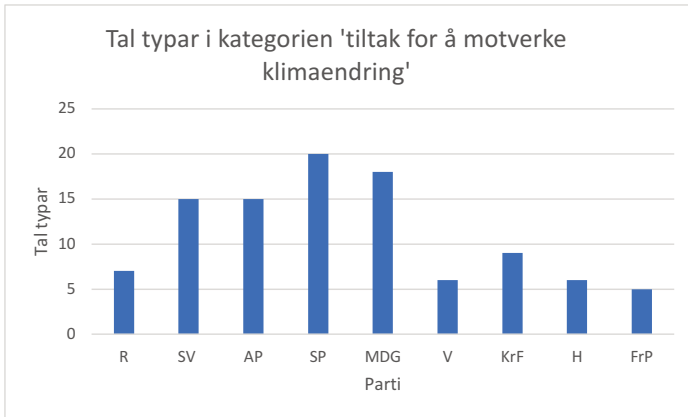
Tabell 7: Samansetningar i den semantiske gruppa 'tiltak for å motverke klimaendring'.

Talet på typar kan her seie noko om breidda i dei tiltaka dei einskilda partia beskriv, og dette er fordelt som vist i figur 8. Noko overraskande er det kan hende at Sp er partiet med størst breidde i denne kategorien, medan miljøpartiet Venstre har minst breidde (saman med Høgre og FrP). For Venstre er biletet det same også når det gjeld vektlegging av denne kategorien i tokenfrekvens, sjå figur 9. Det same gjeld dei andre partia, med unntak av Høgre og FrP. For dei to høgrepartia er talet på typar i absolutte tal lågt, samstundes som den prosentvise delen av alle språkbrukstilfella er høg. Dette heng sjølvsagt også saman

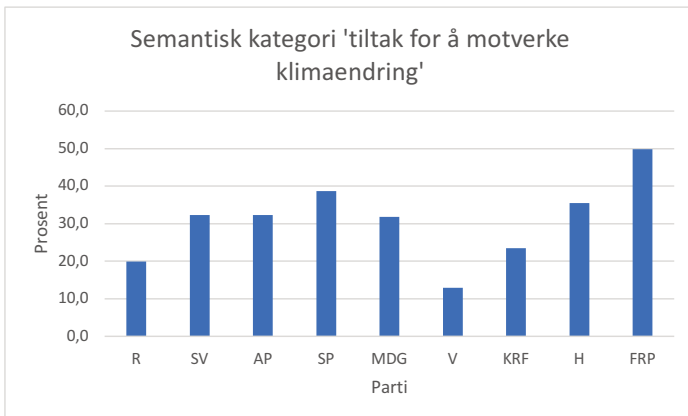
med at desse partia også har relativt låg total frekvens av *klima*-samansetningar, jf. figur 1.

3.6 'økonomiske tiltak for å motverke klimaendring'

Som nemnt over er samansetningane som denoterer tiltak frå det økonomiske domenet, skilde ut i ei eiga gruppe. Eit oversyn over typane som førekjem meir enn éin gong, er gjeve i tabell 8.

Figur 8: Tal typar i kategorien 'tiltak for å motverke klimaendring'.

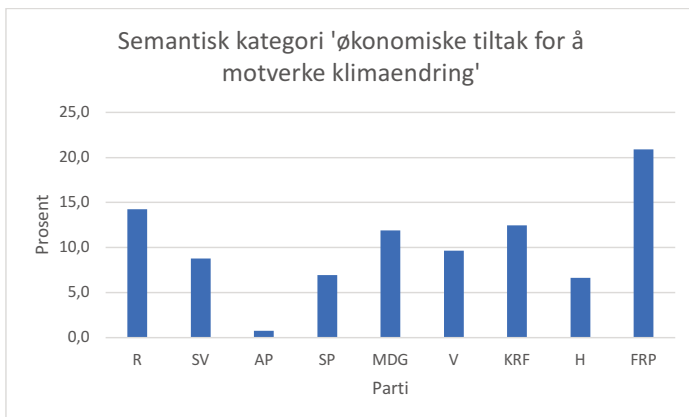

Figur 9: Prosentvis del av samla bruk av *klima*-samansetningar for den semantiske kategorien 'tiltak for å motverke klimaendring'.

Tabell 8: Samansetningar i den semantiske gruppa 'økonomiske tiltak for å motverke klimaendring'.

Lemma	Frek.	Disp.	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	FRP
klimafinansiering	18	4	R	SV		SP			KRF		
klimabudsjett	9	6	R	SV	AP		MDG		KRF	H	
klimafond	7	4	R			SP	MDG		KRF		
klimaavgift	6	4	R				MDG	V			FRP
klimabistand	4	2					MDG	V			
klimabelønning	3	1					MDG				
klimarabatt	3	1	R								
klimaregnskap	3	3		SV			MDG				FRP
klimainvestering	2	2					MDG			H	
klimakvote	2	1									FRP
klimasats	2	2					MDG			H	
klimasatsordning	2	2		SV			MDG				
klimatoll	2	2				SP		V			

Vi ser at MDG skil seg ut med størst breidde i bruken av dei mest frekvente samansetningane i denne kategorien, medan Ap berre nyttar den eine samansetninga *klimabudsjett*. For Ap er denne kategorien også ein svært liten del av den samla bruken av *klima*-samansetningar, som vi ser i figur 10, der Ap skil seg klart ut med svært lite bruk. For FrP utgjør dei økonomiske tiltaka derimot ein relativt stor del.

Figur 10: Prosentvis del av samla bruk av *klima*-samansetningar for den semantiske kategorien 'økonomiske tiltak for å motverke klimaendring'.

3.7 'tiltak som må innførast som følgje av klimaendring' (klimatilpasning, klimatilpasningstiltak)

Denne kategorien består av typane *klimatilpasning* (39) og *klimatilpasningstiltak* (2). Førstnemnde er den femte mest frekvente samansetninga målt i tokenfrekvens, jf. tabell 1. Som vi ser i figur 11, er den relative vektlegginga av denne kategorien ujamt fordelt: Høgre og FrP nyttar ikkje desse i det heile, medan dei for MDG står for 11 % av den samla bruken av *klima*-samansetningar. Miljøpartiet SV legg også relativt stor vekt på dette, medan Venstre og særleg Ap vektlegg det mykje mindre.

Figur 11: Prosentvis del av samla bruk av *klima*-samansetningar for den semantiske kategorien 'tiltak som må innførast som følgje av klimaendring'.

Som ved andre av dei mest frekvente einskildsamansetningane, skal vi også sjå nøyare på konkordanselinene til *klimatilpasning*. Det mest slåande er kanskje at *klimatilpasning* først og fremst blir omtalt generelt, utan at ein inkluderer eit ledd som seier noko konkret om *kva* som må gjerast, utover eventuelt auka overføringar. Eit ledd med konkret tiltak er berre inkludert i 15 % av tilfella. 71 % av brukstilfella har derimot med eit ledd som seier noko om geografisk område eller samfunnssektor der *klimatilpasning* skal gjennomførast. Brukstilfelle med geografisk område er jamt fordelt mellom ledd som *i Norge*, *i kommunene* og *lokalt* (24 %) (23)–(24) og ledd som *internasjonalt*, *i utviklingsland* og *fattige land* (24 %) (25)–(26). Det er først og fremst MDG og SV som inkluderer geografiske ledd:

- (23) Styrke de eksisterende statlige støtteordningene for kartlegging, sikring og klimatilpasning i kommunene (MDG)
- (24) Styrke kommunenes og fylkenes arbeid med klimatilpasning gjennom økte overføringer til klimatiltak og til å ansette kommunale klimarådgivere (SV)
- (25) Øke Norges bidrag til utslippskutt og klimatilpasning i fattige land i tråd med Norges historiske ansvar og økonomiske kapasitet (SV)
- (26) et beløp tilsvarende én prosent av nasjonalinntekten (BNI) overføres årlig fra Oljefondet til klimatiltak, klimatilpasning og naturbevaring i utviklingsland (MDG)

Eit ledd som refererer til samfunnssektoren der klimatilpasning skal skje, er inkludert i 22 % av tilfella, og av desse er det landbruket som dominerer (12 %). Det er SV, Krf og Ap som refererer til landbruket i konkordanselinene, medan landbrukspartiet Sp refererer til *samferdsel* og *utviklingsland* i denne sammenheng.

3.8 'eigenskap vurdert på grunnlag av klimapåverknad'

Dei semantiske gruppene vi har sett på så langt, har alle vore substantiv. I denne siste gruppa høyrer dei aller fleste av dei 13 typane derimot til ordklassa adjektiv.² Substantiva som blir beskrivne av desse adjektiva, blir tilskrivne ein eigenskap som er vurdert på grunnlag av klimapåverknad. Som vi såg i tabell 3, er dette den nest mest frekvente semantiske gruppa av alle (14 %), og består av 108 token. Eit oversyn over samansetningane og korleis dei er fordelt på partia, er gjeve i tabell 9.

Vi ser at alle partia med unntak av FrP nyttar slike adjektiv, medan MDG og SP er dei som har størst breidde i bruken. Trass i at dei nyttar mange ulike typar, utgjer ikkje denne kategorien nokon stor del av den samla bruken hjå MDG, som vi ser i figur 12. For Ap utgjer derimot bruken av det eine adjektivet *klimavennlig* heile 32 % av alle tokena, og blir såleis dominerande i dette partiets *klima*-språkbruk. Som vi såg i tabell 1, er *klimavennlig* også den nest mest frekvente samansetninga samla sett, og det klårt mest frekvente i denne gruppa. Vi skal difor sjå nærare på konkordanselinene til dette ordet.

Det som blir tilskrive eigenskapen *klimavennlig*, kan delast inn i dei semantiske kategoriane som er vist i figur 13.

2. Substantivet *klimarettferdighet*, som er avleia av adjektivet *klimarettferdig*, er også inkludert her.

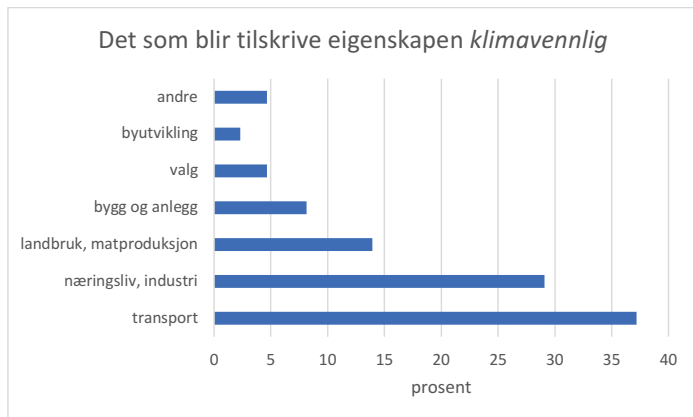
Lemma	Frek.	Disp.	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	FRP
klimavennlig	86	8	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	
klimasmart	5	2				SP	MDG				
klimafiendtlig	4	3				SP	MDG	V			
klimanøytral	3	3		SV			MDG	V			
klimaskapt	2	1				SP					
klimaeffektiv	1	1				SP					
klimaklok	1	1	R								
klimanegativ	1	1						V			
klimapolitisk	1	1								H	
klimarettferdighet	1	1							KRF		
klimarobust	1	1					MDG				
klimasammenheng	1	1				SP					
klimatilpasset	1	1					MDG				

Tabell 9: Samansetningar i den semantiske gruppa ‘eigenskap vurdert på grunnlag av klimapåverknad’.

Figur 12: Prosentvis del av samla bruk av *klima*-samansetningar for den semantiske kategorien ‘eigenskap vurdert på grunnlag av klimapåverknad’.

Felles for språkbrukstilfella med *klimavennlig* er at dei er del av løysingsbeskrivingar der partia har ønske om at ulike ting skal få større grad av denne eigenskapen i framtida. Som vi ser i figur 13, er det substantiv som denoterer noko i transportsektoren, næringsliv og industri og landbruk som mest frekvent blir tilskrive (ønske om) eigenskapen. Kategorien ‘valg’ kjem av kombinasjonen

Figur 13: Det som blir tilskrive eigenskapen *klimavennlig*, inndelt i semantiske kategoriar.

klimavennlige valg, som er eit generelt ønske som ikkje blir knytt til nokon bestemt sektor.

Også ein kollokasjonsanalyse stadfestar *transport* og *industri* som det som også på ordnivå er sterkast assosiert med *klimavennlig*, i tillegg til *teknologi* (LL 48,1). Mellom dei andre sterkaste kollokatorane er nettopp *transport* (LL 46,6), *transportsektor* (LL 43,9) og *industri* (LL 20,3).

3.9 Kategoriar fordelt på dei politiske programma

Kva for etterledd *klima* blir kombinert med, seier noko om korleis dette politiske problemområdet blir språkleg konstruert, og korleis dei semantiske kategoriane av samansetningar er fordelte på dei ulike partiprogramma, kan best oppsummerast i ein samla tabell, der den prosentvise fordelinga er oppgjeve for kvart enkelt parti (tabell 10). I tabellen er dei tre mest vektlagde kategoriane for kvart parti skuggelagde,³ slik at vi kan lese ut ein *klima*-språkbruksprofil for den ein-skilde partiprogramteksten.

Som vi ser, har Raudt hovudvekt på tiltak, med ein stor del av desse i den økonomiske kategorien, i tillegg til prosessar som fører til klimaendring og klimaeigenskapar. SV har ein likande profil, men legg meir vekt på generelle tiltak og mindre på klimaeigenskapar. Ap har derimot svært stor vekt på klimaeigen-

3. For Raudt er det fire skuggelagde celler, sidan det er to kategoriar som står for same prosent av språkbruken.

Semantisk gruppe	R	SV	AP	SP	MDG	V	KRF	H	FRP
klimaendingsprosessen	11,4	7,9	10,0	5,9	17,2	11,3	15,6	6,7	8,4
prosess som fører til klimaendring	17,1	19,3	6,1	16,8	9,9	16,1	17,2	17,8	12,5
ting involvert i klimaendring	2,8	2,6	6,9	3,0	4,6	9,7	1,6	0,0	0,0
resultat av klimaendingsprosessen	10,2	10,5	9,2	4,0	4,6	16,1	18,8	4,4	4,2
tiltak for å motverke klimaendring	19,9	32,3	32,3	38,6	33,1	12,9	23,5	35,6	49,8
økonomisk tiltak for å motverke klimaendring	14,3	8,8	0,8	6,9	11,9	9,7	12,5	6,7	20,9
tiltak som må innførast som følgje av klimaendring	4,3	7,9	2,3	4,0	9,9	3,2	4,7	0,0	0,0
eigenskap vurdert på grunnlag av klimapåverknad	14,3	7,0	31,5	17,8	6,0	14,5	4,6	22,2	0,0
Andre	5,7	3,5	0,8	3,0	2,7	6,5	1,6	6,7	4,2
Sum	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabell 10: Semantiske grupper av samansetningar fordelt på partiprogram, prosentvis fordeling.

skapar og, i likskap med dei fleste andre partia, mykje vekt på generelle tiltak. Sp er nest etter FrP partiet med mest vekt på generelle tiltak, og partiet legg også stor vekt på klimaeigenskapar og prosessar som fører til klimaendring. MDG er partiet som legg mest vekt på sjølve klimaendingsprosessen, og har også mykje vekt på tiltak. Venstre skil seg ut ved at tiltak ikkje er mellom dei tre mest vektlagde kategoriane. Partiet legg i staden om lag same vekt på prosessar som fører til klimaendring, resultat av klimaendingsprosessen og på klimaeigenskapar. Som vi såg i figur 3, er Venstre og KrF dei to partia som samla har fleire samansetningar som denoterer ‘problem’ enn ‘løysing’, og vi ser i tabell 10 at det som m.a. skil dei, er at KrF har meir vekt på tiltak og mindre på klimaeigenskapar. Høgre og Frp legg begge mykje vekt på tiltak, og FrP skil seg ut med å legge klårt mest vekt på dette i begge kategoriar. Dei to høgrepertia legg begge relativt mykje vekt på prosessar som fører til klimaendring, medan Høgre også har mykje vekt på klimaeigenskapar. Denne siste kategorien nyttar ikkje FrP i det heile.

4 Konklusjon

Samansetningar er som kjent ein svært produktiv ordkonstruksjon i norsk, og vi har sett at av dei 960 tokena med *klima* i valprogramma til dei ni største partia på Stortinget i perioden 2021–2025 er 761 samansetningar med *klima*- som forledd eller del av forleddet. Samansetningar er såleis svært sentrale i denne språkbruken. Samstundes er både token (målt som normalisert frekvens per 100 000 ord) og typar ujamt fordelt mellom partia. Tokenfrekvensen varierer frå 53 hjå FrP til 330 hjå MDG, noko som viser svært ulik vektlegging. Desse

partia har også høvesvis lågt (FrP 12) og høgt (MDG 46) tal typar, som kan seie noko om breidda i bruken og kor mange ulike område *klima-* blir knytt til. For andre parti gjev desse målingane meir motstridande resultat. Ap har t.d. relativt høg tokenfrekvens (293), men relativt låg typefrekvens (27), medan Sp har ein medium tokenfrekvens (206) og relativt høg typefrekvens (40). For Ap har vi sett at dette dels kan forklarast med den svært hyppige bruken av adjektivet *klimavennlig*, som står for heile 32 % av dette partiets samla bruk av *klima*-samansetningar, og som kanskje kan sjåast som ein optimistisk retorikk hjå dette partiet.

To overordna føremål med eit partiprogram er å beskrive problem samfunnet står overfor og korleis partia meiner desse best kan løysast. Samansetningar som *klimagassutslipp* og *klimaendring* denoterer ‘problem’, medan *klimavennlig*, *klimapolitikk* og *klimatilpassning* beskriv eigenskapar ved eller er involvert i ‘løysingar’. Med utgangspunkt i ei slik overordna kategorisering og tokenfrekvensen til ordtypane i dei to kategoriane, er det også ulik vektlegging mellom partia. Medan Venstre og KrF skil seg ut gjennom å ha større del problembeskrivande token enn løysingsbeskrivande, er tilhøvet motsett for alle dei andre partia, om enn i ulik grad.

For nokre av dei mest frekvente samansetningane er det gjort meir detaljerte analysar av konkordanselinjer. Prosessen *klimaendring* blir først og fremst framstilt som ein prosess som skjer av seg sjølv (med *klima* som underforstått subjekt), og ei slik framstilling kan føre til at ansvaret for klimaendringane ikkje kjem så tydeleg fram. Det kan vere interessant å sjå ei slik framstilling i lys av det Eide et al. (2014) omtalar som «det norske paradokset: ambisjonen om fortsatt å være stor oljeeksportør og samtidig en internasjonal pådriver for utslippsreduksjon» (s. 19). På den andre sida blir *klimagassutslipp* derimot ofte knytt til eit ledd som seier noko om årsak og/eller kvar utsleppa skjer, og dette er då også eit ord der det er meir eintydig at *klimagass* er objekt i prosessen, og at det er nokon som står bak utsleppa.

Samansetninga *klimagass* er i seg sjølv forledd og objekt i prosessen *klimagassutslipp*, og medan *klimagass* står for nesten 10 % av den samla bruken til Venstre, nyttar dei to høgrepartia, Høgre og FrP, ikkje dette ordet i det heile. Også samansetninga *klimatilpassning* er fråverande hjå desse to partia. Bruken av denne samansetninga er elles kjenneteikna av at det i det store fleirtalet av brukstilfella ikkje er inkludert eit ledd som seier noko konkret om *kva* som bør gjerast (utover eventuelt auka overføringar).

Det mest frekvente av adjektiva i korpuset, som tilskriv eigenskapar som er vurdert på grunnlag av klimapåverknad, er *klimavennlig*, som vi har sett er svært

sentral i språkbruken til Ap. Det som elles samla sett blir knytt til eit ønske om meir klimavenlegheit, er først og fremst teknologi, transport, industri og landbruk.

Bruken av samansetningar med *klima* kan sjølvsagt ikkje gje noko fullstendig bilete av korleis dei politiske partia framstiller klimaproblemet i sine valprogram. Likevel gjev desse tekstane gode moglegheiter for direkte samanlikning av faktisk *klima*-språkbruk i desse sentrale politiske tekstane.

Referansar

- Andersen, G., Fløttum, K., Carbou, G. & Gjesdal, A. M. (2022). People's Conceptions and Valuations of Nature in the Context of Climate Change. *Environmental Values*, 31(4), 397–420. <https://doi.org/10.3197/096327121X16328186623850>
- Andersen, G. & Gjesdal, A. M. (2020). Karbonsnakk: Hva snakker vi om når vi bruker begrepet «karbon»? *Nytt norsk tidsskrift*, 37(2), 163–178. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2020-02-07>
- Anthony, L. (2022). *AntConc* (Versjon 4.0.3) [Windows]. <https://www.laurenceanthony.net/software>
- Atanasova, D. & Koteyko, N. (2017). Metaphors in Guardian Online and Mail Online Opinion-page Content on Climate Change: War, Religion, and Politics. *Environmental Communication*, 11(4), 452–469. <https://doi.org/10.1080/17524032.2015.1024705>
- Baker, P. (2006). *Using corpora in discourse analysis*. Continuum.
- Båtstrand, S. (2014). Koalisjoner, konsensus og klimaendringer: Klimapolitikk i norske regjeringsplattformer 1989-2013. I E. Eide, D. Elgesem, S. Gloppen & L. Rakner (Red.), *Klima, medier og politikk* (s. 101–118). Abstrakt forlag.
- Dahl, O. (1973). *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Dahl, T. (2022). Global Villain, but Local Hero? A Linguistic Analysis of Climate Narratives from the Fossil Fuel Sector. *Applied Linguistics*, 43(1), 1–20. <https://doi.org/10.1093/applin/amab003>
- Dahl, T. & Fløttum, K. (2017). Verbal–visual harmony or dissonance? A news values analysis of multimodal news texts on climate change. *Discourse, Context & Media*, 20, 124–131. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2017.09.003>
- Dormer, R. (2020). Linguistic analysis and climate change discourse: Exploring current linguistic perspectives. *Proceedings of the International Conference*

- on Sociolinguistics and Language Sciences*, 1130–1138. https://research-map.jp/dormer/published_papers/24615888/attachment_file.pdf
- Dunning, T. (1993). Accurate methods for the statistics of surprise and coincidence. *Computational Linguistics*, 19(1), 61–74.
- Eide, E., Elgesem, D., Gloppen, S. & Rakner, L. (2014). Norske paradokser. I E. Eide, D. Elgesem, S. Gloppen & L. Rakner (Red.), *Klima, medier og politikk* (s. 9–21). Abstrakt forlag.
- Eiesland, E. A. (2015). *The semantics of Norwegian noun-noun compounds: A corpus-based study*. University of Oslo, Faculty of Humanities, Department of Linguistics and Scandinavian Studies.
- Fløttum, K. & Dahl, T. (2014). IPCC communicative practices: A linguistic comparison of the Summary for Policymakers 2007 and 2013. *LSP Journal - Language for Special Purposes, Professional Communication, Knowledge Management and Cognition*, 5(2). <https://rauli.cbs.dk/index.php/lspcog/article/view/4646>
- Fløttum, K., Gjesdal, A. M., Gjerstad, Ø., Koteyko, N. & Salway, A. (2014). Representations of the future in English language blogs on climate change. *Global Environmental Change*, 29, 213–222. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.10.005>
- Faarlund, J. T., Lie, S. & Vannebo, K. I. (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget.
- Gjerstad, Ø. & Fløttum, K. (2021). Climate change lifestyle narratives among Norwegian citizens: A linguistic analysis of survey discourse. *European Policy Analysis*, 7(S2), 386–404. <https://doi.org/10.1002/epa2.1122>
- Gloppen, S., Rakner, L. & Vibe, V. (2014). Stortingsklima: Klima som valgkamptema og norske politikeres syn på klimautfordringene. I E. Eide, D. Elgesem, S. Gloppen & L. Rakner (Red.), *Klima, medier og politikk* (s. 23–43). Abstrakt forlag.
- Harder, P. (2010). *Meaning in mind and society: A functional contribution to the social turn in cognitive linguistics*. Walter de Gruyter.
- Hoey, M., Mahlberg, M., Stubbs, M. & Teubert, W. (Red.). (2007). *Text, discourse and corpora: Theory and analysis* (1. utg.). Bloomsbury.
- Koselleck, R. & Richter, M. (2011). Introduction and Prefaces to the Geschichtliche Grundbegriffe: (Basic Concepts in History: A Historical Dictionary of Political and Social Language in Germany). *Contributions to the History of Concepts*, 6(1), 1–37. <https://doi.org/10.3167/choc.2011.060102>
- Koteyko, N., Thelwall, M. & Nerlich, B. (2010). From Carbon Markets to Carbon Morality: Creative Compounds as Framing Devices in Online Disco-

- urses on Climate Change Mitigation. *Science Communication*, 32(1), 25–54. <https://doi.org/10.1177/1075547009340421>
- Krishnamurthy, R. (1995). Ethnic, racial and tribal: The language of racism? I C. R. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Red.), *Texts and Practices: Readings in critical discourse analysis* (s. 129–149). Routledge.
- Mahlberg, M. (2007). Lexical items in discourse: Identifying local textual functions of sustainable development. I M. Hoey, M. Mahlberg, M. Stubbs & W. Teubert (Red.), *Text, discourse and Corpora: Theory and analysis* (s. 191–218). Continuum.
- Narud, H. M. & Valen, H. (2004). Partiprogram og velgerappell. I B. Aardal, A. Krogstad & H. M. Narud (Red.), *I valgkampens hete: Strategisk kommunikasjon og politisk usikkerhet* (s. 33–58). Universitetsforlaget.
- Partington, A., Duguid, A. & Taylor, C. (2013). *Patterns and meanings in discourse: Theory and practice in corpus-assisted discourse studies (CADS)* (Bd. 55). John Benjamins.
- Partington, A. S. (2018). Welcome to the first issue of the Journal of Corpora and Discourse Studies. *Journal of Corpora and Discourse Studies*, 1(1), 1. <https://doi.org/10.18573/jcads.19>
- Stubbs, M. (1996). *Text and corpus analysis: Computer-assisted studies of language and culture*. Blackwell.
- Telhaug, A. O. (1999). *Norsk utdanningspolitisk retorikk 1945-2000: En studie av utdanningstenkningen i norske partiprogrammer*. Cappelen akademisk.
- Veltri, G. A. & Atanasova, D. (2017). Climate change on Twitter: Content, media ecology and information sharing behaviour. *Public Understanding of Science*, 26(6), 721–737. <https://doi.org/10.1177/0963662515613702>

Summary

Climate change in the form of global warming is one of the most important and debated issues of our time, and as with all political matters, the use of language and the construals in the political discourse play a central role in how the problem is perceived and emphasized. An investigation of the use of the term *klima* ‘climate’ in the election programs of the nine largest parties in the Norwegian parliament Stortinget during the period 2021–2025 shows that a large part of this language use is compounds with *klima-* ‘climate’ as a modifier, and the article presents a grammatical and semantic categorization of these compounds. It also shows how the different categories are distributed among the programs.

Tor Arne Haugen
Institutt for språk og litteratur
Høgskulen i Volda
Postboks 500
6101 VOLDA
tor.arne.haugen@hivolda.no

Faste apposisjoner i norsk

Eric Papazian

Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo

Formålet med artikkelen er å avgrense, inndele og analysere faste apposisjoner i norsk. Innledningsvis drøftes avgrensinga av apposisjoner generelt, og de defineres som syntagmer av to eller flere ledd av samme hovedtype, først og fremst nominaler. Deretter drøftes forskjellen mellom de to hovedtypene av apposisjoner, «faste» og «løse», og konklusjonen er at de er klart forskjellige konstruksjoner som ikke bør analyseres likt. Faste apposisjoner deles i typer etter hva slags ledd de består av, og hver type blir diskutert. Oftest består de av to substantivfraser, uten skilletegn og apposisjonsmarkør, f.eks. *dikteren Ibsen, faget norsk, ordet «norsk», min sønn Per/tannlegen, Hans Hansen, søndag femte mars (2020)*. Men ett av leddene kan være et pronomen (*vi/dere nordmenn*), en infinitivfrase (*kunsten/dét å elske*) eller en bisetning (*idéen/dét at jorda er rund*). De er klart hypotaktiske, men hva som er overledd, er omstridt. Konklusjonen er at dette varierer fra type til type.

Nøkkelord: faste/løse apposisjoner, kongruens, referanse, hypotakse, beskriver, benevner.

1 Apposisjoner

Apposisjoner er mye brukt, især i journalistikk til å *presentere* personer og institusjoner og i fagtekster til å *forklare* eller *eksemplifisere* begreper. Trass i dét er de ifølge Meyer (1992, XIII) et dårlig forstått grammatisk fenomen, og Acuña-Fariña (1996) kaller dem en gåte. Ikke minst er det uenighet om *avgrensinga* av fenomenet. Enkelte regner bare med «løse» apposisjoner (LA) som *dikteren, (nemlig) Ibsen*, andre tar også med «faste» apposisjoner (FA) som *dikteren Ibsen*. Disse to konstruksjonene, som begge er syntagmer av to nominaler (i eksemplene: substantivfraser), kan sies å utgjøre en kjerne, og i

nordisk grammatikk (og her) er det bare dette som regnes som apposisjoner. Men grammatikere utenfor Norden tar ofte også med etterstilte adjektiver, ikke-restriktive relativsetninger, frie predikativer og ekstraponerte ledd. Og mens noen bare regner med *substantivfraser*, tar andre med også andre nominaler, adverbiale og nominale ledd og tilmed hele hovedsetninger. Ifølge Acuña-Fariña (1996, s. 13) brukes *apposisjon* om «...such a variegated group of structures that it is not always easy to delineate its defining characteristics».

Også selve betegnelsen *apposisjon* brukes på ulike måter. I nordisk grammatikk brukes ordet tradisjonelt om *det siste leddet* i konstruksjonene, bl.a. i NRG (s. 270).¹ Andre, f.eks. Matthews (1981), Quirk mfl. (1985) og Meyer (1992) bruker det om *relasjonen* mellom leddene, og iallfall Meyer (1992, s. 5–6) mener at apposisjon er en særegen grammatisk relasjon. Her brukes ordet om *helheten*, som en forkortelse for det heller tunge *apposisjons-konstruksjon*. Leddene omtaler jeg som første- og sisteleddet.

NRG og GDS spanderer bare hhv. snau 4 og 1,5 sider (270–274 og 540–541) på punktet om apposisjoner, og eksempler på apposisjoner omtales under flere punkter, i NRG 9.7.3 (der kalt innskudd) og 11.2.1.6.1 i tillegg til hovedpunktet 3.3.3.4. Der definerer NRG apposisjoner som en spesiell type substantivfraser, men gir (s. 272) eksempler på FA der førsteleddet er en pronomenfrase (*vi mennesker*) og der ingen av leddene er substantivfraser (*det at han ikke er til å stole på/å bli utstyrt fra eit arbeidsliv...*). Heller ikke LA er alltid substantivfraser, f.eks. *jeg*, *NN* eller *Vi måtte være forsiktige, (dvs.) redusere utgiftene*, så substantivfraser blir en altfor snever definisjon.

Hockett (1955, s. 101) stiller 4 krav til apposisjoner (rekkefølgen her er min): 1) Leddene må høre til samme «major form-class», dvs. være av *samme syntaktiske hovedtype*, 2) Konstruksjonen må være endosentrisk, 3) Begge leddene må kunne regnes som både overledd og underledd, 4) Leddene må være koreferente. Krav 1) anser jeg som sentralt. Leddene må være av samme hovedtype: først og fremst *nominaler*, dvs. substantivfraser, infinitivfraser, bisetninger og pronomen,² men også syntagmer av *adverbiale* og *adnominale* ledd består av ledd av samme hovedtype og bør regnes som apposisjoner etter kriterium 1). Derimot utelukker kriteriet syntagmer av et *nominal* og et *preposisjonsuttrykk*, f.eks. *the city of London*, *la ville de Paris*, som mange regner som apposisjoner.

1. Konstruksjonene består vanligvis av to ledd, men i LA kan det være flere.
2. Dessuten fraser av andre klasser som er *brukt nominalt*, som partisippet i *de sårede*, bl.a. *Per*; determinativet i *alle – menn, kvinner og barn* eller *tallet fem*, og preposisjonen i *preposisjonen «på»*.

Enkelte krever i stedet at leddene skal ha samme *syntaktiske funksjon*. F.eks. sier Burton-Roberts (1994, s. 184) at apposisjon er «more specifically and usefully» brukt om «...cases where the expressions have the same syntactic function (and thus tend to be of the same syntactic class)». I LA kan vi nemlig ha ledd av *ulik type*, men *samme funksjon*, f.eks. predikativet i *Metoden er enkel – (nemlig) å legge skylda på andre; Per er unngkar, altså/dvs. ugift*, der et *nominal* utdyper innholdet av et *adnominal* eller omvendt.³ Jf. at vi kan bruke “apposisjonsmarkører” som *nemlig* og *altså*. Sopher (1971, s. 403) sier at «What is relevant is that the appositional group can, syntactically, substitute for the head group» (dvs. førsteleddet), og både *adnominaler* og *nominaler* (inkl. *infinitivfraser*) kan stå som predikativ. Om slike syntagmer skal regnes som apposisjoner, må vi altså si at leddene skal være av samme type *eller* ha samme funksjon. Men det siste passer bare for LA. Som Burton-Roberts (1994, s. 187) påpeker, utelukker det FA, som er «headed», dvs. at leddene *ikke* har samme funksjon sjøl om de er av samme type, siden det ene er overledd (*head*) og det andre underledd.

Krav 2 om endosentrisitet vil etter Bloomfield (1933, s. 195) og Hockett (1955, s. 100) si at leddene er enten *parataktiske* («coordinative/doubleheaded») eller *hypotaktiske* («subordinative/attributive»). Også krav 3, at begge ledd må kunne regnes som overledd/underledd, gjelder avhengighet. Nettopp fordi leddene er av *samme hovedtype* (*nominaler*) og derfor normalt har de *samme funksjonene* («nominale funksjoner»), er avhengigheten problematisk og omstridt ved apposisjoner. Grammatikerne har ikke kommet til enighet om disse konstruksjonene er *hypo-* eller *parataktiske*, ev. ingen av delene, og i det første tilfellet, om hva som er over- og underledd. FA regnes allment som *hypotaktiske*, men det er ikke enighet om hva som er overledd, og LA regnes dels som *hypotaktiske* og dels som *parataktiske*. Vsa. avgrensinga er det dette som er apposisjonens «gåte». Siden avhengigheten i LA er omstridt, kan vi ikke kreve en viss avhengighetstype av apposisjoner generelt. Jeg ser derfor bort fra Hocketts krav 2 og 3.

Krav 4, om koreferanse, er svært vanlig og kreves også av Burton-Roberts (1994), Diderichsen (1962, s. 226) og NRG (s. 270). Også Crystal (2008, *ap-position*) krever at leddene skal ha «...an identity or similarity of REFERENCE». Men for det første er koreferanse ikke et tilstrekkelig kjennetegn på apposisjoner, for ledd kan være koreferente uten å være *appositive*, f.eks. et pronomen og dets antesedent eller et ekstraponert ledd og det setningsleddet

3. Om ikke *anna* er sagt, er eksemplene laget av meg.

det står i relasjon til. For det andre forutsetter kravet at begge leddene *refererer* (til det samme), og dét er ikke alltid tilfellet i verken FA eller LA, f.eks. *professor NN* eller *NN, en kverulant*. Meyer (1987, s. 118) nyanserer kravet med at leddene må være «co-referential, hyponomous, synonomous, or attributively related» (som passer på det siste eksemplet). Men *når* begge leddene refererer, er de i det minste *delvis* koreferente, dvs. at den ene referenten er *inkludert* i den andre, som ved hyponymer (*nordmenn, f.eks./bl.a. trøndere*). Ved LA må koreferanse sies å være et viktig kjennetegn, sjøl om det ikke er definitorisk.

Andre krav som stilles er Davidsen-Nielsens (2002, s. 77) krav om «en prosodisk grænse» (i skrift gjengitt med skilletegn) mellom leddene, som bare passer for LA (se pkt. 2). Et anna kjennetegn som ofte nevnes, er muligheten for å sette inn det Meyer (1992, s. 3) kaller «a marker of apposition», f.eks. *nemlig, altså, det vil si, for eksempel, blant annet* o.l. Men også dette passer bare for LA. Meyer (1992, s. 132) og Bjørge (2001, s. 106) krever at leddene kan *bytte plass* og at begge kan *strykes*, men leddene kan bare bytte plass i visse LA, og begge kan ikke alltid strykes, verken i FA som *professor NN* eller *Bergen by* eller i LA der sisteleddet inneholder en apposisjonsmarkør, f.eks. *Oslo, dvs./altså/m.a.o. Norges hovedstad*. Alle disse kriteriene passer bare for LA og kan ikke definere apposisjoner generelt.

LA framstår dermed som prototypen på apposisjoner, og flere grammatikere regner bare med LA, bl.a. Lago (1991, 1993), Burton-Roberts (1994), Davidsen-Nielsen (2002) og Heringa (2012). Men i både nordisk og engelskspråklig grammatikk er det vanlig å regne med også FA, og dét er det etter min mening god grunn til. Sjøl om de er klart forskjellige konstruksjoner, hører de nært sammen: Begge består av ledd av *samme hovedtype*, f.eks. nominaler, ofte også av *samme undertype*, f.eks. substantivfraser. De samme leddene kan altså skrives og uttales som både FA og LA, f.eks. *dikteren Henrik Ibsen, min sønn Per; vi studenter andsynes dikteren, (nemlig) Henrik Ibsen; min sønn, (altså/dvs.) Per; vi, studenter ved UiO*. Jf. også eksemplene til Matthews (1981, s. 232): *the news that Bill is leaving* andsynes *the latest news, that Bill is leaving*. De fleste FA har altså en parallell LA.

Siden jeg ønsker å inkludere FA, bruker jeg ikke kriterier som bare passer for LA. Derfor blir jeg stående ved Hocketts krav 1), om ledd av samme syntaktiske hovedtype eller, i LA, med samme funksjon (*Per er ungar, altså/dvs. ugift*). Men for å unngå et utflytende og alt for vidt apposisjonsbegrep stiller jeg enda et krav til leddene, som er særlig aktuelt ved LA: 2) De skal *stå sammen* og utgjøre et *syntagme* som fungerer som *ett ledd*, slik Acuña-Fariña

(1996, s. 155) understreker. Apposisjoner er dermed en *syntagmetype* eller en syntaktisk *konstruksjon* bestående av to eller flere ledd av samme hovedtype.

Både FA og LA tilfredsstiller disse kravene. Derimot utelukker krav 2 *ekstraponerte* ledd (som tilfredsstiller krav 1), som i Quirk mfl. (1985, s. 1310) sitt eksempel *He's a complete idiot, that brother of yours* (eller med det ekstraponerte leddet foran setninga: *That brother of yours, he's a complete idiot*). Ett ledd og apposisjon har vi derimot i *He, (i.e.) that brother of yours, is a complete idiot*. Utafor faller også en nominal relativkonstruksjon eller relativsetning som står etter en hovedsetning og tradisjonelt sies å ha hovedsetninga som korrelat, f.eks. *I 1814 fikk Norge en grunnlov, en begivenhet/noe som/hvilket fikk vidtrekkende følger*, som Diderichsen (1962, s. 227), Quirk mfl. (1985, s. 1119), SAG (1, s. 154), Bjørge (2001, s. 252), Davidsen-Nielsen (2002, s. 81) og Vinje (2005, s. 190) regner som apposisjoner. Men leddene er ikke av samme slag, og sisteleddet må regnes som *nominalt*, også når det består av en relativsetning med *hvilket*, som da er *korrelatløs*. Slike nominaler er ikke ledd i hovedsetninga og må regnes som *en egen ytring* som beskriver innholdet av den foregående hovedsetninga (her: at Norge fikk en grunnlov i 1814), f.eks. som en *begivenhet*, og påstår noe om den (her: at den fikk vidtrekkende følger). Eksemplet kan ses som en forkortelse for *Dette var en begivenhet/noe som...* (se Papazian 1981 og NRG, s. 1060 f).

Også et nominal som utdyper et nominal i den foregående hovedsetninga, som i Meyers (1992, s. 5) eksempel *Three people attended the meeting: Dr. Smith, Professor Jones, and Mr. King*, faller utafør, siden nominalene ikke utgjør ett ledd. Sjøl om vi kan bruke apposisjonsmarkøren *i.e./nemlig*, må vi også her regne det siste leddet som et syntaktisk frittstående (ekstraponert) nominal som spesifiserer et ledd (subjektet) i den foregående hovedsetninga. Utafor faller også en *hovedsetning* som utdyper et nominal i den foregående hovedsetninga, som i eksemplet til Quirk mfl. (1985, s. 1320): *She had a problem: namely should she charge them for the damage [...]*. Her er heller ikke leddene av samme slag (nominaler). Heller ikke regner jeg med appositive *hovedsetninger*, som i Meyer (1992, s. 25, 33). I alle disse tilfellene er det ikke snakk om *setningsbygging* eller syntaks, men om *tekstbygging* eller pragmatikk (se Acuña-Fariña 1993 og 1996, s. 139 f). Sjøl om noen av dem er *semantisk* parallelle med LA – koreferente ledd der det ene spesifiserer det andre – og derfor kan markeres med *nemlig*, er de ikke *syntaktisk* parallelle. Dermed blir vi stående med FA og LA.

2 Faste apposisjoner og løse

2.1 Forskjellen i uttrykket

De fleste grammatikere regner med både FA og LA, men sier lite eller ingenting om hva som skiller dem, og de analyseres også som regel likt. Standardanalysen av begge, bl.a. i alle de skandinaviske referansegrammatikkene, NRG (s. 271–272), SAG (3, s. 110) og GDS (s. 539), er som hypotagmer med det siste leddet – «apposisjonen» – som underledd. I høyden sies sisteleddet å være *restriktivt* i FA og *ikke-restriktivt* i LA, på linje med bundne relativsetninger – en analyse jeg kommer tilbake til. Som understreket i det foregående, er de to konstruksjonene langt på vei parallelle i den forstand at de kan bestå av de samme leddtypene, som oftest nominaler, bl.a. substantivfraser som *dikteren Ibsen* og *dikteren, (nemlig/altså/dvs./m.a.o.) Ibsen*.

Men som eksemplene viser, er det to observerbare forskjeller mellom de to apposisjonstypene, en *fonologisk/grafologisk* og en *leksikalsk*:

- 1) LA uttales med et *brudd i tonefallet* og skrives med et *skilletegn* – enten komma eller visse «store» skilletegn, nemlig kolon, tankestrek eller parentes: *dikteren: Ibsen, dikteren – Ibsen, dikteren (Ibsen)*. FA uttales uten prosodisk brudd og skrives uten skilletegn, jf. Diderichsens (1962, s. 226) to «rytmisk-melodiske» typer. Acuña-Fariña (2009, s. 260) understreker at «...the intonational detachment that characterizes LA, but not CA [*loose/close apposition, EP*], is not a stylistic extra but something integral to the construction».
- 2) I LA kan eller må sisteleddet innledes av en *apposisjonsmarkør* bestående av visse adverb (*nemlig, altså, især* o.l.) eller faste uttrykk (*det vil si, med andre ord, kort sagt, for eksempel, blant annet* o.l.).

Disse to forskjellene kan brukes til å definere konstruksjonene: FA er apposisjoner uttalt og skrevet som *ett ledd*, uten intonasjonsbrudd eller skilletegn og uten mulighet for apposisjonsmarkør. LA blir uttalt og skrevet som *to (eller flere) ledd*, med intonasjonsbrudd eller skilletegn, og kan eller må ha en markør, f.eks. *Oslo, (dvs./altså/nemlig) Norges hovedstad og nordmenn, f.eks./bl.a./unn tatt trøndere*.

2.2 Den semantiske forskjellen

Intonasjonsbruddet eller skilletegnet svarer til og uttrykker en *semantisk* forskjell mellom FA og LA. Det heter som regel at både FA og LA består av *koreferente* ledd; f.eks. omtaler Langacker (2013, s. 194) apposisjoner generelt som «corresponding profiles», med FA som eksempler, bl.a. *my son the doctor*

og *his strange belief that chickens are immortal*. Beskrivelsen passer for de fleste LA, f.eks. *dikteren, (nemlig) Ibsen*, for der refererer leddene *hver for seg*, slik at Ibsen nevnes to ganger. Dvs. at referenten blir *gjentatt* med en annen betegnelse, og dét kan sies eksplisitt med apposisjonsmarkører som *dvs., m.a.o., kort sagt* o.l. Ifølge Quirk mfl. (1985, s. 1303–1304) er leddene i «non-restrictive» apposisjoner (dvs. LA) «separate information units» og «contribute relatively independent information», og det er nettopp dette det prosodiske bruddet eller skilletegna markerer: Referenten blir nevnt to eller flere ganger, siste gang ev. med et hyponym, som i *nordmenn, f.eks. trøndere*. Også i *paratagmer* refererer leddene hver for seg, men der til *ulike* referenter, slik at det er like mange referenter som det er sideordna ledd. I *Oslo, Bergen og/eller Trondheim* er det snakk om tre byer, i *Oslo, Norges hovedstad, landets største by* er det snakk om én by, betegnet på tre måter, og leddene kan derfor verken *adderes* med *og* eller framstilles som *alternativer* med *eller*.

I FA som *dikteren Ibsen* refererer leddene *under ett*, som i *hypotagmer*. Her nevnes Ibsen bare én gang. Ifølge Norwood (1954, s. 269) er FA «...tight combinations [...]. In meaning they represent one thing, not two, as does the loose appositive». Matthews (1981, s. 228) sier at sammensatte navn som engelsk *Mount Everest* «...are not phrases that refer separately», og Bauer (2017, s. 6–7) at leddene i FA «...together refer to one person, object or phenomenon». Flere mener at førsteleddet i FA, i motsetning til i LA, ikke refererer i det hele. F.eks. sier Heringa (2012, s. 3) at førsteleddet i LA-en *the poet, Pushkin* refererer til en person som er nevnt i det foregående, slik at *begge* leddene refererer til personen, dvs. er koreferente, mens førsteleddet i FA-en *the poet Pushkin* “...does not have a referent yet”, dvs. før sisteleddet *Pushkin*, som refererer. En kan ikke snakke om samme referanse (koreferanse) når bare det ene leddet refererer. Det er kanskje mer treffende å snakke om *potensiell* koreferanse i FA: Som regel *kan* begge leddene betegne referenten, nemlig om vi *stryker det andre*. Men i apposisjonen refererer bare det ene, som oftest et egennavn.

Sjøl om begge konstruksjonene kan ha et bestemt førsteledd, betyr de ikke det samme. Jackendoff (1984, s. 29) sammenlikner *On the nine o'clock news, we saw the newscaster, Dan Rather/the newscaster Dan Rather fall on his face*, og kommenterer at “The function of an appositive [dvs. sisteleddet i en LA, EP] is to add information about *an already specified individual*” (mi uth.,). Dvs. at LA-en impliserer at Dan Rather er oppleseren av *den aktuelle* sendinga og kan forutsettes kjent (alle nyhetsendinger har en oppleser), mens han i FA-en må være *en annen* nyhetsleser som må *presenteres*. FA *presenterer* (klas-

sifiserer) en referent, f.eks. som nyhetsleser, LA gir en *tilleggsopplysning* som kan markeres med *nemlig, dvs.* o.l., f.eks. at den aktuelle nyhetsleseren het *Dan Rather*.

2.3 Grammatiske forskjeller

Den semantiske forskjellen mellom LA og FA medfører flere *grammatiske* forskjeller:

1) I FA har leddene en *fast rekkefølge*: *dikteren Ibsen, min bror Per*, men **Ibsen dikteren, Per min bror*. I LA kan de *bytte plass* når sisteleddet er uten apposisjonsmarkør: *dikteren, Ibsen* eller *Ibsen, dikteren*; *min bror, Per* eller *Per, min bror*. Meyer (1992, s. 48) mener at leddene kan byttes om i bl.a. *my brother Joe*, et av hans krav til apposisjoner. Men i så fall får vi *Joe, (i.e.) my brother*, dvs. en LA. Eksemplet viser ikke at FA har fri leddstilling, men at å bytte om leddene i en FA gir en LA (som *har* fri leddstilling).

2) FA består alltid av *to ledd*, LA kan bestå av et ubegrensa antall ledd: *Norges hovedstad, Oslo* («*Tigerstaden*»), *landets største by...* Og ett av leddene kan være en FA, slik at vi får en FA i en LA, f.eks. *Norges mest kjente dikter, dramatikeren Henrik Ibsen*. Det omvendte er umulig.

3) Som Hultman (2003, s. 211) påpeker, står possessiv-*s* i FA til *hele syntagmet* (som i nominale hypotagmer): *Kung Carl Gustafs uppgift* (jf. *den svenska kungens uppgift*), i LA til *hvert av leddene* (som normalt i paratagmer): *regeringschefens, d.v.s. statsministerns, uppgift* (jf. *regeringschefens och statsministerns uppgift*).

4) I FA er leddene som regel *bestemte* substantivfraser – egennavn eller fellesnavn i bestemt form (unntatt ved titler) eller med bestemmere – mens leddene i LA også kan være *ubestemte*. Jf. *dikteren Ibsen, min bror Per* andsynes *dikteren/en dikter, Ibsen; min bror/en bror, Per*. Ifølge Jackendoff (1984, s. 30) er FA «inherently definite».

5) LA har flere muligheter enn FA også mht. hvilke *underledd* leddene i apposisjonen kan ha. I LA er det ingen restriksjoner på leddene – begge kan være hvilke som helst substantivfraser. I FA er det restriksjoner:

- a) *Sisteleddet* kan ikke ha underledd overhodet: **dikteren den berømte Ibsen, *min nabo den ufordragelige NN*.
- b) *Førsteleddet* kan vanligvis bare ha *foranstilte* underledd: *den berømte dikteren Ibsen*, men **bakeren på hjørnet Schmidt* (oversatt fra Molitor 1979, s. 23). Ifølge Acuña-Fariña (1996, s. 34) og Heringa (2012, s. 4) er **The author of «Go Down Moses» William Faulkner* og **the linguist of the year Johnson* ugrammatisk i engelsk, og slike eksempler er vel

tvilsomme uten intonasjonsbrudd eller komma også i norsk: ?*forfatteren av «Peer Gynt» Henrik Ibsen, ?dikteren som ble verdensberømt Henrik Ibsen*. Som LA, med komma foran egennavnet, er derimot alle eksemplene grammatiske. Acuña-Fariña (2016, s. 66) sier at førsteleddet i FA er «severely constrained in its potential for elaboration», på linje med «ordinary premodifying nouns» som i *cotton sweater*. Men ved *titler* (i ubestemt form) ser etterstilte underledd i førsteleddet ut til å være mulige også i FA. Eksempler notert fra avisa *Klassekampen* er *Tidligere rådgiver for Sylvi Listhaug (Frp) Espen Teigen* og *USAs ambassadør i Moskva under den kalde krigen George Kennan*, som etter mitt øre låter bra uten intonasjonsbrudd mellom leddene. Dette må være ment som *presentasjoner* av personene, ikke *tilleggsopplysninger* om dem, og det passer ikke med *nemlig* eller *dvs.* Men i tale hadde nok LA klinget bedre med så lange underledd.

Disse forskjellene gjenspeiler at LA – som betegnelsen antyder – er en mye *løse* forbindelse enn FA, som ofte ikke regnes som apposisjoner i det hele. Perrin (1955, s. 198) kaller FA «the single unit construction» og regner dem ikke som apposisjoner. Davidsen-Nielsen (2002, s. 81 f) regner syntagmer som *Bjerget Fujiyama, dronning Margrethe* ikke som apposisjoner, men som «samstilling» der to substantivfraser refererer i fellesskap, og Korzen (2006, s. 108) beskriver FA som «a particularly cohesive and indivisible unit» som han kaller «juxtaposition». Derimot omtales sisteleddet i LA ofte som «parentetisk» eller tilmed som et «innskudd», bl.a. i GDS (s. 516 og 540) og NRG (pkt. 9.7.3). Rioul (1983) kaller FA «integreerte» (*intégré*) og LA «atskilte» (*détaché*).

Fravær eller nærvær av et intonasjonsbrudd eller komma finner vi også i *restriktive og ikke-restriktive relativsetninger*. Derfor blir FA og LA ofte omtalt parallelt som henh. «restriktive» og «ikke-restriktive», f.eks. i Quirk mfl. (1985), Meyer (1989), Heringa (2012), SAG (3, s. 110) og GDS (s. 540), som bruker *parentetisk* for *ikke-restriktiv*. Dét innebærer at sisteleddet i begge konstruksjonene er et *underledd* på linje med en relativsetning, som i FA *bestemmer* referenten på linje med en restriktiv relativsetning: *dikteren Ibsen = (den) dikteren som heter Ibsen*, og i LA *beskriver* den uten å innsnevre referansen, på linje med en ikke-restriktiv relativsetning: *dikteren, Ibsen = dikteren, som heter Ibsen*.

Wikipedias norske versjon bruker *Marias bror Harald* og *Marias bror, Harald* som eksempler. Forfatteren mener at FA-en innebærer at Maria har flere brødre og at sisteleddet er restriktivt og utpeker den ene, mens LA-en innebærer at hun har bare én, som heter Harald (en tilsvarende analyse i Heringa 2012, s.

3). Men slik er ikke mitt språkøre: Ingen av eksemplene sier noe mer enn at Maria har en bror som heter Harald, og sjøl om hun har bare denne ene broren, kan han omtales som *Marias bror Harald* – han er jo Marias bror enten hun har flere brødre eller ei. Men om Maria har flere brødre og man vil si noe om Harald, kan man bruke sisteleddet *emfatisk og restriktivt*: *Jeg mener **Marias bror Harald*** (ikke en av de andre)/***dikteren Ibsen*** (ikke dikteren Hansen). Men også *førsteleddet* kan emfatiseres, på to måter: *Jeg mener **Marias bror Harald*** (ikke *Marias far Harald*)/***Marias bror Harald*** (ikke *Elviras bror Harald*). Jf. *Jeg mener **dikteren Ibsen*** (ikke f.eks. maleren Ibsen)/***byen Mexico*** (ikke landet). *All* emfase kan sies å være restriktiv, for den framhever én referent på bekostning av andre av samme type.

Begge leddene kan altså brukes både restriktivt (med emfatisk trykk) og ikke-restriktivt (uten emfatisk trykk), men uten emfase er *ingen* av leddene i FA (*Marias bror Harald*) restriktive. Derfor kan vi ikke regne FA generelt som restriktive, og heller ikke kan alle LA regnes som ikke-restriktive, jf. eksempler som *nordmenn*, *bl.a./f.eks. trøndere*, der sisteleddet *innsnevrer* referenten for førsteleddet. I LA uten apposisjonsmarkør (*Marias bror; Harald*) kan dessuten sisteleddet *stå alene* og *bytte plass* med førsteleddet. Dét kan ikke relativsetninger. Relativsetninger er en falsk analogi, og jeg bruker ikke disse betegnelsene.

Både grammatisk og semantisk har vi altså å gjøre med to klart ulike konstruksjoner som ikke bør analyseres likt. I det følgende skal jeg se nærmere på FA.

3 Faste apposisjoner

3.1 Inndeling

I det foregående ble FA definert som syntagmer av to ledd av samme hovedtype uttalt uten intonasjonsbrudd og skrevet uten skilletegn, og uten mulighet for apposisjonsmarkør. Det er enighet om at de er hypotaktiske, og det virker også rimelig. Leddene refererer under ett, og rekkefølgen er fast. Spørsmålet blir da hva som er overleddet. Og vi kan ikke ta for gitt at alle FA bør analyseres likt – det kan tenkes at overleddet stundom er det ene leddet og stundom det andre. Derfor er det nødvendig å dele dem inn i *typer* og drøfte hver type for seg.

Vanligvis regner en bare med *nominale* FA, men vi bør kanskje inkludere også syntagmer av to *adverbialer*, enten to adverb (*her inne, hit inn*) eller et adverb + et preposisjonsuttrykk, f.eks. *her på Blindern, hit til Blindern, inn(e)*

i *huset, nå for tida*. Leddene er av samme type, refererer under ett og er hypotaktiske, og dermed en parallell til nominale FA. Det fins også tilsvarende LA, f.eks. *her, (nemlig) på Blindern; nå, (dvs.) i nyere tid*. NRG regner (pkt. 6.2.2.2) preposisjonsuttrykkene som utfylling, og det siste adverbialet må iallfall regnes som et underledd: I *her inne/i huset* presiserer det siste adverbialet referansen til det første. Ved stedsadverbialer er det det første adverbet som gir syntagmet enten påstedsbetydning (*her/inne i huset*) eller målsbetydning (*hit til Blindern, inn i huset*), og som dermed bestemmer hvilke underledd som er mulige: *her inne/hos oss – hit inn/til oss*. Dermed anser jeg meg ferdig med adverbiale FA, og kan konsentrere meg om de nominale.

De kan inndeles i typer etter hva slags ledd de består av. I den vanligste hovedtypen er begge leddene *substantivfraser*. Sammen med substantivfrasene omtaler jeg også fraser av andre klasser som er *brukt nominalt*, som adjektivet i *faget norsk*, determinativet (kvantoren) i *tallet fem*, preposisjonen «på» eller talluttrykket i *året 1848*, brukt som betegnelse på et år og ikke på et antall. De er av samme slag som *dikteren Ibsen*. Men førsteleddet kan også være et *pronomen*, f.eks. *vi/dere nordmenn, du Per*, og sisteleddet kan være en *bisetning eller infinitivkonstruksjon*, f.eks. *dét/den idéen at jorda er flat/å dra til Mars*.

Substantivfrasene kan deles videre inn etter hva slags substantivfraser de består av:

1) Den vanligste typen består av et *fellesnavn* og et *egennavn*, dvs. et *beskrivende* (klassifiserende) og et *benevnende* ledd, jf. Diderichsens (1962, s. 226) betegnelser «beskriver» og «benevner». Den faller i flere undertyper, avhengig av om fellesnavnet er *bestemt eller ubestemt* og om det kommer *først eller sist*: a) *kong Olav* (titler), b) *Olav konge, Bergen by*, c) *kongen Olav, byen Bergen*. De blir omtalt hver for seg, som egne punkter.

2) I en annen vanlig type, som minner om 1 c, er førsteleddet et fellesnavn i bestemt form og sisteleddet enten et fellesnavn i ubestemt form (*metallet gull*) eller et ord av andre klasser brukt nominalt (*faget norsk, tallet fem*) eller (nominalt og) metareferensielt (*ordet «norsk»*).

3) Førsteleddet kan også være en *possessiv* substantivfrase og sisteleddet et egennavn eller et fellesnavn i bestemt form: *min/Pers sønn Pål/tannlegen*.

4) Førsteleddet kan være et fellesnavn i ubestemt form og sisteleddet et talluttrykk og/eller en bokstav brukt nominalt: *side 100, vitamin C, klasse 1 A*.

Til slutt omtaler jeg noen mer perifere typer av substantivfraser og en som er spesiell, nemlig

5) tidsuttrykk: *søndag klokka 12/4. mars 2020*,

6) prisuttrykk: *tjue kroner kiloen/stykket*,

7) komplekse personnavn: *Hans Hansen*.

Både SAG (3, s. 118) og Kulbrandstad og Kinn (2016, s. 281) regner også syntagmer som *Katarina den store*, *Olav den femte* som FA. Ifølge SAG kan sisteleddet ses som «en definit nominalfras utan substantiviskt huvudord». Men leddene er verken koreferente eller av samme slag (substantivfraser), og «huvudordet» (egennavnet) står jo der, nemlig foran. Vi bør regne *den store/femte* som en etterstilt *adjektiv-* eller *determinativfrase* liksom i *den store/femte Olav*, ikke som sisteledd i en apposisjon. Uansett plass er det snakk om et beskrivende eller bestemmende adnominalt underledd. Men med etterstilt underledd blir det en *fastere* forbindelse, med adnominalet som et *tilnavn* – en konstruksjon som er spesifikk for egennavn. *Den store Katarina* beskriver Katarina – det er snakk om en Katarina som er stor. *Katarina den store* benevner henne – det er snakk om den Katarina som ble kalt *den store*.⁴ Jeg ser derfor bort fra denne syntagmetypen.

«Mengdehelheter» – *en mengde (med) studenter, et glass/en liter (med) vin* – hører til denne hovedtypen (to substantivfraser) og blir stundom regnet som FA, bl.a. av SAG (1, s. 154, 3, s. 118), men ikke av Molitor (1979, s. 115), bl.a. fordi leddene ikke er koreferente (ikke en gang potensielt). Heller ikke NRG regner dem som apposisjoner. En liknende konstruksjon er *en type (av) studenter/vin*. Uten preposisjon er de FA etter mine kriterier, men denne syntagmetypen har vært utførlig omtalt, bl.a. i Delsing (1993), så jeg tar den ikke opp her. Med dette unntaket drøfter jeg i det følgende de vanligste syntagmene av to nominaler uten skilletegn eller intonasjonsbrudd i norsk, med substantivfrasene først.

3.2 Ubestemt substantivfrase uten artikkel (titler) + egennavn: **kong Olav, fru Hansen**

Her er førsteleddet en *tittel*, dvs. en fast betegnelse for yrke, stilling, sivil status eller slektskap: **baker/lektor/kaptein/baron/minister Hansen, professor (i teologi) Inge Lønning, tante/søster Olga**. I denne funksjonen får noen svake substantiver *sterk* form, nemlig *herre, frue, greve* og *konge: herr/fru Hansen, grev Wedel-Jarlsberg, kong Olav*, og istedenfor *far, bror* brukes som oftest de arkaiske formene **fader/broder Jakob**, især om en prest eller munk. I moderne

4. Også mange tilnavn beskriver referenten, men funksjonen er å skille én person fra andre med det samme egennavnet, f.eks. *Olav den femte* fra *Olav den fjerde* og de andre Olavene.

norsk brukes *kong* bare til fornavn, mens de andre vanligvis står til etternavn eller fullt navn. Tittel-apposisjoner kan fungere som sisteledd i typen med bestemt førsteledd (*byen Bergen*), så vi får en apposisjon i en apposisjon, f.eks. *den kjente legen doktor Hansen*.

Når det gjelder hva som er over- og underledd, regner flere tittelen som underledd, f.eks. NRG (s. 253) og Western (1921, s. 424). Det skulle da også være opplagt at en tittel er et underledd. Et vanlig kriterium på et underledd, dvs. et grammatisk unødvendig eller uforutsatt ledd, er at det kan *strykes* (sløyfes), mens et overledd er grammatisk nødvendig og kan ikke strykes fordi det bestemmer hypotagmets *syntaktiske type* og dermed også dets *mulige funksjon*.⁵ Langacker (2013, s. 194) sier at et overledd er "...the element that represents the same grammatical category as the composite expression", og Zwicky (1993, s. 297) at overleddet er «...the syntactic *category determinant*. It determines the syntactic category of the construct as a whole».

Og en tittel kan jo godt strykes, men ikke egennavnet, siden tittelen er i ubestemt form. Den kan heller ikke sies å referere, så det er bare egennavnet som refererer og som kan ha samme funksjon som hele syntagmet. Meyer (1992, s. 47) kaller titler «typical premodifiers» som er «structurally dependent on a head», og Schindler (1990, s. 130) kaller dem et entydig underledd. SAG påpeker (3, s. 120) at tittel + egennavn har *bestemt* betydning sjøl om tittelen har ubestemt form, slik at ev. adjektiver står i bestemt form: *(den) gamla fru Andersson*. Det må skyldes egennavnet, jf. *(den) gamla Andersson*, og viser at det er egennavnet som er overledd. Tittelen bare *klassifiserer* referenten, dvs. sier *hva slags* referent egennavnet betegner – en konge, en professor, ei tante, ei frue osv.

3.3 Egennavn + ubestemt substantivfrase, eller omvendt: *Olav konge, Bergen by, Café Elise*

Eldre yrkes- eller stillingsbetegnelser kan også komme *etter* egennavnet, som i *Olav konge, Håkon jarl, Jørgen hattemaker, Per spelman, Aslak smed*, som Heggstad (1931, s. 181) regner som eldre mål – i norrønt var titler vanligvis

5. Men det kan *utelates* av senderen og *underforstås* av mottakeren på grunnlag av konteksten, f.eks. *Ikke ta det røde skrinet, ta det blå (skrinet)*. Zwicky (1985, s. 13) påpeker at vi må skille mellom ellipse og dét at et ledd er «optionally present», dvs. grammatisk unødvendig og kan strykes. Ellipse er noe *språkbrukere* gjør for å spare tid og krefter, stryking er noe *grammatikere* kan gjøre for å vise at et ledd er grammatisk unødvendig. F.eks. at *Jeg møtte Olav* er grammatisk, men ikke **Jeg møtte kong*.

etterstilte (Bauer 2017, s. 130).⁶ Men da får vi *en fast forbindelse* som ofte brukes sammen, med yrkesbetegnelsen som en del av navnet – et *tilnavn* som lett kan bli *etternavn* – slik at det kan være naturlig å skrive den med stor forbokstav, jf. engelske og tyske etternavn som *Smith* og *Schmidt*. Slike tilnavn kan få *bestemt* form, f.eks. *Vilhelm Erobreren*, *Sindbad Sjøfareren*. *Erobreren Vilhelm* (se neste punkt) beskriver (klassifiserer) Vilhelm (Vilhelm er en erobrer), *Vilhelm Erobreren* benevner han (han kalles *Vilhelm Erobreren*).

Et fellesnavn i ubestemt form kan vi også få etter navn på *institusjoner* og *organisasjoner* og enkelte andre substantiv: *Akershus fylke*, *Bærum kommune*, *Bryn kirke*, *Saga kino*, *desember måned*. Også her får vi mer eller mindre *faste uttrykk*, nærmest som et *egennavn*, jf. engelske stedsnavn som *New York City*, *The Mississippi River*. GDS omtaler (s. 517) apposisjoner som *Lyngby Rådhus* og *Læsø Fiskeindustri* som «Sammensat proprium», og også Hagen (2000, s. 386) regner syntagmer som *Bergen travpark* som egennavn. Fellesnavn i ubestemt form får vi også ved navn på *kaféer*, *hoteller* o.l., men der som oftest *foran* egennavnet: *Café Elise*, *Hotel Grand/Grand hotel*. Også dette er faste uttrykk og danner egennavn. GDS (s. 516–517) sammenlikner eksempler som *Hotel Ansgar* med titler, men det er snarere *sammensatte stedsnavn* – hotellet heter *Hotel Ansgar*. Lawrenz (1993, s. 50) sier at navn som *Schloss Burg* utgjør «einen (komplexen) Eigennamen».

Som i andre apposisjoner regnes førsteleddet vanligvis som overledd og sisteleddet, «apposisjonen», som underledd. Argumentet er gjerne at det er førsteleddet som styrer *kongruensen* i pronomen og predikative adjektiv og determinativ. GDS påpeker (s. 517) at det må hete *Café Victor er mondæn*, men *Hotel Ansgar er mondænt*. Det er også fellesnavnet som styrer pronomenbruken: *Café Victor, den ...*, *Hotel Ansgar, det ...* Det samme gjelder i tysk, som Lawrenz (1993, s. 50–51) viser: *Schloss Burg, das (*die) während der Wintermonate geschlossen war. Es (*Sie) soll drei neue Zinnen erhalten*. Men dét viser ikke nødvendigvis at førsteleddet er overledd, for det kan skyldes «semantisk kongruens», at kongruensen styres av *referenten* for hele apposisjonen – at det snakk om hhv. *en kafé*, *et hotell* og *et slott*. Og det er førsteleddet, «beskriveren», som forteller *hva slags referent* vi har å gjøre med – noe som ikke alltid går fram av egennavnet: *Victor* og *Ansgar* kunne vært navn på *personer*. Det vanligste kjennetegnet på et underledd, at det kan *strykes*, peker en annen vei enn kongruensen, for fellesnavnet kan som regel *strykes*: *Jeg bor i Bergen*

6. I kasusspråk står substantivfrasene som regel i *samme kasus*, f.eks. latin *Romulus rex* (nom.), norrønt *Ólafr konungr* (nom.), *Ólafs konungs* (gen.). Dvs. at tittelen kongruerer med egennavnet.

(by)/Bærum (kommune), *Vi ses i desember (måned)*, *Vi spiste på (Café) Victor/Grand (hotel)*.⁷ Det viser at det også her er egennavnet som er det grammatisk og semantisk nødvendige leddet, og som ved titler må fellesnavnet være et underledd som klassifiserer referenten for egennavnet.

3.4 Bestemt substantivfrase + egennavn: *byen Bergen, den berømte dikteren Henrik Ibsen*

3.4.1 Presentasjon og gjengs analyse

Førsteleddet er et tellelig substantiv i bestemt form (egennavn betegner *individ* som kan telles) med ev. underledd som klassifiserer det aktuelle individet (som en by, en dikter osv.), og sisteleddet er navnet på individet. Begge leddene kan være parataktiske og kongruerer da i tall: *lyrikeren og dramatiker* *Ibsen, dikterne Ibsen og Bjørnson*. Rekkefølgen er fast: **Bergen byen*, **Ibsen dikteren*. Dette er prototypen av FA og har derfor vært brukt som eksempel på syntagmetypen i det foregående. Det er også den mest problematiske å analysere og den som har vært mest diskutert, for her er *begge* leddene bestemte substantivfraser og kan ha de samme syntaktiske funksjonene, så *begge* kan strykes: *Jeg bor i (byen) Bergen, Jeg bor i byen (Bergen)*. Så her må vi bruke andre kriterier enn stryking. Denne typen blir derfor omtalt spesielt utførlig.

De fleste grammatikere regner også her førsteleddet som overledd og sisteleddet som underledd, med unntak av Heggstad (1931, s. 181) og Vinje (1979, s. 176; 2005, s. 189). F.eks. omtaler GDS (s. 515) denne apposisjonstypen under overskriften «Proprium som etterstillet adled». Lee (1952, s. 168–169) sier at sisteleddet er restriktivt og avgrenser betydninga av (dvs. bestemmer) førsteleddet, og NRG (s. 272) sier om *katten Buster* og *sønnen Jakob* at sisteleddet er «etterstilt beskriver».

3.4.2 Kongruens som kriterium

Også her er det vanligste argumentet for at førsteleddet, fellesnavnet, er overleddet, at det er dét som styrer kongruensen i pronomen og predikative adjektiv og determinativ. F.eks. påpeker Hultman (2003, s. 208, merknad 74) at det heter *Lund er fullt av studenter*, men *Staden Lund er full av studenter*. Jf. at det må hete *Familien Hansen er rik*, men *Brødrene Hansen er rike*, med kongruens i

7. I navn som *Bryn kirke*, *Bergen travpark* kan ikke fellesnavnet strykes, for de er ikke semantisk parallelle med *Bergen by*: *Bergen er* en by, men ikke en travbane, så *Bergen travpark* må forstås som 'travparken i Bergen, Bergens travpark', og er et egennavn.

tall. Det er også fellesnavnet som styrer pronomen-bruken: *Familien Hansen, den ..., brødrene Hansen, de...* Lawrenz (1993, s. 26) påpeker også at i tysk retter finittet seg etter førsteleddet når leddene har ulikt tall: *Die Krankheit Windpocken* [Sykdommen Vannkopper] *ist...*

Det er altså førsteleddet som bestemmer kjønnen og tallet på helheten. Men heller ikke her viser dette nødvendigvis at førsteleddet er overledd, for også her kan det skyldes *semantisk* kongruens med referenten for hele apposisjonen. Og også her er det fellesnavnet som forteller hva slags referent vi har å gjøre med: en *by*, en *familie*, noen *brødre*, en *sykdom* osv. – Vannkopper er *en sykdom* og ikke noe flertallsbegrep. Mht. eksemplet *Lund er fullt av studenter*, så får stedsnavn varierende kongruens predikativt, som Enger (2020) viser – iallfall på norsk kan det også hete *Lund er full av studenter* pga. «base-fellesnavnet» eller *basic level*-betegnelsen, at Lund er en *by*. Attributivt får *personnavn* felleskjønn og *stedsnavn* intetkjønn: *en ung/den unge Hamsun – et nytt/det nye Europa*. Kongruensen styres m.a.o. av *referenten*, og det er tvilsomt om egnavn har noe leksikalsk kjønn (genus) i det hele.

Uansett kan ikke kongruens predikativt eller i pronomen være et avgjørende argument for at det styrende leddet, dvs. førsteleddet, er overledd, for kongruens i disse tilfellene viser ikke hva som er overledd. Vi regner ikke subjektet eller objektet som overledd for predikativet sjøl om predikativet kongruerer med disse leddene, og et pronomen er ikke underledd til det leddet det kongruerer med. I mange språk kongruerer et finitt verbal i tall og person med *subjektet*, uten at subjektet regnes som overledd for verbalet. Hudson (1987, s. 117) sier at «...the direction of concord determination has nothing at all to do with the notion ‘head’ [...]», men det gjelder bare *predikativt* og ved *pronomen*, for *attributivt* kongruerer adjektiver og determinativer normalt (ved fellesnavn) med overleddet i kjønn, tall og (ved adjektiver) bestemthet. I *et stort hus* viser kongruensen at *hus* er overledd, men i *Huset er stort* viser den at predikativet «står til» eller beskriver subjektreferenten uten dermed å bli et underledd. Kongruens viser hva som *hører sammen semantisk*, attributivt også syntaktisk. I apposisjoner er kongruensen styrt av referenten for hele apposisjonen, f.eks. om den betegner én (som i *familien Hansen*) eller flere (som i *brødrene Hansen*). Det er altså *semantisk* kongruens vi har å gjøre med i apposisjoner – ikke med førsteleddet, men med *hele* apposisjonen. Den viser ikke hva som er overledd, men *hva slags referent* vi har å gjøre med – en *familie*, noen *brødre* o.l. Og dét er det altså førsteleddet som forteller.

3.4.3 Referanse som kriterium

Et anna prinsipielt kriterium på et overledd er at det *bestemmer referansen* til syntagmet, mens underleddet *spesifiserer* referenten semantisk og *innsnevrer* dermed referansen: *snille gutter* betegner en underklasse av gutter, og *veldig stor* er mer presist enn *stor*. Langacker (1987, s. 289; 2013, s. 192) definerer et overledd (*head*) som “profile determinant” og (1991, s. 6) “...that component structure whose profile corresponds to the composite structure profile”, f.eks. at *jar lid* betegner et lokk liksom *lid* og ikke ei krukke liksom *jar*. Bogacki (1973, s. 51) sier at det modifierende leddet i en konstruksjon må være det som *beriker innholdet* av det andre, og Hudson (1980, s. 181) at «A depends on B if A contributes to the semantic structure of B». Jf. Zwicky (1993, s. 296):

Semantically, the Head is the characterizing participant in a construction; intuitively, the meaning of a construct is a subtype of the meaning of the Head (*red apple* denotes a subtype of apple, *make a box* a subtype of *make*), while the Dependent plays a contributory role in the semantics, restricting the meaning of the Head in one way or another.

Når begge leddene kan strykes uten at leddet blir ugrammatisk, må dette kriteriet være det avgjørende, for da kan ikke overleddet strykes uten å *endre referansen*.

Som sagt (pkt. 2) mener flere at førsteleddet i FA ikke refererer, men bare *klassifiserer* referenten. Dette ligger vel implisitt i Diderichsens betegnelser «beskriver» og «benevner», sjøl om Diderichsen sjøl ikke trakk den konklusjonen. F.eks. sier Langendonck (2007, s. 130) at sisteleddet identifiserer referenten mens førsteleddets funksjon er «...to characterize the nature of the referent, and more specifically to assign a category to it». Og Haugen (1953, s. 166) påpeker at om vi stryker *Burns* i *The poet Burns was born in 1759*, får vi en bestemt form der referenten ikke er gjort kjent, noe som er uforenlig med bruken av bestemt artikkel. Om vi utelater *The poet*, får vi derimot «a perfectly satisfactory sentence». Referenten er derfor ikke «...the larger class named first, but the individual named last, and the class name is added to identify the individual» (Haugen s.s.). Hagen (1998, s. 119) påpeker at disse apposisjonene har samme referent som sisteleddet alene. *Dikteren Ibsen* har altså samme referanse som *Ibsen* – den eneste forskjellen er at apposisjonen opplyser at Ibsen er dikter. Det er m.a.o. *egennavnet* som bestemmer referansen og er overleddet. Et egenavn er *fast forbundet* med et visst individ og trenger derfor ikke ha noe be-

skrivende innhold som kan identifisere individet, f.eks. *Buster* og *Jakob*.⁸ Slike egennavn beskriver ikke, og i *katten Buster* er det *katten* som beskriver, ikke *Buster*. Bogacki (1973, s. 51) påpeker at nettopp derfor må det være «beskriverleddet» i *le roi Charles* (kongen Karl) som beriker innholdet av egen-navnet og er det modifierende leddet.

Mange har påpekt dette. Quirk mfl. (1985, s. 1317) kaller førsteleddet en «premodifier», og Acuña-Fariña (2009, s. 262) kaller det «adjective-like» og jamfører *the poet Burns* med *the excellent Burns* og «sammensetninger» som *rubber hanger*, der førsteleddet er et klart underledd. Også Jonasson (1994, s. 48) jamfører førsteleddet med et attributivt adjektiv med det franske eksemplet *la bonne Emilie*, der *bonne* kan være enten hunkjønn av adjektivet *bon* (god), slik at syntagmet betyr ‘den gode Emilie’, eller et substantiv som betyr ‘tjenestejente’, slik at syntagmet betyr ‘tjenestejenta Emilie’. Og hun kommenterer at adjektivet *karakteriserer* referenten mens substantivet *klassifiserer* referenten. Den samme beskrivelsen gir Løbel (1993, s. 152) av tysk *die blonde/Blondine Barbara*. Det innebærer at vi har å gjøre med to typer av underledd til et egen-navn, et karakteriserende, som nevner *en egenskap* ved referenten (*den gode Emilie*, jf. *Emilie er god*), og et klassifiserende, som nevner *klassen* referenten hører til (*tjenestejenta Emilie*, jf. *Emilie er ei tjenestejente*).

Dette er etter min mening en presis beskrivelse. Uten emfatisk trykk er førsteleddet beskrivende (klassifiserende) og semantisk likeverdig med en *ikke-restriktiv* relativsetning: *dikteren Ibsen* betyr ‘Ibsen, som er dikter’, ikke ‘(den) Ibsen som er dikter’. Slike beskrivelser trengs særlig når referenten er ukjent for mottakeren, som i dette eksemplet fra Klassekampen 27/12–21, der journalisten setter inn en klassifisering i et sitat fordi hun antar at navnet ikke vil si lesere flest så mye: «... far var leiande i [*den bolivianske geriljagrappa*] ELN». Men et egennavn kan betegne ulike individer, og tilmed individer av ulike klasser. Vi kan ha en Ibsen som er *dikter* og en som er *maler*, og et personnavn kan betegne en *båt* eller en *orkan* i tillegg til en person. *Washington* kan være en by, en stat eller en historisk person i USA. Da trengs det en *identifisering* av referenten, og man kan bruke førsteleddet (liksom et adjektiv) *bestemmende* med emfatisk trykk og si f.eks. *orkanen Katrina* eller *staten Washington*. Å bare bruke egennavnet i slike tilfeller vil lett føre til misforståelser. Slike restriktive førsteledd kan også betegne en *side eller rolle* hos referenten, f.eks. *lyrikeren Ibsen*, dvs. Ibsen *som lyriker*, ikke f.eks. dramatiker. Det beskriver

8. Dvs. navn som består av *egne ord*, i motsetning til navn som består av et *fellesnavn* og dermed beskriver referenten, f.eks. *Storgata* eller *Universitetet i Oslo*.

ikke Ibsen og innebærer ikke at Ibsen er (bare) en lyriker. Men enten vi *beskriver* Katrina som en orkan (uten emfase) eller understreker at vi snakker om *orkanen* Katrina og ikke en person, er det (orkanen) Katrina vi snakker om.

Nå kan også sisteleddet emfatiseres, f.eks. *dikteren Ibsen* for å skille denne dikteren fra andre diktere. Men også da er det Ibsen vi snakker om. Jf. at når egennavnet betegner en *person*, retter et pronomen seg etter det biologiske kjønn til referenten, som bestemmes av sisteleddet: *Dikteren* kan betegne en person av begge kjønn og må derfor pronominaliseres med *han/hun* eller *hen* om det ikke er kjent hvilket kjønn den aktuelle dikteren har, men det må hete *dikteren Henrik Ibsen, han...* og *dikteren Sigrid Undset, hun...* Og *mennesket Henrik Ibsen* må gjentas med *han*, ikke *det*. Det må være fordi syntagmet ikke betegner et *menneske* i sin alminnelighet, men mer spesifikt *Henrik Ibsen*, som var en *mann*. Uansett trykk er det egennavnet som bestemmer referansen og er overledd. FA er det viktigste midlet vi har til å klargjøre referansen til et egenavn ved å nevne (og ev. understreke) kategorien: Snakker vi om *din sønn* Per, *din far* Per, *maleren* Per eller *snekkeren* Per?⁹

3.5 Typen *kong Olav* og typen *dikteren Ibsen*

Kong Olav eller *professor Inge Lønning* og *dikteren Henrik Ibsen* er altså syntagmer av samme hovedtype; i begge er førsteleddet underledd og klassifiserer referenten for sisteleddet. Forskjellen er at *professor* er en fast yrkesbetegnelse – en «tittel» – og derfor helst står i ubestemt form, mens *dikter* ikke er det. Enkelte fellesnavn brukes altså lettere som tittel enn andre; f.eks. låter *doktor Hansen* mer naturlig enn *lege Hansen*.¹⁰ Men de fleste kan brukes på begge måtene: Det er ingenting i veien for å si *professoren Lønning* og *dikter Ibsen* – da gjør man *dikter* til en tittel, og det blir straks mer spøkefullt. Men når fellesnavnet står med *foranstilte underledd*, må det ha bestemt form: *president (i USA) Bill Clinton*, men *den amerikanske presidenten/USAs*

9. Et unntak er syntagmer som *regjeringen Solberg*: Leddene er ikke potensielt koreferente, og det er ikke snakk om Solberg, men om en *regjering*, nemlig regjeringa *til Solberg, Solberg-regjeringa*. Omskrivingene viser at egennavnet her er brukt som et bestemmende underledd. Og i mange språk kan stedsnavn og enkelte andre substantiv også stå som sisteledd i «definerende» *genitiv* eller med en *preposisjon* og dermed som et klart underledd, f.eks. latin *urbs Romae, mensis Novembris*, engelsk *the city of Rome, the month of November*, fransk *la ville de Rome, le mois de novembre*. Mange regner *the city of Rome* o.l. som apposisjon, bl.a. Meyer (1989, 1992), men leddene er ikke av samme slag.
10. Ifølge GDS (s. 516) kan *pastor* og *dr.*, dvs. *doktor*, i dansk bare brukes som titler – ellers må det hete *præst* og *læge*. Omvendt kan bl.a. *maler* og *havnearbejder* ikke brukes som titler. Så absolutte er neppe reglene i norsk, men Bokmålsordboka sier at *pastor* er «særlig brukt som tiltale eller tittel».

president *Bill Clinton*. Også i *flertall* får tittelen bestemt form: **professor** *Hansen*, men **professorene** *Hansen og Olsen*.

Med bestemt førsteledd brukes substantivfrasen som en *beskrivelse*, ikke som en tittel. I **professoren** *Inge Lønning* er poenget å opplyse om at Lønning er professor. I **professor** *Inge Lønning* er det mer snakk om *benevnelse* enn *beskrivelse*, og en fastere forbindelse. Ifølge SAG (2, s. 146) og Jonasson (1994, s. 103) er tittelapposisjoner på linje med *sammensatte personnavn*, med tittelen som en del av navnet – jf. at de kan brukes i *tiltale*, tilmed uten egennavn, med et adjektiv i bestemt form, på linje med et egennavn: *kjære professor (Lønning)*, jf. *kjære Per*. De kan også stå med ubestemt artikkel med betydninga ‘en viss’, der artikkelen står til hele syntagmet og egennavnet er brukt som fellesnavn: *Jeg traff en doktor Hansen i selskapet*, dvs. en ukjent person som kalte seg *doktor Hansen*, jf. *Jeg traff en Hans Hansen i selskapet*. Men titler uttrykker også *formalitet* og *respekt*, særlig ved yrker eller embeter med høy status. *Minister/baron/herr Hansen* er mer formelt og høflig enn kort og godt *Hansen*.

3.6 Substantivfrase i bestemt form + fellesnavn i ubestemt entall eller et nominalisert ledd: **metallet gull, faget norsk, tallet fem, året 1814, ordet «norsk»**

Denne syntagmetypen er parallell med typen *byen Bergen*, bortsett fra at sisteleddet ikke er et egennavn, men enten et fellesnavn eller et ord av andre klasser brukt nominalt: adjektiv (*norsk*), grunntall (*fem*), talluttrykk (*1814*) eller metaspråklig uttrykk («*norsk*»). Også her angir førsteleddet *klassen* referenten for sisteleddet hører til – *gull* er et metall, *norsk* er et fag, *fem* er et tall osv. Sisteleddet betegner enten et *eksemplar* av den aktuelle klassen (*faget norsk, året 1814*) eller en *underklasse* (*metallet gull, hunderasen buhund*), dvs. det er et *hyponym*. Diderichsen (1962, s. 226) regner også slike sisteledd som *benevner*. Også *måneden desember*, som også kan hete *desember måned* (jf. *Olav konge* o.l.), hører hjemme her. Quirk mfl. (1985, s. 288) regner ord for både måneder og dager som egennavn. Men de kan snarere sies å betegne *klasser* av måneder og dager, nemlig en måned og en dag som har *en viss plass* i året og uka – vi har en desember hvert år og en søndag hver uke, så det fins *mange* desemberer og søndager (som utgjør klasser fordi de har noe felles). *Desember* betegner den siste måneden i året og ikke en individuell måned, og er et *hyponym* til *måned*.

En særlig type er når sisteleddet betegner *en språklig enhet*, fra lyder/bokstaver eller betydninger til setninger, brukt metaspråklig og nominalt, om seg

sjøl, og førsteleddet sier *hva slags enhet* det er snakk om: *lyden /t/, bokstaven «c», begrepet 'sjel', preposisjonen «i», navnet «Harald», setninga/ordtaket «Like barn leker best», boka «Norsk referansegrammatikk»*. Lee (1952, s. 170) sier at denne konstruksjonen er «almost unavoidable, for clarity's sake» når sisteleddet er metaspråklig. Ja, især i tale er det ofte nødvendig å gjøre det klart at man snakker om *ordet* «norsk», ikke *faget* eller *språket* som inngår i faget, det ordet vanligvis refererer til (i skrift kan vi «jukse» med hermetegn og skrive «*norsk*» istedenfor *norsk*). Bogacki (1973, s. 74) sier at metaspråklige enheter er å regne som substantiver, men de er snarere *brukt substantivisk* (nominalisert), f.eks. som subjekt («*Kanskje*» er et adverb) eller sisteledd i en FA, fordi de betegner *en språklig enhet*. Derfor kan de stå med determinativer og tilmed flertallsendelse: */S/-ene dine er for slappe*.

De fleste regner førsteleddet som overledd også i denne typen (Heggstad 1931, s. 181, er et unntak også her). Lawrenz (1993, s. 27) påpeker at finittet i bl.a. engelsk retter seg etter førsteleddet også i denne typen: *The sentence* «*Will you marry me?*» *has...* *The words* «*Will you marry me?*» *have...* Men igjen kan vi tillegge det betydninga av hele apposisjonen – at det i det ene tilfellet er snakk om *en setning* og i det andre om *noen ord*. NRG (s. 272) argumenterer med at *faget norsk* og *tallet fem* er synonymt med sammensetningene *norsk-faget*, *femtallet*, der det siste leddet regnes som overledd. Men en sammensetning og et syntagme av to selvstendige ordformer har ikke nødvendigvis samme grammatiske struktur og samme betydning. I *norskfaget* er det *faget* som bestemmer referansen – vi snakker om et fag – men i *faget norsk* er det *norsk* vi snakker om, og førsteleddet forteller at det er *faget* vi snakker om – ikke språket eller ordet. Løbel (1993, s. 152–153) sammenlikner *der Appositionsbegriff* og *der Begriff Apposition*, og sier at sammensetninga «... spezifiziert, *welche Art von Begriff* vorliegt, während die Apposition [dvs. sisteleddet, EP] spezifiziert, *welcher Begriff* vorliegt [...]. Die Apposition fungiert als Name, und daher dient sie der Identifizierung, d.h. der extensionalen Bestimmung» (mi utheving).

Også her er det altså sisteleddet som bestemmer referansen og bør regnes som overledd – syntagmet betegner det faget, tallet osv. som sisteleddet betegner, ikke et hvilket som helst eksemplar av arten. Som regel kan vi droppe beskrivelsen og si *Jeg studerer (faget) norsk, (Ordet) «norsk» er et substantiv, (Navnet) «Harald» betyr 'hærfører', (Måneden) desember/Desember (måned) er årets siste måned*. Men om vi dropper det refererende leddet, veit vi jo ikke hvilket fag, ord eller navn vi snakker om, og har brukt en bestemt form det ikke er dekning for i konteksten.

3.7 *Substantivfrase med foranstilt possessiv + egennavn/bestemt substantivfrase: **Min/Pers bror/venn/nabo + Per/tannlegen, Cooks skip + The Endeavour***

Førsteleddet er en substantivfrase med foranstilt possessiv. Etterstilt possessivpronomen med bestemt substantiv (*?broren min Per*) er kanskje mulig, men ikke andre possessiv-konstruksjoner (**broren til Pål Per*), sjøl om de er fullt mulige som LA. Som nevnt omfatter førsteleddet i FA helst ikke etterstilte underledd. Et eksempel som *broren til naboen Per* må derfor analyseres som *broren + til naboen Per*, med *naboen Per* som FA, ikke som *broren til naboen + Per* (= *naboens bror Per*). Det må m.a.o. være naboen som heter *Per*, ikke broren. Sisteleddet er enten et egennavn eller et fellesnavn i bestemt form som betegner en ny kategori, som i *min bror/venn/nabo tannlegen* (broren/vennen/naboen er også tannlege). Rekkefølgen er fast: **Per/tannlegen min bror*, og begge leddene kan strykes: *Der står min bror, Der står Per/tannlegen*.

Også her er det sisteleddet som bestemmer referansen, at det er snakk om f.eks. *Per* eller *tannlegen*, mens førsteleddet uten emfase beskriver referenten som *bror/venn/nabo*. Denne apposisjonstypen bør m.a.o. analyseres parallelt med de foregående, med sisteleddet som overledd og førsteleddet som et beskrivende underledd, jf. *snekkeren Per/min bror Per = Per, som er snekker/min bror*. SAG (3, s. 120) påpeker at sisteleddet også her kan være en tittelapposisjon, slik at vi får apposisjoner på to nivåer: *min vän kyrkoherde Svensson*. Jf. også *Hans Majestet kong Håkon*.

3.8 *Substantivfrase + et talluttrykk og/eller en bokstav brukt nominalt: **side 5, bind 2, seminarrom 3, vitamin C, klasse 1 A, Møllergata 19***

Førsteleddet betegner ting som normalt opptrer i en *serie* – sider, bind, rom i et hus, hus i en gate o.l. Det er som regel ubestemt, men kan være bestemt i flertall: *side(ne) 5–10, bind(ene) 2 og 3*. I adresser er det et *egennavn* på en gate eller vei, og står derfor enten i bestemt form (*Møllergata, Høgåsveien, Kolsåslia, Fururabben* o.l.) eller med bestemmende underledd (*Eckersbergs gate*). Talluttrykket eller bokstaven som sisteledd er brukt nominalt, ikke om et antall, men om en *gjenstand* – ei side, et rom, en bygning osv., og angir *hvilke(n)* av gjenstandene i serien det er snakk om (SAG 3, s. 120). Ifølge Quirk mfl. (1985, s. 1317) er *nummer* underforstått foran et tall, slik at *side 5* er en forkortelse for *side nummer 5*, der *nummer* vel er et underledd til tallet. Jf. at *Møllergata 19* (som huset hoved-politistasjonen i Oslo før 1978) bare het *nummer 19* på

folkemunne. Konstruksjonen er altså synonym med et *ordenstall*: *side (nummer) 5 er den femte sida*.

Normalt kan ingen av leddene utelates: *Det står på side 5/i bind 2*. Grunnen er at vi uten substantivfrasen ikke kan vite *hva slags gjenstand* talluttrykket eller bokstaven betegner, f.eks. at 5 her betegner en *side* mens 2 betegner et *bind*. Derfor er beskrivelsen nødvendig. Bortsett fra veinavn refererer det ikke, men bare *beskriver* referenten som ei side, et bind, et rom osv. Veinavn må sies å referere til en vei eller gate, men i adresser er det ikke veien vi snakker om, men en viss *bygning* i veien. Også her er det altså sisteleddet, det semantisk snevreste leddet, som bestemmer referansen og sier *hvilken* side, rom, bygning osv. det er snakk om, og som følgelig bør regnes som overleddet. Rett nok er det også her førsteleddet som bestemmer kongruens i kjønn, som SAG (3, s. 117) viser: *Volym tre är mest påkostad*. Det gjelder også i norsk, f.eks. *Side 5 er full av trykkfeil, Bind 2 er fullt av trykkfeil*. Men det skyldes igjen betydninga av hele syntagmet – at det er snakk om henh. ei *side* og et *bind*. Det kan derfor ikke tas til inntekt for at førsteleddet er overledd – dét bare klargjør om det er tale om en side eller et bind. Det er også betydninga av helheten som forklarer at når sisteleddet betegner flere, står et adjektiv eller partisipp i flertall sjøl om førsteleddet står i entall: *Punkt 4 och 5 är strukna* (SAG s.s.), jf. norsk *Punkt(ene) 4 og 5 er viktige*. I alle fall er det sisteleddet som bestemmer referansen og avgjør hvor mange og hvilke punkter det er tale om.

3.9 Tidsuttrykk: betegnelse for ukedag + for tid på dagen eller dato: *søndag morgen/klokka tolv/(den) femte mars (2020)*

Disse uttrykkene består av nominaler, men betegner et tidspunkt og fungerer derfor som oftest som tidsadverbialer, og kan da erstattes med et preposisjonsuttrykk: *Vi reiser (på) søndag morgen*. Typen *søndag morgen* nevnes av Western (1921, s. 424), og Western mener den er parallell med typen *januar måned*, begge med første ledd som underledd fordi det identifiserer morgenen og måneden. Men uttrykkene er ikke parallelle: *Januar er en måned*, og derfor kan vi også si *måneden januar*, men *søndag* er ikke en morgen, og derfor kan det ikke hete **morgenen søndag*. Tidsuttrykket *søndag morgen/klokka tolv* betegner et tidspunkt på en søndag, der *morgen/klokka tolv* angir tidspunktet og spesifiserer *når på dagen* det refereres til. Ukedagen må altså være overleddet, med *tida på dagen* som et presiserende underledd. Jf. at *morgen* og andre uttrykk for tid på dagen (*middag, aften/kveld*) kan strykes, men ikke betegnelsen for ukedagen: *Vi reiser søndag (morgen)*.

Når sisteleddet er et klokkeslett, kan leddene bytte plass, og begge kan stå alene: *Vi reiser (søndag) (klokka 12)/(klokka 12) (søndag)*. Begge leddene kan altså fungere adverbialt, jf. at de også kan forekomme som egne adverbialer, med ukedagen i forfeltet: *Søndag reiser vi klokka 12*. Her må vi kanskje regne førsteleddet som overledd enten ukedagen blir presisert med et klokkeslett (*søndag klokka 12*) eller klokkeslettet med en ukedag (*klokka 12 søndag*), jf. at ukedagen da kan erstattes med et preposisjonsuttrykk: *Vi reiser klokka 12 på søndag*.

Sisteleddet kan også være en *dato* – en betegnelse for dag i måneden + ev. i året, bestående av et ordenstall (med eller uten bestemt artikkel) + betegnelse for måneden + ev. et årstall, f.eks. *søndag (den) femte mars (2020)*. Siden begge leddene betegner et tidspunkt, kan begge stå alene som tidsadverbial: *Vi reiser (søndag) (femte mars (2020))*. Men de kan ikke bytte plass, og det er vel mest naturlig å se datoen som et underledd som spesifiserer ukedagen nærmere mht. måned og ev. år. Tidspunktet kan altså angis upresist som *søndag* (som regel tolket som ‘førstkommende søndag’), mer presist som *søndag (den) femte mars* og enda mer presist som *søndag (den) femte mars 2020*, ev. også med et klokkeslett. I tidsuttrykk er det altså *førsteleddet*, som oftest betegnelse for en ukedag, som er overledd.

3.10 Prisuttrykk: betegnelse for pris + for mål: **tjue kroner kiloen/meteren/paret/stykket**

I en merknad nevner SAG (3, s. 118) som en type FA en konstruksjon der førsteleddet er en substantivfrase som betegner pris og består av et talluttrykk + et substantiv som betegner valuta (*krone, euro, pund, dollar* o.l.), og sisteleddet er en substantivfrase i bestemt form som betegner det *målet* prisen gjelder: *Melonene koster 20 kroner kiloen/stykket*. Også dette er nominaler som vanligvis fungerer adverbialt, som «målsledd» og ikke som objekt, jf. at de ikke kan passiveres. I klassifiseringa til SAG som apposisjon ligger det at sisteleddet er underledd, og det er vel også en rimelig analyse. Prisen må være hovedsaken i disse uttrykkene, og det siste leddet sier hvilket mål eller hvilken mengde prisen gjelder for. Jf. at det også kan uttrykkes med et preposisjonsuttrykk med *per* og substantivet i ubestemt form *Melonene koster 20 kroner per kilo/stykk(e)*. Også her er altså førsteleddet overledd.

3.11 Sammensatte personnavn: **Hans (Kristian Rohde) Hansen**

I dag har folk to slags navn: et individuelt *døpenavn* (eller flere) og et (eller flere) *slektsnavn* (familienavn) som er arvet fra (en av) foreldrene og er felles

for (deler av) en familie, gjerne omtalt som *fornavn* og *etternavn* siden dette er den vanlige rekkefølgen. De siste tiåra har det blitt svært vanlig med flere slektsnavn, som i *Rohde Hansen*, med de(t) første som *mellomnavn*. Det skyldes at damene nå ofte beholder slektsnavnet sitt, ev. i tillegg til mannens navn, slik at foreldrene har ulike slektsnavn og barna gjerne beholder begge navn. Trass i betegnelsen betegner et slektsnavn ikke en familie, men *et medlem* av familien. ***Hansen er død*** kan ikke bety noe anna enn at en viss person er død. Skal vi omtale familien, må vi enten bruke apposisjonen *familien Hansen* eller legge til en flertalls-*s* (vel fra engelsk) og si *Hansens*.

Fornavn og etternavn kan brukes hver for seg, men kan også kombineres, så vi får syntagmer av to eller flere egennavn. Dermed faller de inn under FA. Diderichsen (1962, s. 227) nevner *Peter Jensen* som eksempel på FA, og også Kulbrandstad og Kinn (2016, s. 281) regner personnavn som FA. Men de skiller seg fra andre apposisjoner ved at alle leddene er *egennavn*, som regel uten en beskrivende betydning (med unntak av noen etternavn, se nedafør), jf. at de ikke kan oversettes. Dermed blir det vanskelig å si noe om den semantiske og grammatiske relasjonen mellom dem. Ifølge SAG (2, s. 146) er det «...oklart om något av namnen skall ses som huvudord och i så fall vilket».

Hovedleddene må være fornavnet/-navna og etternavnet/-navna, f.eks. *Hans Kristian + Rohde Hansen*, som betegner samme person og er potensielt koreferente. Rekkefølgen er vanligvis fornavn + etternavn, som betegnelsene antyder, men i enkelte språksamfunn nevnes etternavnet først, og det kan også gjøres i Norge, især i skrift, ved *alfabetisering* i telefonkataloger, litteraturlister o.l., men da med *komma* imellom. Men syntagmer som *Hansen, Hans* faller ikke inn under FA pga. skilletegnet og intonasjonen. De likner mer på LA, og vi kan vel også sette inn en apposisjonsmarkør som *nemlig, dvs., altså, nærmere bestemt* el.l. Uansett faller de utafør emnet her.

Fornavn og etternavn forutsetter ikke hverandre – vi kan bruke det ene, det andre eller begge to, avhengig dels av entydighet og dels av situasjonelle faktorer, især formalitetsgraden og senderens forhold til navnebæreren. Kanskje derfor regner Allerton (1979, s. 127) navna som parataktiske når de er brukt sammen. Men da refererer de *under ett* (har én referent) og ikke hver for seg, som i paratagmer, og kan derfor ikke forbindes med konjunksjoner (man kan ikke f.eks. «legge sammen» én referent). De fleste regner derfor relasjonen som hypotaktisk. Men hva er det da som bestemmer hva når navna er kombinert? Hackel (1995, s. 56) mener det er fornnavnet som bestemmer slektsnavnet. Mer overbevisende er den analysen Western (1921, s. 424) foreslår, nemlig å regne det referensielt videste leddet, slektsnavnet, som et bestemmende underledd,

som spesifiserer hvilket individ det er tale om. Også Langendonck (2007, s. 133) sier at i *Roger Brown* blir Roger «further identified as belonging to the Brown family», og begrunner det (s. 198) med at «...it is indubitably the first name which systematically establishes the reference of the entire pattern, viz. an individual person...». Men også etternavnet betegner personen, og *Hans kommer* er neppe mer entydig enn *Hansen kommer*. I begge tilfeller kan man spørre *Hvilken Hans* (svar: f.eks. *Hans Hansen*) eller *Hvilken Hansen* (svar: f.eks. *Hans Hansen*).

Analysen styrkes likevel av tillegg og tilnavn som *Karl den tolvte/store*, *Hansen junior/senior/den eldre*, *Harald Hårfagre*, *Vilhelm Erobreren*, *Aslak Smed*, *Mikkel Rev*. De fleste slektsnavn har opphav i tilnavn og er fortsatt betydningbærende, enten yrkesnavn som engelsk *Smith* og tysk *Schmidt*, farsnavn som *Hansen*, *Hansson*, *Hansdatter*, som opphavlig anga hvem navnebæreren var sønn/datter av (og fortsatt gjør det i islandsk), eller gårdsnavn som *Bø*, *Berg(e)*, *Haug(en)*, som anga hvor navnebæreren bodde eller kom fra. Men beskrivelsene stemmer ikke lenger. En som heter *Smith*, trenger ikke være smed, og en svenske som heter *Jonsson*, trenger ikke være sønn av Jon (eller sønn i det hele), i motsetning til en islending som heter *Jónsson*. Og et personnavn som *Haug(en)* beskriver ikke personen, men *gården* slekta stammer fra. I bygdemåla har gårdsnavnet gjerne form av et preposisjonsuttrykk med *på* eller *i* + gårdsnavnet (i dativområdet i dativ): *Ola på Haugé*, *Hallvor i Hago*, *Gudbrand i Lia*, *Maren i Myra*, *Olav på Kvipt*.¹¹ Som offisielt slektsnavn er det uten preposisjon: *Ola Haugen*, *Hallvor Hagene* osv., og slik «skriver man seg» vanligvis. Andre språk har tilsvarende preposisjoner som *von*, *van* og *de*. Tilnavna er klare underledd og viser at slektsnavnets funksjon har vært, og trolig fortsatt er, å spesifisere på ulike måter referenten for fornavnet, som er den eldste og tidligere eneste navnetypen. En spesifisering med tilleggsnavn ble nødvendig etter hvert som vi gikk over fra å leve i små flokker til å bo i stadig større samfunn med stadig flere medlemmer med samme fornavn.

3.12 Pronomen + en substantivfrase i flertall eller et egennavn: *vi/dere nordmenn, du Per*

Som FA må vi også regne syntagmer av *vi/dere* + en substantivfrase i (som regel ubestemt) flertall, f.eks. *(alle/begge) vi/dere (etniske) nordmenn, vi/dere barn(a)*, siden de består av to nominaler uten skilletegn eller intonasjonsbrudd.

11. Ved andre stedsnavn enn gårdsnavn brukes gjerne *fra*: *Ola fra Valdres*, men da er det som regel snakk om en *beskrivelse* eller *identifisering*, og ikke et tilnavn.

Også *vi/dere* + et nominalisert tallord og/eller et adjektiv i flt., f.eks. *vi/dere + tre/gamle/tre gamle*, må regnes til denne typen. Substantivfrasen kan maksimalt inneholde et tallord + en adjektivfrase + et substantiv i flt., som i NRGs eksempel (s. 338) *dere to sterke mannfolk*, med reduserte varianter som *dere to*, *dere sterke*, *dere mannfolk*. Ifølge NRG er typene *dere to*, *dere sterke* substantivfraser med utelatt kjerne, men det er heller snakk om *nominal bruk* av adjektiver og determinativer om *personer*, som er en fast regel i norsk: Uten kontekst som tilsier noe anna, må *gamle*, *alle* o.l. tolkes som ‘gamle/alle personer’, og ingenting er utelatt i slike uttrykk. Vi bør skille mellom *utelatelse* (ellipse), som innebærer at noe er *underforstått* fra konteksten og ev. kan settes inn igjen, og *nominalisering* av adjektiv og determinativ i felleskjønn eller flertall om personer, i intetkjønn om andre gjenstander, f.eks. *De gamle er eldst*, *Vondt skal vondt fordrive*, *Alle/Alt skal vekk*. Det er det siste vi har i *dere to/sterke* o.l.

NRG (s. 338) regner pronomenet som overledd, og det er vel også pronomenet som bestemmer referansen, med substantivfrasen som et underledd som beskriver referenten som nordmenn, gamle osv., på linje med en restriktiv relativsetning: *vi nordmenn/gamle = vi som er nordmenn/gamle*. Det er pronomenet som gir hele syntagmet *1./2. persons* referanse, mens en substantivfrase er 3. person. Om en utelater pronomenet i *Vi nordmenn går mye på ski*, får man en annen påstand om nordmenn, som ikke eksplisitt inkluderer senderen. Og i et eksempel som *Vi barn(a) hadde det fint om sommeren* er meningen å si noe om *oss som var barn*. Ved *vi* kasusbøyes pronomenet avhengig av funksjonen til hele syntagmet: *til oss nordmenn*, og et refleksivt pronomen eller possessiv vil rette seg etter pronomenet, jf. *Vi nordmenn må passe oss/sakene våre*, *Dere nordmenn må passe dere/sakene deres* (men *Nordmenn må passe seg/sakene sine*). Acuña-Fariña (2016, s. 76) sier at konstruksjonens funksjon er «...to locate a deictically defined topic (*we, you, them*) inside a social group or subgroup...», dvs. at substantivfrasen spesifiserer referenten for pronomenet, hvem *vi* eller *dere* omfatter i det aktuelle tilfellet. Derfor er konstruksjonen ubrukelig i entall (**jeg/du/han nordmann*), for da betegner pronomenet en enkelt *person* og inga gruppe. Og i motsetning til engelsk kan *de/dem* ikke brukes i denne konstruksjonen: i *de nordmenn(ene)* er *de* demonstrativ, ikke pronomen.

Du kan likevel brukes foran et *egennavn*, f.eks. *du Per*. Slike syntagmer må vel regnes som samme konstruksjon som *dere nordmenn*, sjøl om de helst brukes som *tiltaleledd* før eller etter en setning. Da kan begge leddene stå alene: *Kom hit, du/Per/du Per*. Men syntagmet kan også brukes som setningsledd,

f.eks. *Kan du Per sette deg?* Da er det tydelig at det er pronomenet som bestemmer referansen (til en viss mottaker) og er overledd, mens egennavnet identifiserer referenten for pronomenet. Leddene kan også splittes, med pronomenet i setninga og egennavnet ekstraponert (*Kan du sette deg, Per?*), men da er det ingen apposisjon.

Derimot er *han* eller *hun* + et egennavn, f.eks. *han Per, ho Kari*, eller en substantiv- eller (nominalisert) adjektivfrase, f.eks. *han (derre) gærningen, hun svenske* (eksempler fra Lie 2010, s. 70–71), som SAG (3, s. 118) regner som apposisjoner med pronomenet som «huvudord», neppe parallelle. Foran egennavn er bruken avgrensa til visse dialekter, og pronomenet regnes vanligvis som bestemt artikkel til egennavnet. Det betyr at egennavnet ses som overledd, og det er også dét som bestemmer referansen. Foran substantiv- og adjektivfraser kan *han/hun* brukes i all norsk dagligtale, og denne bruken regner de fleste norske grammatikere som en *demonstrativ* bruk, av den typen Lie (2010, s. 70) kaller bakgrunnsdeiksis, om noe som er allment kjent for begge partene i samtalen. Det betyr at pronomenet også her er brukt *adnominalt*, som bestemmende underledd på linje med demonstrativet *den (derre)*: *han/den (derre) gærningen*, eller med artikkelen *den* til adjektiv i bestemt form: *han/den svenske gærningen*. Forskjellen er at med pronomenet får man også markert (det biologiske) *kjønn*et på referenten. Dermed er det ikke et syntagme av to nominaler og ingen FA, men et vanlig nominalt hypotagme med et adnominalisert pronomen som underledd.

3.13 *Dét (dette) eller en bestemt substantivfrase + en nominal bisetning/infinitivfrase: dét (faktum) at det regner, dét/kunsten å lese (artikler om grammatikk)*

Det som førsteledd er trykktungt og refererende, med et maksimalt vidt innhold – noe i retning av ‘den tingen’ (jf. at et alternativ er *dette*), og bisetninga eller infinitivfrasen spesifiserer tingen nærmere (i omvendt rekkefølge er bisetninga/infinitivfrasen ekstraponert).¹² Bisetninga er som oftest en *at*-setning, men også *om*-setninger forekommer etter substantivfraser som *spørsmålet*. En substantivfrase som førsteledd betegner noe mer spesifikt enn en ‘ting’, f.eks.

12. Blant NRGs eksempler på slike apposisjoner (s. 272) er ett som ikke er en apposisjon etter definisjonen her, nemlig *Det er bra at kong Harald Hårfagre ikke tok hardere hevn...* Pronomenet og bisetninga utgjør ikke ett ledd, og det er mest naturlig å uttale *det* trykkledd som *formelt subjekt*, ikke som et trykktungt og refererende *det*, og bisetninga er et *eget setningsledd*, nemlig *reelt subjekt*. Det er m.a.o. en annen konstruksjon enn *Dét at kong Harald..., er bra*.

et *faktum*, et *forhold*, en *kunst*, en *idé* o.l., med substantiver som beskriver innholdet av bisetninga eller infinitivfrasen (at det regner, er et faktum, å lese er en kunst). Substantivfrasen står enten i bestemt form eller (oftere og etter mitt øre mer naturlig) i bestemt eller ubestemt form med *den/det* som bestemmerledd: **det faktum** at du tok eksamen, **den idéen** at jorda er flat/å dra til Mars. Infinitiv synes å forekomme etter færre substantivfraser enn bisetninger gjør, men NRG gir (s. 272–274) eksempler som **idéen** å bruke gass til oppvarming, **den utveien** å slakte en gris, **evnen** å greie seg med lite, samt noen faste uttrykk med enkel bestemmelse: **den ære/glede** å ønske velkommen.¹³

De fleste regner førsteleddet, pronomenet/substantivfrasen, som overledd, igjen med unntak av Heggstad (1931, s. 182). F.eks. regner Diderichsen (1962, s. 67) infinitiven i *den Idé at benytte Lysstraalerne i Lægekunstens Tjeneste, det at lære Grammatik* som «Bestemmelse [...] til Genstandskerne». Et argument for denne analysen er at i engelsk er det førsteleddet som bestemmer tallbøyninga av finittet, jf. *The belief that teachers are underpaid, is widespread – Fears that teachers are underpaid, are widespread*. Et anna argument for analysen er at et alternativ til en apposisjon er å sette bisetninga eller infinitivfrasen som styring i et *preposisjonsuttrykk* (som oftest med *om*), som er et klart underledd. Dét er obligatorisk etter en *ubestemt* substantivfrase, jf. *idéen at jorda er flat – en idé/idéen om at jorda er flat, påstanden at vi var imot forslaget – en påstand/påstanden om at vi var imot forslaget, evnen å greie seg med lite – en evne/evnen til å greie seg med lite*. Stundom er en preposisjon obligatorisk også etter en bestemt substantivfrase: *forsøket på å reise hjem*, og som regel låter det bedre med preposisjon. Iallfall i mine ører låter *påstanden om at vi var imot forslaget* bedre enn *påstanden at vi var imot forslaget* og *evnen til å greie seg med lite* bedre enn *evnen å greie seg med lite* (noe bedre blir det med *den* i substantivfrasen). Men konstruksjonene er synonyme og vel også grammatisk parallelle, med førsteleddet som overledd.

Et tredje og kanskje viktigere argument for at førsteleddet er overledd iallfall når det er en substantivfrase, er at det alltid er mulig å stryke bisetninga/infinitevfrasen, men ikke alltid mulig å stryke substantivfrasen, bl.a. i setninger med verbaler som ikke kan ta en bisetning eller infinitivfrase som objekt, f.eks. *Vi har forlatt den idéen at jorda er flat, Spørsmålet hadde den hensikten å forvirre tilhørerne, Hvem framsatte forslaget å dra til Mars?* Dét må bety at det er substantivfrasen som *bestemmer referansen* og gjør det klart at referenten er

13. Slike infinitiver må skilles fra «utfyllende» infinitiver etter en *ubestemt* substantivfrase (*ei bok å lese*), som er et klart underledd. Denne konstruksjonen blir ikke drøftet her, sjøl om de må regnes som FA, siden begge leddene er nominaler.

en idé, en hensikt, et forslag osv. – noe som ikke framgår av sisteleddet. Det vi har forlatt i *Vi har forlatt den idéen at jorda er flat*, er ikke at jorda er flat, men *idéen* om at den er flat, og i det engelske eksemplet med *The belief/Fears that... is/are widespread* er referenten for apposisjonen, det som er utbredt, ikke innholdet av bisetninga, men av førsteleddet, *The belief/Fears*. Ifølge NRG (s. 281) kan sisteleddet i *den tanken at jorda er rund, selve idéen å bruke gass* «tolkes restriktivt», men det *må* vel tolkes restriktivt, for det sier *hvilken tanke/idé* det er snakk om. I så fall er det et bestemmende underledd på linje med en restriktiv relativsetning, m.a.o. at *den idéen at jorda er flat* er en parallell til *den idéen som vi snakker om*. Om noen etter å ha hørt det siste nominalet ikke har fulgt med og spør *Hvilken idé (er dét)?*, kan vi svare f.eks. *Den idéen at jorda er flat*.

Når førsteleddet er *det*, kan som regel begge leddene stå alene, f.eks. i ***Dét at det regner, spiller ingen rolle, Jeg foretrekker dét å lese***. Jf. at *det* som regel kan erstatte en bisetning eller en infinitivfrase, jf. *At det regner/Å lese, dét...* Men fra et semantisk synspunkt er det også da rimelig å se sisteleddet som et bestemmende tillegg til pronomenet, som sier hva ‘det’ her går ut på. Og stundom kan det være vanskelig å stryke pronomenet. Som NRG påpeker (s. 1011), står bisetninger og infinitivfraser helst ikke «inne i setninga», dvs. i midtfeltet i *inverterte* hovedsetninger. NRG gir (s. 1014) eksempler som **Derfor var at du inviterte meg, hyggelig, *Derfor er å bli invitert alltid hyggelig* (eksemplene er snarere klossete enn ugrammatiske). Med trykk tungt *det* foran bisetninga eller infinitivfrasen låter setningene bedre, men er vel fortsatt lite velforma. Som regel klinger en konstruksjon med formelt og reelt subjekt best: *Derfor var det hyggelig at du inviterte meg/å bli invitert*.

3.14 Konklusjon

Konklusjonen er at FA varierer mht. avhengighet. I noen typer er det sisteleddet som bestemmer referansen og er overledd, i andre er det førsteleddet. I de fleste substantivfrasene (pkt. 3.2–3.8) er sisteleddet overledd og førsteleddet en beskrivelse, men egennavn er overledd også når de står først, som i *Aslak Smed* eller *Bergen by*. Men i tidsuttrykk (*søndag morgen/klokka tolv/femte mars (2020)*), prisuttrykk (*tjue kroner kiloen*) og komplekse personnavn (*Hans Hansen*) er førsteleddet overledd og sisteleddet en presisering. Det samme er tilfellet når førsteleddet er et pronomen (*vi/dere nordmenn*) og når sisteleddet er en bisetning eller en infinitivkonstruksjon (*dét (faktum) at det regner, dét/kunsten å lese*).

Litteratur:

- Acuña-Fariña, J. C. (1993). On the grammatical status of ‘colon structures’. *Atlantis 15 (1/2)* (utg. Asociación española de estudios anglo-americanos), 5–20.
- Acuña-Fariña, J. C. (1996). *The Puzzle of Apposition. On So-called Appositive Structures in English*. Universidade de Santiago de Compostela.
- Acuña-Fariña, J. C. (2009). Aspects of the grammar of close apposition and the structure of the noun phrase. *English Language and Linguistics 13(3)*, 453–481.
- Acuña-Fariña, J. C. (2016). The grammars of close apposition. *Journal of English Linguistics 44*, 61–83.
- Allerton, D. J. (1979). *Essentials of grammatical theory. A consensus view of syntax and morphology*. Routledge & Kegan Paul.
- Bauer, B. L. M. (2017). *Nominal Apposition in Indo-European. Its Forms and Functions, and its Evolution in Latin-Romance*. Mouton de Gruyter.
- Bjørge, A. K. (2001). *Appositions in British journalism. A corpus-based study of appositions in The Times and the Financial Times*. Doktoravhandling ved NHH, Universitetet i Bergen.
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. Holt.
- Bogacki, B. K. (1973). *Types de constructions appositives en français*. Wrocław: Polska Akademia Nauk.
- Burton-Roberts, N. (1994). Apposition. I R. E. Asher (Red.): *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Pergamon Press.
- Corbett, G. G., N. M. Fraser og S. McGlashan (Red). 1993. *Heads in Grammatical Theory*. Cambridge UP.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell.
- Daidsen-Nielsen, N. (2002). Hvad er apposition? I I. Baron, M. Herslund og H. H. Müller (Red.): *Lingvistiske essays til minde om Finn Sørensen*, 73–84. Samfundslitteratur.
- Delsing, L.-O. (1993). *The Internal Structure of Noun Phrases in the Scandinavian Languages. A Comparative Study*. Team Offset.
- Diderichsen, P. (1962). *Elementær Dansk Grammatik* (3. utgave). København: Gyldendal.
- Enger, H.-O. (2020). Det gamle Kristiania var nok vakkert, men er Oslo fin eller fint? Om genus ved noen stedsnavn. *Namn og Nemne 37*, 7–36.
- Faarlund, J. T., S. Lie og K. I. Vannebo (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget.

- GDS: Se Hansen og Heltoft (2011).
- Hackel, W. (1995). *Enge appositionelle Syntagmen in der deutschen Gegenwartssprache*. Peter Lang.
- Hagen, J. E. (1998). Litt om proprium som grammatisk kategori i norsk. I G. Akselberg og J. Bondevik (Red.): *Ord etter ord. Heidersskrift til Oddvar Nes 27. desember 1998*, 115–123. Norsk bokreidingslag.
- Hagen, J. E. (2000). *Norsk grammatikk for andrespråklærere*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hansen, E., og L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Haugen, E. (1953). On resolving the close apposition. *American Speech* 28 (3), 165–170.
- Heggstad, L. (1931). *Norsk grammatikk. Større utgåve*. Olaf Norlis Forlag.
- Heringa, H. (2012). *Appositional Constructions*. Utrecht: LOT.
- Hockett, C. F. (1955). Attribution and apposition. *American Speech* 30 (2), 99–102.
- Hudson, R. (1980). Constituency and dependency. *Linguistics* 18 (3–4), 179–198.
- Hudson, R. (1987). Zwicky on heads. *Journal of Linguistics* 23 (1), 109–132.
- Hultman, T. G. (2003). *Svenska Akademiens språklära*. Svenska Akademien.
- Jackendoff, R. (1984). On the phrase *the phrase* ‘the phrase’. *Natural Language & Linguistic Theory* 2 (1), 25–37.
- Jonasson, K. (1994). *Le nom propre. Constructions et interprétations*. Duculot.
- Korzen, I. (2006). Appositions (and similar constructions) in Italian. I P. Colliander (Red.): *Appositions in Selected European Languages*, 93–140.
- Kulbrandstad, L. A., og T. Kinn. 2016. *Språkets mønstre. Norsk språklære med øvingsoppgaver*. Universitetsforlaget.
- Lago, J. (1991). Un type special de modification non restrictive: l’apposition. *Verba* 18, 487–520.
- Lago, J. (1993). Construction endocentrique, construction exocentrique, construction appositive. *Revue de Linguistique Romane* 57 (227–228), 421–432.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Volume 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford UP.
- Langacker, R. W. (2013). *Essentials of Cognitive Grammar*. Oxford UP.
- Langendonck, W. V. (2007). *Theory and Typology of Proper Names*. Mouton de Gruyter.

- Lawrenz, B. (1993). *Apposition. Begriffsbestimmung und syntaktischer Status*. Gunter Narr Verlag.
- Lee, D. W. (1952). Close apposition: An unresolved pattern. *American Speech* 27 (4), 268–275.
- Lie, S. (2010). Om demonstrativer. *Maal og Minne* 2, 59–78.
- Løbel, E. (1993). Zur Distribution und Abgrenzung von enger Apposition und Attribut. I M. Vuillaume, J.-F. Marillier og I. Behr (Utg.): *Studien zur Syntax und Semantik der Nominalgruppe*, 145–166. Gunter Narr Verlag.
- Matthews, P. H. (1981). *Syntax*. Cambridge: Cambridge UP.
- Meyer, C. F. (1987). Apposition in English. *Journal of English Linguistics* 20 (1), 101–121.
- Meyer, C. F. (1989). Restrictive apposition: an indeterminate category. *English Studies* 70, 147–166.
- Meyer, C. F. (1992). *Apposition in Contemporary English*. Cambridge: Cambridge UP.
- Molitor, F. (1979). *Zur Apposition im heutigen Deutsch. Eine Vorstudie*. Doktoravhandling, Universitetet i Köln.
- Norwood, J. E. (1954). The loose appositive in present-day English. *American Speech* 29, 267–271.
- NRG: Se Faarlund mfl. (1997).
- Papazian, E. (1981). Per strøk til eksamen, hvilket ikke forbauset noen. Om “relativsetninger med en setning som korrelat”. *Norskraft* 31.
- Perrin, P. G. (1955). Apposition again. *American Speech* 30 (3), 197–198.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech og J. Svartvik (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman.
- Rioul, R. (1983). Les appositions dans la grammaire française. *L'information grammaticale* 18, 21–29.
- SAG: Se Teleman mfl. (1999).
- Schindler, W. (1990). *Untersuchungen zur Grammatik appositionsverdächtiger Einheiten im Deutschen*. Max Niemeyer Verlag.
- Sopher, H. (1971). Apposition. *English Studies* 52, 401–412.
- Teleman, U., S. Hellberg og E. Andersson (1999). *Svenska Akademiens Grammatik*. Svenska Akademien.
- Vinje, F.-E. (1979). *Kompendium i grammatisk analyse* (7. utg.). Universitetsforlaget.
- Vinje, F.-E. (2005). *Norsk grammatikk – det språklige byggverket*. Kunnskapsforlaget.

Western, A. (1921). *Norsk riksmålsgrammatikk for studenter og lærere*. Aschehoug.

Zwicky, A. M. (1985). Heads. *Journal of Linguistics* 21 (1), 1–29.

Zwicky, A.M. (1993). Heads, bases and functors. I Corbett, G. G., N. M. Fraser og S. McGlashan (Red). 1993. Heads in Grammatical Theory. Cambridge UP.

Summary

The goal is to define, divide and analyze close appositions in Norwegian. As a first step appositions in general are discussed, and they are defined as constructions of two or more constituents of the same general type, especially nominals. The difference between the two main types, “close” and “loose” appositions, is discussed, and the conclusion is that they are quite different constructions. Close appositions are divided in different types according to what constituents they consist of. Typically they consist of two noun phrases, without punctuation marks and apposition markers, e.g. *dikteren Ibsen, faget norsk, ordet “norsk”, min sønn Per/tannlegen, Hans Hansen, søndag femte mars (2020)*. But one constituent may be a pronoun (*vi/dere nordmenn*), an infinitive phrase (*kunsten/dét å elske*) or a clause (*idéen/dét at jorda er rund*). They are clearly subordinative, but which constituent is the head, is disputed. The conclusion is that this varies from type to type.

Eric Papazian,
pensjonist ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier,
Universitetet i Oslo
Kolsåsli 46 B, 1352 Kolsås
eric.papazian@iln.uio.no

Å balansere teoretiske perspektiv i grammatikkinnføringer

Urd Vindenes

Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Sørøst-Norge (USN)

Artikkelen drøfter hvilken rolle de tre sentrale teoretiske rammeverka generativ lingvistikk, kognitiv lingvistikk og systemisk-funksjonell lingvistikk har i forskning på grammatikk og i undervisning i grammatikk på innføringsnivå. Utgangspunktet for drøftinga er en undersøkelse av pensumlitteratur i innføringskurs i grammatikk på norske universitet og høyskoler, og tre eksempler på ulike perspektiver på eller innganger til tre utvalgte grammatiske områder: genustilordning, nominalisering og demonstrativer. Det overordna argumentet i artikkelen er at sjøl om det er gode grunner til å la studentene gjøres kjent med innsikter fra moderne språkforskning, kan det være uheldig å spesialisere seg i en teoretisk retning for tidlig siden det kan begrense innsiktene i hva grammatikk og grammatikkforskning kan være.

Nøkkelord: grammatikkdidaktikk, grammatikkteori, generativ lingvistikk, kognitiv lingvistikk, systemisk-funksjonell lingvistikk, pensumlitteratur

1 Bakgrunn¹

Hvilke spørsmål stiller grammatikkforskere?

Den som utforsker eller forsker på grammatikk, bør være styrt av nysgjerrigheten sin. Jobben til språkforskere, inkludert studenter, er å lure på noe

-
1. Jeg vil gjerne takke to anonyme fagfeller og redaktør Elin Gunleifsen for konstruktive og gode innspill til artikkelen. Tusen takk også til Hans-Olav Enger og Leiv Inge Aa, som har lest og gitt kommentarer på tidligere versjoner av manuskriptet, til forskergruppa Språklig endring og variasjon i samfunn og utdanning ved USN, og nettverket Grammatikkdidaktikk i morsmålsfaget, som har kommentert på muntlige presentasjoner av arbeidet.

om språket som vi ikke har (nok) kunnskap om fra før. Men hva en forsker *kommer på* å lure på, styres av mange ulike faktorer – ikke bare hvor nysgjerrig man er i utgangspunktet. I denne artikkelen argumenterer jeg for at forsknings-spørsmåla en student eller forsker stiller, bør bestemme hvilken grammatisk teori man jobber ut fra. Det er imidlertid fare for at det omvendte skjer – at vi spesialiseres (eller sosialiseres) inn i en bestemt teoretisk retning for tidlig og dermed får et begrensa syn på hva som «går an» å forske på. Advarselen mot teoretisk tunnelsyn har vært fremma av flere lingvister, blant andre Givón (i dette tilfellet mot formalistiske teorier):

“Framework”, “format”, “theory” and “Grammar” are words that have been much maligned in the past three decades in linguistics. Ever since the Bloomfieldians, such labels have meant, more likely than not, the closing of one’s horizons and the wedding of oneself to a restrictive, counter-empirical and anti-explanatory formalism. (Givón, 1984, s. 25)

Dersom innføringsbøker og innføringskurs i grammatikk skal tilby et avgrensa rammeverk til nordisk- og lærerstudenter, må også dette rammeverket kunne brukes til en bredde av ulike spørsmål studentene måtte ha om grammatikk. Samtidig står lærebokforfattere og grammatikkforelesere i et dilemma ettersom de også skal gjøre studentene kjent med hva som rører seg i moderne språkforskning. Grammatikken, inkludert norsk grammatikk, har ikke bare én forskningsfront, men mange, og hver av disse har sin sjangong. Skal lærebokforfattere og forelesere velge ut én eller et par av disse fagtradisjonene og risikere å skape et teoretisk tunnelsyn hos studentene, eller skal de la være å vise til moderne grammatisk teori i særlig grad, men risikere at avstanden mellom skolegrammatikken og forskningsfeltet blir unødvendig stor? Problemstillinga i denne studien er som følger: Hvordan bidrar ulike sentrale teoretiske rammeverk innafør norsk grammatikkforskning til forståelsen av grammatikk, og i hvilken grad reflekteres disse rammeverka i valget av pensumlitteratur på innføringskurs i grammatikk ved norske høyere utdanningsinstitusjoner?

Utfordringa det er å balansere de ulike teoretiske inngangene til grammatikk i undervisning for nordisk- og lærerstudenter som tar norsk, fortjener å bli bedre belyst og diskutert, blant annet fordi man kan spekulere i om manglende balanse kan ha konsekvenser for rekruttering til forskning på de ulike feltene innafør grammatikken. Omvendt kan det kanskje også være uheldig for rekrutteringa til forskninga generelt om bildet som gis av grammatikken er for tradisjonelt og gir for lite innblikk i nyere teoretiske innsikter. Gjennom å vise at de ulike

teoretiske modellene i dagens (nordiske) grammatikk har ulike roller i forskninga, kan det uansett være grunn til å være forsiktige med å forfekte bare én teori framfor de andre på innføringsnivå for studenter.

I artikkelen drøfter jeg hva et utvalg sentrale teorier innafor norsk språkforskning har som mål å undersøke, og om teoriene er overlappende eller gjensidig utelukkende. Som grunnlag for diskusjonen har jeg kartlagt hvilken pensumlitteratur som brukes på innføringsemner i grammatikk på disiplinfaglige utdanninger og grunnskolelærerutdanninger ved de største universitetene og høyskolene i Norge. Spørsmåla jeg vil besvare, er:

Hva vil forskerne innafor de ulike grammatiske rammeverka *finne ut* om grammatikk?

Hvilke rammeverk er representert i de ulike innføringsbøkene, og hvilke lærebøker blir brukt?

I første del av artikkelen går jeg gjennom en kort omdømmehistorikk for grammatikkfaget før jeg begrunner utvalget jeg har gjort av teorier. Deretter legger jeg fram de ulike teorienes grunnleggende grammatikksyn med en kort bakgrunn, og tar opp spørsmålet om det er mulig og ønskelig med en teorinøytral grammatikk. Tredje del av artikkelen er ei kartlegging av pensumlitteraturen som brukes på innføringskurs i grammatikk for nordiskstudier og i norsk for grunnskolelærerstudenter. Her finner jeg hovedsakelig at de mest brukte bøkene er strukturalistiske eller «tradisjonelle», men at noen læresteder supplerer med nyere teoretisk litteratur. Den fjerde delen legger fram tre eksempler på hvordan grammatiske fenomen, henholdsvis genustilordning, nominalisering og demonstrativ, blir undersøkt ulikt (eventuelt ikke undersøkt) av ulike teorier. Avslutningsvis argumenterer jeg med utgangspunkt i funna for at introduksjonskurs i grammatikk bør holdes så teorinøytrale og samtidig breie som mulig – i den grad det *er* mulig, og for at dette også bør gjelde for grammatikken i skolefaget norsk.

1.2 Kort omdømmehistorikk for norsk grammatikk som fag

Nordisk språkvitenskap ved norske universitet og høyskoler har sitt utspring i filologi ved de dansk-norske universiteta på 1800-tallet. Denne henger igjen i stor grad sammen med den europeiske romantikken og historismen på 1700- og 1800-tallet (Hoel, 2018, s. 65) og det humboldtske, humanistiske dannelsesidealet. Det bygde igjen på gamle grekernes *paideia* ('kulturell oppdragelse', jf. romernes *humanitas*), som vektla retorikk, dialektikk og grammatikk.

Universitetet skulle bidra til dannelse i samfunnet, og ikke minst til nasjonsbygging. Her spilte filologien og grammatikken ei sentral rolle, særlig diakrone perspektiv, og faget var også kopla til språkpolitiske bevegelser. Grammatiske beskrivelser av både norrønt og moderne norske talemål var avgjørende i det språkideologiske arbeidet til bl.a. Munch og Aasen med å skille norsk fra dansk. Deres arbeid hadde igjen forbilde i den historisk-komparative lingvistikken (Hoel, 2018, s. 74). Det diakrone perspektivet skulle prege filologien og nordiskfaget sterkt, etter hvert med junggrammatisk og positivistisk vinkling, fram til strukturalismen utfordra perspektivet på 1900-tallet. Ifølge Hoel fikk ikke strukturalismen gjennombrudd i Norden (med unntak av Danmark) før i etterkrigstida, og da særlig blant allmennlingvistene.

I vår egen tid er det gamle nasjonsbyggingsprosjektet tilbakelagt og irrelevant og dannelsesoppdraget til universitetene noe omstridt. Spørsmålet om arbeidslivsrelevans blir stadig viktigere, selv i disiplinutdanninger (jf. Høst et al., 2019). Parallelt har norskfaget i skolen og andre morsmålsfag siden 70-tallet blitt prega av det som i internasjonal sammenheng kalles «the communicative turn» (van Rijt & Coppen, 2021), eller norskfaget som «tekstfag» (Kjelen, 2015), som har ført til at faget har blitt legitimert som et redskapsfag og et ferdighetsfag i større grad enn før. Dette har medvirka til at eksplisitt undervisning i grammatikk har blitt kraftig nedprioritert, ettersom tidlige studier viste begrensa effekt av slik undervisning på skriveutvikling (Hertzberg, 1995, s. 100). Da den innflytelsesrike effektstudien til Myhill et al. (2012) viste at kontekstualisert grammatikkundervisning likevel *har* en effekt på skriveutvikling, fikk grammatikken igjen en mer legitim plass i norskfaget – om enn hovedsakelig som redskap i skrivedidaktikken. Frykten for det såkalte «nasjonsbyggings-spøkelset» (Hognestad, 2013) har også ført til en marginalisering av språkhistorie, som er et av de norskfaglige emnene hvor man trenger et grammatisk fagspråk.

Sjøl om den generative og kognitive vendinga i lingvistikken førte til en svært produktiv periode for forskning på norsk grammatikk etter sekstitallet (se f.eks. Lie, 2009), var antakelig grammatikkdelen av nordiskstudiet nedvurdert av mange etter den sosiokulturelle og kommunikative vendinga på 70-tallet. Strukturalisme og dermed også reine studier av grammatikk blei kanskje også regna som mindre meningsfullt for studenter som var opptatt av maktkritikk, samfunnsanalyse og sosiale rettigheter. I skolen kunne grammatikken i verste fall oppfattes som disiplinering på avveie eller som en tjeneste norsklærere gjorde tysklærere, og om man da heller ikke finner grammatikkundervisning

relevant for ferdighetsutvikling, kunne grammatikken like godt prioriteres vekk (Kulbrandstad i Brøyn, 2014; Wijnands et al., 2021).

For å oppsummere så langt har feltet grammatikk i norskfaget, i nordisk språkvitenskap og i nordisk filologi hatt ulik status i ulike perioder: På 1800- og tidlig 1900-tall var den essensiell som del av dannelse og for nasjonsbygging. Samtidig har grammatikken i skolen alltid vært kontroversiell, og den har fra tidlig hatt et rykte som upedagogisk. Fra 60-tallet begynte grammatikken for språkforskere å bli ansett som interessant som kognitivt fenomen, mens i skolen blei den av stadig flere ansett som unyttig og gammaldags, særlig fra 70-tallet og fram til inn på 2000-tallet. De seinere åra har imidlertid flere grammatikkdidaktiske forskere, også i Norge (Aa, 2021), pekt på behovet for ei ny vending og at grammatikken i skolen bør bli legitimert mer på fagets grunn.

Vilkåra for å drive med grammatisk grunnforskning (som undervisning i grammatikk bygger på) kan bli dårligere på sikt om det blir stilt høyere krav om at forskningsresultatene må være umiddelbart relevante for arbeidslivet (jf. rapporten til Høst et al., 2019). Grunnforskning på språkstruktur er relevant både direkte for teoriutvikling og indirekte for anvendte vitenskaper og praksiser, som datalingvistik, språklæring og språkundervisning, rettslingvistik og tekstanalyse. Også den som bare vil legge arbeidslivsrelevans til grunn for finansiering, bør ta rekrutteringsproblemene til nordiskstudiene på alvor ettersom de på sikt kan ha konsekvenser for rekruttering til grunnforskning: «Om grammatikken har levert et metaspråk for flere disipliner, er det et problem for hele nordiskfaget om vi blir altfor svake på det» (Enger, 2011, s. 30).

Sett i lys av omdømmeproblemene grammatikken har og har hatt, virker det ikke så rart at nordisk språkvitenskap har et rekrutteringsproblem. Spørsmålet burde kanskje vært stilt på hodet: Hva er det som gjør at noen studenter og forskere i det hele tatt blir nysgjerrige på språkstruktur? Antakelig må vi se til den internasjonale vendinga i lingvistikken, eller *revolusjonen i lingvistikken* (Faarlund, 2005), som kanskje starta med Saussure heller enn med Chomsky, og den påfølgende utviklinga av faget, for å forklare hva flertallet av dagens nordiske språkforskere lar seg lokke av (se også avsnitt 1.3 og 4.3.3). Lingvistik er et relativt ungt fag og har blant annet derfor har vært prega av teoretiske dikotomier og diskusjoner. For mange nordiske språkforskere har nok muligheten til å få bidra i teoriutvikling og metodeutvikling i et såpass nytt forskningsfelt, vært av betydning når de har valgt sin vei inn i forskinga. Språkfilosofiske spørsmål som «Fins språkevnene som en isolert, medfødt modul i hjernen?», «Hvorfor endrer språk seg?» og «Hvilke spor av menneskelige

kognitive egenskaper fins i språket» har antakelig bidratt til rekruttering til grammatikkforskning.

Om hensikten med et innføringskurs i grammatikk skal være å forberede på videre studier eller på yrkesutøvelse som lærer, kan det være gode grunner til å hente inn metoder, innsikter og spørsmål som lingvistikken har brakt inn i nordistikken. Dette kan bidra til å gi ei mer tidsriktig framstilling av faget. Dette er forenlig med ei brei og «teorinøytral» innføring i grammatikk så lenge man bruker et enhetlig fagspråk.

1.3 Teoretiske tilnærminger i grammatikkundervisninga i norskfaget i skolen

Denne undersøkelsen inkluderer også grammatikkinnføring i lærerutdanninger. Derfor er det relevant å vise til hvilken grammatikk som presenteres for skoleelever i dag. Også for norskfaget har det vært debatt om hvor tradisjonell eller «teoretisk» grammatikk undervisninga skal bygge på. På den ene sida har det vært argumentert for at en tradisjonell og «formell» (på den måten «Grammatiske termer til bruk i skoleverket», Språkrådet, 2006, er det) grammatikk kan øke sannsynligheten for at grammatikken kan knyttes til ulike deler av norskfaget, for eksempel til språkhistorie, talemålsvariasjon, nabospråk, skriving og analyse av tekster (se f.eks. Hognestad, 2013, og Aa, 2021). Systemisk-funksjonell lingvistikkk har de siste tiåra indirekte prega skolegrammatikken på grunn av den kommunikative vendinga i morsmålsfaga (jf. avsnitt 1.2) og på grunn av implementering av SFL-inspirerte formuleringer i læreplanen (jf. kjerneelementet «Språket som system og mulighet»). Antakelig vil det være lettere å studieforberele elevene om man, som Aa (2021) foreslår, underviser i grammatikk for grammatikkens skyld, altså utover temaer som tekstkomposisjon og kommunikasjon. Spørsmålet er så hvilke grammatiske teorier grammatikkdidaktikken bør bygge på, om den bør være så teorinøytral som mulig, om det er mulig å la grammatikken i skolen være teorinøytral.

Haugen (2019) argumenterer for at «ein bør legge funksjonell språketeori, som ser språkssystemet og realiseringa av det i tekstar som to sider av same sak, til grunn for arbeid med språkssystemet i skulen» (s. 3). Med *funksjonell grammatikkundervisning* mener man gjerne at grammatikken skal ha andre formål enn kunnskap om grammatikk isolert sett (jf. Myhill, 2012), mens *funksjonell språketeori* brukes om teorier som avviser grammatisk autonomi, og som vektlegger pragmatiske ofte kognitive forklaringer på språklig struktur. Skillet mellom språkssystem og språkbruk, som er gjeldende i strukturalistiske og generative tilnærminger, så vel som i den tradisjonelle skolegrammatikken, er ifølge Haugen uheldig fordi en ved å isolere språkssystemet kan ende opp med

det Hognestad (2013) kaller «paradigmegymnastikk», altså mekaniske ordklassesevninger og setningsanalyse uten å få innsikt i språket som meningsskapende system. Om man ser språkssystemet og språkbruken i sammenheng, har man ifølge Haugen de beste forutsetningene til det om man bruker terminologi fra funksjonelle teorier, og han trekker spesielt fram SFL som «nærast skreddarsydd for skulen».

Haugen mener videre det er brei enighet om at grammatikkundervisning i skolefaget norsk bør være «funksjonell», altså tekstnær grammatikkundervisning som legger vekt på å vise grammatikkens funksjon i tekst. Aa (2021) innvender imidlertid mot dette at kontekstualisert (SFL-basert) grammatikkundervisning ikke dekker «gapet» mellom skolefaget og de andre delene av vitenskapsfaget som er produktive, særlig innafor kognitiv og generativ teori – altså strukturorientert lingvistikk. Om grammatikken i skolen skal bygge på grammatikken i høyere utdanning og forskning, kan man med andre ord ikke bare legge SFL til grunn. En *strukturorientert* grammatikkundervisning innebærer at man lærer om grammatikken for grammatikkens skyld, og at man lærer om selve språkssystemet. Christensen (2023) kaller dette *epistemiske tilgange* (innganger) til grammatikken.

Kan strukturalismen og dens tydelige skille mellom system og bruk stilles til ansvar for den pedantiske og paradigmatyngstiske tilnærminga i norskfaget, slik Haugen (2019) antyder? Sjøl om strukturalismen kanskje ikke har gjort mye for å motvirke problemet, må svaret delvis være nei. Denne tilnærminga har prega norskundervisninga lenge før Saussure og isolasjonen av språkssystemet, med debatter om grammatikkens rolle som ifølge Hertzberg (1995) strekker seg tilbake til 1600-tallet. På 1800-tallet introduserte Mauritz Hansen ideen om at skolebarn kan sette etiketter på setningsledd, og Schweigaard (blant andre) kritiserte en slik form for grammatikkundervisning som «det utaaalelige Pedanterie» (ibid., s. 83). Kunnskapssynet som ligger til grunn for en slik undervisningsmåte knytter seg til 1800-tallets puggeskole for øvrig (som beskrevet i Kiellands *Gjift*).

Ettersom det fortsatt er debatt om grammatikkens rolle i norskundervisninga, og grammatikk kan oppfattes som «pedantisk», er det viktig å klargjøre hva systematikk betyr for språkforskere. Dette fordi den systematikken som språkvitere engasjerer seg i, ikke nødvendigvis er den samme systematikken som Schweigaard og andre kritikere har tatt avstand fra gjennom tidene.

En av grunnene til at mange lingvister blir fascinert av språkvitenskap, ligger nettopp i interessen for systematikken som ligger til grunn for språk. Hvis man ikke anerkjenner denne sida av språkvitenskapen i grunnutdanninga (og

helst i skolen også), risikerer man å gå glipp av potensielle forskningstalenter (se uttalelsen fra Lohndal gjengitt i avsnitt 4.3.3). Utforskinga av språkssystemet er ikke ferdig, og rekrutteringsproblemene må tas på alvor ettersom kunnskap om språklig struktur ligger til grunn for så mange anvendte vitenskaper.

Da strukturalismen slo så voldsomt an i humanvitenskapene på midten av 1900-tallet, fant mange språkvitere glede i å oppdage elegante systemer og mønstre i språk, og på den måten kunne bidra til å utvide forståelsen av menneskenaturen og -kulturen (jf. avsnitt 1.2). Dette kan kanskje sammenliknes med hva matematikere eller musikere kan motiveres av når de finner elegante løsninger eller harmoniske strukturer. Det er menneskelig å søke etter mønstre og systemer, og strukturalismen representerte en periode der systematiske tilnærminger var særlig verdsatt.

I stedet for å servere ferdig beskrevne setningsledd-etiketter som elevene så skal pugge og gjengi mekanisk, er det et alternativ å la elevene oppdage systemene sjøl. Den induktive grammatikkdiraktikken som var tilrådt allerede av Otto Jespersen i 1886 under navnet *inventional grammar* (Hertzberg 1995, s. 50), har fått ny vind i seilene etter at flere grammatikkdiraktikere har vist at metoden egner seg godt for systemorientert grammatikkundervisning der målet er den systematiske oversikten som må ligge til grunn for å lære grammatikk (se for eksempel Hognestad, 2019; Nygård, 2021b).

Wijnands et al. (2021) argumenterer for at grammatikkundervisning på ulike nivå bør lære elevene og studentene å tenke mer som lingvister i stedet for å pugge «riktige løsninger på enkle problem». Da kan også studentene og elevene få kjenne på gleden i å oppdage et mønster. Argumentet er videre at elever i såkalte «morsmålsfag» som norskfaget bør få innsikt i de mangfoldige måtene grammatikken kan anvendes på, utover skriveutvikling og tekstanalyse, som for eksempel utforsking av språklig atferd (jf. Eiesland & Vindenes, 2022, og Vindenes & Eiesland, 2024) Grammatiske modeller og teorier blir anvendt i produktive og viktige forskningsfelt som sosiolingvistikk, språkteknologi, rettslingvistikk, psykolingvistikk, språktilegnelse, språkhistorie, oversettelsesteori og diskursanalyse, for å nevne noen. For å kunne anvende eller forstå hvordan grammatikk er anvendt i disse modellene og disiplinene, må man først ha et grammatisk metaspråk. Da vil kanskje avstanden mellom grammatikk i norskfaget og nyere forskning på grammatikk bli mindre, som bl.a. Aa (2021) har etterlyst.

2 Grammatiske teorier og deres plass i innføringslitteratur

2.1 Generativ lingvistikk, kognitiv lingvistikk og systemisk-funksjonell lingvistikk

Hvorvidt man bruker termen *teori*, *program*, *tilnærming*, *modell*, *rammeverk* eller annet om de ulike «orienteringene» innafor språkvitenskapen, varierer (se Heine og Narrog, 2015, for en diskusjon). I denne artikkelen blir termene *teori*, *tilnærming* og *rammeverk* brukt synonymt om et felles komplekst og sofistikert metaspråk for å beskrive og analysere språklige data. I tillegg til at en språkvitenskapelig teori skal være et presist og velutvikla metaspråk, har den også noen overordna mål med den lingvistiske analysen, f.eks. å forstå den kognitive struktureringa av språk (Bybee & Beckner, 2015) eller å utvikle et generelt rammeverk som muliggjør en optimal beskrivelse av ethvert språk (Langacker, 2015).

Moderne språkteoretiske tilnærminger deles typisk i generative og funksjonalistiske teorier, men mange av måla for lingvistikken må likevel kunne sies å like, særlig målet om å forstå språklige strukturer, finne ut åssen man best kan beskrive og forklare dem (Heine og Narrog, 2015, s. 5). Sjøl om det tradisjonelt sett har vært et sterkt skille, og tidvis gjensidige antipatier, mellom de to leirene, viskes dette skillet stadig mer ut (ibid.; Lohndal, 2017). Det må nevnes at min bakgrunn som inkluderer opplæring i både kognitiv og generativ språkteori i grunnutdanninga mi, men at jeg har brukt bruksbaserte/kognitive teorier i egen forskning. Selv om jeg forsøker å være objektiv i vurderingene i denne artikkelen, er det vanskelig å være helt nøytral.

Termen *formell* blir ofte brukt synonymt med *generativ*, men ettersom det fins stadig flere ikke-generative teorier som bruker formaliseringer i analysene sine, og siden *formell* også kan vise til strukturalistisk teori, er det ikke uproblematisk å regne dem som synonyme (jf. Aa, 2021). Generativ teori er altså formell, men ikke alle formelle teorier er generative. Termen *funksjonalistisk* har også sine problemer ettersom den kan brukes om nær sagt alle teorier som ikke er generative. Siden det er stor forskjell på tilnærmingene i f.eks. Langackers kognitive grammatikk og Hallidays systemisk-funksjonelle grammatikk, blir termen *funksjonalistisk* nokså vag. Videre i artikkelen vil jeg samle tilnærminger som bruksbasert teori, konstruksjonsgrammatikk og kognitiv grammatikk under paraplyen *kognitiv lingvistikk*, mens *systemisk-funksjonell lingvistikk* holdes utenom både kognitiv og generativ lingvistikk.

Som grunnlag for drøftinga av hvorvidt grammatiske teorier konkurrerer med hverandre eller utfyller hverandre, analyserer jeg måten forskere fra

generativ lingvistikk (GL), kognitiv lingvistikk (KL) og systemisk-funksjonell lingvistikk (SFL) tilnærmer seg genustilordning, nominalisering og demonstrativer (presentert i avsnitt 4.2). Utvalget baserer seg på at disse teoriene står sentralt i forskningsmiljøene i grammatikk internasjonalt og ved norske universiteter i dag.

Teoriene GL, KL og SFL er også valgt ut fordi de tilbyr beskrivelser av språkstruktur i seg sjøl. Det fins naturligvis mange flere lingvistiske teorier og modeller som anvender grammatiske fagbegreper og analyser, men det hadde vært for omfattende å inkludere alle retningene i denne gjennomgangen. Avgrensninga har altså sine praktiske grunner, men den skyldes også at flere språkteorier som sosiolingvistikk eller tekstlingvistikk ofte anvender termer fra enten GL, KL eller SFL, mens GL f.eks. ikke anvender termer fra KL eller SFL, eller omvendt.

Teoriene som er inkludert i undersøkelsen, er store rammeverk som igjen omfatter flere alternative teorier. Generativ lingvistikk inkluderer f.eks. både minimalisme, leksikalsk-funksjonell grammatikk og flere andre, og kognitiv lingvistikk omfatter blant annet konstruksjonsgrammatikk, bruksbasert grammatikk og kognitiv grammatikk. Minste felles kjennetegn for kategoriene GL, KL og SFL er det avgjørende her, og vil bli presentert i avsnitt 2.2.

2.2 Grammatikksynet i generativ, kognitiv og systemisk-funksjonell lingvistikk

For å kategorisere bestemte bøker eller artikler som «generative», «kognitive» eller «kontekstuelle» i denne artikkelen forholder jeg meg i stor grad til måten forfatteren eller forfatterne sjøl beskriver sitt teoretiske ståsted, men også til fagterminologien som er brukt. Her skal jeg kort presentere grunnsynet de tre ulike teoretiske hovedretningene GL, KL og SFL har på språk og grammatikk, og målet de har med sine vitenskapelige analyser av språk. Grunnlaget for alle disse teoriene er strukturalisme, med opphav i Saussures *Cours de linguistique générale* (Saussure, [1916] 1983). Faget *lingvistikk* og det å anse språkssystemet i seg sjøl som et studieobjekt har opphav i den strukturalistiske revolusjonen. Forskningstradisjonen i norsk grammatikk bygger også på den junggrammatiske tradisjonen, som også var opptatt av systematiske og strukturelle aspekter ved språk, og ville identifisere generelle prinsipper for språkendringer, f.eks. lydlovene.

Her er det likevel nødvendig med et forbehold: Som forsker er det som nevnt vanskelig å se objektivt på framstillinga fra de ulike teoriske vinklene, og ulik grad av erfaring med teoriene vil også påvirke måten de blir undersøkt og framstilt her. Personlig har jeg mer kjennskap til kognitiv lingvistikk (særlig kon-

struksjonsgrammatikk) enn til generativ lingvistikk, som jeg igjen kjenner bedre til enn systemisk-funksjonell lingvistikk. Denne ubalansen har jeg forsøkt å rette opp i ved å velge å undersøke sentrale konferanser og temanummer for de ulike felte i tillegg til kollegahjelp med litteratursøk. Likevel kan jeg ikke gi noen fullstendig balansert framstilling av teoriene. Målet med artikkelen her er ikke å argumentere for noe rammeverk framfor noe annet, men å belyse noen ulike innganger til grammatiske fenomen og gjennom det argumentere at tilnærminger til grammatikk på innføringsnivå bør ha en teoretisk balanse. Scholz et al. (2022) argumenterer for at mange, om ikke de fleste, lingvister kombinerer elementer fra ulike lingvistiske teorier, siden det som skiller teoriene i praksis hovedsakelig er ulike fokusområder.

Den generative lingvistikken er en stor kategori som inneholder mange mindre modeller og teorier som springer ut fra Chomskys transformasjonelle grammatikk, som igjen var en reaksjon på behaviorismen og Bloomfield-greina av strukturalismen (Chomsky, 1959, 1965). Felles for de ulike generative tilnærmingene er grunnantakelse om at språkevnen avhenger av en mental, isolert språkmodul som i essens skiller seg fra de andre kognitive egenskapene våre. Studieobjektet i generativ forskning er den indre grammatikken, og generativismen er på den måten en essensialistisk teori (Scholz et al., 2022), og grunnspørsmålet er hvordan den grunnleggende språklige kompetansen har oppstått og hvordan den best kan forstås, beskrives og forklares. Hvilke egenskaper er unike for språket, og hvordan kan den indre grammatikken modelleres?

I tillegg til å være en essensialistisk språkteori er det et mål med de generative teoriene å gi formelle forklaringer og framstillinger av analysene. Dette bunner i at man vil komme fram til underliggende strukturer som kan predikere hvilke grammatiske setninger som kan bli generert i et språk. Ifølge Haugen (2019) kan dette spores tilbake til et epistemologisk grep som er felles for strukturalismen og generativismen: Da språkvitenskapen skulle definere seg sjøl og avgrense seg fra andre fagfelt, var det de reinte *språklige* strukturene som blei studieobjektet – de strukturene som kunne frigjøres fra betydning og kontekst. Noen syntaktiske mønstre eller regler har ikke åpenbare pragmatiske eller semantiske funksjoner, derfor har GL med sitt essensialistiske språksyn gjerne hatt et syntagmatisk fokus, til forskjell fra særlig SFL, men til en viss grad også KL.

Den kognitive lingvistikken er i likhet med den generative en stor sekkkategori med flere underordna teorier, som konstruksjonsgrammatikk (og ulike varianter av den igjen), kognitiv grammatikk og bruks-basert teori (se

Fløgstad, 2022, for en nærmere drøfting av hva *kognitiv* kan bety). Kognitive språkteorier har delvis utspring i reaksjoner på generativ grammatikk (og har opphav i generativ semantikk), og er delvis en tradisjon etter funksjonell strukturalisme (med f.eks. Prahaskolen). Felles for de kognitive teoriene er at man ser på språkevnen som et resultat av andre kognitive evner, og at man derfor ikke anser grammatikk som en medfødt evne *i seg sjøl*. Grammatisk struktur er et resultat av språkbruk og erfaringene våre med språk, og kognitiv lingvistik blir dermed en *emergentistisk* (bottom-up-) teori (Scholz et al., 2022).

De kognitivt orienterte studiene har tradisjon for å forsøke å ta med avsenders og mottakers kommunikative behov i tilnærmingene sine, og å prøve å forklare grammatisk struktur med utgangspunkt i språkbruk. Dikotomien mellom språkssystem og språkbruk, mellom grammatikk og leksikon, og mellom synkroni og diakroni, blir avvist av de kognitive språkteoriene. Avvisninga av slike dikotomier har ført til det Haspelmath (2015) kaller for «perceived ‘grammar denial syndrome’» (s. 977) – en oppfatning (fra en del lingvister) om at KL ikke tar språkstruktur på alvor. Ifølge Haspelmath kan man imidlertid avvise at det fins noen slik tendens, jf. den store mengden deskriptive grammatikker som har blitt skrevet med et kognitivt rammeverk de siste tiåra. De kognitive teoriene har tradisjonelt sett ikke hatt like mye formalismer i analysene sine, med unntak av enkelte konstruksjonsgrammatiske modeller og Langackers kognitive grammatikk. En tilsvarende oppfatning om GL har kanskje vært at man ikke har vært opptatt av språket i bruk i generativ teori (et antatt bruksfornektelsessyndrom?), men også dette kan avvises om man ser på den store mengden GL-forskning som er gjort på nordisk vha. talemålskorpus de siste tiåra.

Den systemisk-funksjonelle lingvistikken har røtter tilbake til arbeidet til Michael Halliday på 60-tallet og framover (se f.eks. Halliday, 1961, og Caffarel, 2015 for en oversikt). Teorien var i stor grad en reaksjon mot og samtidig videreføring av strukturalismen og hadde forankring i både europeisk funksjonalisme og britisk kontekstualisme (Caffarel, 2015). SFL er i likhet med KL opptatt av at form og funksjon er nært knytt sammen, men bygger i tillegg på den sosialsemiotiske grunnidéen at språket har som hovedoppgave å realisere sosiale funksjoner. Dette kan ses som en motsetning til Chomskys opprinnelige grunnlag for generativismen, nemlig at språket (som studieobjekt) hovedsakelig er et eget modulært system, atskilt fra kommunikative eller sosiale mål. I moderne forskning er imidlertid også GL opptatt av språkbruk og språkeksterne prinsipper som påvirker språkstruktur (jf. Chomsky, 2005). SFL legger vekt på den kontekstuelle bruken av språk, og hvordan språklige valg blir forma av

situasjonen og formålet med kommunikasjonen. Dermed kan SFL kalles en kontekstuell teori som i kanskje i større grad enn GL og KL kan regnes som en typisk humanvitenskap. Dette kommer bl.a. til syne i slike uttalelser om grammatiske kategorier:

[T]he SFL framework [...] also represents a semanticisation of a number of grammatical categories, commonly regarded as merely ‘grammatical’ or ‘formal’, in a way that will make them useful for text analysis. (McDonald, 2017, s. 257)

SFL ser på grammatikk som et sett av valg som språkbrukere gjør for å realisere spesifikke funksjoner i kommunikasjonen (såkalte *tekstvalg*, jf. Nygård, 2021b), og har dermed et paradigmatiske perspektiv på grammatikk, der det overordna funksjonsperspektivet ligger til grunn for analyser av språk.

Dette kontekstuelle perspektivet på grammatikk er tydelig reflektert i læreplanen for norskfaget (LK20), der det legges vekt på å bruke grammatisk metaspråk i samtaler om tekst. SFL og KL har tradisjonelt noen fellestrekk, som f.eks. vektlegging av funksjon, men SFL er en eksternalistisk teori mens KL er en mentalistisk teori, på linje med GL. Haugen (2019) setter nokså stort likhetstegn mellom SFL og kognitiv grammatikk, og argumenterer for at begge teoriene har som mål å belyse de språkeksterne mekanismene for språklig organisering og grammatikkens rolle i kommunikasjon. I denne artikkelen blir KL og SFL skilt mer fra hverandre på grunn av at de har ulike formål (se avsnitt 4.3).

2.3 Hvilke teoretiske grunnsyn er representert i innføringsbøkene i grammatikk?

Som grunnlag for drøftinga av grammatiske teorier på innføringsnivå, undersøker jeg hvilke lærebøker som brukes i kurs på de største universitetene og høyskolene. Studien inkluderer elleve innføringsbøker i grammatikk. Utvalget er avgrensa av hvilke bøker som var satt opp som pensum på innføringskurs i grammatikk i norsk eller nordisk ved de største universitetene og høyskolene i Norge i kalenderåret 2022 (HINN, HVL, HiVolda, HiØ, NLA, NTNU, Nord, Oslomet, UiA, UiB, UiO, UiS, UiT og USN). I dette avsnittet legger jeg fram grunnsynet de ulike lærebøkene sjøl oppgir at de har på grammatikk, og måten de eventuelt framstiller andre grammatiske teorier. Kriteriet for hva som regnes som «teorinøytral» her, er først og fremst lærebøkene egne omtaler av perspektivet som er brukt. Samtidig har jeg sett på bruken av teorispesifikk

terminologi og analyse, og viser til dette dersom noen av bøkene har slagside mot en bestemt teori.

De lærebøkene som eksplisitt sier de vil være «teorinøytrale» (eller har en blanding av tilnærminger), er: *Språkets mønstre. 4. utgave* (Kulbrandstad & Kinn, 2016): «Behandlingen av språksystemet bygger ikke på noen enhetlig modell» (s. 5) og *Praktisk grammatikk* (Larsson et al., 2020): «Analysane som blir presentert i denne boka, følger i hovudsak ein veletablert tradisjon for grammatisk utgreiing». *Norsk boka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1–7. 2. utgave* (Nygård & Bjerke, 2021) er også tradisjonell og i de fleste kapitlene «teorinøytral», men uten å skrive det eksplisitt. Også i boka *Språk i skolen: grammatikk, retorikk, didaktikk. 3. utgåve* (Budal, 2020) finner en tradisjonell fagterminologi, kanskje med unntak av i kapittelet «Semantikk» (Theil, 2021), som har en kognitivistisk inngang til emnet.

Boka *Norsk 5-10 språkboka. 2. utgave* (Igland & Nygård, 2021) bruker teorinøytrale termer og analysemåter, men anbefaler generativ litteratur som videre lesning etter syntakskapitlet (s. 135). I boka er det også et kapittel om «Språksyn og språkteoretiske tilnæringsmåter» (Matre & Nygård, 2021) der teoriene som får omtale etter strukturalismen, inkluderer generativ grammatikk, pragmatikk, systemisk-funksjonell lingvistikk og sosiolingvistikk. Kognitiv lingvistikk blir nevnt som en annen funksjonell tilnærming (ved sida av SFL), men blir ikke presentert sjølstendig. Leseren kan dermed sitte igjen med et inntrykk av at KL og SFL går ut på det samme, og at begge har som mål å «utvikle en forståelse av hvordan mennesker *braker språket til å skape mening* i samspill med andre og i samspill med ulike kontekster» (s. 34, mi utheving). Det er imidlertid ikke hovedmålet for de fleste kognitive modeller, som ikke nødvendigvis er kontekstuelle i den graden som SFL er det. Dermed kan leseren få et inntrykk av at hvis man er interessert i å studere de strukturelle sidene ved grammatikken og forklare språk som en mental kompetanse, er det generativ teori man bør utforske. I avsnitt 4.2 skal vi se at dette ikke nødvendigvis er tilfellet.

Andre lærebøker som har en litt eklektisk tilnærming til teori, er *Norsk grammatikk for grunnskolelæreren, 2. utgave* (Rønning et al., 2020) og *101 grep om grammatikk* (Kverndokken et al., 2021). Sistnevnte inkluderer vitenskapelige artikler med ulike teoretiske innganger, samt ei «Handbok i grammatikk» (Budal, 2021) som er tradisjonell og «teorinøytral», og som skal være en støtte til bruk av de 101 grepa. Grepa i seg sjøl er derimot «bruksorienterte og fortrinnsvis tenkt inn i en kontekstualisert grammatikkundervisning» (s. 7). *Norsk grammatikk for grunnskolelæreren* inneholder et kapittel om tekstgrammatikk, og er ellers tradisjonell i framstillinga av språket som system, som

framheves som «grunnmuren» som er nødvendig for å kunne gå videre med tekstgrammatikk og studiet av språket i bruk.

Andre lærebøker som delvis tar et generativt utgangspunkt, er: *Språket som system: Norsk språkstruktur* (Brøseth et al., 2019), *Grammatikk og grammatikkdidaktikk* (Nygård, 2021a) og *Språket som superkraft* (Eide, 2022). I de to førstnevnte bøkene er det nokså gjennomgående ofte brukt en generell, «teorinøytral» terminologi og analysemåte, mens den generative tilnæringsmåten først og fremst kommer til syne i syntaksdelen. I kapitlet «Grammatikkdidaktikk» (Brøseth & Nygård, 2019) i *Språket som system* bruker forfatterne 15 sider på delen «Grammatikkdidaktikk basert på generativ grammatikk», men sier samtidig i avslutninga at «Vi har med utgangspunkt i Hertzberg (2004) argumentert for at terminologi fra «den tradisjonelle skolegrammatikken» fungerer godt som et metaspråk».

Språket som superkraft er spesiell fordi den tar et funksjonelt utgangspunkt i sjølv oppbygginga av boka (med kapitteloverskrifter som «Å snakke om deltakere», «Å plassere hendelser i tid») og et generativt utgangspunkt i selve tilnærminga, bl.a. i syntagmatiske analyser og med beskrivelser som denne: «Når barn blir ca. to år, begynner de å sette sammen to ord på bestemte måter. Det er kanskje brytere i språk-maskinen som gjør dette så likt hos barn?» (s. 75). *Språket som superkraft* kombinerer med andre ord innsikter fra flere teoretiske rammeverk.

Den læreboka som i størst grad ser ut til å være forankra i systemisk-funksjonell lingvistikk, er *Grammatikken i bruk, 4. utgave* (Iversen et al., 2020). Det funksjonelle perspektivet (i betydninga at funksjonen er utgangspunktet for å gå videre «inn» i språket) er særlig synlig gjennom organiseringa av kapitler etter funksjoner som f.eks. «Framheving», «Nyansering» og «Å 'kle' på en tekst». Oppslagsdelen i *Grammatikken i bruk* er derimot systemorientert og tradisjonell, som underbygger at også den funksjonelt orienterte språkundervisninga bygger på et sett av kjernevokabular som er felles for de ulike grammatikkteoriene.

Det er, så vidt meg bekjent, ingen lærebøker i bruk på innføringskurs i grammatikk i dag med utgangspunkt i kognitiv lingvistikk. Det samme finner Haugen (2019) i sin gjennomgang av lærebøker for lærere. Haugen påpeker også at det er gjort relativt lite pedagogisk utviklingsarbeid med grunnlag i kognitiv grammatikk, i motsetning til hva som er tilfelle for SFL. Det kan imidlertid ikke være hele forklaringa ettersom det heller ikke fins mye pedagogisk utviklingsarbeid med grunnlag i generativ grammatikk.

Langt de fleste av bøkene nevner ulike grammatiske teorier (som *Språket som system*, *Grammatikken i bruk* og *Norsk 5-10 Språkboka*), men det kan problematiseres at flere gir en ubalansert framstilling av språkteoriene. Lærebokforfattere må være selektive, men ofte framstilles særlig kognitiv teori som lite sentral. Dette gjelder bl.a. kapitlet til Matre og Nygård (2021) som nevnt over, der rolla til KL er nedtona i forhold til SFLs og GLs rolle. En liknende observasjon er gjort av Fløgstad (2022) i ei vurdering av boka *Innganger til språkvitenskap* av Hårstad, Lohndal og Mæhlum (2017): «Her vies kognitiv teori to avsnitt (i en bok på 200 sider)» (s. 193). I *Språket som superkraft* fins det så vidt jeg kan se ingen redegjørelser for at den bygger på generativ teori eller at det fins andre syn på f.eks. medfødthetsteorien blant lingvister. I *Språket som system* nevner (Eide, 2019) i sitt kapittel «Språket som kognitivt, biologisk betinget fenomen» at spørsmål som omhandler universalgrammatikk og språklæring opptar generative lingvister, men nevner ikke bruksbasert eller kognitiv teori og innvendingene denne forskningstradisjonen har presentert mot UG. I kapitlet «Komparativ grammatikk» skriver Åfarli (2019) at «[på] eit overordna plan reknar ein faktisk med at alle verdas språk blir genererte på basis av éin felles medfødt UG» (s. 290). Valget av pronomenet *ein* kan bidra til å usynliggjøre andre grammatiske teorier. I ei bok som har som mål å gi ei grundig innføring i det norske språkssystemet og egner seg som innføringsbok på universitets- og høyskolestudier, kan slike valg problematiseres.

Det kan kanskje innvendes at det er verre å «ned snakke» andre teorier, kanskje på feil grunnlag, enn å usynliggjøre dem. Videre kan nok min egen bakgrunn fra KL prege hva jeg har lagt merke til og/eller savna i innføringslitteraturen. Lærebøker fungerer imidlertid på mange måter som «portvoktere» (jf. Hårstad, Mæhlum og van Ommeren, 2021, s. 206) ved å bestemme hvilke teorier og aspekter som inkluderes og hvilke som ekskluderes. De har derfor ansvar for å presentere et balansert og informativt innblikk i fagfeltet, samtidig som de gir studenter muligheten til å utforske ulike teoretiske tilnærmingar og de ulike styrkene og begrensningene de har. I nordiskstudier har man mer tid og plass til å gjøre dette enn i lærerutdanningene.

Hvorvidt man som student får innblikk i de ulike teoretiske inngangene til språkstudier, har mest sannsynlig konsekvenser for vidare rekruttering til forskning på ulike grammatiske områder. Et språkteoretisk rammeverk er ikke bare et grunnsyn på språkstruktur (f.eks. standpunkt om språkevnen er isolert eller ikke), men styrer til en viss grad hvilke fordypningsmuligheter studenter får øye på.

2.4 Fins teorinøytral grammatikk?

Noen av lærebøkene som er inkludert i denne kartlegginga, sier at de er «teorinøytrale» eller «tradisjonelle» (jf. avsnitt 2.4), og jeg har så langt i artikkelen brukt samme terminologi uten å problematisere eller forklare den. Implisitt i ordvalg som «tradisjonell» ligger det en forståelse av at det fins en annen, mer moderne terminologi som er valgt bort. Grunnen til at noen lærebøker omtaler seg selv på denne måten, kan være at teoretiske analysemåter og teoretisk vokabular skifter relativt kjapt, at studentene trenger en grunnforståelse av grammatikken før de gifter seg med en bestemt retning, og at de må ha denne forståelsen for i det hele tatt være i stand til å *velge* retning.

I lærebøkene for grunnskolelærerstudenter begrunnes valget om å bruke «teorinøytral» terminologi innimellom med at man i skolen skal ha et felles sett grammatisk termer. Men fins det en slik felles, teorinøytral grunn som KL, SFL og GL kan møtes på, og som kan brukes i innføringskurs til studenter i grammatikk?

Haspelmath (2015) argumenterer for en såkalt «framework-free grammatical theory» til bruk i deskriptiv grammatikk. Et grammatisk rammeverk, forstått som et sofistikert og komplekst metaspråk for lingvistisk beskrivelse (jf. definisjonen i avsnitt 1.2), er en slags «fordom» (*prejudice*) om hva forskeren kan og ikke kan finne i ulike språk, mener Haspelmath. Rammeverk legger restriksjoner på forskeren og er noe man ifølge Haspelmath bør unngå på samme måte de fleste lingvister ønsker å unngå fordommer som kommer fra oppfatninger om prestisjespråk (som engelsk eller latin) eller hva som er oppfatta som normativt rett i sine analyser av språk. Også innafor konstruksjonsgrammatikken fins det teoretikere som forsøker å lansere «rammeverks-løse» teorier uten forhånds etablerte kategorier, f.eks. Croft (2005), som omtaler teorien Radical Construction Grammar som «[v]anilla construction grammar, with no toppings» (s. 212) – det vil si en type «nøytral» konstruksjonsgrammatikk hvor færrest mulig teoriinterne antakelser er med.

Det ser ut til at det som fremmes som «nøytralt» eller «tradisjonelt» i grammatikkfeltet, det være seg hos Haspelmath (2015) eller i mange norske lærebøker, i stor grad baserer seg på strukturalistiske beskrivelser av språksystemet. Terminologien vi finner i f.eks. *Språkets mønstre* og andre lærebøker er i all hovedsak strukturalistisk (eller de bygger på Faarlund et al., 1997, 5, som angir at de ikke binder seg til noen bestemt teori eller modell), og termer og kategorier som brukes i store verk som WALS er også i prinsippet strukturalistiske. I mange systematiske undersøkelser av grammatikkdidaktikk (som f.eks. van Rijt et al., 2019) gjøres det heller ingen teoretisk grunnantakelse om f.eks.

generativ eller kognitiv grammatikk. Også mange empirisk tunge forskningsarbeider innafor språkvitenskapen angir ikke eksplisitt teoretisk utgangspunkt eller er eklektiske i tilnærmingene sine, f.eks. mange leksikografiske arbeider.² Enger (2011, s. 29) peker på at å avsverge seg teori i seg sjøl er et teoretisk eller i det minste et ideologisk standpunkt. Og for enkelte, f.eks. Haugen (2019) er ikke strukturalisme nøytralt: I skriveidaktiske undersøkelser hvor grammatikk er sentralt, brukes SFL pga. funksjonsperspektivet, ikke formell, strukturalistisk teori.

Sjøl om tradisjon kan være en viktig grunn til at strukturalistisk teori er grunnlaget i de fleste innføringskurs, er det neppe den eneste grunnen. Det felles kjernevokabularet gir en standardisert terminologi for å diskutere grammatikk, og det gir også et utgangspunkt for sammenlikning av ulike språk. En språklig observasjon vil alltid fortolkes i lys av en teori, men grunnvokabularet som i stor grad bygger på strukturalismen, kan kanskje fungere som en lingvistikkens *lingua franca*. Om vi godtar strukturalisme som minste felles grunn i språkvitenskapen, må det være gode grunner det, gitt omdømmeproblemet strukturalismen kan sies å ha i norskfaget (jf. avsnitt 1.2). En god grunn er kanskje at den *faktisk* også preger en del moderne forskning og språkdokumentasjon, ikke bare innføringskurs i grammatikk eller norskfaget i skolen, og en annen er at mange termene kan brukes deskriptivt og kan tilby et metaspråk for andre teorier.

3 Undersøkelse av litteraturbruk på innføringskurs i grammatikk

3.1 Kartlegging av kurslitteratur i grammatikk

Som grunnlag for den videre drøftinga har jeg kartlagt hvilken pensumlitteratur som brukes på innføringsemner i grammatikk på disiplinfaglige utdanninger og grunnskolelærerutdanninger ved de største universitetene og høyskolene i Norge. For å finne fram til litteraturlistene har jeg brukt tilgjengelig informasjon på kursnettsidene og i noen tilfeller tatt kontakt med kursansvarlig. Siden *grammatikk* kan forstås på ulike måter, og siden innføringsemner er organisert på ulike måter (noen steder fyller grammatikken et helt kurs, andre steder undervises grammatikk sammen med retorikk, pragmatikk, skriveidaktikk e.l.), har jeg valgt denne definisjonen av grammatikk:

2. I lys av nedlegginga av Språksamlingane ved Universitetet i Oslo kan man også spørre seg om det er en tendens til å prioritere intern teoriutvikling framfor språkdokumentasjon (med strukturlingvistisk utgangspunkt) eller det som malignt betegnes som «knappesamling».

Temaet *norsk grammatikk på innføringsnivå* er i denne studien definert som studentenes første møte (på «grunnfags»-nivå) med norsk fonologi, morfologi, syntaks og semantikk.

Innføring i elevtekstanalyse, andrespråklæring, typologi, retorikk, pragmatikk, sosiolingvistikk, diskursanalyse m.m. er altså ikke med i definisjonen av *grammatikk på innføringsnivå*, sjøl om det også fins argumenter for det (noen vil f.eks. regne pragmatikk som del av grammatikken). Grunnen til at de ikke er tatt med i definisjonen her, er for det første at jeg har forsøkt å holde meg til det jeg anser som den mest utbredte oppfatninga av hva grammatikk er, og for det andre at jeg ville holde ute anvendt grammatikk (f.eks. i elevtekstanalyse) ettersom det reint logisk forutsetter at studentene først har lært seg et grammatisk metaspråk de kan anvende. Poenget er å finne fram til litteraturen som introduserer den grunnleggende grammatiske terminologien og analysemåtene for studentene.

I en diskusjon om hvilken type grammatikk som egner seg til innføringsnivå for studenter, er det viktig å ta opp spørsmålet hva disse introduksjonskursene er til for. Åpenbart skal studentene få innsikt i og et metaspråk for å beskrive og analysere språklig struktur. Mange av studentene trenger denne kunnskapen og innsikten fordi de skal undervise i norsk i skolen, mange av dem vil kanskje bruke kunnskapene til å gi råd om skriveregler, og noen vil gå videre og fordype seg i norsk eller nordisk som forskere, enten i grammatikk eller andre norsk-faglige emner hvor grammatisk metaspråk er nødvendig. Det er viktig å gi studentene kunnskapen og språket de trenger for å kunne lese moderne forskning innafor feltet de studerer – altså sørge for at de tilegner seg tilgangskompetanse. Det krever også at studentene lærer en del spissa fagterminologi. Utfordringa for underviserne blir å bestemme *hvilken* grammatikkforskning til studentene skal få tilgang til.

Innføringskurs i grammatikk er ikke noen forskerutdanning, men skal bidra med å gi et sett grunnleggende begreper som en videre kan benytte seg av i språkforskning. Kjernevokabularet i GL, KL og SFL er i stor grad likt (og alle kan f.eks. benytte seg av *Norsk referansegrammatikk*), men de tre teoretiske retningene har også en del teorispesifikk terminologi. Spørsmålet er om introduksjonen av de teorispesifikke termene bør komme på tidlig eller seint stadium i studieløpet. Teorispesialiseringa bør etter mitt syn komme etter den grunnleggende innføringa i grammatikk slik at studentene så langt det er mulig står fritt til å velge eller endre teoretisk retning ut fra egne interesser. Som vi skal se i avsnitt 4.2 er det nemlig ikke slik at GL, KL eller SFL er helt

likeverdige alternativer til hverandre – de spiller ulike roller i utforskinga av grammatikk. Likevel bør studenter på innføringsnivå bli kjent med noen få sentrale innsikter fra ulike moderne teorier gjennom «smakebiter», ellers risikerer vi at den store avstanden mellom grammatikkforskning og -undervisning skaper et bilde av grammatikk som ferdig utforska og uinteressant.

3.2 Hvilken introduksjon får studentene til grammatikk?

I de disiplinfaglige nordiskutdanningene (nordisk årsstudium, bachelor i nordisk) er den strukturlingvistiske boka *Språkets mønstre* (Kulbrandstad & Kinn, 2016) klart mest brukt i studieåret 2022/2023 (se vedlegg). Den er pensum på sju av ni undersøkte læresteder med årsenhet i norsk/nordisk (UiO, UiB, UiA, USN Bø og USN Vestfold, UiT og HiVolda). To av lærestedene som har denne boka som kjernelitteratur, supplerer den med *Praktisk grammatikk* (Larsson et al., 2020), ett lærested supplerer med deler av *Grammatikken i bruk* (Iversen et al., 2020), og ett lærested supplerer med *Språket som system. Norsk språkstruktur* (Brøseth et al., 2019). De to lærestedene som ikke bruker *Språkets mønstre* (HINN og NTNU), bruker henholdsvis *Språket som system* pluss *Grammatikk og grammatikdidaktikk* (Nygård, 2021a), og *Språket som system* pluss *Språket som superkraft* (Eide, 2022).

Av alle pensumbøkene som blir brukt ved innføring i grammatikk på nordiskstudier, er det *Språket som system* og *Språket som superkraft* (brukt til sammen tre ganger ved to læresteder) som kan sies å ha en tydelig dreining mot et teoretisk grunnsyn som skiller seg fra det generisk-strukturalistiske, nemlig generativ grammatikk (jf. avsnitt 2.4). Ellers er det verdt å merke seg at to læresteder supplerer *Språkets mønstre* med den funksjonelt orienterte læreboka *Grammatikken i bruk* (USN og UiB). For nordiskfaget kan en oppsummere med at de aller fleste lærestedene bruker «strukturalistiske» eller tradisjonelt deskriptive innføringsbøker i grammatikk.

I grunnskolelærerutdanninga er det tydelig at *Norsk boka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1–7* er svært populær. Ikke bare er den brukt på hele 11 av de 18 undersøkte lærerutdanningene for trinn 1–7 (se vedlegg) – den er også i bruk på 2 av de 17 undersøkte lærerutdanningene for 5–10.

For grunnskolelærerutdanning 5–10 er det *Norsk 5–10 språkboka* og *Språk i skolen: grammatikk, retorikk, didaktikk* som er mest brukt (fire ganger hver). Den funksjonelt orienterte *Grammatikken i bruk* er brukt som eneste innføringsbok i grammatikk ved to læresteder for grunnskolelærerutdanning (GLU 5–10 ved USN Porsgrunn og USN Drammen). Videre er det eksempler på at kun den systemorienterte oppslagsdelen i boka er brukt på pensum (som supplement til

Norsk boka 1), eller som supplement til tradisjonelle strukturalistiske lærebøker som *Språkets mønstre* (f.eks. på nordiskstudiet ved UiB). Lærebøker med generativ slagside ser ikke ut til å være i bruk ved de undersøkte lærestedene for grunnskolelærerutdanning (et unntak er at grunnskolelærerutdanning for 5–10 på Oslomet, som har et kapittel fra *Revolusjon i lingvistikken* på pensum).

For å oppsummere kan se ut til at både grunnskolelærerutdanning og disiplinfaglige utdanninger hovedsakelig velger systemorienterte og teorinøytrale lærebøker ved innføringer i grammatikk. Noen steder blir lærebøkene supplert med generativ eller SFL-orientert litteratur, men siden dette er supplement, kan man ikke konkludere med at studentene blir gifta bort med bestemte teorier for tidlig. Kanskje er supplement med bestemt teoretisk «farge» en måte å gjøre undervisninga mer relevant på, som potensielt kan bidra til rekruttering til faget på sikt. Tradisjon spiller antakelig stor rolle for hva forelesere velger som pensumlitteratur til sine kurs. Likevel er det fristende å spekulere i om at overvekten av «teorinøytrale» eller strukturorienterte innføringer i grunnkurs i grammatikk kommer av at de kursansvarlige ikke vil gifte bort studentene med bestemte teorier.

4 Teoretiske innganger til et utvalg grammatiske områder

4.1 Utvalg av grammatiske temaer

Ulike deler av grammatikken har historisk sett vært forbundet med ulike retninger innen lingvistikken. I denne delen av artikkelen legger jeg fram tre grammatiske fenomen med mål om å belyse hvor ulike innganger ulike grammatiske teorier kan ha. Her har jeg valgt ut temaer som etter min egen bakgrunnsforståelse kan være ulikt belyst i de ulike språktheoriene jeg har valgt ut (se avsnitt 2.2). Jeg har holdt meg til grammatikk på «mikronivå», altså grammatikken som system, siden det er den største felles «interesseenheter» for de utvalgte teoriene. Et «mikrogrammatisk» fenomen kan være interessant for noen som studerer påvirkninga grammatiske strukturer har på et makronivå, f.eks. på tekstmivået, så vel som for de som studerer språket som system i en mer isolert forstand.

De tre temaene *genustilordning*, *nominalisering* og *demonstrativer* er valgt ut som temaer basert en antakelse (gjennom forsknings- og studieerfaring) at de kan demonstrere hvor ulike innganger ulike teorier har til det samme mikrogrammatiske fenomenet. Videre ville jeg inkludere temaer som det relativt nylig har vært gjort forskning på. En kan innvende at de tre temaene ikke har mye

relevans for innføring i grammatikk, men etter mitt syn er alle de tre temaene i kjernen av grammatikken: genustilordning handler om et grammatisk fenomen som man allerede i innføringer gjerne stiller spørsmål ved. Nominalisering er også et fenomen som blir berørt i de fleste innføringskurs i grammatikk, særlig ved lærerutdanningene. Demonstrativ er en grunnleggende grammatisk kategori i alle kjente språk.

Forhåndsantakelsen er at temaene ikke er like interessante for alle teorier, og iallfall ikke på samme måte. Temaene jeg har valgt ut, er alle morfosyntaktiske, og jeg har fått hjelp fra kolleger med ulik teoretisk bakgrunn til å gjøre litteratursøk med riktige termer.³ Etersom målet med eksemplene er å vise fram ulike teories ulike interesse for og perspektiv på et gitt grammatisk fenomen, må de utvalgte grammatiske temaene være så generelle som mulig. Det utelukker f.eks. spesialiserte temaer som *ideasjonell metafor* fra SFL, *løfting/raising* fra GL eller *integrasjonsnettverk/integration network* fra KL – det ville være åpenbart hvilke teorier som er interessert i disse ulike fenomenene, og det er dessuten uenighet på tvers av teoriene hvorvidt dette er felles konsepter eller teoriinterne beskrivelser. I gjennomgangen av de tre temaene under har det ikke vært et mål å gi en fyldig litteraturgjennomgang ettersom omfanget hadde sprengt rammene for denne artikkelen. Formålet med gjennomgangen er som nevnt å vise eksempler som kan belyse slagsidene til (og arbeidsfordelinga mellom) de ulike teoriene, for deretter å drøfte hvilke implikasjoner dette har for framstillinga av faget for nye studenter.

4.2 Hvem studerer hva, og hvordan? Tre eksempler

4.2.1 Genustilordning

Genustilordning er et tema som opptar teoretikere fra ulike retninger, siden det fortsatt er uforutsigbare mønstre i hvilke substantiv som tilordnes hvilke genus. «Grammatisk kjønn utgjør [...] en formidabel utfordring for lingvistisk teori» påpeker Anderssen og Lohndal (2022). Det er ingen enkeltfaktorer som kan forklare all genustilordning, og dette kan dermed være eksempel på et språklig fenomen der ulike teorier kan utfylle hverandre. I noen språk, som for eksempel tysk, spansk og fransk, er genusklasser basert på tre (tysk) eller to (spansk og fransk) hovedkategorier: maskulin, feminin og i noen tilfeller nøytrum. I norsk er maskulinum og femininum falt sammen i kategorien felleskjønn i mange dialekter. I andre språk fins det flere genusklasser som ikke nødvendigvis er

3. Tusen takk til Eirik Granly Foss og Kari Kinn, som har bidratt med litteraturforslag.

relatert til biologisk kjønn eller animathet i det hele tatt, men snarere til andre semantiske eller formelle egenskaper som form, funksjon eller størrelse.

Genustilordning har betydning for syntaks ved at den påvirker kongruens mellom substantiver og andre ord i en setning, for eksempel adjektiver eller determinativer. Kongruens kan være interessant i tekstsammenheng som en ressurs for kohesjon. Det har imidlertid vært vanskelig å finne SFL-baserte studier som primært er opptatt av hva som styrer selve genustilordningsprosessen. SFL er som nevnt i avsnitt 2.2 opptatt av de paradigmatisk mulighetene i den grammatiske strukturen, og av å analysere hvordan ulike valg av grammatisk struktur fører til ulike retoriske effekter. Genus er referensielt arbitrært, og genustilordninga til et gitt substantiv kan (stort sett) ikke velges innfor det idiomatiske språkssystemet (her er det så klart noen unntak, som hos noen talere med dialekter som gjennomgår en endring fra tregenussystem til togenussystem og en kan finne intraindividuell variasjon, se også Fløgstad og Eiesland, 2019 om bruken av den gamle hunkjønnformen *ei litt*). Faktorer som styrer genustilordning har stort sett ikke direkte konsekvenser for meningsdanning i en tekst, men indirekte kan de ha effekt på tekstens koherens (ved kongruens), stil og register, som igjen kan være relevante for meningsdanning og kommunikasjon i en videre forstand.

Innafor KL kan genustilordning bli forklart gjennom semantiske, morfologiske og/eller fonologiske mønstre, samt konseptuelle faktorer. Langacker (2008) diskuterer hvordan semantiske kriterier kan være viktige i genustilordning. For eksempel kan naturlig kjønn spille en rolle i genustilordning, der maskuline og feminine substantiver ofte er knytta til henholdsvis mannlige og kvinnelige referenter. Animathet (for eksempel levende versus ikke-levende, 'person', 'dyr', 'guddommelighet'), 'artefakt', 'instrument', 'planter', abstrakte versus konkrete konsepter osv. spiller en vel så stor rolle som naturlig kjønn (ibid.: 338). Metaforer og kulturelle konsepter kan også spille en rolle for hvordan språkbrukere tilordner genus til substantiver, for eksempel gjennom antropomorfering av ikke-menneskelige objekter eller kulturelle stereotypier knytta til f.eks. maskulinitet og femininitet. Denne tendensen kan likevel ikke predikere all genustilordning, og Enger (2002) kritiserer f.eks. Trosterud (2001) for å dra en analyse basert på slik kjønnsmetaforikk for langt: «Stundom er ein sigar berre ein sigar».

Langacker (2008, s. 338) beskriver genusklasser som et resultat av gradvise endringer der framveksten av komplekse kategorier (som kan beskrives som nettverk) skjer på basis av utvidelser av en prototype eller et semantisk «anker», f.eks. substantiv som har biologisk mannlige eller kvinnelige referenter i norsk.

Ifølge Enger (2002) kan genus på den ene sida analyseres som modifisert (altså at genustilordninga styres og påvirkes av ulike faktorer), og på den andre semantisk underbygd. Et kognitivt perspektiv på genustilordning kan altså ta utgangspunkt i at kan være basert på semantikk, men at flere faktorer spiller inn.

I andre språk fins det flere genusklasser som ikke er relatert til animathet eller biologisk kjønn i det hele tatt. I for eksempel swahili vil derfor kategoriutvidelsen av genus være basert på andre prototyper enn i norsk. I selve tilordningsprosessen vil faktorer som analogi spille inn. Prototypeteori kan ikke forklare motivasjonen bak genustilhørighet fullstendig, og den kan ikke predikere hvilket genus f.eks. *gaffel* har. Språkbrukernes kunnskap om at *gaffel* i norsk er hankjønn og *ark* intetkjønn, kommer ifølge Langacker (2008) ganske enkelt av generaliseringer over strukturene *en gaffel*, *et ark* osv., som har status som konvensjonelle enheter. Det er ikke nødvendig å anta et inherent, usynlig genustrekk ved hvert substantiv om man anvender Langackers modell.

Den generative lingvistikken er overordna sett opptatt av genustilordning som et resultat av underliggende, formelle strukturer. Som et eksempel kan Åfarli et al. (2022) nevnes. Innafor generativ teori antas det vanligvis at det fins et fast prevaluert (fast, iboende) genustrekk lavest i DP-strukturen, altså på substantivstammen. Dette genustrekket gir en genusverdi til uvaluerte formelle genustrekk som befinner seg høyere opp i strukturen (altså formelle trekk ved ord som determinativer eller adjektiver som trenger å få verdien sin fra et prevaluert trekk, i dette tilfellet fra substantivet). Denne prosessen, hvor et uvaluert trekk mottar verdien sin fra et prevaluert trekk, skjer gjennom en mekanisme kalt *kilde-mål-kongruens*. Åfarli et al. (2022) argumenterer for at i en tenkt språkblandings-DP, som *et stort house*, trenger ikke den engelske substantivstammen *house* å ha et formelt genustrekk, og det laveste formelle genustrekket kan ligge over substantivstammen. Altså fins det ikke nødvendigvis noen fast, spesifikk posisjon for det laveste genustrekket. Når et substantiv først skal få tilordna et genus (når det f.eks. blir lånt inn), dvs. at det får et formelt genustrekk, forklares det slik: «ved at ein ikkje-lingvistisk konseptuell genusegenskap blir gjort om eller konkretisert til eit formelt genustrekk. Vi kallar mekanismen som sørger for dette, for genusfiksering» (s. 176). De konseptuelle egenskapene det er snakk om her, ser i stor grad ut til å være de samme som blir beskrevet i KL-litteratur.

Der noen generative lingvister er interesserte i å lage abstraheringer av en indre struktur som kan predikere måter genuskongruens skjer på, er kognitive lingvister opptatt av faktorer som kan knytte genustilordninga til måter

mennesker kategoriserer og generaliserer på mer allment. Epistemologisk bygger de generative tilnærmingene på det utgangspunktet at den indre grammatikken er en avgrensa modul (som likevel kan få fiksert formelle trekk ved formalisering av et konsept, jf. studien vist til over), mens de kognitive forklaringene legger hovedvekta på evnen til kategorisering, analogisk tenking og mønstergjenkjenning. Det er med andre ord en arbeidsdeling mellom KL og GL i dette feltet.

4.2.2 Nominalisering

Også nominalisering er et tema som har interessert forskere fra ulike lingvistiske teorier og tradisjoner. Nominalisering refererer til orddanningsprosessen der substantiv blir danna på basis av særlig verb (*løpe* > *løping*) eller adjektiver (*mett* > *metthet*).

Innafor SFL har det blitt gjort mange studier av nominalisering, blant annet fordi prosessen kan brukes som en paradigmatisk ressurs i tekstvalg for å uttrykke distansering eller informasjonsfortetting, fordi den brukes som ressurs for å skape kohesjon i tekst, og fordi den bidrar til både leksikalsk og syntaktisk variasjon i språkbruk. Nominalisering kan i SFL være forstått som *grammatisk metafor*, definert av Martin og Rose (2007) slik: «Grammatical metaphors [...] involve a transference of meaning from one kind of element to another kind» (s. 110). Uttrykket brukes altså om det forholdet at et innhold realiseres med en annen språklig konstruksjon enn den prototypiske. For eksempel representerer *skrivning* en prosess uttrykt gjennom et nominalledd i stedet for et verb, som ville vært det typiske (Siljan, 2011, s. 14). Nominalisering som grammatisk metafor kan bidra til å pakke inn mer informasjon i et enkelt ledd, og dermed øke informasjonstettheten i teksten. Det kan også brukes for å omskrive hendelser som mer abstrakte og objektive, noe som er kjennetegnende for akademiske og faglige tekster (ibid., s. 41).

I tillegg kan nominaliseringer bidra til kohesjon ved å kople sammen relaterte ideer og temaer på tvers av setninger og avsnitt, som for eksempel: «Det er mange som er frustrerte på inflasjonen. Frustrasjonen kan føre til sosial uro og økonomiske utfordringer.» Her skaper nominaliseringa *frustrasjonen* kohesjon mellom de to setningene ved å referere tilbake til frustrasjonen som er nevnt i den første setninga. Slike sammenkoblinger er relatert til den tekstuelle metafunksjonen i SFL, som handler om hvordan språklige elementer samhandler og organiseres for å skape en helhetlig, sammenhengende tekst.

I KL har blant andre Langacker (f.eks. i Langacker, 2008, s. 119) diskutert hvordan nominalisering kan forklares som en form for metonymi. Han bruker

metonymibegrepet her til å forklare en mental operasjon: å gjøre dynamiske prosesser om til statiske enheter som kan manipuleres kognitivt som enkeltobjekter. Ved nominalisering «profileres» altså en prosess (som normalt uttrykkes ved et verb) som en distinkt deltaker eller enhet, noe som gir den såkalt «fokal prominens». Det betyr at prosessen trekkes fram som et sentralt tema eller objekt for oppmerksomhet, og det temporære eller sekvensielle ved prosessen nedtones eller fjernes. Betydningsinnholdet til nominaliseringsmarkører som *-ing* blir dermed bl.a. at de fjerner den sekvensielle betydninga i verbaluttrykket og vinkler det prosessuelle innholdet som en deltaker. Dette er ikke så ulikt konseptet *grammatisk metafor* i SFL, men i SFL er formålet i større grad å anvende metafor-metaforen for å forklare hvorfor visse type tekster har mer nominalisering enn andre. I kognitiv grammatikk er derimot formålet å gi en psykologisk plausibel forklaring på språklige strukturer.

Innafor GL har nominalisering i argumentstruktur blitt undersøkt mye, og dette perspektivet skiller seg særlig fra SFL-tilnærminga. Mens SFL fokuserer på paradigmatisk valg («grammatikk som valg», jf. Myhill, 2012) og hvordan disse valga bidrar til meningsdanning i teksten, konsentrerer generativ lingvistikk seg mer om de syntagmatiske strukturene og indre hierarkisk organisering. For eksempel har GL vært opptatt av om nominalisering er et tilfelle av leksikalsk eller transformasjonell derivasjon, og om verbets syntaktiske struktur blir bevart – altså om det fins en VP i nominalet (se Alexiadou, 2010). I tillegg har GL-studier vært opptatt av relasjonen mellom verbets aksjonsart («inner aspect») og nominalisering, og klassifisering av ulike typer nominalisering (ibid.). Både de generative, kognitive og systemisk-funksjonelle studiene av nominalisering har bidratt til nye empiriske innsikter så vel som mer intern teoretisk utvikling.

De ulike inngangene som SFL, KL og GL har til nominalisering, viser hvordan de ulike teoretiske perspektivene kan utfylle hverandre. For teoretikere fra KL er nominalisering interessant som et skjematisk språklig symbol som lar språkbrukere konseptualisere prosesser metonymisk som deltakere. Innafor SFL er nominalisering interessant blant annet som eksempel på grammatisk metafor som en paradigmatisk ressurs, mens for teoretikere fra GL har nominalisering bl.a. vært interessant fordi det uklart om verbet beholder VP-strukturen i prosessen eller ikke.

4.2.3 Demonstrativer

Demonstrativer er en grunnkategori av ord eller affiks som fins i alle kjente språk (Diessel, 2014), og de blir stort sett presentert som underkategori av

determinativer for grammatikkstudenter i norsk på innføringsnivå. I norsk er demonstrativer ord som peker ut noe eller noen i omgivelsene (*Se på den!*), i diskursen, f.eks. anaforisk (*Hun tok isen og spiste den*), eller i bakgrunnskunnskapen hos samtalepartnerne (*Husker du den gangen?*), og de kan fungere syntaktisk pronominalt eller adnominalt. Det er å forvente at en vid kategori som demonstrativer blir undersøkt og kartlagt fra ulike teoretiske ståsted, på samme måte som nominalisering og genus.

Både kognitive og generative teoretikere interesserer seg for de pragmatiske funksjonene til og utviklinga av demonstrativer, og måten de inngår i såkalte sykliske endringer på ved at de både blir grammatikalisert (til f.eks. bestemt artikkel, personlig pronomen, subjunksjoner) og fornya (med f.eks. *her/der* som i norsk og andre germanske språk, se Vindenes, 2018). Spørsmål som gjerne blir stilt om demonstrativer innafor kognitiv lingvistik, er blant annet: Hva er de pragmatiske funksjonene til demonstrativer og åssen har disse funksjonene, f.eks. anaforisk eller bakgrunnsdeiktisk funksjon, oppstått? (Himmelmann, 1996; Diessel, 1999). Og videre: Hvilke pragmatiske faktorer kan forklare forsterknings- og grammatikaliseringssykluser av demonstrativer?

Innafor generativ lingvistik finner en i større grad spørsmål om syntaktisk frasestruktur (f.eks. Julien, 2005; Leu, 2007), men det stilles også spørsmål om pragmatisk funksjon (f.eks. Johannessen, 2012). Det fins også generative og kognitive tilnærminger til de såkalte demonstrativsyklusene, hvor det over lange tidsspenn skjer en erstatning av et demonstrativ av et annet demonstrativ via et forsterkningsstadium (analogt med Jespersens syklus). I en del generativ litteratur, f.eks. van Gelderen (2011) det vanlig å anta at demonstrativer først blir utsatt for grammatikalisering (en form for «reduksjon», lydlig og semantisk), og at demonstrativer må «styrkes» etter å ha vært gjennom en slik grammatikaliseringssprosess (jf. de norske demonstrativa *den* og *den der*). Problemet med antakelsen om en syklus er at den vanskelig kan forsvares *samtidig* som man unngår en antakelse om språkstadier uten fungerende demonstrativer. En løsning lansert av van Gelderen (2011) er å legge til en ad hoc-hypotese om at det fins en sonde (*probe*) i den indre grammatikken:

Hopper and Traugott (2003) [...] point out that the cyclical model is “extremely problematic because it suggests that a stage of a language can exist when it is difficult or even impossible to express some concept” (2003; 124). Having a probe with uninterpretable features automatically look for another element avoids such a stage, I think. (van Gelderen, 2011, s. 21)

En sonde er et trekk som automatisk søker etter et mål (*goal*) med korresponderende trekk, for eksempel tall eller kjønn (jf. GL-perspektivet på genuskongruens i 3.2.1). Sonder er en hypotetisk struktur/trekk som tilskrives en egen eksistens i språkstrukturen i hjernen, og som skal forklare at språkbrukere vil ha samsvar mellom kontrollør og mål. Denne hypotesen er en ad hoc-løsning som kan berge hovedhypotesen, men problemet er imidlertid at ad hoc-hypotesen inneholder et premiss som ikke kan testes – at sondene skulle ha en faktisk eksistens og ikke bare være en abstrahering. En annen løsning kan være å heller legge vekt på talerstrategier og pragmatiske faktorer ved forsterkning (som ønske om å oppnå felles oppmerksomhet, jf. Diessel, 2006), og anta at forsterkning kan skje *før* grammatikalisering av gamle demonstrativer.

De presise formaliseringene som er utvikla i de ulike generative teoriene, som f.eks. i minimalismen, er verdifulle som abstraheringer av funksjoner og endringer, og som proksimale forklaringer (f.eks. van Gelderen, 2011). Kognitive teorier bruker ofte ikke like detaljerte formaliseringer, men har sin styrke i at de vektlegger system-eksterne, bruksbaserte forklaringer på strukturelle og funksjonelle endringer i f.eks. grammatikalisering (faktorer som skyldes forhold hos taleren, som pragmatisk inferens, frekvenseffekter m.m.). Etter mitt syn utfyller dermed teoriene hverandre gjennom å tilby hhv. proksimale og distale forklaringer, analogt med at biokjemiske mekanismer og evolusjonære mekanismer kan forklare et biologisk fenomen.

Felles for generative og kognitive tilnærminger til demonstrativer er at de har som mål å si noe systematisk om måten demonstrativer er organisert på i et språk og hvorfor de er organisert slik. Utgangspunktet for analysene er som regel form: bestemte demonstrativer. Her skiller de systemisk-funksjonelle tilnærmingene seg i praksis fra de to andre: I SFL-litteratur som analyserer demonstrativer, handler det gjerne om hvilke kommunikative funksjoner de spiller i bestemte tekster (i vid forstand), som kohesjon (Halliday & Hasan, 2013), f.eks. i analyse av en roman (Ibrahim, 2016). Basisen for SFL-analyse er funksjon, og det vil også være utgangspunktet for de fleste analysene som går ut fra denne teorien. Innafor SFL er det tilsynelatende derfor mindre interessant å stille spørsmål om hvorfor bestemte demonstrativer har den formen de har, eller om måten formen og funksjonen til et bestemt demonstrativ har endra seg over tid. Siden en av hovedmotivasjonene bak SFL er å undersøke hvordan språket brukes til å skape mening i en bestemt kontekst, blir det mindre interessant å se på form *før* funksjon. KL er naturligvis også opptatt av funksjon og bruk (og kalles ofte for en funksjonalistisk teori), men tar likevel stort sett utgangspunkt i form i sine analyser, for så å knytte det opp mot funksjon og å

undersøke åssen funksjonen eller bruken har påvirka formen (f.eks. fonetisk reduksjon ved økt frekvens som igjen skyldes kontekstutvidelse, osv.).

Grunnantakelser om hva demonstrativer og deiksis er, og spørsmål om forholdet mellom f.eks. proksimal og distal deiksis, må sies å være felles i GL, KL og SFL, men i praksis skiller de seg ved at de enten er mest interessert i den retoriske effekten av å bruke demonstrativer i en bestemt kontekst (SFL), i formaliseringer av syntaktisk struktur og diakroni og prediksjoner (GL), og på forklaringer på hvordan visse funksjoner og strukturer har oppstått ved å vise til systemeksterne faktorer som talerstrategier styrt av ulike kognitive prosesser (KL). Undersøkelsene av demonstrativ presentert her føyer seg inn blant eksemplene på hvor ulike spørsmål forskere fra ulike skoler kan stille til samme fenomen.

4.3 Hvilken rolle spiller de ulike rammeverka i utforsking av grammatikk?

4.3.1 Synet på funksjon

I tradisjonelt strukturalistiske, generative og i stor grad også kognitive grammatiske studier er utgangspunktet for teoridannelsen form eller struktur. Hva slags funksjon disse strukturene har, blir stort sett analysert sekundært, også i funksjonalistiske analyser. Dette kan illustreres med noen eksempler fra *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*: Hvordan har pseudokoordinering med *drive* utvikla seg? (Kinn, 2019; kognitiv teori), Hvordan kan semantikken til *sjø* forklares i lys av et relevansteoritisk rammeverk? (Søfteland & Borthen, 2018), Hvordan kan preverbal plassering av visse adverbial forklares? (Brandtler & Håkansson, 2017; generativ teori).

Utgangspunktet for de tre studiene nevnt over er *struktur*, og ikke funksjon, sjøl om funksjon kan være relevant som forklarende faktor. Innafor generativ lingvistikk er det vanskelig å komme over eksempler på det motsatte, altså spørsmål av typen 'Hvordan kan man uttrykke usikkerhet rundt det man ytrer på norsk?'. SFL er derimot hovedsakelig modellert opp etter ideasjonelle, tekstuelle og interpersonlige metafunksjoner, som skal fange opp måtene språket brukes til sosial aktivitet og meningssskaping (se f.eks. Martin & Rose, 2007, s. 7). Metafunksjonene favner om mindre funksjoner, som referentidentifisering, talefunksjoner osv. Når funksjonene blir utforska, kommer man til de språklige uttrykka som realiserer dem. Imidlertid kan også SFL-studier ta utgangspunkt i struktur, som vi så i avsnitt 4.2.2, der nominalisering var temaet. Et annet eksempel på en tilnærming med utgangspunkt i funksjon, som også

kan brukes innafor KL, er metaforstudier som tar utgangspunkt i mål, f.eks. studier som undersøker metaforiske uttrykk for vekst.

Mange grammatikaliseringsstudier, enten med generativt eller kognitivt utgangspunkt, tar også utgangspunkt i konkrete strukturer, f.eks. grammatikalisering av en bestemt preposisjon, et demonstrativ eller et substantiv. I studier av fornyingsprosesser eller lingvistiske sykluser (se Hansen, 2020, for en oversikt) kan det også være funksjonen som er utgangspunktet for analysen, og ikke ordet eller morfemet. Eksempler på slike funksjoner kan være eksoforisk deiksis eller negasjon. Såkalte semantiske rammer, bl.a. kartlagt gjennom *FrameNet* (Fillmore & Baker, 2015), er et eksempel på et prosjekt som kartlegger og beskriver funksjonelle kategorier og relasjonene deres på en systematisk og strukturert måte, som blant annet er nyttig ved komparative studier:

Using semantic frames as systematic structuring devices to catalogue and analyze constructions of various types will allow us to approach our investigations of the range of different language contact phenomena [...] more systematically. (Boas & Höder, 2018, s. 16).

Det fins flere eksempler på at typologiske sammenlikninger kan ta utgangspunkt i funksjon, som håndboka *Comparison and Gradation in Indo-European* (Keydana et al., 2021). Den er en systematisk gjennomgang av måten funksjonene komparasjon og gradering uttrykkes grammatisk i eldre indoeuropeiske språk. Målet er at sammenstillinga kan gi et utgangspunkt for typologiske analyser. Ved å ta funksjon som utgangspunkt for systematiske undersøkelser kan man få interessante typologiske data – for eksempel oversikt om hvilke strategier som er vanlige for å uttrykke funksjoner som simlativ eller eksessiv osv.

Det fins imidlertid også en del utfordringer med å ta funksjon som utgangspunkt i språklige beskrivelser. Den er for det første svært tidkrevende, og for den andre er den kanskje ikke så ulik klassiske strukturstudier som den gir uttrykk for. For hvordan skal man for eksempel finne uttrykk for ekvativ uten å kjenne til noen eksempler på ekvativ-konstruksjoner fra før? I realiteten oppsøker man fortsatt strukturen i datamaterialet (for eksempel *jafn-/jam-/iäm við/viþ* eller *lika sem* som uttrykk for ekvativ fra eldre nordisk, se Enger et al., 2021), men resultatet blir organisert på en forholdsvis ny måte, og det kan være som nevnt være nyttig.

Ulike innganger til grammatisk analyse, der man tar språklige strukturer (som enkeltvis syntaktiske mønstre eller enkeltord) eller funksjoner (som semantikk, syntaktisk rolle, tekstfunksjon m.m.) som utgangspunkt for en ana-

lyse, er nødvendig for å ikke gå glipp av vesentlige deler av språket. For eksempel kunne strukturer med svært vag eller uhåndgripelig funksjon, som genus, V2-prinsippet, høyredislokerte pronomener eller andre pragmatiske partikler, blitt oversett om utgangspunktet alltid hadde vært en tydelig funksjon.

Både KL og GL er interessert i språkstruktur, men med litt ulik vektlegging av funksjon. Det er en utbredt misoppfatning at kognitivistene ikke er opptatt av struktur (jf. «The perceived Grammar Denial Syndrome», avsnitt 2.2). Denne misoppfatninga kan skyldes KLs vektlegging av at funksjonen påvirker strukturen, og at de dermed også er opptatt av språkbruk og funksjon. Imidlertid fokuserer kognitivistene på sammenhengen mellom språklige strukturer og menneskelig kognisjon, og tar derfor struktur på alvor. På samme måte fins det kanskje en myte at generativistene ikke tar hensyn til pragmatiske funksjoner og kognitive, grammatikk-eksterne mekanismer. GL har tradisjonelt vært opptatt av å komme fram til den isolerte grammatikkmodulen i den mentale språkevnene, men modellen benekter likevel ikke at organiseringa av mange språklige former påvirkes av bruk (jf. f.eks. Newmeyer, 2003).

	Tradisjon for å se til funksjon som forklaring på form	Tradisjon for å ta funksjon som utgangspunkt i analysen
Generativ	Stort sett nei	Nei
Kognitiv	Ja	Stort sett nei
Systemisk-funksjonell	Ja	Stort sett ja

Tabell 1. Synet på funksjon i generativ, kognitiv og systemisk-funksjonell forskningstradisjon

Kanskje kan vektlegginga av de ulike forklaringene i lingvistiske teorier sammenliknes med ulike tilnærminger til å forklare fenomener i biologien, som både kan være både fysiologiske og evolusjonære. Et eksempel er årsaken til at fugler synger om våren: a) på grunn av lyspåvirkning på netthinnen som utløser en rekke prosesser som fører til sang, og b) fordi det er fordelaktig å tiltrekke seg en partner om våren for å bygge rede om sommeren. Innen lingvistikken har det tradisjonelt vært formalistene (generativistene) som har framsatt strukturelle forklaringer, mens funksjonalistene (kognitivistene) og sosiolingvistene har retta oppmerksomheten mot de funksjonelle forklaringene. Disse ulike tilnærmingene kan altså utfylle hverandre (jf. Norde, 2009, s. 100).

For mange vil likevel en grunnleggende forskjell være den at generativ teori i utgangspunktet regner kjernen av grammatikken («Faculty of Language in a Narrow Sense») for å være mer forhåndsbestemt forut for bruk, mens kognitiv teori forsøker å vise hvordan også kjernegrammatikken har blitt forma av bruk. Teoriene er altså ikke historisk sett *lagd* for å utfylle hverandre, men slik arbeidsdelinga har blitt mellom KL og GL i nyere tid, kan det kanskje gå mer den veien.

Noen deler av grammatikken er så automatisert at de er lite tilgjengelige for språkbrukeren som paradigmatisk valg (Lehmann, 2017). Store deler av grammatikken er med andre ord mer å regne som «system» enn som «mulighet» (jf. kjerneelementet *Språket som system og mulighet* i norskfaget i NOR-106, LK20): Det gjelder for eksempel obligatoriske grammatiske mønstre som samsvarsbøying mellom adjektiv og substantiv. Man oppnår neppe noen spesiell retorisk effekt ved å samsvarsbøye eller å la være å samsvarsbøye (f.eks. *et grønn bord, ei grønt lampe*) (kanskje bortsett fra å framstå som en stereotypisk andrespråkstaler). Dermed vil det neppe ha noen interesse i det systemisk-funksjonelle rammeverket å studere f.eks. genus eller samsvarsbøying generelt (jf. avsnitt 4.2.1). Merk at sjøl om det stort sett ikke fins noen valgmuligheter i genussystemet, kan man likevel argumentere funksjonelt for *hvorfor* samsvarsbøying fins, blant annet ved å vise til diakroni og opprettholdelse av redundans på grunn av at det gir økt klarhet og koherens.

Hvorvidt kommunikativ eller tekstuell funksjon er utgangspunktet for teoridannelsen eller ikke, skiller SFL på den ene sida fra KL og GL på den andre. Det tegnes tradisjonelt en skarp grense mellom språket i bruk og språket som system i GL, mens dette skillet blir avvist av KL og SFL.

4.3.2 Synet på språkets ontologiske status og hva studieobjektet er

Hva språk dypest sett *er* for noe, er det ikke enighet om. Strukturalismen og generativismen skiller begge tydelig mellom språkssystem og språkbruk, og mener at selve språkssystemet er autonomt og styrt av egne regler, altså noe som skiller seg fra andre fenomener. Generativister mener riktignok at språket fins i hjernen, men fakultativt og uavhengig av den allmenne kognisjonen. Systemisk-funksjonelle og kognitive lingvister mener derimot at språket ikke fins i isolasjon, men som et sosialt eller mentalt fenomen.

Ut fra de ulike oppfatningene om hva språk er for noe, får de ulike rammeverka også et ulikt syn på hva studieobjektet er og på hva som skal forklares ved hjelp av teorien. Mæhlum (1999) har påpekt at et av problema med å definere forklaringsbegrepet i språkvitenskapen er at «det ikke hersker noen

som helst konsensus i spørsmålet om språkets *ontologiske status*» (s. 3), bl.a. fordi statusen er så mangfoldig. Dette er også noe av grunnen til at det er uenighet om språkvitenskapen er naturvitenskapelig eller humanvitenskapelig. For GL og KL er studieobjektet generaliserte språktrekk og språklige mønstre i naturlige språk – *grammatikk*. For SFL er studieobjektet oftere enkeltvise tekstuelle enheter – *tekster*. På den måten plasserer SFL seg mer i den klassiske humanvitenskapelige tradisjonen, mens GL og KL grenser mer mot de vitenskapene som vil forklare regelmessigheter, som naturvitenskap og mange samfunnsvitenskaper.

Faarlund (1987, s. 14) trekker fram at forklaring i typiske humanistiske fag gjelder for enkelthendelser eller -tilstander – hvor man bruker hermeneutiske metoder. Hensikten med humanistisk forskning er å få dypere innsikt i og forståelse for f.eks. et forfatterskap, en tekst, en sjanger eller en hendelse i historien, men ikke å kunne generalisere for å predikere framtidige hendelser. Den «harde» naturvitenskapen prøver å generalisere og predikere ved hjelp av kausalforklaringer. Fysiske lover om gravitasjon og elektrisitet er eksempler på presist definerte regler som kan brukes til å forutsi fenomener. Faarlund (ibid., s. 14) mener dermed at språkviterne har mer til felles med naturviterne enn humanistene, ettersom de prøver å beskrive og forklare typer av hendelser, og dermed lager generaliseringer.

Det er imidlertid umulig å studere et språk uten å vite hva noen av orda eller begrepa betyr, og det må man komme fram til gjennom fortolkning. På bakgrunn av et slikt argument er det mer naturlig å regne språkvitenskapen som mer humanvitenskapelig med noen naturvitenskapelige egenskaper, eller som Dyvik (1992) formulerer det: «Lingvistikken er et dyr med en hard og solid hypotetisk-deduktiv ryggrad, men en myk og hermeneutisk buk» (s. 19).

Synet på hva studieobjektet er, er også bestemt av om teorien skal brukes til grunnforskning eller til anvendt forskning og praksis. SFL er i høy grad en anvendt teori og har ikke som hovedformål å forklare språket eller strukturene i språket isolert. Hovedformålet med teorien var i utgangspunktet, som Halliday sjøl uttrykker det, nettopp at den skal være anvendelig utofor forskningsfeltet og i tilgrensende forskningsfelt:

I have always thought of linguistic theory as something to be applied, to real problems either in research or in some domain of practice; eventually I came up with the term ‘applicable’ linguistics to encapsulate this preoccupation with a theory as a mode of action that is based on understanding (Halliday, 2015, s. 97).

Og SFL har i høyeste grad vært en anvendelig teori for pedagogisk praksis og for forskning for eksempel på skriveutvikling og i tekstanalyse (jf. Martin & Rose, 2007, s. 16). Ettersom denne teorien ikke har som hovedmål å avdekke språklige mønstre, kan omtalten av SFL som en *grammatisk teori* problematiseres.

Mange grammatikere føler seg nok mer som systematikere og realister av natur enn som filologer eller tekstforskere. Terje Lohndal har uttalt seg om sin vei inn i grammatikkens verden på denne måten i et intervju i *Språknytt*⁴ i 2016:

Det som åpnet øynene mine for at språkvitenskapen var noe å satse på, var at det gikk an å studere språk med en naturvitenskapelig innfallsvinkel. De grammatiske mønstrene og systemene er nok den siden av språket som alltid har interessert meg mest. Da jeg tok tysk på videregående, var jeg for eksempel utrolig fascinert av konjunktiv (Lohndal i *Språknytt* 4/2016).

Gleden over å oppdage mønstre i språket og over elegante språkstrukturer er nok i seg sjøl til å ville drive med grunnforskning på grammatikk, og da trekkes man kanskje heller mot generativ eller kognitiv teori, som har som hovedmål å avdekke disse mønstrene og forklare dem. Andre, som Halliday, finner større mening i å anvende språklig teori til å utgjøre en sosial forskjell, f.eks. i språkopplæring, eller til å kritisk tilnærme seg en tekst.

4.3.3 Synet på diakroni og forklaring

Synet på diakroni er ulikt i de teoretiske rammeverka. SFL interesserer seg relativt sett lite for diakroni (jf. Banks, 2019), mens det er svært relevant for kognitivt eller funksjonelt orienterte lingvister, særlig som forklaring på grammatisk struktur og variasjon: «Like functional explanation in biology [...], functional explanation in linguistics is necessarily diachronic» (Haspelmath 2015, s. 398). Også i generativ lingvistikk er diakroni blitt mer relevant: «Examining unidirectional language change provides a unique window on the principles of the language faculty» (van Gelderen, 2011, s. 6). Særlig i minimalismen, hvor målet er å redusere UGs rolle, er kanskje «diakrone tendenser, brukt som forklaring, en gavepakke», påpeker Enger (2022), som trekker fram dette sitatet fra (Anderson, 2016, s. 11): «In morphology and syntax, I argue that some apparent generalizations are indeed the product of diachronic change rather than synchronic constraint».

4. <https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Publikasjoner/Spraaknytt/spraknytt-20162/spraknytt-42016/intervjuet-den-hjemvendte-professoren/>

Selv om både GL og KL interesserer seg for diakroni, har de tradisjonelt ulike tilnærminger og syn på emnet. I KL blir f.eks. prosessen grammatikalisering ansett av noen som et argument for at grammatikken *ikke* er autonom: «The lexicon feeds diachronically into the grammar in a way that excludes a conception of grammar as autonomous (in the strong sense of ‘sealed’ and ‘independent’))» (Boye & Harder, 2012, s. 2). Innafor GL kan derimot grammatikalisering av noen bli forklart som et resultat av «feature economy» (van Gelderen, 2011), som er en del av det autonome systemet.

Hva som blir ansett som gyldige forklaringer i diakronien, skiller også GL og KL fra hverandre, iallfall tradisjonelt. For at noe skal telle som en gyldig forklaring og ikke bare en sirkulær forklaring, er det et allment vitenskapelig prinsipp at eksplanans og eksplanandum må høre til forskjellige domener, ellers beskriver man bare regulariteter (jf. Keller, 1994, s. 72, se også Mæhlum 1999). Tradisjonelle strukturalistiske «forklaringer» som f.eks. «forenkling» eller «strukturell drift» er bare beskrivelser av hva som skjer med språket i en endringsprosess.

Hva som regnes som «ulike domener» i GL og KL, eller sagt på en annen måte: Hvilket domene *eksplanans* tilhører, er ofte ulikt. For de kognitive lingvistene er det menneskelig atferd og hjernen som er forklaringsidealet (jf.

The Cognitive Commitment: «The commitment to make one’s account of human language accord with what is generally known about the mind and brain from disciplines other than linguistics», Lakoff, 1991, s. 54). Ei slik tilnærming medfører at en gjør seg avhengig av støttedisipliner (særlig psykologi og nevrovitenskap). I avsnitt 4.2.1 så vi f.eks. at Langacker (2008) trekker fram faktorer som utvidelse fra en prototype, analogisk tenking og kategorisering i sin analyse av genustilordning. Åfarli et al. (2022) og andre generative tilnærminger trekker derimot inn strukturer i den indre syntaksen som del av analysen sin (f.eks. antatte sonder som søker etter mål). Dette stemmer overens med det Lakoff beskriver som «The Chomskyan Commitment», som handler om å beskrive språk som et formelt system, uten å ta hensyn til pragmatisk funksjon eller kognisjon. De to tilnærmingene kan på ulike måter bidra til generaliseringer som har betydning for språkbeskrivelse.

Styrkene til de ulike teoriene må utnyttes for å få et så fullstendig bilde som mulig av språklig struktur, funksjon og endring. De ulike rollene rammeverka har i utforskning av grammatikk må også anerkjennes i innføringslitteratur i grammatikk.

Rammeverk →	Generativ lingvistikk	Kognitiv lingvistikk	Systemisk-funksjonell lingvistikk
Anser grammatikken som autonom	ja	nei	nei
Primært studieobjekt /eksplanandum	strukturer i naturlige språk	strukturer i naturlige språk	tekstuelle enheter
Forklaringskraft /eksplanans	UG	humanatferd, generell kognisjon	metafunksjoner
Hovedformål	grunnforskning	grunnforskning	anvendt forskning (bl.a. i skole)

Tabell 2. Sammenlikning av de tre teoriene

5 Avrunding

I innføringskurs i grammatikk på universitets- og høyskolenivå står forelesere og lærebokforfattere overfor utfordringa det er å formidle et svært sammensatt fagfelt som består av ulike teorier og tilnærminger. For å sikre at studentene får oppdatert faglig informasjon og innsikt fra moderne språkforskning, må de også i en viss grad bli opplært i teoretisk fagspråk fra ulike teorier. Samtidig er det viktig at kurslærerne klargjør at det presenterte materialet representerer et utsnitt som er forma av det teoretiske perspektiv de har.

Det fins forskjellige aspekter ved språket som man kan være nysgjerrig på, og de ulike teoretiske rammeverka utfyller hverandre. Dette blei eksemplifisert i artikkelen gjennom en kort gjennomgang av ulike perspektiver på genustilordning, nominalisering og demonstrativer. Der systemisk-funksjonell lingvistikk er opptatt av grammatisk struktur som en paradigmatiske ressurs i tekstvalg, er kognitiv mer opptatt av å knytte struktur til allmennkognitive aspekter. Felles for de fleste generative tilnærmingene er at de vil abstrahere og beskrive grammatisk struktur formelt og uten å nødvendigvis knytte det til pragmatiske funksjoner. På grunn av de ulike formåla for de teoretiske rammeverka stiller forskere fra de ulike tradisjonene ulike forskningsspørsmål om de samme fenomen.

Om innføringene i størst mulig grad bruker et felles kjernevokabular for de ulike teoriene, kan studentene velge sjøl om de vil melde seg inn i en menighet eller være agnostikere. Gjennomgangen av kurslitteratur kan tyde på at forelesere tenker på denne måten siden tradisjonelle framstillinger som i *Språkets mønstre* (Kulbrandstad & Kinn, 2016) er mer utbredt på pensumlistene enn lærebøkene med en tydeligere teoretisk slagside.

Likevel gis det noen steder teoretisk supplement til pensum på innføringsnivå. Det kan hende nordisk- og norskfaget hadde vært tjent med å tilby studier og en grammatikkundervisning som i større grad viser hva moderne nordisk språkvitenskap faktisk er, spesielt hvilke spørsmål grammatikkforskerne jobber med. Disse spørsmåla er antakelig mer språkfilosofiske eller språkfilosofisk relevante enn den grammatikken som tradisjonelt har vært tema for norskundervisninga og undervisninga i grammatikk på innføringsnivå. Om grammatikken gjøres mer relevant også for elever og studenter, kan det indirekte og på sikt hjelpe på rekrutteringa til faget fordi man kan vise fram at grammatikk er noe man kan utforske og finne ut noe nytt om, og ikke bare listekunnskap som er ferdig etablert. Utfordringa ved ei slik tilnærming til grammatikken på innføringsnivå, er å klare å samtidig gi et balansert bilde av de ulike forskningsfeltene i grammatikk samtidig.

Om innføringene i grammatikk gir studenter balanserte og informerte opplysninger om ulike teoretiske tilnærminger, vil det motvirke teoretisk tunnelsyn som i verste fall kunne hindre dem i å følge egen nysgjerrighet. En slik balanse vil ikke bare tjene studentene, men også rekrutteringa til faget.

Referanser

- Alexiadou, A. (2010). Nominalizations: A Probe into the Architecture of Grammar Part I: The Nominalization Puzzle. *Language and Linguistics Compass*, 4(7), 496–511. <https://doi.org/10.1111/j.1749-818X.2010.00209.x>
- Anderson, S. R. (2016). Synchronic Versus Diachronic Explanation and the Nature of the Language Faculty. *Annual Review of Linguistics*, 2, 11–31.
- Anderssen, M., & Lohndal, T. (2022). Innledning til *Norsk Lingvistisk Tidsskrifts* temahefte om grammatisk kjønn. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 40(1), 3–6.
- Andreassen, T., & Berge, K. L. (2001). Norskfagets forfall og fall. *Samtiden*, 3, 43–55.
- Aronoff, M. (2016). Competition and the lexicon. I A. Elia, C. Iacobini, & M. Voghera (red.), *Livelli di Analisi e fenomeni di interfaccia. Atti del XLVII*

- congresso internazionale della società di linguistica Italiana* (ss. 39–52). Bulzoni.
- Banks, D. (2019). SFL and Diachronic Studies. I D. Schönthal, G. Thompson, L. Fontaine, & W. L. Bowcher (red.), *The Cambridge Handbook of Systemic Functional Linguistics* (s. 410–432). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316337936.018>
- Boas, H. C., & Höder, S. (2018). Construction Grammar and language contact: An introduction. I H. C. Boas & S. Höder (red.), *Constructions in contact. Constructional perspectives on contact phenomena in Germanic languages* (s. 5–36). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/cal.24.01boa>
- Boye, K., & Harder, P. (2012). A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language*, 88(1), 1–44. <https://doi.org/10.1353/lan.2012.0020>
- Brandtler, J., & Håkansson, D. (2017). V2 eller V3? Om preverbal placering av adverbial i svenskan. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 35(1), 11–26. <http://ojs.novus.no/index.php/NLT/article/view/1396>
- Brøseth, H., & Nygård, M. (2019). Grammatikkdidaktikk. I *Språket som system: Norsk språkstruktur* (s. 337–370). Fagbokforlaget.
- Brøseth, H., Eide, K. M., & Åfarli, T. A. (red.). (2019). *Språket som system: Norsk språkstruktur*. Fagbokforlaget.
- Brøyn, T. (2014). Hvorfor det er blitt så vanskelig å snakke om språket. *Bedre skole*, 1. <https://utdanningsforskning.no/artikler/2014/hvorfor-det-er-blitt-sa-vanskelig-a-snakke-om-spraket/>
- Budal, I. B. (2021). Del II Handbok i grammatikk. I K. Kverndokken, J. O. Bakke & I. B. Budal (red.), *101 grep om grammatikk—Om språket som system og språket i bruk* (s. 141–202). Universitetsforlaget.
- Budal, I. B. (red.). (2020). *Språk i skolen. Grammatikk, retorikk, didaktikk*. Fagbokforlaget.
- Bybee, J. L., & Beckner, C. (2015). Usage-Based Theory. I B. Heine & H. Narrog (red.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (s. 953–980). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199677078.013.0032>
- Caffarel, A. (2015). Systemic Functional Grammar and the Study of Meaning. I B. Heine & H. Narrog (red.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (s. 345–372). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199677078.013.0031>

- Chomsky, N. (1959). A Review of B. F. Skinner's Verbal Behavior. *Language*, 35(1), 26–58.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. MIT Press.
- Chomsky, N. (2005). Three Factors in Language Design. *Linguistic Inquiry*, 36(1), 1–22.
- Christensen, M. V. (2023). Tilgange i grammatikundervisning. I K. Kabel, M. V. Christensen, K. Bjerre, L. S. Brok & H. Møller (red.), *Grammatikdidaktik* (s. 47–60). Akademisk Forlag.
- Comparison and Gradation in Indo-European. (2021). I G. Keydana, W. Hock, & P. Widmer (red.), *Comparison and Gradation in Indo-European* (Bd. 1). De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110641325>
- Croft, W. (2005). Logical and typological arguments for Radical Construction Grammar. I *Construction grammars. Cognitive grounding and theoretical extensions* (s. 273–314). Benjamins.
- Diessel, H. (1999). *Demonstratives: Form, function and grammaticalization*. Benjamins.
- Diessel, H. (2006). Demonstratives, joint attention, and the emergence of grammar. *Cognitive Linguistics*, 17(4), 463–489. <https://doi.org/10.1515/COG.2006.015>
- Diessel, H. (2014). Demonstratives, Frames of Reference, and Semantic Universals of Space: Demonstratives and Frames of Reference. *Language and Linguistics Compass*, 8(3), 116–132. <https://doi.org/10.1111/lnc3.12066>
- Dyvik, H. (1992). *To forelesninger om lingvistikkens vitenskapsteori*. Universitetet i Bergen, Institutt for fonetikk og lingvistikk.
- Eide, K. M. (2019). Språket som et kognitivt, biologisk betinget fenomen. I H. Brøseth, K. M. Eide & T. A. Åfarli (red.), *Språket som system: Norsk språkstruktur* (s. 17–40). Fagbokforlaget.
- Eide, K. M. (2022). *Språket som superkraft*. Fagbokforlaget.
- Eiesland, E. A., & Vindenes, U. (2022). *Utforskende arbeid med grammatikk i skolen*. Universitetsforlaget.
- Enger, H. O. (2002). Stundom er ein sigar berre ein sigar: Problem i studiet av leksikalsk genus. *Maal og Minne*, 2, 135–151.
- Enger, H. O. (2022). Språkhistorie i nordiskforskningen i dag – og noe om forklaringer. *Språkhistoriske muligheter i forskning og utdanning*, 27.–28. oktober 2022, Drammen, Universitetet i Sørøst-Norge.
- Enger, H.-O. (2011). Nordisk språkvitenskap. I J. G. Jørgensen & L. S. Vikør (red.), *Nordiskfaget – tradisjon og fornying* (s. 21–36). Novus.

- Enger, H.-O., Höder, S., & Vindenes, U. (2021). 11 Old Nordic. I G. Keydana, W. Hock, & P. Widmer (red.), *Comparison and Gradation in Indo-European* (s. 255–280). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110641325-011>
- Faarlund, J. T. (2005). *Revolusjon i lingvistikken: Noam Chomskys språkteori*. Samlaget.
- Faarlund, J. T., Lie, S., & Vannebo, K. I. (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget.
- Fillmore, C. J., & Baker, C. (2015). A frames Approach to Semantic Analysis. I B. Heine & H. Narrog (red.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (s. 791–816). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199677078.013.0013>
- Fløgstad, G. N. (2022). Språket som system vs. språket i bruk: Hvordan anvende kognitiv lingvistikk? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 40(2), 187–212.
- Fløgstad, G. N., & Eiesland, E. A. (2019). Gender shift in a Norwegian diminutive construction. *Nordic Journal of Linguistics*, 42, 57–85. <https://doi.org/10.1017/S0332586519000040>
- Gelderen, E. van. (2011). *The linguistic cycle: Language change and the language faculty*. Oxford University Press.
- Givón, T. (1984). *Syntax I: A functional-typological introduction*. John Benjamins Publishing Company. <https://benjamins.com/catalog/z.17>
- Halliday, M. A. K. (1961). Categories of the theory of grammar. *Word*, 17, 241–292.
- Halliday, M. A. K. (2015). The Influence of Marxism. I J. J. Webster (red.), *The Bloomsbury Companion to M. A. K. Halliday* (s. 94–100). Bloomsbury.
- Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (2013). *Cohesion in English*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315836010>
- Hansen, M.-B. M. (2020). Introduction: The role of pragmatics in cyclic language change. *Journal of Historical Pragmatics*, 21(2), 165–181. <https://doi.org/10.1075/jhp.00040.mos>
- Hårstad, S., Lohndal, T., & Mæhlum, B. (2017). *Innganger til språkvitenskap*. Cappelen Damm akademisk.
- Hårstad, S., Mæhlum, B., & van Ommeren, R. (2021). *Blikk for språk*. Cappelen Damm akademisk.
- Haspelmath, M. (2015). Framework-Free Grammatical Theory. I B. Heine & H. Narrog (red.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (s. 287–310). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199677078.013.0014>

- Haugen, T. A. (2019). Funksjonell grammatikk som metaspråk i skulen – ei moglegheit for djupnelæring i arbeid med språk og tekst. *Acta Didactica Norge*, 13(1), 1–22. <https://doi.org/10.5617/adno.6240>
- Heine, B., & Narrog, H. (2015). Introduction. I B. Heine & H. Narrog (Red.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (s. 1–26). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199677078.013.0001>
- Hertzberg, F. (1995). *Norsk grammatikkdebatt i historisk lys*. Novus.
- Himmelman, N. P. (1996). Demonstratives in Narrative Discourse. I B. A. Fox (red.), *Studies in Anaphora* (s. 205–254). John Benjamins Publishing Company.
- Hoel, O. L. (2018). Norsk språkhistorieskriving. I T. Bull (red.), *Norsk språkhistorie III Ideologi* (s. 51–148). Novus.
- Hognestad, J. K. (2013). Språkdelen av norskfaget – I læreplan og klasserom. *Norsklæraren*, 2, 24–29.
- Hognestad, J. K. (2019). Språkemnene i norskfaget: Fornyes de i fagfornyelsen? I M. Blikstad-Balas & K. R. Solbu (red.), *Det (nye) nye norskfaget* (s. 83–96). Fagbokforlaget.
- Høst, H., Aamodt, P. O., Hovdhaugen, E., & Lyby, L. (2019). *Styrt eller søkerstyrt? En undersøkelse av hvordan universiteter og høyskoler dimensjonerer sine studietilbud*. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning NIFU.
- Ibrahim, S. A. K. (2016). Grammatical Cohesion: An Application of Halliday's Systemic functional Grammar to Hemingway's the Old Man and the Sea. *Bulletin of the Faculty of Arts*, 41(2), 21–52. <https://doi.org/10.21608/bfa.2016.232124>
- Igland, M.-A., & Nygård, M. (red.). (2021). *Norsk 5-10 Språkboka* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Iversen, H. M., Otnes, H., & Solem, M. S. (2020). *Grammatikken i bruk* (4. utg.). Cappelen Damm akademisk.
- Johannessen, J. B. (2012). Han professoren og sånn festskrift – om modale determinativer. I H.-O. Enger, J.-T. Faarlund, & K. I. Vannebo (red.), *Grammatikk, bruk og norm. Festskrift til Svein Lie på 70-årsdagen 15. April 2012* (s. 151–172). Novus.
- Julien, M. (2005). *Nominal phrases from a Scandinavian perspective*. John Benjamins.
- Keller, R. (1994). *On language change: The invisible hand in language*. Routledge.

- Kinn, T. (2019). Framveksten av pseudokoordinasjon med *drive*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 37(2), 207–236.
- Kjelen, H. (2015). Rekning i norsk og musikk – og norskfaget som forsvann? *Bedre skole*, 2.
- Kulbrandstad, L. A., & Kinn, T. (2016). *Språkets mønstre*. Universitetsforlaget.
- Kverndokken, K., Bakke, J. O., & Budal, I. B. (red.) (2021). *101 grep om grammatikk—Om språket som system og språket i bruk*. Fagbokforlaget.
- Lakoff, G. (1991). Cognitive versus generative linguistics: How commitments influence results. *Language & Communication*, 11(1–2), 53–62. [https://doi.org/10.1016/0271-5309\(91\)90018-Q](https://doi.org/10.1016/0271-5309(91)90018-Q)
- Langacker, R. W. (2008). *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press.
- Langacker, R. W. (2015). Cognitive Grammar. I B. Heine & H. Narrog (red.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (s. 99–122). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199677078.013.0005>
- Larsson, I., Søfteland, Å., & Vindenes, U. (2020). *Praktisk grammatikk: Øvingar og løysingsforslag*. Samlaget.
- Lehmann, C. (2017). Grammaticalization and automation. *JournaLIPP*, 5, 33–48.
- Leu, T. (2007). These HERE Demonstratives. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 13 (1), 141–154.
- Lie, S. (2009). Maal og Minne i hundre år Om nyere språk, språkhistorie m.m. *Maal og Minne*, 1, 11–19.
- Lohndal, T. (2017). Forholdet mellom allmenn lingvistisk forskning og forskning på individuelle språk. I D. Håkansson & A. Karlsson (red.), *Varför Språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter* (s. 153–170). Studentlitteratur.
- Mæhlum, B. (1999). *Mellom Skylla og Kharybdis: Forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap*. Novus forlag.
- Martin, J. R., & Rose, D. (2007). *Working with Discourse. Meaning beyond the clause* (2. utg.). Bloomsbury.
- Matre, S., & Nygård, M. (2021). Språksyn og språkteoretiske tilnæringsmåter. I M. Igland & M. Nygård (red.), *Norsk 5-10 Språkboka* (s. 23–38). Universitetsforlaget.
- McDonald, E. (2017). Form and functions in groups. I T. Bartlett & G. O’Grady (red.), *The Routledge Handbook of Systemic Functional Linguistics* (s. 251–266). Routledge.

- Myhill, D., Jones, S., Lines, H., & Watson, A. (2012). Re-thinking grammar: The impact of embedded grammar teaching on students' writing and students' metalinguistic understanding. *Research Papers in Education*, 27(2), 139–166. <https://doi.org/10.1080/02671522.2011.637640>
- Newmeyer, F. J. (2003). Grammar is Grammar and Usage is Usage. *Language*, 79, 682–707.
- Norde, M. (2009). *Degrammaticalization*. Oxford University Press.
- Nygård, M. (2021a). *Grammatikk og grammatikkdidaktikk*. Samlaget.
- Nygård, M. (2021b). Mulighetene i språkssystemet: Grammatikksyn og grammatikkundervisning i morsmålsfaget. I *101 grep om grammatikk*. Fagbokforlaget.
- Nygård, M., & Bjerke, C. (red.). (2021). *Norsk boka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1–7* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Rønning, M., Sørland, K., & Vaagen, O. (2020). *Norsk grammatikk for grunnskolelæreren, 2. Utgave* (2. utg.). Cappelen Damm akademisk.
- Saussure, F. de. (1983). *Course in general linguistics* (C. Bally & A. Sechehaye, red.; R. Harris, Overs.). Duckworth.
- Scholz, B. C., Pelletier, F. J., Pullum, G. K., & Nefdt, R. (2022). Philosophy of Linguistics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/ENTRIES/linguistics/>
- Siljan, H. (2011). *Metaforisering, nominalisering og normering: En teoretisk studie av grammatisk metafor og to empiriske undersøkelser av språktrekket i læreboktekster*. Ph.d.-avhandling. Universitetet i Oslo, Det humanistiske fakultet.
- Søfteland, Å., & Borthen, K. (2018). «Æ e trønder, æ, sjø!» Den pragmatiske partikkelen sjø i midt-norske dialekter. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 36(2), 249–280.
- Språkrådet (2006). *Grammatiske termer til bruk i skoleverket. Tilråding fra Norsk språkråd og Utdanningsdirektoratet*. <https://www.sprakradet.no/localfiles/gramterm.pdf>
- Theil, R. (2021). Semantikk. I I. B. Budal (red.) *Språk i skolen – Grammatikk, retorikk, didaktikk* (s. 57–100). Universitetsforlaget.
- Trosterud, T. (2001). Genustilordning i norsk er regelstyrt. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 19, 29–58.
- van Rijt, J. H. M., de Swart, P. J., Wijnands, A., & Coppen, P.-A. J. (2019). When students tackle grammatical problems: Exploring linguistic reasoning with linguistic metaconcepts in L1 grammar education. *Linguistics and Education*, 52, 78–88.

- Van Rijt, J., & Coppen, P.-A. (2021). The conceptual importance of grammar: Knowledge-related rationales for grammar teaching. *Pedagogical Linguistics*, 2(2), 175–199.
- Vindenes, U. (2018). Cyclic renewal of demonstratives. *Studies in Language*, 42(3), 641–668. <https://doi.org/10.1075/sl.17047.vin>
- Vindenes, U., & Eiesland, E. A. (2024). Oppdagelsesreiser i grammatikken: Utforskende tilnæringer til språket som system. *Norsklæreren*, 24(1), 50–69.
- Wijnands, A., Rijt, J. van, & Coppen, P.-A. (2021). Learning to think about language step by step: A pedagogical template for the development of cognitive and reflective thinking skills in L1 grammar education. *Language Awareness*, 30(4), 317–335.
- Aa, L. I. (2021). Grammatikdidaktikk på grammatikkfeltets grunn. *Norsklæreren*, 9, 65–81.
- Åfarli, T. A. (2019). Komparativ grammatikk. I H. Brøseth, K. M. Eide & T. Åfarli (red.), *Språket som system: Norsk språkstruktur* (s. 289–306). Fagbokforlaget.
- Åfarli, T. A., Nygård, M., & Riksem, B. R. (2022). Distribuert genus i norske DPar. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 40(1), 157–184.

Summary

The article discusses the role of three central theoretical frameworks in grammar research and grammar teaching at an introductory level: generative linguistics, cognitive linguistics, and systemic-functional linguistics. The starting point for the discussion is a survey of curriculum literature in introductory grammar courses at Norwegian universities and university colleges, and three examples of different perspectives on or approaches to grammatical areas: gender assignment, nominalization, and demonstratives. The overarching argument in the article is that although students should be made familiar with insights from modern language research, it may be disadvantageous to specialize in a theoretical direction too early, as it can limit the understanding of what grammar and grammar research can be.

Vedlegg

Pensumbøker i grammatikk på innføringsnivå i nordisk-/norskstudier:

Sted, kurs	Pensum	Merknad
UiO: NOR1100. H22. 10 stp.	<i>Språkets mønstre; Praktisk grammatikk</i>	Fonetikk og fonologi fra <i>Språk. En grunnbok</i>
UiB: NOSPAN101 V22. 15 stp.	<i>Språkets mønstre</i>	Deler av <i>Grammatikken i bruk</i>
NTNU: NORD1102. 15 stp.	<i>Språket som system: Norsk språkstruktur; Språket som superkraft</i>	
UiT: NOR-1101. 10 stp.	<i>Språket som system: norsk språkstruktur; Grammatikk og grammatikkdidaktikk</i>	
UiS, NOR175, H22, 15 stp.	<i>Språkets mønstre</i>	
USN, NOR102, H22 (Vestfold og Bø), 15 stp.	<i>Språkets mønstre; Praktisk grammatikk</i>	Deler av <i>Grammatikken i bruk</i>
UiA: NO-166-1, H22. 10 stp.	<i>Språkets mønstre</i>	
HiVolda: NO111S, H22.	<i>Språkets mønstre;</i>	<i>Fonetikk og lingvistikk</i>
HINN, 2NO35-1, H22, 15 stp.	<i>Språkets mønstre; Språket som system: Norsk språkstruktur</i>	

Pensumbøker i grammatikk på innføringsnivå i grunnskolelærerutdanningene 1–7:

Sted, kurs	Pensum	Merknad
USN Notodden: MG1NO1, 20 stp. H22	<i>Språk i skolen: grammatikk, retorikk, didaktikk</i>	
USN Drammen: MG1NO1, 20 stp. H22	<i>Praktisk grammatikk</i>	
USN Porsgrunn: MG1NO1, 20 stp. H22	<i>Norsk 5-10 språkboka</i>	
USN Vestfold: MG1NO1, 20 stp. H22	<i>Praktisk grammatikk</i>	

Oslomet, M1GNO1100, H22, 10 stp.	<i>Grammatikken i bruk (Oppslagsdelen), Norskboka 1: norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7.</i>	
HiØ, LSKNO11319, H21, 15 stp.	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	
HINN, 2MNK172S-2, H22/V22, 15 stp.	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	
UiT Tromsø, LER-1101, H22, 15 stp.	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	
UiT Alta, LER-1111, H22, 15 stp.	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	<i>Starthjelp i fonetikk og lingvistikk</i>
NTNU, MGLU1101, H22, 15 stp.	<i>Grammatikk og grammatikdidaktikk</i>	
HiVolda, MGL1-7NO1A, H22, 15 stp.	<i>101 grep om grammatikk</i>	
Nord (Bodø/Levanger/Nesna), NOR1002, H22, 15 stp.	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	
HVL Stord, MGBNO101, 15 stp.	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	
HVL, MGBNO101, Sogndal, 15 stp.	<i>Grammatikk og grammatikdidaktikk</i>	
HVL, MGBNO101, V21, Bergen, 15 stp.	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	
UiA, NO-155-1, V22, 15 stp.	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	

NLA, V22, 4MGL1NO102, 10 stp.	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	Ikke syntaks, bare ordforråd, fonologi/morfologi
UiS, MGL1120, H22, 15 stp.	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	

Pensumbøker i grammatikk på innføringsnivå i grunnskolelærerutdanningene 5–10:

Sted, kurs	Pensum	Merknad
USN Notodden: MG2NO1, 20 stp. H22	<i>Norsk 5-10 språkboka</i>	
USN Drammen: MG2NO1, 20 stp. H22	<i>Grammatikken i bruk</i>	Pluss kapitlet <i>Grammatikk?</i> i <i>Språkdidaktikk for norsklærere</i>
USN Porsgrunn: MG2NO1, 20 stp. H22	<i>Norsk 5-10 språkboka</i>	
USN Vestfold: MG2NO1, 20 stp. H22	<i>Grammatikken i bruk</i>	
Oslomet, M5GNO1100, H22, 15 stp.	<i>Språk i skolen: grammatikk, retorikk, didaktikk</i>	<i>Norsk referansegrammatikk</i> som oppslagsverk, deler av <i>Revolusjon i lingvistikken</i>
HiØ, LNOR10217, V21, 15 stp. ELLER LSUNOR10221	<i>Språk i skolen. Grammatikk, retorikk, didaktikk. Praktisk grammatikk</i>	
HINN, 2MNK5101-1, H22, 15 stp.	<i>Norsk 5-10 språkboka, Grammatikken i bruk</i>	
UiT Tromsø, LER-1103 (fellesemne med 1-7)	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	
UiT Harstad, LER-1123 (fellesemne med 1-7)	<i>Norskboka 1. Norsk for grunnskolelærerutdanning 1-7</i>	

NTNU, MGLU1501, H22, 15 stp.	<i>Norsk 5-10. Språkboka. Deler av Grammatikken i bruk.</i>	
HiVolda, MGL5-10NO1A, H22, 15 stp.	<i>101 grep om grammatikk</i>	
Nord (Bodø/Levanger/Nesna), NOR1004, H22, 15 stp.	<i>Norsk grammatikk for grunnskolelæreren</i>	<i>Norsk referansegrammatikk som oppslagsverk</i>
HVL Bergen, MGUNO101, 15 stp.	<i>Norsk grammatikk for grunnskolelæreren</i>	
UiA, NO-158-1, V22, 30 stp.	<i>Norsk grammatikk for grunnskolelæreren</i>	
NLA, MGL5NO102, V22, 10 stp.	<i>Språk i skolen: grammatikk, retorikk, didaktikk</i>	
UiS, MGL2121, V22, 15 stp.	<i>Språk i skolen: grammatikk, retorikk, didaktikk, Grammatikken i bruk</i>	

Urd Vindenes
Førsteamanuensis i norsk
Institutt for språk og litteratur
Universitetet i Sørøst-Norge (USN)
Urd.Vindenes@usn.no

Evidensialitet og persepsjonsverb i norsk

Geir Lima

Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Sørøst-Norge

Evidensialitet er en relativt ny fagterm i lingvistikken. Definisjonene av termen er ikke entydige, og det finnes forskjellige oppfatninger av om den egner seg til å kunne brukes om germanske språk eller ikke. Når det gjelder norsk, finnes det ingen omfattende studier av evidensialitet, og denne artikkelen har som hensikt å gi en kort innføring i hva termen innebærer, samt å ta stilling til i hvilken grad det finnes konstruksjoner i norsk som uttrykker evidensialitet. Artikkelen konsentrerer seg i hovedsak om konstruksjoner der persepsjonsverb i oversetningen innleder nominale eksplikativsetninger, og det argumenteres for at substantiviske leddsetninger uttrykker evidensialitet tydeligere enn setninger med objektsinfinitiv (AcI). Andre setningstyper som ikke nødvendigvis er nominale eksplikativsetninger, som akkusativ med presens partisipp (AcP), blir også analysert med tanke på evidensialitet.

Stikkord: evidensialitet, persepsjonsverb, modalitet, akkusativ med infinitiv, akkusativ med presens partisipp, eksplikativsetninger

1 Innledning

Evidensialitet handler om hvor en bestemt type informasjon kommer fra, altså om *informasjonskilder*. Termen evidensialitet som grammatisk kategori er relativt ny, og det var først i 1980-årene at man begynte å få faglitteratur av et visst omfang på dette området. Etter 2000 har interessen fortsatt å øke, og et referanseverk innenfor dette feltet er Alexandra Aikhenvalds bok *Evidentiality* fra 2004. Dette verket er riktignok blitt kritisert av mange i ettertid, og det finnes fremdeles ikke noen entydig definisjon av termen evidensialitet som lingvister kan enes om.

Formålet med denne artikkelen er først å gi en kort innføring i begrepshistorien når det gjelder evidensialitet, og deretter å forsøke å definere begrepet med utgangspunkt i den senere tids teoretiske litteratur på dette området. Artikkelen vil ta stilling til om termen evidensialitet egner seg for å beskrive bestemte syntaktiske konstruksjoner i norsk. Videre vil syntaktiske strukturer med persepsjonsverb bli analysert, først og fremst konstruksjoner med persepsjonsverb i oversetningen som innleder nominale eksplikativsetninger. Eksempler fra norsk skjønnlitteratur og fra nyhetsmedier vil bli brukt for å vurdere om evidensielle strukturer brukes i norsk språk, og det vil bli tatt stilling til om det er noen semantiske forskjeller mellom forskjellige typer eksplikativsetninger når vi snakker om evidensialitet. Forholdet mellom epistemisk modalitet og evidensialitet vil også bli analysert.

Forskningsspørsmålene er med andre ord: Hvordan brukes evidensielle strukturer i norsk og hva kan semantiske forskjeller i eksplikativsetninger med persepsjonsverb i oversetningen fortelle oss om hvordan evidensialitet uttrykkes? Og er det hensiktsmessig å bruke termen evidensialitet om norsk språk?

I avsnitt 2 vil det bli gitt en kort innføring i de viktigste studiene som er publisert om evidensialitet i et internasjonalt perspektiv. Forskjellen mellom evidensialitet og epistemisk modalitet vil bli forklart i avsnitt 2.2. Metodiske valg og utvalg av materiale blir beskrevet i avsnitt 3. Avsnitt 4 inneholder en presentasjon av persepsjonsverb i norsk og en avklaring av hva som kjennetegner disse verbene. Ulike typer persepsjon vil bli beskrevet, og det vil bli vist at vi opererer med forskjellige semantiske roller når vi snakker om persepsjonsverb. I avsnitt 5 vil semantiske forskjeller mellom ulike typer nominale eksplikativsetninger bli forklart. Det blir særlig lagt vekt på å forklare forskjellene mellom *akkusativ med infinitiv* (AcI) og *at*-setninger. Avsnitt 6 inneholder en systematisering av eksempler fra norsk skjønnlitteratur og fra norske nyhetsmedier med tanke på å vurdere hvordan evidensialitet uttrykkes på norsk i eksplikativsetninger med persepsjonsverb i oversetningen. Det siste avsnittet inneholder en oppsummering av resultatene fra denne undersøkelsen.

2 Definisjoner og begrepsavklaringer

2.1 Termen evidensialitet

Termen evidensialitet ble brukt første gang av Franz Boas på begynnelsen av 1900-tallet da han beskrev det nord-amerikanske språket kwakiutl, og den

samme termen ble også brukt av Roman Jakobson i 1950-årene (jf. Aikhenvald 2004; Plungian 2010; Greco 2012). Både Boas og Jakobson studerte språk med bøyningssystemer som på en eller annen måte uttrykker noe om hvilke informasjonskilder som ligger til grunn for et utsagn.

Aikhenvald (2004: 3) definerer evidensialitet slik: «Evidentiality is a linguistic category whose primary meaning is source of information», en definisjon som i hovedsak gjengir tidligere definisjoner, som hos Bybee (1985: 184): «Evidentials may be generally defined as markers that indicate something about the source of the information in the proposition» eller hos Anderson (1986: 273): «Evidentials express the kinds of evidence a person has for making factual claims».

Når vi snakker om evidensialitet, er det viktig at vi ikke oversetter det engelske substantivet *evidence*, som i Andersons sitat, med ‘bevis’. Evidensialitet handler ikke om bevisføring, men om å oppgi hvor man har bestemte opplysninger fra. Det mest naturlige er derfor å operere med begreper som ‘belegg’, ‘støtte’ eller ‘kilde’ i denne sammenhengen, og i denne artikkelen kommer vi til å bruke ‘belegg’ som betegnelse for det den engelskspråklige litteraturen beskriver som *evidence*.

Evidensialitet forteller altså noe om hvilket belegg vi har for et utsagn, eller hvilke kilder vi har når vi uttrykker noe. Informasjonen kan være førstehånds (direkte) eller annenhånds (indirekte), og enkelte språk har bestemte grammatiske kategorier (bøyingskategorier) for å markere forskjell mellom førstehånds og annenhånds informasjon. Dette gjelder for eksempel tyrkisk, som har et eget suffiks som betegner annenhånds kunnskap, og som dermed har en morfologisk kategori som uttrykker evidensialitet. Andre språk kan uttrykke flere forskjellige former for informasjonskilder, noe som gjelder for eksempel tariana, et arawakisk språk som snakkes i Sør-Amerika. Dette språket kan skille mellom fem forskjellige evidensielle verdier. Aikhenvald (2004: 2–3) bruker tariana som eksempel på et språk med en kompleks morfologisk struktur for å uttrykke evidensialitet, og hun viser til disse fem setningene for å illustrere dette:

- (1) Juse irida di-manika-**ka**
José football 3sgnf-play-REC.P.VIS
‘José has played football (we saw it)’
- (2) Juse irida di-manika-**mahka**
José football 3sgnf-play-REC.P.NONVIS
‘José has played football (we heard it)’

- (3) Juse irida di-manika-**nihka**
 José football 3sgnf-play-REC.P.INFR
 ‘José has played football (we infer it from visual evidence)’
- (4) Juse irida di-manika-**sika**
 José football 3sgnf-play-REC.P.ASSUM
 ‘José has played football (we assume this on the basis of what we already know)’
- (5) Juse irida di-manika-**pidaka**
 José football 3sgnf-play-REC.P.REP
 ‘José has played football (we were told)’

Suffiksene som her er markert med halvfet skrift er, ifølge Aikhenvald (2004: 2), evidensielle morfemer, som alle forteller noe om hvor personen som kommer med utsagnet har informasjonen sin fra. Morfemet *-ka* i setning (1) markerer både visuell informasjonskilde og nær fortid, mens *-mahka* i setning (2) markerer ikke-visuell informasjonskilde og nær fortid. I setning (3) viser morfemet *-nihka* at det er mulig å resonnerer seg til at Juse må ha spilt fotball uten å ha vært vitne til kampen selv. Grunnlaget for påstanden i setning (3) er en direkte visuell observasjon (for eksempel at fotballskoene hans ikke står der de pleier å stå når han ikke spiller fotball), mens *-sika* i setning (4) viser til en logisk slutning som ikke er basert på visuell observasjon. Morfemet *-pidaka* i setning (5) viser til annenhånds informasjon, det vil si noe man har blitt fortalt av noen andre.

Evidensialitet som grammatisk kategori finnes også i noen få indo-europeiske språk, som for eksempel bulgarsk, hvor et verb kan uttrykke morfologisk om et utsagn er basert på direkte eller indirekte informasjon (Jakobson 1984: 41–46). Ellers finnes dette fenomenet i mange språk i Amerika og i Asia (det snakkes ofte om et «evidensielt belte» fra Balkan til Kaukasus og videre til Himalaya, hvor mange språk har evidensialitet som grammatisk kategori).

Det har vært en vanlig oppfatning at germanske og romanske språk ikke har noen egentlige evidensielle systemer, selv om de kan gjøre bruk av *evidensielle strategier*, i henhold til Aikhenvalds terminologi. Aikhenvald (2004, 2007, 2018) definerer omtrent en firedel av språkene i verden som evidensielle, det vil si at de har grammatiske kategorier som uttrykker evidensialitet, mens alle andre språk er ikke-evidensielle. Denne oppfatningen er kontroversiell, og stadig flere ser ut til å mene at det ikke er hensiktsmessig å opprettholde et slikt skille (Boye og Harder 2009; Diewald og Smirnova 2010; de Haan 2007; Mélac

2022), og kritikken mot Aikhenvald handler blant annet om dette. Tendensene har vært at mange forskere har konkludert med at det er mulig å bruke termen evidensialitet også om vest-europeiske språk.

De første større studiene som kom i 1980-årene beskrev i hovedsak språk med evidensialitet som grammatisk kategori, det vil si for det meste ikke-europeiske språk. Dette gjaldt Wallace Chafes og Johanna Nichols' bok med tittelen *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology* fra 1986, og det gjaldt også *Studies in Evidentiality* fra 2003, som Alexandra Aikhenvald og R. M. W. Dixon var redaktører for, i tillegg til Aikhenvalds omtalte bok *Evidentiality* fra 2004. I Europa publiserte tidsskriftet *Langue française* i 1994 et temahefte med tittelen *Les sources du savoir et leurs marques linguistiques*, hvor termen evidensialitet ble brukt til å beskrive bestemte strukturer i fransk, noe som ikke hadde vært gjort før.¹ Flere av artiklene i denne utgivelsen handlet om forholdet mellom epistemisk modalitet og evidensialitet. *Journal of Pragmatics* (2001), *Italian Journal of Linguistics* (2007) og *Functions of Language* (2009) publiserte temahefter om evidensialitet hvor oppmerksomheten i stor grad var rettet mot europeiske språk, og hvor begreper som epistemisk modalitet og grammatikalisering ble analysert. Etter 2010 har antallet publikasjoner om dette emnet økt, og titler som *Evidentiality in German* (Diewald og Smirnova 2010a) og *Evidentiality and Perception Verbs in English and German* (Whitt 2010) viser at mange regner det som uproblematisk å bruke termen evidensialitet om germanske språk. I Skandinavia har særlig Kasper Boye og Peter Harder (se Boye 2010, 2012, 2018; Boye og Harder 2009) gjort seg bemerket innenfor dette feltet. De to danske forskerne mener at det ikke er mulig å operere med et tydelig skille mellom evidensialitet som uttrykkes gjennom grammatiske eller morfologiske strukturer på den ene siden, og evidensialitet som uttrykkes leksikalsk eller pragmatisk på den andre, og inntar dermed et ståsted som er grunnleggende forskjellig fra Aikhenvalds. Diewald og Smirnova (2010a, 2010b) konkluderer også med at evidensialitet ikke utelukkende er en grammatisk kategori:

-
1. Termen *médiatif* ble foretrukket av flere av artikkelforfatterne når det var snakk om franske forhold. Jf. Vold (2008: 77): «Comme plusieurs linguistes romanistes l'ont déjà remarqué [...] le terme d'évidentialité peut sembler mal approprié, étant donné que l'on l'associe facilement à ce qui est évident, alors que le sens est plutôt le contraire : il s'agit d'expliquer comment on a appris ce qu'on dit. Le terme est un anglicisme, dérivé du nom anglais *evidence*, signifiant « preuve », et n'a donc rien à voir directement avec la notion d'évidence en français. Voilà pourquoi certains linguistes romanistes préfèrent utiliser le terme de *médiatif* plutôt que celui d'évidentialité.»

The term “evidentiality” refers to a semantic-functional domain, which, beyond being expressed by a great variety of lexical means, is a relevant category in the grammatical systems of numerous of the world’s languages. Like “modality” or “temporality” the notion of evidentiality covers a range of meanings that may serve referential as well as non-referential purposes, or – to use a different diction – evidential meanings range from lexical to grammatical functions. In order to capture this, we speak of a “semantic-functional” domain here. (Diewald og Smirnova 2010b: 1)

Det finnes fremdeles ulike oppfatninger av begrepet evidensialitet, og forskerne kan ha forskjellige tilnæringsmåter til temaet. For noen er det viktig å skille evidensialitet fra epistemisk modalitet, mens andre mener at disse begrepene til en viss grad overlapper hverandre (Plungian 2010). Enkelte (Nuyts 2001, Whitt 2009) er opptatt av å analysere begrepet evidensialitet i forbindelse med subjektivitet og intersubjektivitet, mens andre har beskrevet hvordan fenomenet viser eksempler på grammatikalisering (Aijmer 2009; Méloc 2022).

Det store antallet artikler om evidensialitet som er publisert i løpet av de siste tjue årene har ikke ført til noen konsensus med tanke på definisjonen av begrepet, snarere tvert imot. Aikhenvald har ikke forandret oppfatning og insisterer på at begrepet bare skal brukes om «grammatical marking of information source» (Aikhenvald 2018: 1), og behandler derfor ingen germanske eller romanske språk, mens flere og flere forskere, særlig i Europa, mener at evidensialitet ikke bare kan sees på som en grammatisk kategori, men må også betraktes i et semantisk-funksjonelt perspektiv (Greco 2012: 35). De Haan (2001: 204; 2005: 389–392) definerer evidensialitet som en grammatisk kategori som er tydelig adskilt fra epistemisk modalitet. Han mener at kriteriene for evidensialitet må være å markere informasjonskilde, og samtidig vise tegn til grammatikalisering. Aikhenvald mener på sin side at *tegn* til grammatikalisering ikke er nok, men at grammatikaliseringsprosessen må være fullstendig for å kunne snakke om evidensialitet. For de Haan er evidensialitet snarere en deiktisk enn en modal kategori, og hovedfunksjonen er å vise til forholdet mellom den som uttrykker noe og handlingen som beskrives (de Haan 2005: 379). Diewald og Smirnova (2010: 10) setter også et tydelig skille mellom epistemisk modalitet og evidensialitet, og mener at evidensielle markører er deiktiske tegn.

Grammatikalisering kan altså brukes som kriterium for å definere evidensialitet, men det er en vanlig oppfatning at evidensielle uttrykk i

germanske og romanske språk ikke har gjennomgått grammatikalisering, et syn vi ser Lazard (2001) forfekter:²

The evidential may be said to be grammaticalized in a language when, in the grammatical system of this language, there are specific forms (*signifiant*) whose semantic-pragmatic content (*signifié*) is basically a reference to the source of the information conveyed by the discourse. English and French, for example, have no morphological evidential in their verb system. Evidential meanings are rendered by means of such expressions as ‘it seems’, ‘as it appears’, ‘as I see’, ‘as I have heard’, ‘it is said’, ‘reportedly’, etc. Such expressions are part of the lexicon. In such languages, evidentiality has not been grammaticalized. (Lazard 2001: 360)

Det kan med andre ord være problematisk å skille mellom «evidensielle» og «ikke-evidensielle» språk, slik Aikhenvald gjør. Det semantiske innholdet som uttrykkes gjennom den grammatiske kategorien evidensialitet bør i utgangspunktet kunne uttrykkes gjennom andre grammatiske kategorier enn de rent evidensielle kategoriene som Aikhenvald beskriver. Språk som blir definert som «ikke-evidensielle» kan ha grammatiske strukturer med et semantisk innhold som kan beskrive det samme som uttrykkes gjennom bestemte strukturer i såkalte «evidensielle» språk. Enkelte (Squartini 2007) mener at disse skillene kan være flytende og at vi kan snakke om et kontinuum der overgangen fra den ene funksjonen til den andre kan være vanskelig å definere:

Nonetheless, the ‘exotic’ morphemes and the English lexemes might be conceived as the opposite endpoints of a continuum that admits several intermediate stages, displaying linguistic forms that are less paradigmatic than evidential morphemes and at the same time more morphosyntactically constrained than English adverbs (Squartini 2007: 1).

Det tydelige skillet som Aikhenvald opererer med blir også kritisert av Cornillie (2007: 110), som på samme måte som Squartini mener at man må se på hele feltet som et kontinuum.

-
2. Méloc (2022) argumenterer derimot for at engelske uttrykk som *I guess*, *I hear* og *it seems* kan tolkes som eksempler på grammatikalisering. Vi skal i denne sammenhengen ikke ta stilling til om det er mulig å argumentere for at det finnes eksempler på (delvis) grammatikalisering i norsk, og vi skal heller ikke se nærmere på begrepet *mirativitet* (som i forbindelse med persepsjonsverb kunne ha vært interessant å analysere i forbindelse med uttrykk som *hørt på maken!* eller *nei, har du sett!*, som kan være eksempler på grammatikalisering).

2.2 Evidensialitet og epistemisk modalitet

Skilene mellom evidensialitet og epistemisk modalitet er ikke nødvendigvis alltid tydelige. Faglitteraturen inneholder en lang rekke forsøk på å definere dette skillet, men noen entydig definisjon som er akseptert av alle finnes fremdeles ikke.

I perioden før 1990 ble evidensialitet vanligvis sett på som noe som var nært knyttet til epistemisk modalitet, eller som en form for epistemisk modalitet (Greco 2012: 79), og forsøk på å definere forskjellen mellom disse begrepene var ikke et tema i særlig stor grad. I senere tid har en annen tolkning konsolidert seg: Evidensialitet er tydelig adskilt fra modalitet og har ingen modal natur eller funksjon. At begrepene tidligere ble blandet sammen skyltes, ifølge Aikhenvald (2004: 7), at man ikke hadde hatt en egen terminologi på dette området: «Scholars tend to assume that evidentials are modals largely because of their absence in most major European languages, thus trying to explain an unusual category in terms of some other, more conventional, notion.»

Mélac (2022) er blant de mange som insisterer på at disse to begrepene hører hjemme i forskjellige kategorier:

Other forms denote either epistemic modality or evidentiality, but not both. An adverb like *maybe* or a matrix clause like *I doubt that ...* expresses epistemic modality, but do not indicate the speaker's information source. Conversely, constructions such as *Vegetables taste bland nowadays* or *I saw that he had eaten the cake* are evidential, but not epistemic. They specify how the speaker knows what he/she is saying, but do not question the validity of the proposition they modify. (Mélac 2022: 336)

Vi kan også nevne at *epistemisitet* noen ganger brukes som en overordnet kategori med de to underkategoriene epistemisk modalitet (eller epistemisk støtte) og evidensialitet (Boye 2012: 2–3; Vold 2008: 77).

Vi har altså sett i avsnittene 2.1 og 2.2 at det er forskjellige oppfatninger av hvordan termen evidensialitet skal forstås. Det finnes mange studier fra nyere tid som behandler forholdet mellom epistemisk modalitet og evidensialitet i forskjellige språk. I denne artikkelen skal vi først vurdere om et slikt skille også gjelder for norsk, og i avsnitt 2.3. vil det bli vist til eksempler som forklarer hvilke forskjeller som finnes mellom epistemisk modalitet og evidensialitet i norsk.

2.3 Eksempler på evidensialitet i norsk

En setning som *Mannen snublet i fortauskanten* inneholder en mulighet for epistemisk modifikasjon, og dersom vi ønsker å modifisere denne proposisjonen epistemisk, finnes det to hovedtyper: *epistemisk modal betydning* og *evidensiell betydning* (Engberg-Pedersen et al. 2019: 182). Epistemisk modalitet kan brukes for å angi grader av sikkerhet i en proposisjon, der vi kan modifisere innholdet på en eller annen måte. Vi kan for eksempel si *Mannen snublet kanskje i fortauskanten*, *Mannen snublet sannsynligvis i fortauskanten* eller *Mannen snublet helt sikkert i fortauskanten*. Alle disse setningene uttrykker forskjellige grader av usikkerhet med tanke på hva som har skjedd. Vi skiller også mellom epistemisk mulighet (*Mannen kan ha snublet i fortauskanten*) og epistemisk nødvendighet (*Mannen må ha snublet i fortauskanten*).

Evidensiell betydning handler ikke om å modifisere innholdet av en proposisjon, men å si noe om hvilket belegg vi har for et utsagn. Hvis jeg ser en mann som ligger på fortuet, kan jeg si: *Mannen snublet i fortauskanten*. Da vil noen andre kunne spørre: *Hvordan vet du det? Hvilket belegg har du for å kunne si det?* Og jeg vil da kunne svare: *Jeg så at mannen snublet i fortauskanten* eller *Noen fortalte meg at mannen snublet i fortauskanten*. Dette er eksempler på evidensialitet, fordi det forteller oss noe om hvilke kilder vi har for en bestemt påstand. En setning som *Mannen har angivelig snublet i fortauskanten* eller *Mannen har etter sigende snublet i fortauskanten* uttrykker også evidensialitet. *Mannen skal ha snublet i fortauskanten* kan tolkes som et eksempel på evidensialitet hvis den viser til annenhånds informasjon ('jeg har hørt at').

En setning som *Jeg så at hun hadde en rød kjole på seg* uttrykker ikke modalitet. Det brukes ingen moderatorer eller operatorer som «nødvendighet», «mulighet» eller «sannsynlighet». Informasjonskilden i dette tilfellet er synsansen (*Jeg vet at hun hadde på seg en rød kjole fordi jeg så det med mine egne øyne*). Det er altså snakk om et eksempel på en setning som uttrykker evidensialitet der belegget i dette tilfellet er jeg-personens direkte persepsjon.

Om et utsagn er troverdig eller ikke, vil alltid være avhengig av flere faktorer. I utgangspunktet regnes direkte visuell persepsjon som pålitelig, mens et indirekte belegg for et utsagn kan, i alle fall i noen sammenhenger, oppfattes som mindre pålitelig, slik også Plungian (2001: 354) observerer:

[O]ne can say that the reliability of information usually depends on how it was obtained: visual information is thought to be most reliable, whereas mediated information is the least reliable. This cultural stereotype may be grammaticalized (as is the case in Balkan systems): the less direct the information, the less

reliable it is likely to be. These types of systems may be called ‘modalized evidential systems’. (Plungian 2001: 354)

Et utsagns pålitelighet og troverdighet i forbindelse med persepsjon vil også være avhengig av hvilken oppfatning vi har av avsenderen, og eksempler på dette vil bli diskutert i avsnitt 6.1.

I avsnitt 2.3 har vi vist at epistemisk modalitet og evidensialitet ikke er det samme. Evidensialitet forteller noe om informasjonskilder, og det er viktig å skille evidensielle konstruksjoner fra andre konstruksjoner i språket, for eksempel konstruksjoner som uttrykker modalitet. En foreløpig konklusjon er derfor at evidensialitet er en term som kan brukes om norsk språk i utsagn som forteller noe om informasjonskilder.

2.4 Informasjonskilder og ulike former for belegg

Den støtten vi har for et utsagn kan være intern eller ekstern, og vi kan ha førstehånds eller annenhånds kjennskap til noe. Når vi skal oppgi informasjonskilder, viser vi til hvilken støtte eller hvilket belegg vi har for å komme med en uttalelse. Vi har sett at et belegg for et utsagn kan være visuelt, altså noe man har sett. Det kan også være auditivt, altså noe man har hørt. Det kan være snakk om direkte observasjon eller noe man har resonnet seg frem til. Plungian (2001: 351–353) opererer med begrepene *sensorisk* (det vi kan oppfatte direkte) og *endoforisk* (det som er en del av vår indre tilstand). Når det gjelder indirekte belegg, skiller vi mellom rapportert og inferert, der rapportert handler om informasjon vi har fått fra en ekstern kilde, mens vi har et inferert belegg når vi trekker en slutning på grunnlag av bestemte premisser. For eksempel vil setninger som *Det virker som om hun har skiftet mening* eller *Hun har tilsynelatende skiftet mening* være eksempler på inferert belegg. Det er bestemte årsaker til at den som uttrykker disse påstandene kan utlede og komme til den konklusjonen at personen det er snakk om har skiftet mening.

Hvis noen sier *Jeg ser på solnedgangen*, uttrykker denne setningen ikke evidensialitet, men en setning som *Jeg ser at det regner* kan uttrykke evidensialitet fordi den kan fortelle oss noe om hva som er kilden til denne påstanden: *Jeg vet at det regner fordi jeg ser det med mine egne øyne*. Da kan vi snakke om direkte visuell persepsjon, mens vi i andre tilfeller kan ha eksempler på direkte auditiv persepsjon (*Jeg hører at det regner*), eller indirekte rapportert (referert) belegg (*Naboen min sier at det regner*).

I disse eksemplene uttrykker persepsjonsverbet noe diskursivt sekundært i utsagnet. Det primære innholdet er knyttet til noe annet. I setningen *Jeg ser at*

det regner er det primære budskapet at det regner. Det sekundære er hvor personen som kommer med ytringen har informasjonen fra. Hvis vekten legges på persepsjonsverbet, eller det ikke finnes både et primært og et sekundært budskap, kan vi ikke snakke om evidensialitet. Det evidensielle uttrykket skal med andre ord fortelle noe om hvilket belegg utsagnet har, og ikke bare være en pragmatisk slutning. Evidensialitet er derfor en deiktisk prosess som forteller noe om hvilken støtte eller hvilket belegg en person har for å komme med et utsagn (Boye 2018: 272; Whitt 2010: 8; Diewald og Smirnova 2010: 9–15).

2.5 Avgrensninger

Som vi har sett i avsnitt 2.3, kan evidensialitet uttrykkes på norsk selv om det ikke finnes noen egne morfologiske kategorier for dette, slik som for eksempel i *tariana*. Vi kan derfor si at evidensialitet kan uttrykkes leksikalsk eller pragmatisk i norsk eller at man bruker andre evidensielle strategier i norsk sammenlignet med *tariana*.

I denne artikkelen kan vi ikke gi en fullstendig oversikt over alle evidensielle strategier i norsk, men først og fremst konsentrere oss om konstruksjoner med persepsjonsverb i oversetningen som kan etterfølges av eksplikativsetninger, nærmere bestemt akkusativ med infinitiv (AcI), akkusativ med presens partisipp (AcP), substantivisk leddsetning eller indirekte spørresetning. Hovedformålet med artikkelen er å analysere konstruksjoner av denne typen med tanke på å vurdere hvilke semantiske forskjeller som finnes mellom disse setningstypene, og hva disse forskjellene har å si for hvordan evidensialitet uttrykkes i norsk.

Evidensialitet uttrykkes ikke bare ved persepsjonsverb, men det er naturlig å ta utgangspunkt i disse verbene i en introduksjon til dette temaet. Kombineringen *persepsjonsverb + eksplikativsetning* er interessant nettopp fordi det i slike konstruksjoner noen ganger uttrykkes evidensialitet og andre ganger ikke. De kan derfor fungere som gode og pedagogiske eksempler som viser forskjeller mellom setninger som uttrykker evidensialitet og setninger som ikke gjør det. Persepsjonsverbene brukes ofte i konstruksjoner med direkte belegg og er derfor sentrale i evidensielle strukturer i norsk.

Andre tilnæringsmåter ville også ha vært mulige, men i denne sammenhengen skal vi begrense oss til denne konstruksjonstypen. En annen interessant innfallsvinkel ville være å analysere modalverbene eller diskurspartikler i forbindelse med evidensialitet i norsk, men det er det ikke rom for i denne sammenhengen.

Uttrykk som *Det synes som om ...*, *Det ser ut til/som at ...*, *Det høres ut som om ...*, *Det føles som om ...*, *Det kjennes som om ...*, *Det later til at ...*,

Det virker som at/om ..., *Det sies at ...* og andre som normalt ikke kan etterfølges av objektsinfinitiv vil ikke bli behandlet i denne artikkelen, selv om de åpenbart kan uttrykke evidensialitet. Uttrykk som *Det synes meg å være ...* er en annen type uttrykk som det hadde vært interessant å analysere, men som vi ikke har anledning til å se nærmere på her. Det samme gjelder uttrykk som *slik noen synes å mene*.

Uttrykk med persepsjonsverb etterfulgt av preposisjon, som også kan uttrykke evidensialitet, blir heller ikke behandlet her (*Dette lukter av korrupsjon*, *Dette smaker av populisme*), konstruksjoner som også kan etterfølges av leddsetninger: *Jeg synes dette lukter av at det kan være aktuelt å øke tempoet i renteøkningene fremover* (dn.no, 31.5.2006).

3 Materiale og metode

Denne undersøkelsen konsentrerer seg om å analysere setninger hentet fra skriftspråket. Det kunne ha vært mulig å bruke talespråkskorpus for å finne eksempelsetninger, men talespråkskorpus inneholder færre ord enn skriftspråkskorpus, og det kan være lettere å finne illustrerende eksempler når man bruker skriftspråkskilder. Det kan også være vanskeligere å sette eksempler fra talespråket inn i en kontekst, noe som betyr at tolkningen av eksempelsetningene kan bli mer problematisk enn for eksempel i litterære tekster. Det har også vært nødvendig å begrense omfanget av artikkelen, og det er ikke rom for en bred analyse av forskjellene mellom tale- og skriftspråk i denne sammenhengen.

Eksempelmaterialet i artikkelen består av både konstruerte og autentiske setninger. Avsnittene 4 og 5 består av konstruerte setninger som har til hensikt å illustrere forskjellene mellom de syntaktiske strukturene som beskrives. Det finnes visse fordeler med konstruerte eksempler, som muligheten til å lage minimale par og å konstruere negative data (jf. Borthen og Knudsen 2014: 367–372), men det kan i noen tilfeller også være en fare for at eksempler kan konstrueres på en slik måte at de kan tilpasses bestemte hypoteser. I denne artikkelen har det derfor vært viktig at et flertall av eksemplene ikke er konstruerte, og fra og med avsnitt 6 består artikkelen bare av autentiske eksempelsetninger.

Disse eksemplene er hentet fra skjønnlitterære tekster, fra nyhetsmedier og fra andre kilder. Åtte skjønnlitterære tekster er ekserpert og alle setningene som inneholder persepsjonsverb og som kan uttrykke evidensialitet i disse tekstene er gjennomgått. Et utvalg av disse setningene er brukt i denne artikkelen for å

illustrere bruken av de konstruksjonstypene som er tema for denne undersøkelsen. Det er tenkt at disse tekstene skal representere et utvalg av norske samtidsforfattere med forskjellig bakgrunn (forfatterne er født mellom 1936 og 1989). De åtte tekstene står oppført i bibliografien. Fordelen med å ekserperere romaner på denne måten er at man kan oppdage eksempler på uventet bruk og at man må forholde seg til konstruksjoner som kanskje ikke stemmer med de hypotesene man har før man begynner undersøkelsen. I tillegg får man oversikt over hvordan ulike forfattere bruker bestemte konstruksjoner i bestemte kontekster som man ikke får når man søker etter noe helt bestemt i et korpus. Det er også en fordel når man skal tolke eksempelsetningene å ha lest hele teksten, i motsetning til når man søker i et korpus og sitter igjen med eksempler der man kanskje mangler oversikt over konteksten setningene står i.

I tillegg er det hentet datamateriale fra elektroniske skriftspråskorpus, hovedsakelig fra *Leksikografisk bokmålskorpus* (LBK) og *Atekst – Retriever*. Det er foretatt søk på persepsjonsverbene (*se, høre* osv.) som lemma (og alle bøyningsformene der det har vært nødvendig) + bestemte subjunksjoner som innleder leddsetninger/verb i infinitiv/presens partisipp osv. Treffene har blitt analysert og systematisert og funnene har gitt eksempelsetninger som har relevans for undersøkelsen. Det har vært et mål å vise til eksempler fra forskjellige sjangre, men undersøkelsen er ikke ment å være diakron, og de aller fleste eksemplene er hentet fra samtidslitteratur eller fra andre tekster skrevet i nyere tid. I noen tilfeller er setninger fra eldre litteratur tatt med når disse anses som spesielt illustrerende eksempler.

Undersøkelsen er primært en kvalitativ studie som ikke har til hensikt å fortelle noe om *mengden* av eksempler på bestemte syntaktiske strukturer som kan uttrykke evidensialitet i norsk, men å si noe om *hvordan* slike setninger kan se ut i autentiske tekster. Det ligger derfor utenfor denne artikkelens ambisjoner å presentere noen form for kvantitative språkbruksdata.

4 Persepsjonsverb og evidensialitet

I dette avsnittet skal vi først se nærmere på begrepet *persepsjonsverb*, og forklare hvilke syntaktiske strukturer som kan konstrueres med slike verb. Vi skal først (4.1) se på persepsjonsverb som kan uttrykke evidensialitet og som kan stå i oversetningen i en konstruksjon med objektsinfinitiv (AcI) eller med presens partisipp (AcP). Deretter (4.2) skal vi se på forskjellen mellom agentive og ikke-agentive persepsjonsverb, før vi til slutt (4.3) skal se på forholdet mellom persepsjonsverb og evidensialitet i andre germanske språk.

4.1 Hva er et persepsjonsverb?

Et persepsjonsverb eller sanseverb er et verb som uttrykker en type persepsjon, det vil si noe som er forbundet med å ta inn stimuli eller informasjon ved hjelp av sansene, for eksempel *se, høre, føle* og *kjenne*.

Persepsjonsverbene kan i utgangspunktet inndeles etter to kriterier: Vi kan skille mellom dem på grunnlag av hvilke sanser de refererer til (syn, hørsel, luktesans, smaksans og følesans), og vi kan skille mellom agentive (viljestyrte) og ikke-agentive (ikke viljestyrte) verb. På norsk vil partikkelverbene *se på, høre på, lytte til, lukte på* og *smake på* ofte være agentive, men flere av persepsjonsverbene vil kunne tolkes både som viljestyrte og ikke viljestyrte. I denne sammenhengen er det viktig å legge merke til at de agentive verbene vanligvis ikke uttrykker evidensialitet, noe også Whitt (2010: 22) poengterer: «Agentive perception verbs rarely, if ever, attest evidential readings because they focus on the agent's active involvement in perception and not on the experience of perception, the latter being the way in which evidence is acquired».

I norsk finnes det flere verb og verbuttrykk som vi kan ta med i en liste over persepsjonsverb, men noen fullstendig oversikt over disse skal vi ikke forsøke å lage i denne sammenhengen. Vi nøyer oss med å nevne noen av de vanligste verbene.

Et verb som *betrakte* er i utgangspunktet agentivt, mens *oppdage* er ikke-agentivt. Et verb som *observere* kan være enten agentivt ('følge oppmerksomt med øynene', 'rette oppmerksomheten mot') eller ikke-agentivt ('legge merke til', 'bli oppmerksom på'). Noen av verbene i oversikten kan brukes om flere sanser (*oppdage, legge merke til* osv.), og kan også ha en mer generell betydning. En setning som *Han merket røyken* kan for eksempel bety at han så den eller at han luktet den; *Hun oppdaget edderkoppen* kan bety at hun så den eller at hun følte den osv.

Andre verb eller verbuttrykk som kan brukes i AcI-konstruksjoner kan være *forestille seg, huske, innbille seg, oppleve, se for seg, tenke seg* osv. Verb eller verbuttrykk som kan ha et semantisk innhold som minner om persepsjonsverbene, men som sjelden eller aldri innleder AcI-konstruksjoner, kan være for eksempel *være vitne til, rette oppmerksomheten mot, rette blikket mot, holde utkikk med, være tilskuere til, oppleve, overvære*, osv.

3. I tillegg kommer verb som i dag ikke lenger brukes i vanlig dagligtale, som for eksempel *syne* i betydningen 'se (på)'. Andre verb som *kontrollere, granske, undersøke, utforske*

Verb og verbuttrykk som uttrykker persepsjon ³		
	Agentive	Ikke-agentive
Syn	se (på), iakttå betrakte, beskue, skue ut over kikke (på), titte (på), gløtte (på) stirre (på), glane (på), glo (på) skotte (på), skule (på) kaste et blikk (på) ta en titt (på) besiktige, ta i øyensyn følge/granske med blikket nyte synet av studere, vurdere, observere osv.	se få øye på legge merke til bemerke skimte skjelne øyne oppdage oppfatte observere osv.
Hørsel	høre (på) lytte (til)	høre skjelne oppfatte ane
Smaksans	smake (på)	smake
Luktesans	lukte (på) snuse (på) sniffe (på)	lukte få teften av fornemme ane
Følesans	føle (på) ta på berøre kjenne (på)	føle kjenne merke fornemme ane

Tabell 1: Verb og verbuttrykk som uttrykker persepsjon i norsk

4.2 Aktiv og passiv persepsjon

Agentive og ikke-agentive persepsjonsverb kan vi også definere som henholdsvis subjektorienterte og objektorienterte persepsjonsverb. De førstnevnte er opplever-baserte (eller erfarer-baserte), som vi kan se i et eksempel som *Hun lyttet til musikken*, som innebærer at hun hadde et ønske om å høre på musikk, det vil si at det er snakk om en planlagt, forutsett eller viljestyrt handling (jf. Viberg 1983: 136–137). En setning som *Hun hørte en lyd*, er derimot et eksempel på noe som ikke er viljestyrt. Andre eksempler på setninger med objektorienterte persepsjonsverb kan være *Hun ser frisk ut* eller *Denne vinen smaker godt*, hvor subjektet ikke er den som erfarer eller oppfatter noe. Det er primært ikke-agentive eller objektorienterte persepsjonsverb som uttrykker evidensialitet.

osv. kan i enkelte tilfeller ha et semantisk innhold som kan minne om noen av persepsjonsverbene, men er ikke tatt med i denne oversikten.

Når vi skal vurdere om et persepsjonsverb skal betraktes som agentivt eller ikke-agentivt, kan vi legge til et adverb eller adverbialt ledd som på en eller annen måte uttrykker vilje (*bevisst, beslutsomt, med vilje, med overlegg, med hensikt, med forsett*) eller oppmerksomhet (*oppmerksomt, interessert, aktpågivende, omhyggelig, påpasselig, omsorgsfullt*) eller andre adverb med lignende semantisk innhold (*rolig, fast*). Når verbet brukes agentivt, som i (6) og (7), er det mulig å legge til et adverb av denne typen, men det er ikke mulig i setning (8), hvor verbet brukes ikke-agentivt:

- (6) Hun lyttet oppmerksomt til musikken (*agentivt*).
- (7) Hun stod der med den hensikt å se skipet seile forbi (*agentivt*).
- (8) *Hun så oppmerksomt at en bil kom susende forbi (*ikke agentivt*).

Vi kan også legge til et bevegelsesverb for å se om verbet brukes agentivt, der bevegelsesverbet i setning (10) viser at handlingen i leddsetningen er viljestyrt:

- (9) Jeg hørte plutselig at det kom musikk fra naborommet (*ikke agentivt*).
- (10) Jeg gikk inn i naborommet for å høre henne spille piano (*agentivt*).

4.3 Persepsjonsverb og evidensialitet i andre germanske språk

Det finnes flere studier som konkluderer med at det er fullt mulig og hensiktsmessig å bruke termen evidensialitet når vi snakker om germanske språk (Whitt 2010; Diewald og Smirnova 2010a, 2010b; Mélac 2022). Når det gjelder tysk, bruker Diewald og Smirnova (2010a, 2010b) evidensielt uttrykk (*evidential expression*) som en samlebetegnelse (hyperonym) for alle typer evidensialitet, mens evidensielle strategier (*evidential strategies*) og evidensielle markører (*evidential markers*) er underordnede kategorier. Evidensielle strategier defineres som «non-grammaticalized linguistic devices for expressing evidential meaning,» mens evidensielle markører er «expressions for evidential meaning which are grammaticalized (to a certain degree)» (Diewald og Smirnova 2010a: 43). Det finnes mange evidensielle uttrykk i tysk som hører hjemme i underkategorien evidensielle strategier, blant dem AcI-konstruksjoner, ifølge Diewald og Smirnova. Grammatikaliseringen av AcI-konstruksjonene i tysk er riktignok ikke fullstending gjennomført: «AcI-constructions in PDG [present-day German] are a fixed set of constructions with heavy semantic and syntactic restrictions and a clear evidential meaning, which however is not fully grammaticalized» (Diewald og Smirnova 2010a: 45).

Whitt (2010) har studert persepsjonsverb i engelsk og tysk, og bruker begrepet evidensiell betydning (*evidential meaning*) om de konstruksjonene som ifølge ham uttrykker evidensialitet, og dette inkluderer AcI-konstruksjoner og leddsetningskonstruksjoner med persepsjonsverb i oversetningen. Mélac (2015, 2022) har analysert det han kaller evidensielle markører i engelsk, og konkluderer med at noen av dem viser tegn til grammatikalisering.

Boye (2010, 2018) har analysert forholdet mellom AcI-konstruksjoner og leddsetningskonstruksjoner i engelsk, og insisterer på at vi må skille mellom «witnessing or perceiving a state-of-affairs» og «presenting a proposition as based on such perception». Ifølge Boye (2010: 299–300; 2018: 265–266, 271) er det bare enkelte typer setninger med persepsjonsverb som kan sies å uttrykke evidensialitet. Han viser til to eksempelsetninger der den ene er en AcI-konstruksjon (*I saw [Mary murder someone in the supermarket]*) og den andre en leddsetningskonstruksjon (*I saw [(that) Mary murdered someone in the supermarket]*). Det er bare den siste av disse to som kan sies å uttrykke evidensialitet, ifølge Boye (2018: 271), og han mener at den første setningen «simply describe an act of witnessing a state-of-affairs». Forskjellen mellom disse to setningene er at «only the latter can be claimed to conventionally express both a proposition and the evidence for it». Det er likevel ikke utelukket at konstruksjoner med infinitiv kan *antyde* hva som er kilden til informasjonen, ifølge Boye.

Som vi har sett, finnes det altså ingen entydige svar på om AcI-konstruksjoner uttrykker evidensialitet eller ikke i germanske språk. Med utgangspunkt i de analysene som finnes skal vi i neste avsnitt forsøke å presentere en oversikt over konstruksjoner i norsk som inneholder persepsjonsverb, og ta stilling til om de uttrykker evidensialitet eller ikke.

5 Leddsetninger og konstruksjoner med infinitive verb i norsk

Ifølge Faarlund et al. (1997: 1007–1008) og Åfarli og Eide (2003: 179) kan persepsjonsverb i en oversetning etterfølges av *at*-setninger eller akkusativ med infinitiv (objektsinfinitiv), men det finnes også andre konstruksjonstyper som vi må ta med i denne sammenhengen: indirekte spørresetninger og akkusativ med presens partisipp. Når vi i tillegg regner med passivsetninger, får vi seks mulige konstruksjoner etter persepsjonsverb, som alle i teorien kan uttrykke evidensialitet:

- A) Substantivisk leddsetning (*at*-setning): *Jeg så at mannen løp i skogen.*
- B) Indirekte spørresetning: *Jeg så hvordan mannen løp i skogen.*
- C) *Accusativus cum infinitivo* (AcI): *Jeg så mannen løpe i skogen.*
- D) *Accusativus cum participio* (AcP): *Jeg så mannen løpende i skogen.*
- E) Passivsetninger med infinitiv: *Mannen ble sett løpe i skogen.*
- F) Passivsetninger med presens partisipp: *Mannen ble sett løpende i skogen.*

I tillegg kan persepsjonsverbene naturligvis etterfølges av et substantiv eller en substantivfrase, som igjen kan etterfølges av en relativsetning: *Jeg så mannen som løp i skogen.* Alle setningene her er ikke nødvendigvis eksplikativsetninger.

Vi skal først se nærmere på det semantiske innholdet i disse setningene. Forskjellen mellom *at*-setninger og AcI-konstruksjoner er at setninger med objektsinfinitiv må uttrykke en handling eller en prosess som er samtidig med verbet i oversetningen, og har dermed ikke selvstendig tempus, i motsetning til *at*-setninger (Faarlund et al. 1997: 1007). Forskjellen mellom AcI-konstruksjoner og AcP-konstruksjoner handler om aksjonsart (se Lima 2024). I setningen *Jeg så mannen løpende i skogen* uttrykker partisippet durativ aksjonsart, og handlingen har ikke en tydelig avgrenset begynnelse eller slutt (*Jeg så mannen som holdt på med å/var i ferd med å løpe i skogen*). En AcP-setning kan semantisk ha mye til felles med en relativsetning. I setningen med objektsinfinitiv (*Jeg så mannen løpe i skogen*) er det et bestemt faktum som skal understrekes, og denne setningen kan semantisk ha mer til felles med *at*-setningen enn med AcP-setningen. Den indirekte spørresetningen legger her mer vekt på *måten* handlingen utføres på enn på å konstatere et bestemt faktum. Her kan vi snakke om durativ aksjonsart fordi det ikke fremstår som viktig å presisere handlingens begynnelses- eller slutt punkt.

Infinitivsetninger og substantiviske leddsetninger kan i noen tilfeller ha (omtrent) det samme semantiske innholdet, men ikke alltid. Hansen og Heltoft (2019) nevner to eksempler fra dansk: *Vi hørte det tordne i det fjerne* og *Vi hørte at det tordnede i det fjerne*, og forklarer forskjellen mellom dem slik: «Forskjellen er at objekt med verbal infinitiv er uttrykk for en elementær prædikation uden sandhedsværdi [...], mens *at*-sætningen udtrykker en proposition og kan have sandhedsværdi, enten asserteret eller præsupponeret» (2019: 1416). En spørresetning som *Hørte dere det tordne?* innebærer ikke at det faktisk tordnet, i motsetning til *Hørte dere at det tordnet?* som presupponerer 'det tordnet'. AcI-konstruksjonen har altså ikke markering av realitet og mangler selvstendig tempus, mens *at*-setningen har selvstendig tempus og realitetsverdi, og dermed mulighet for realitetsmarkører (Hansen og Heltoft 2019: 1416).

Når vi analyserer evidensialitet, er begrepene realitetsverdi og tempus viktige. Hvis vi ser på følgende eksempler, er det flere forskjeller mellom de to setningene:

- (11) a. Jeg hørte at du sang på festen i går.
 b. Jeg hørte deg synge på festen i går.

Setning (11a) kan være tvetydig: Den ene tolkningsmuligheten er at jeg-personen var til stede på festen og var vitne til syngingen (direkte auditivt belegg), mens den andre er at noen har fortalt jeg-personen hva som skjedde på festen (indirekte referert belegg). Setning (11b) er derimot ikke tvetydig, og kan bare bety at jeg-personen var til stede og var vitne til det som skjedde mens det skjedde. Infinitiven i (11b) har ikke selvstendig tempus, og observasjonen og hovedhandlingen må ha funnet sted samtidig, noe som ikke trenger å gjelde for (11a). Her er det ikke nødvendigvis samtidighet mellom de to verbene, og den mest naturlige tolkningen vil være at informasjonen ble formidlet etter konserten, ikke samtidig som syngingen pågikk. Dersom vi tolker (11b) som *Jeg lyttet til deg da du sang i går*, uttrykker den ikke evidensialitet. Det samme gjelder hvis vi sier *Jeg hørte på (deg) da du sang i går*. I så fall er persepsjonsverbet agentivt, og subjektet hadde til hensikt å være vitne til syngingen.

AcI-setninger legger ofte vekt på et fullstendig handlingsforløp eller en avsluttet prosess, og kan uttrykke det samme som en substantivisk leddsetning. Det betyr at *Jeg så bilen brenne* kan ha omtrent det samme semantiske innholdet som *Jeg så at bilen brant*. Hvis verbet i infinitiv er et handlingsverb (som for eksempel *skrive, danse, synge* eller *løpe*), er det vanligvis mulig å lage AcI-konstruksjoner, men hvis det er snakk om tilstandsverb som *være* eller *hete*, er det umulig (**Jeg så henne være trist*, **Jeg hørte ham hete Marius*). Andre stativ verb som *like, foretrekke, bo, leve, ha, innebære* osv. fungerer heller ikke i AcI-konstruksjoner (**Jeg så ham like bilen min*), og det samme gjelder en rekke andre verb.⁴ Mange leddsetningskonstruksjoner som tydelig uttrykker evidensialitet (som for eksempel *Jeg så at hun hadde på seg en rød kjole*) er ikke mulige som AcI-konstruksjoner (**Jeg så henne ha på seg en rød kjole*),

4. Noen tilstandsverb (stative verb) kan brukes i AcI-konstruksjoner (*ligge, sitte, stå* osv.), mens enkelte handlingsverb kan ikke nødvendigvis brukes i slike konstruksjoner, for eksempel *gjøre* (*?Jeg så deg gjøre en feil*). Andre eksempler: *Jeg så at skoene ikke passet*, men ikke **Jeg så skoene ikke passe*; *Jeg så at hun frøs*, men muligens ikke *?Jeg så henne fryse* osv. I utgangspunktet må verbene uttrykke noe som kan oppfattes av sansene (etter verbet *se* i oversetningen må verbet i infinitiv uttrykke noe som kan observeres).

som AcP-konstruksjoner (**Jeg så henne havende på seg en rød kjole*) eller som indirekte spørresetninger (**Jeg så hvordan hun hadde på seg en rød kjole*).

Når det gjelder inkoative verb som uttrykker overgang fra en tilstand til en annen, kan de semantiske forskjellene mellom infinitivsetninger og *at*-setninger være større enn ved for eksempel handlingsverb. Vi kan si at setningene *Jeg så henne sovne* og *Jeg så ham drukne* ikke har det samme semantiske innholdet som *Jeg så at hun sovnet* og *Jeg så at han druknet*. I de to første eksemplene legges det mer vekt på selve handlingsforløpet eller prosessen enn på et reelt faktum, nemlig det at personen henholdsvis sovnet og druknet, som er poenget i de to siste eksemplene. Det er derfor bare de to siste som i egentlig forstand uttrykker evidensialitet, fordi det er bare her persepsjonsverbet har som funksjon å vise til informasjonskilden. Setningen *Jeg så henne sovne* kan tolkes på denne måten: *Jeg så på henne da hun sovnet/var i ferd med å sovne*, og det er en setning som ikke uttrykker evidensialitet. Leddsetningskonstruksjonen kan tolkes slik: *Jeg vet at hun sovnet fordi jeg så det*, eller *Jeg var vitne til at hun sovnet*, og det er da en setning som uttrykker evidensialitet.

Indirekte persepsjon, som er en måte å uttrykke evidensialitet på, kan bare uttrykkes med en *at*-setninger eller en indirekte spørresetning.

I mange tilfeller kan det virke som om *at*-setninger legger mer vekt på *handlingen*, altså på verbet i leddsetningen, mens AcI-konstruksjonen legger mer vekt på *objektet* (eller subjektet for verbet i småsetningen):

- (12) a. Jeg ser at skipet seiler utover fjorden (*vekt på handlingen*).
- b. Jeg ser skipet seile utover fjorden (*vekt på objektet*).
- c. Jeg ser skipet seilende utover fjorden (*vekt på objektet*).
- d. Jeg ser skipet som seiler utover fjorden (*vekt på objektet*).
- e. Jeg ser hvordan skipet seiler utover fjorden (*vekt på handlingen*).

Leddsetningen i (12a) uttrykker et faktum og det legges størst vekt på selve handlingens realitetsverdi (*Skipet seiler utover fjorden, og jeg vet det fordi jeg ser det*). I (12b) ligger vekten mer på objektet, og verbet i oversetningen kan muligens tolkes som et agentivt (viljestyrt) verb, i alle fall mer viljestyrt enn i (12a). I (12c) derimot uttrykker presens partisipp en aksjonsart som skiller seg fra (12b), med et semantisk innhold som ligner på innholdet i (12d). Det semantiske innholdet av verbet *se* i oversetningen er ikke nødvendigvis det samme i disse fem setningene. I (12a) kan vi tolke det mer i retning av å bety ‘legge merke til’ eller ‘oppdage’; det samme gjelder (12e). I de tre andre setningene har verbet i oversetningen en betydning som kan minne mer om et

agentivt verb ('se på', 'betrakte', 'iaktta' 'beskue' e.l.) (jf. Boye 2012: 191–193).

Når det er snakk om ikke-agentiv persepsjon, er *at*-setninger vanlige (13a), mens når det gjelder agentiv persepsjon, vil ofte *at*-setninger ikke passe like godt, som vi ser i (13b). Det kan også diskuteres om AcI- og AcP-konstruksjoner egner seg i setninger med ikke-agentiv persepsjon (13c):

- (13) a. Jeg så/oppdaget/la merke til at skipet seilte utover fjorden.
 b. ?Jeg iakttok/betraktet/stirret på at skipet seilte utover fjorden.
 c. ?Jeg oppdaget plutselig skipet seile/seilende utover fjorden.
 d. *Jeg iakttok/betraktet/stirret på skipet seile utover fjorden.
 e. ?Jeg iakttok/betraktet/stirret på skipet seilende utover fjorden.
 f. Jeg iakttok/betraktet/stirret på skipet som seilte utover fjorden.
 g. Jeg iakttok/betraktet/stirret på/så på hvordan skipet seilte utover fjorden.

AcI-setningen (13d) kan sannsynligvis ikke aksepteres med agentiv betydning, men AcP-setningen (13e) kan muligens godtas fordi den har et semantisk innhold som minner mer om en adjektivisk leddsetning (13f). Det er her forskjellen mellom disse strukturene ligger. AcI og AcP uttrykker ikke samme aksjonsart, men de har det til felles at ingen av dem kan brukes om indirekte persepsjon. Indirekte spørresetninger (13g) ser ut til å fungere relativt godt både med agentiv og ikke-agentiv persepsjon. Det samme ser vi i de følgende eksemplene:

- (14) a. Jeg hørte at hun gråt.
 b. Jeg oppdaget plutselig at hun gråt.
 c. *Jeg oppdaget plutselig henne gråte.
 d. Jeg oppdaget plutselig hvordan hun gråt.

Alle setningene vi har sett i (12) – (14) er eksempler på direkte persepsjon. Når det gjelder indirekte persepsjon, er dette bare mulig med leddsetninger på norsk, slik vi ser i tabellen på neste side (*Noen fortalte meg at hun gråt*, men ikke **Noen fortalte meg henne gråte*).

6 Persepsjon og evidensialitet i norsk

I dette avsnittet vil det bli presentert autentiske eksempelsetninger med persepsjonsverb i oversetningen. Setningene er systematisert etter hvilke sanser ver-

	At- setning	AcI	AcP	Indirekte spørre- setning
Direkte persepsjon	+	+	+	+
Indirekte persepsjon	+	-	-	+

Tabell 2: Direkte og indirekte persepsjon.

bene i oversetningen refererer til. Eksempelsetningene er hovedsakelig hentet fra nyere skjønnlitteratur og medietekster fra perioden etter 2000.

6.1 Visuelt belegg

Substantiviske leddsetninger med verbet *se* i oversetningen er svært vanlige i norsk. Verbet kan uttrykke direkte persepsjon og samtidighet mellom observasjonen og det som blir observert, slik vi ser i de følgende to eksemplene:

- (15) [H]an ser at to mennesker setter seg i en gammel trebåt og kommer mot ham. (Johan Harstad: *Buzz Aldrin*, 2005)
- (16) Jeg så at døra di var åpen. (Helga Flatland, *Bli hvis du kan, reis hvis du må*, 2010)

Disse setningene uttrykker evidensialitet og viser til direkte visuelt belegg. Verbet *se* kan også brukes i overført betydning, om ikke-visuell observasjon, og vil da ha et semantisk innhold som minner om et kognitivt verb (med betydningen ‘forstå’, ‘oppfatte’, ‘erkjenne’, ‘innse’ eller lignende).

- (17) Jeg var den første, som så, at byen kunde bli’ et blomstrende badested. (Henrik Ibsen, *En folkefiende*, 1882, nb.no)
- (18) Jeg ser at dette kan være sensitivt, men skal man være innovativ og først ute med nye produkter må man kanskje jobbe litt på kanten. (nettavisen.no, 2.1.2008)
- (19) Jeg ser at disse nye feministene tenker ganske mye på kjønnsforskjeller. (*Klassekampen*, 7.1.2000)

Skillet mellom ren persepsjon og ren kognisjon er ikke alltid tydelig. Vi kan snakke om ren persepsjon eller ren observasjon når den som uttrykker noe bare er et passivt vitne til det som skjer, som i (15) og i (16), men eksempler på

kognisjon, der innholdet i setningene er et resultat av en kognitiv prosess som er foretatt av den som kommer med uttalelsene, finner vi i (17) – (19). Dersom henvisningen til en informasjonskilde er basert på bestemte oppfatninger som presenteres som allmenngyldige og ikke subjektive, kan vi snakke om eksempler på intersubjektivitet. De to følgende eksemplene viser at det ligger bestemte politiske synspunkter bak påstandene, og påliteligheten vil være gjenstand for diskusjon:

- (20) Vi ser at venstresiden både i Europa og særlig i USA har full kontroll over media. (document.no, 11.2.2021)
- (21) Vi har sett at USA flere ganger har satt i gang kriger for å kick-starte økonomien sin når nedgangskonjunkturer har truet. (marxisme.no, 2015)
- (22) Vi har sett at Kina de siste årene har intensivert finansieringen av forskning. (vg.no, 24.2.2020)

I (20) og (21) er det ikke nødvendigvis snakk om noen nøytral eller objektiv form for observasjon, men innholdet presenteres som objektive sannheter av avsenderne. Også i (22) finner vi en påstand som presenteres som troverdig selv om det ikke oppgis noen kilde for den. Troverdighet og pålitelighet vil alltid være knyttet til hvilken oppfatning vi har av avsenderen.

Videre brukes verbet *se* om observasjon gjennom medier, om noe man har lest eller på annen måte fått informasjon om gjennom synssansen. I disse tilfellene er det ikke nødvendigvis samtidighet mellom verbet i oversetningen og verbet i leddsetningen:

- (23) En aften da jeg satt og kikket i avisen, så jeg at Matti og Hans skulle gifte sig. (Annik Saxegaard, *To værelser og kjøkken*, 1935, nb.no)
- (24) [Jeg] bladde meg gjennom gamle aviser. Jeg så at C. Walton Lillehei hadde dødd omtrent den dagen jeg dro til Færøyene. (Johan Harstad: *Buzz Aldrin*, 2005)

I disse tilfellene er persepsjonsverbets funksjon å vise til en informasjonskilde, som her er ikke navngitte aviser. I begge disse setningene er AcI-konstruksjoner umulige, fordi det ikke er samtidighet mellom verbene, og persepsjons verbet viser tydelig til informasjonskilde.

Vi kan også finne eksempler der verbet *se* brukes i betydningen ‘ønske’, ‘foretrekke’, ‘se for seg’:

- (25) [D]et legges ikke skjul på at man gjerne skulle sett et storverk fra forfatterens hånd. (Liv Helene Willumsen, *Havmannens datter*, 1997, LBK)

I dette tilfellet kan vi ikke snakke om evidensialitet. Her vises det ikke til informasjonskilde, og verbet i oversetningen uttrykker ikke noen form for persepsjon i ordets egentlige betydning.

Som nevnt uttrykker setninger med objektsinfinitiv ikke nødvendigvis evidensialitet. Slike setninger vil i noen tilfeller kunne tolkes på flere måter, noe vi ser et eksempel på i setning (26):

- (26) Jeg tog ikke imod ham paa Bryggen, jeg stod i mit Vindu og saa ham komme kørende. (Knut Hamsun, *Victoria*, 1898, nb.no)

Her kan vi legge vekt på selve handlingen (*Jeg så at han kom kjørende*) eller på objektet (*Jeg så (på) ham da han kom kjørende*). Den siste av disse tolkningene uttrykker ikke evidensialitet. En setning som *Jeg så ham, og han kom kjørende* er forskjellig fra *Han kom kjørende, og jeg vet det fordi jeg så ham*. AcI-konstruksjoner kan med andre ord noen ganger være vanskelige å definere. I enkelte tilfeller kan de tolkes på flere måter, og tolkningen vil være avhengig av konteksten. Det betyr likevel ikke at de ikke *kan* uttrykke evidensialitet, men at de gjør det sjeldnere enn *at*-setninger.

Dersom verbet tolkes agentivt, uttrykker setningen ikke evidensialitet, slik vi ser i følgende eksempel med infinitiv:

- (27) [J]eg ble dratt med på forestillinger, satt og så henne danse frem og tilbake over scenen. (Johan Harstad: *Buzz Aldrin*, 2005)

I filmanmeldelser, teateranmeldelser, beskrivelser av billedkunst osv. brukes verbet *se* med referanse til tilskuerens opplevelse, altså om observasjon av handlingen (ofte med verbet i oversetningen i presens). I (28) er persepsjonsverbet agentivt, og uttrykker ikke evidensialitet:

- (28) I en av filmens mest minneverdige scener, tidlig i filmen, ser vi ham kle av sin skrøpelige gamle mor for å gi henne et bad. (aftenposten.no, 4.7.2023)

Setningene (29) og (30) uttrykker derimot evidensialitet nettopp fordi informasjonskilden presiseres. Disse to *at*-setningene har også det til felles at de ikke kan erstattes av AcI-konstruksjoner:

(29) Jeg ser på Facebook at andre reineiere sitter med [d]et samme inntrykket. (altaposten.no, 29.5.2017)

(30) Ser på Instagram at du er svak for lamper. (minmote.no, 21.10.2022)

Setninger med presens innebærer ikke nødvendigvis at det ikke er avstand i tid eller rom mellom det primære og det sekundære i ytringen. Bruken av presens kan tolkes som at referansen til det man har sett i sosiale medier er noe som ikke ligger langt bak i tid, eller at observasjonene strekker seg ut over tid, det vil si at det er flere av dem (*Jeg ser at du stadig legger ut bilder fra ferien din*). Her er det vanskelig å se for seg en AcI-konstruksjon (*??Jeg ser deg stadig legge ut bilder fra ferien din*). Bruk av preteritum vil derimot ofte innebære at det er snakk om en enkeltstående handling i fortiden (*Jeg så at du la ut noen bilder fra ferien din*):

(31) Vi så på sosiale medier at folk etterlyste biler og alternativ transport, forteller han. (dagbladet.no, 5.7.2022)

Som vi allerede har sagt, inneholder ikke setninger av denne typen noen form for «bevis» for at påstandene er sanne. Pålitelighet og troverdighet er alltid relative begreper når vi snakker om persepsjon. Det at jeg påstår at jeg har sett noe, beviser ikke at det oppfattes som sant av andre. Synlighet er ikke de samme som sannhet, og verden kan alltid vise seg å være noe annet enn det den synes å være. Den enes oppfatning av verden trenger ikke nødvendigvis å være identisk med den andres (jf. (17) – (22) hvor vi ser eksempler på forholdet mellom persepsjon og kognisjon).

Subjektivitet og intersubjektivitet er sentrale begreper når vi diskuterer evidensialitet, og det intersubjektive kan defineres som en vurdering som en person deler med en større gruppe av personer som i mange tilfeller vil inkludere personen som uttrykker en påstand (jf. Nuyts 2001, 2006).⁵ I setninger

5. Nuyts (2006: 14) definerer forskjellen mellom subjektivitet og intersubjektivitet slik: «[A]n evaluation is subjective if the issuer presents it as being strictly his/her own responsibility; it is intersubjective if (s)he indicates that (s)he shares it with a wider group of people, possibly including the hearer (not to be confused with a descriptive use of modal forms). In other words, it might be a matter of whether the modal judgment is

som (32) ser vi eksempler på hvordan persepsjon kan sies å uttrykke en form for intersubjektivitet:

- (32) Vi er bekymret for den psykiske helse til folk i Oslo. Vi ser at flere og flere sliter. Vi ser at tiltaksbyrden går hardt utover barn og unge, idretten, kulturlivet, arbeidsplasser og bedrifter. (oslo.kommune.no, 17.2.2021)

Meningen her er å vise til et belegg for påstanden, og «vi ser at» utgjør den evidensielle meningen eller strategien i to av disse setningene. Det er åpenbart at «flere og flere» er et relativt begrep, og hvilken sannhetsgehalt utsagn av denne typen har, kan alltid diskuteres. Påstandene blir ikke nødvendigvis sanne av at man innleder dem med «vi ser at», selv om hensikten med dette uttrykket er å fremstille dem som troverdige og pålitelige.⁶ AcI-konstruksjoner er ikke vanlige i setninger av denne typen, og, som vi ser i (33), kan verbene i oversetningen og leddsetningen ha forskjellig tempus:

- (33) Vi har sett at en og annen kjører veldig fort, men generelt er trafikken fin og vi har ikke hatt noen ubehagelige opplevelser langs veien. (h-a.no [Hamar arbeiderblad], 26.7.2023)

Det er interessant å observere at uttrykkene «vi ser at» eller «vi har sett at» ofte etterfølges av omtrentlige angivelser som «flere og flere», «mange» «en og annen» osv. Ved nøyaktige eller absolutte angivelser vil persepsjonsverbet ofte være overflødig.

En annen type setninger der kilden til en observasjon ikke er oppgitt, finner vi i passivkonstruksjoner med presens partisipp eller infinitiv:⁷

common ground between the speaker and the hearer or others. This dimension appears structurally present in deontic and epistemic modality, and also in inferentiality and boulo-maic attitude, but not in dynamic modality.»

6. Det vil også kunne være betydelige forskjeller mellom talespråk og skriftspråk når vi snakker om evidensialitet i setninger som disse. Jf. Nyuts (2001: 386): «In opposition, intersubjectivity means that the information (and the epistemic evaluation of it) is generally known, and hence is not new (or surprising) to speaker and hearer(s). This corresponds to the fact that in corpus data the subjectivity marking mental state predicates are by far most frequent in conversational language but are nearly absent in written language, while the intersubjectivity marking predicative adjectives hardly occur in spoken language but figure most frequently in written language.»
7. I passivsetninger av denne typen kan vi ikke snakke om AcI eller AcP, men snarere «nominativ med infinitiv» eller «nominativ med presens partisipp».

- (34) Politiet leter etter en liten post-lignende varebil som sist ble sett kjørende opp Uelandsgate i Oslo i 09-tiden fredag morgen. (aftenposten.no, 5.8.2016)
- (35) Flere personer ble sett kjøre fra stedet i en utenlandsk bil, men de ble raskt pågrepet. (dagsavisen.no, 31.1.2019)

Begge disse setningene uttrykker evidensialitet, men informasjonskilden er ikke oppgitt, noe som innebærer at det kan være vanskelig å vurdere troverdigheten i påstandene. De presenteres som objektive sannheter basert på observasjoner av vitner som vi ikke vet noe mer om. Et interessant spørsmål her er om det er noen semantisk forskjell mellom infinitiv og presens partisipp i disse setningene. Søk i nyhetsdatabaser gir entydige indikasjoner på at presens partisipp er langt vanligere enn infinitiv i slike setninger.⁸ Forskjellen mellom dem ser ut til å handle om aksjonsart, og presens partisipp-setningen uttrykker i større grad det durative ved handlingen: Bilen ble observert mens den kjørte, og observasjonen omfatter ikke nødvendigvis hele handlingsforløpet (se Lima 2024 for analyse av forskjellen mellom AcI og AcP i norsk).

En AcI-konstruksjon som ser ut til å bre seg i norsk språk er *å se noe komme*. *Jeg så den/det komme* er en konstruksjon der en tilsvarende konstruksjon med en substantivisk leddsetning ikke er vanlig i overført betydning. I utgangspunktet er det ikke åpenbart at denne konstruksjonstypen uttrykker evidensialitet. Det er mer naturlig å se på dette som et idiomatisk uttrykk som ikke handler om belegg for en ytring. En setning som *Jeg så den/det ikke komme* i betydningen 'jeg var ikke forberedt på det', 'jeg forutså det ikke', 'det kom helt uventet', 'jeg forventet det ikke' eller 'jeg regnet ikke med det' fremstår som et relativt nytt, muntlig fenomen i norsk, sannsynligvis påvirket av engelsk:

- (36) Det kom som et sjokk. Jeg tror ikke det var noen som så den komme. (nettavisen.no, 12.7.2023)

8. Et arkivsøk i *Atekst Retriever* (www.retriever.no) gir 539 treff for «ble sett løpende» og 15 for «ble sett løpe»; 77 for «ble sett kjørende» og tre for «ble sett kjøre» (i en treårsperiode fra 2020 til 2023). Konstruksjonen med presens partisipp ser med andre ord ut til å være mye mer brukt enn konstruksjonen med infinitiv i setninger av denne typen.

6.2 Auditivt belegg

Syntaktiske konstruksjoner med verbet *høre* i oversetningen markerer tydelig forskjell når vi snakker om hva slags belegg eller kilde vi har for et utsagn. Hovedtendensen er at en AcI-konstruksjon som regel uttrykker direkte persepsjon, mens en *at*-setning kan uttrykke direkte eller indirekte persepsjon. Direkte persepsjon kan uttrykkes gjennom AcI-konstruksjoner (37), *at*-setninger (38) eller indirekte spørresetninger (39), mens indirekte persepsjon bare kan uttrykkes med leddsetninger (40) – (41):

- (37) Greta reiste seg og gikk ut av rommet. Jeg hørte henne snakke. Så kom hun tilbake. (Tor Edvin Dahl, *Hodet ved døra*, 2010, LBK)
- (38) Iblant gikk han ned til elven og stod til knes i vann, og han hørte at hun sang der ute ved skråningen til dypet. (Øystein Lønn, *Thranes metode og andre noveller*, 1993)
- (39) Jeg hører hvordan tunge dyr stamper og fnyser inne i bilen. (Helga Flatland. *Bli hvis du kan, reis hvis du må*. 2010)
- (40) Vi har hørt at vi blir sendt hjem igjen, utvekslet med finske fanger. (Roy Jacobsen, *Hoggerne*, 2005)
- (41) «Har du hørt at Magnus og familien skal flytte?» sier han plutselig. (Helga Flatland. *Bli hvis du kan, reis hvis du må*. 2010)

Direkte persepsjon uttrykkes ofte med AcI-konstruksjoner i litteraturen. I noen av disse tilfellene kan det diskuteres om verbet er agentivt eller ikke-agentivt, og det kan virke som om det er en viss semantisk nyanseforskjell mellom de ulike konstruksjonene. Når vi sammenligner de to følgende setningene, kan vi si at den første (42) legger mer vekt på prosessen i det som utspiller seg, mens den andre (43) legger mer på handlingen som et faktum:

- (42) Jeg hørte ham synge salmene ved siden av meg. (Helga Flatland. *Bli hvis du kan, reis hvis du må*. 2010)
- (43) Da han åpnet bildøra, kunne han høre at de sang inne i bedehuset. (Levi Henriksen, *Snø vil falle over snø som har falt*, 2004, LBK)

Hvis vi sammenligner de to følgende setningene som er hentet fra samme tekst, ser vi at den første (44) inneholder en AcI-konstruksjon og den andre (45) en *at*-setning. Det er mulig å tolke persepsjonsverbet i (44) som mer agentivt enn det samme verbet i (45):

- (44) [...] og han tenkte på hvordan han kunne sitte ute på verandaen om kvelden og drikke små slurker og lese avisen, mens han hørte henne styre med kveldsmaten i andre etasje. (Øystein Lønn, *Thranes metode og andre noveller*, 1993)
- (45) Men hun satt rolig på verandaen hele kvelden, og han hørte at hun kremtet når hun røkte, og mannen satte på en plate med Mingus. (Øystein Lønn, *Thranes metode og andre noveller*, 1993)

Når det gjelder indirekte spørresetninger, ser vi i setningene (46) og (47) at det er nødvendig å se nærmere på konteksten før vi kan ta stilling til om setningene uttrykker evidensialitet eller ikke:

- (46) Jeg hører på en plate med den meget unge Charlie Mingus. Han famler, sa hun og la hånden på armen hans. Tenk deg, opplyste hun. Charlie Mingus har også famlet. Jeg hører det. Jeg hører hvordan han famler. (Øystein Lønn, *Thranes metode og andre noveller*, 1993)

Det er nærliggende å anta at denne siste setningen uttrykker evidensialitet, fordi verbet *høre* ikke kan oppfattes som agentivt i dette tilfellet. I neste setning er det derimot mer sannsynlig at persepsjonsverbet kan tolkes intensjonalt, med betydningen 'lytte til':

- (47) Jeg sitter helt stille og hører hvordan han spiller noen toner. (Øystein Lønn, *Thranes metode og andre noveller*, 1993)

Generelt kan vi si at det i setninger med infinitiv oftere er mulig å tolke persepsjonsverbet som agentivt (med betydningen 'lytte til' eller 'høre på') enn i *at*-setninger. Setning (48) er et eksempel på dette:

- (48) Natt efter natt lå hun lysvåken i sengen ved Frederiks side og hørte kabinettets lille stemme synge de bleke timer ut og morgnens gylne inn. (Nini Roll Anker, *Huset i Søgaten*, 1923, nb.no)

Samtidig er det mange eksempler fra norsk litteratur hvor *AcI*-konstruksjoner uttrykker evidensialitet og legger vekt på handlingen som et faktum. Det kan virke som om forfatterne bruker objektsinfinitiv konsekvent ved direkte persep-

sjon når det gjelder verbet *høre* for å tydeliggjøre forskjellen mellom direkte og indirekte persepsjon⁹:

- (49) Daniel William hørte ham kremte, så ham legge avisa fra seg, hørte ham si at han skulle ut og se på en sofa han hadde funnet på nettet. Han så ham gå ut dørene [...] (Tore Renberg, *Vi ses i morgen*, 2014)
- (50) Og mens de stablet seg på beina, hørte jeg ham frese også et eller annet mot Fjodor. (Roy Jacobsen, *Hoggerne*, 2005)
- (51) [P]lutselig hørte jeg det suse over meg i trærne. (Per Petterson, *Ut og stjæle hester*, 2003)

I disse eksemplene kunne man ha brukt *at*-setninger, og i alle disse setningene er verbet *høre* brukt ikke-agentivt. Mønsteret er altså at forfatterne ofte bruker *AcI*-konstruksjonen når det er snakk om direkte persepsjon, mens *at*-setninger brukes når det er snakk om indirekte persepsjon.

6.3 Andre sanser

Verbene *føle*, *kjenne* og *merke* kan også etterfølges av infinitiv eller leddsetninger, som vi ser i (52) – (56). De er ofte ikke-agentive, slik vi ser i alle de følgende eksemplene:

- (52) Sandra kjente svetten klistre T-skjorta mot huden. (Tore Renberg, *Vi ses i morgen*, 2014)
- (53) Han kjente kulden krype inn i kroppen. (Nils Gullak Horvei, *Følg meg*, 2012, LBK)
- (54) Jeg kjente jeg frøys i de våte klærne, at det ville vært bedre uten dem. (Per Petterson, *Ut og stjæle hester*, 2003)
- (55) Ja, sier jeg og kjenner at jeg rødmer. (Per Petterson, *Ut og stjæle hester*, 2003)
- (56) Like etter smalt det så jeg kjente det i hele kroppen, jeg kjente temperaturen falle brått, og jeg kjente i armen at det gjorde vondt der hvor piggråden hadde kutta meg opp. (Per Petterson, *Ut og stjæle hester*, 2003)

9. Av de åtte ekserperte romanene (se bibliografien) er det en tendens at noen forfattere bruker *AcI* mer enn andre. Tore Renberg ser ut til å bruke *AcI* i alle tilfeller der det er mulig når det er snakk om direkte persepsjon, mens *at*-setninger hovedsakelig brukes om indirekte persepsjon. Hos forfattere som Per Petterson og Roy Jacobsen ser vi det samme mønsteret.

I alle disse eksemplene brukes *kjenne*, *føle* og *merke* bare om direkte (førs-tehånds) persepsjon. Setninger med ikke-agentive verb av denne typen uttrykker ofte evidensialitet. I (52), (53) og (56) kan konstruksjonene med AcI erstattes av leddsetninger, og i talespråket ville kanskje *at*-setninger være mer naturlig her.

Verbene *lukte* og *smake* kan uttrykke evidensialitet. Det er sjelden objektsinfinitiv etterfølges av *lukte*, men det er mulig å finne eksempler på dette:

(57) Den båtputsen er da berykta! Kjenner en hel del båtenker og trebåtbarn som kan lukte den komme. (baatplassen.no, 16.2.2011)

Eksempler med *at*-setninger etter *lukte* finnes det langt flere av. Setning (58) er et tydelig eksempel på hvordan evidensialitet kan uttrykkes med verbet *lukte*:

(58) Signe luktet at hun hadde tatt på seg parfyme. (Hanne Ørstavik, *Tiden det tar*, 2000)

Med utgangspunkt i alle disse eksemplene vi har sett i avsnitt 6, kan vi si at evidensialitet ofte uttrykkes ved bruk av leddsetninger i norsk når verbet i oversetningen er et persepsjonsverb. Eksemplene vi har sett på viser tydelig at AcI-konstruksjoner med persepsjonsverb ikke nødvendigvis uttrykker evidensialitet.

7 Konklusjon

Evidensialitet kan uttrykkes på mange forskjellige måter, og det er ikke mulig å operere med én entydig definisjon som nødvendigvis vil være gyldig for alle språk. Det vi har sett på i denne artikkelen er strukturer med persepsjonsverb i norsk som på en eller annen måte kan uttrykke evidensialitet. Når vi analyserer slike setninger, må vi først definere begrepet persepsjonsverb, og vi må skille mellom forskjellige konstruksjonstyper. De agentive persepsjonsverbene har en annen rolle enn de ikke-agentive når vi snakker om evidensialitet.

Persepsjonsverbene *se*, *høre*, *føle*, *kjenne* og *merke* kan etterfølges av objektsinfinitiv. I tillegg finnes det flere andre persepsjonsverb som i større eller mindre grad også kan brukes i AcI-konstruksjoner (*lukte*, *smake*, *iakta*, *skimte*, *observere*, *lytte til* osv.). Det er en klar tendens til at ikke-agentive verb brukes oftere i AcI-konstruksjoner enn agentive verb i norsk, men grensene for når slike konstruksjoner kan brukes er ikke tydelige. I mange tilfeller har vi to parallelle uttrykksmåter særlig etter persepsjonsverbene *se* og *høre*: *at*-setninger

og AcI. Begge uttrykksmåtene kan i teorien uttrykke evidensialitet, men ingen av dem kan sies å alltid gjøre det. De eksemplene vi har analysert i denne artikkelen viser at det er de substantiviske leddsetningene som oftest har denne funksjonen. AcI-konstruksjoner *kan* uttrykke evidensialitet, men skiller seg fra *at*-setninger blant annet ved å ikke kunne brukes om indirekte persepsjon. Presens partisipp kan brukes til å uttrykke evidensialitet i passiv, men aktivsetninger med AcP brukes sjeldnere i norsk. Indirekte spørresetninger med persepsjonsverb kan uttrykke evidensialitet på samme måte som *at*-setninger, og kan også brukes om indirekte persepsjon.

Når persepsjonsverbene brukes i overført betydning, er *at*-setninger det vanlige, og både AcI og AcP brukes bare om direkte observasjon der det infinitte verbet må uttrykke samme grammatiske tid som verbet i oversetningen. *At*-setninger med persepsjonsverb har generelt sett et betydelig større bruksområde enn setninger med infinitte verb.

Etter å ha sett eksempler på strukturer som forteller noe om hvordan man viser til informasjonskilder i norsk, er det naturlig å konkludere med at termen evidensialitet kan brukes til å beskrive det fenomenet vi har analysert i denne artikkelen. Vi har sett at epistemisk modalitet ikke er det samme som evidensialitet, og det kan argumenteres for at vi har bruk for et faguttrykk som sier noe om informasjonskilder, det vil si hvordan vi i språket uttrykker hvor vi har bestemte opplysninger fra. Termen evidensialitet bør med andre ord kunne brukes også om norsk språk på samme måte som den brukes om en rekke andre språk. Årsaken til at vi ikke har brukt denne termen tidligere kan være, som Aikhenvald (2004: 7) foreslår, at de fleste europeiske språk ikke har hatt egne bøyingskategorier for å uttrykke evidensialitet, og derfor ikke har hatt behov for å definere fenomenet.

Diskusjonene rundt temaet evidensialitet vil sannsynligvis fortsette, og det finnes flere interessante spørsmål og problemstillinger som bør utforskes i fremtiden. Denne artikkelen har bare tatt for seg en liten del av dette forskningsfeltet, og har begrenset seg til å analysere eksempler fra skriftspråket. Det er definitivt rom for flere studier når det gjelder evidensialitet i norsk, og det vil særlig være interessant å se om det er forskjeller mellom tale- og skriftspråk i denne sammenhengen. I tillegg kan bruken av modalverb, kognitive verb og diskurspartikler (adverb) som *nok*, *vel*, *visst*, *visstnok* osv. analyseres med tanke på evidensialitet.

Primærlitteratur

- Flatland, H. (2010). *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*. Oslo: Aschehoug.
- Harstad, J. (2006). *Buzz Aldrin, hvor ble det av deg i alt mylderet?* Oslo: Gyldendal.
- Jacobsen, R. (2005). *Hoggerne*. Oslo: Cappelen Damm.
- Koritzinsky, R. (2017). *Jeg har ennå ikke sett verden*. Oslo: Aschehoug.
- Lønn, Ø. (1993). *Thranes metode og andre noveller*. Oslo: Gyldendal.
- Pettersen, P. (2003). *Ut og stjæle hester*. Oslo: Oktober.
- Renberg, T. (2014). *Vi ses i morgen*. Oslo: Oktober.
- Sharif, G. (2020). *Hør her 'a!* Oslo: Cappelen Damm.

Sekundærlitteratur

- Aikhenvald, A. (2004). *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Aikhenvald, A. (2007). Information source and evidentiality: what can we conclude? *Italian Journal of Linguistics*, 19 (1), 209–227.
- Aikhenvald, A. (Red.) (2018). *The Oxford handbook of evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Anderson, L. B. (1986). Evidentials, paths of change, and mental maps: typologically regular asymmetries. I W. L. Chafe og J. Nichols (Red.), *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood: Ablex, 273–312.
- Andersson, E. (2003). Modality in Swedish. *Revue belge de philologie et d'histoire*, 81 (3), 845–865.
- Beijering, K. (2010). The grammaticalization of Mainland Scandinavian MAYBE. *Bergen Language and Linguistics Studies*, 1(1). <https://doi.org/10.15845/bells.v1i1.39>
- Boas, F. (1911). Introduction. I F. Boas (Red.), *Handbook of American Indian Languages*. Washington: Government Print Office (Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology).
- Borthen, K. og Knudsen, C. S. (2014). Semantiske og pragmatiske aspekter ved trykklett *visst*. *Norsk lingvistisk tidsskrift*, 32 (2), 360–411.
- Brolin, C. (2006). Perceptionsverb + objekt med infinitiv. *Konstruktionsgrammatiska småstudier*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Boye, K. og Harder, P. (2009). Evidentiality: Linguistic categories and grammaticalization. *Functions of Language*, 16 (1), 9–43.

- Boye, K. (2010). Semantic Maps and the Identification of Cross-Linguistic Generic Categories: Evidentiality and its Relation to Epistemic Modality. *Linguistic Discovery*, 8 (1), 4–22.
- Boye, K. (2012). *Epistemic Meaning. A Crosslinguistic and Functional-Cognitive Study*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Boye, K. (2018). Evidentiality: The notion of the term. I A. Aikhenvald (Red.), *The Oxford handbook of evidentiality*. Oxford: Oxford University Press, 261–272.
- Bybee, J. L. (1985). *Morphology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Chafe, W. L. og Nichols, J. (1986). *Evidentiality: the linguistic coding of epistemology*. Norwood: Ablex.
- Christensen, T. K. (2012). Epistemiske sætningsadverbier i dansk talesprog. *Ny Forskning i Grammatik*, 19, 5–28.
- Comrie, B. (2000). Evidentials: semantics and history. I L. Johanson og B. Utas (Red.), *Evidentials: Turkic, iranian and neighbouring languages*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Cornillie, B. (2007). The continuum between lexical and grammatical evidentiality: a functional analysis of Spanish *parecer*. *Italian Journal of Linguistics*, 19 (1), 109–128.
- de Haan, F. (1999). Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries. *Southwest journal of linguistics*, 18 (1), 83–101.
- de Haan, F. (2001). The Relation between Modality and Evidentiality. I M. Reis og R. Müller (Red.), *Modalität und Modalverben im Deutschen. Linguistische Berichte Sorderheft*, 9, 201–216.
- de Haan, F. (2007). Raising as grammaticalization: The case of Germanic SEEM- verbs. *Italian Journal of Linguistics*, 19 (1), 129–150.
- de Haan, F. (2013). Semantic Distinctions of Evidentiality. I M. S. Dryer og M. Haspelmath (red.), *WALS Online (v2020.3)*. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7385533>
- DeLancey, S. (2001): The mirative and evidentiality. *Journal of Pragmatics*, 33, 369–382.
- Dendale, P. og Coltier, D. (2003). Point de vue et évidentialité. *Cahiers de praxématique*, 41, 105–130.
- Diewald, G. og Smirnova, E. (2010a). *Evidentiality in German. Linguistic Realization and Regularities in Grammaticalization*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Diewald, G. og Smirnova, E. (2010b). Evidentiality in European Languages. The lexical-grammatical distinction. I G. Diewald og E. Smirnova (Red.),

- Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Berlin: De Gruyter Mouton
- Engberg-Pedersen, E., Boye, K. og Harder, P. (2019). *Semantik*. Fredriksberg: Samfundslitteratur.
- Faarlund, J. T., Lie, S. og Vannebo, K. I. (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grezka, A. (2009). *La polysémie des verbes de perception visuelle*. Paris: L’Harmattan.
- Guentchéva, Z. (2018). *Epistemic Modalities and Evidentiality in Cross-Linguistic Perspective*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton
- Greco, P. (2012). *Evidenzialità*. Roma: Aracne.
- Greco, P. (2013). Latin Accusativus cum Participio: syntactic description, evidential values, and diachronic development. *Journal of Latin Linguistics*, 12 (2), 173–198.
- Hansen, E. og Heltoft, L. (2019). *Grammatik over det Danske Sprog*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Herslund, M. (2018). Epistemic modality, Danish modal verbs and the tripartition of utterances. I Z. Guentchéva (Red.), *Epistemic Modalities and Evidentiality in Cross-Linguistic Perspective*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 3–21.
- Hidalgo-Downing, L. (2017). Evidential and epistemic stance strategies in scientific communication. I J. Marín Arrese, G. Haßler og M. Carretero (Red.), *Evidentiality Revisited. Cognitive grammar, functional and discourse-pragmatic perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- Jakobson, R. (1957). *Shifters, verbal categories, and the Russian verb*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jakobson, R. og Halle, M. (1971). *Fundamentals of Language*. Haag/Paris: Mouton.
- Jakobson, R. (1984). *Russian and Slavic Grammar: Studies 1931-1981*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Kronning, H. (2002). Kunskapens källa i språket: Om modalitet och evidentialitet i svenska, franska och tjuuca. I I. Bartning, J. Falk, L. Fant, M. Forsgren, R. M. Jacobsson og J. Nystedt (Red.), *Mélanges publiés en hommage à Gunnel Engwall*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 227–232.
- Kronning, H. (2007). Les auxiliaires “médiatifs” en suédois à la lumière du conditionnel épistémique et du futur aléthique en français. I L. Begioni og

- C. Muller (Red.) *Problèmes de sémantique et de syntaxe : Hommage à André Rousseau*. Lille: Université Charles-de-Gaulle-Lille 3, 287–309.
- Lazard, G. (2001). On the grammaticalization of evidentiality. *Journal of Pragmatics*, 33, 359–367.
- Lima, G. (2024). Akkusativ med presens partisipp i norsk. *European Journal of Scandinavian Studies*, 54 (2). Under utgivelse.
- Mélac, E. (2022). The Grammaticalization of Evidentiality in English. *English Language and Linguistics*, 26 (2), 331–359. <https://doi.org/10.1017/S1360674321000101>
- Mørck, E. (2016). Ord- og leddstilling i akkusativ med infinitiv i mellomnorsk. *Maal og Minne*, 108 (1), 55–100.
- Nuyts, J. (2001). *Epistemic modality, language, and conceptualization: A cognitive-pragmatic perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
- Nuyts, J. (2017). Evidentiality reconsidered. I J. Marín Arrese, G. Haßler og M. Carretero (Red.), *Evidentiality Revisited. Cognitive grammar, functional and discourse-pragmatic perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plungian, V. (2001). The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics*, 33, 349–357.
- Plungian, V. (2010). Types of verbal evidentiality marking: An overview. I G. Diewald og E. Smirnova (Red.), *Linguistic realization of evidentiality in European languages*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2010, 15–58.
- Squartini, M. (2007). Investigating a grammatical category and its lexical correlates. *Italian Journal of Linguistics*, 19 (1), 1–6.
- Teleman, U., Hellberg, S. og Andersson, E. (1999). *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- van der Auwera, J. og Plungian, V. (1998). Modality's semantic map. *Linguistic Typology*, 2 (1), 79–124.
- Viberg, Å. (1983). The verbs of perception. A typological study. *Linguistics*, 21 (1), 123–162.
- Vold, E. T. (2008). *Modalité épistémique et discours scientifique. Une étude contrastive des modalisateurs épistémiques dans des articles de recherche français, norvégiens et anglais, en linguistique et médecine*. Thèse pour le degré de philosophiae doctor (PhD). Bergen: Universitetet i Bergen.
- Whitt, R. J. (2010). *Evidentiality and perception verbs in English and German*. Bern: Peter Lang.
- Åfarli, T. A. og Eide, K. M. (2003). *Norsk generativ syntaks*. Oslo: Novus.

Korpus

Leksikografisk bokmålskorpus (LBK), Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. <https://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/prosjekter/lbk/>
Atekst Retriever, digitalt mediearkiv, Retriever Norge AS. <https://www.retrievergroup.com/no/product-mediearkivet-atekst>

Summary

Evidentiality is a relatively new concept in linguistics. The definitions of the term are not unambiguous, and there are different opinions as to whether the term is suitable to be used for Germanic languages or not. As far as Norwegian is concerned, there are no extensive studies of evidentiality, and the purpose of this article is to give a brief introduction to what the term entails, as well as to decide whether there are syntactic constructions in Norwegian that express evidentiality. The article concentrates on constructions where verbs of perception introduce subordinate clauses or AcI-constructions, and it is argued that subordinate clauses express evidentiality more clearly than AcI-constructions. Other constructions, such as the accusative with the present participle (AcP) and indirect interrogative sentences are also analysed.

Geir Lima
Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap
Institutt for språk og litteratur
Gullbringvegen 36, 3800 Bø
geir.lima@usn.no

Dialektmiks illustreret med udtalen af /əu/ ó i Tórshavn¹

Hjalmar P. Petersen
Fróðskaparsetur Føroya

Nogle dialekter kan være ret så stabile over en lang periode, mens andre forandrer sig i samme periode. En grund til forandringen er tilflytning, som gør, at man får en sammenblandet dialekt. Med støtte i materiale fra Multigenerationsregisteret ses, at den sproglige variabel [ɔu:]/[œ] ó i Tórshavn er opstået som resultat af tilflytning.

Nøgleord: færøsk, dialektkontakt, dialektmiks, tilegnelse af anden dialekt, simplificering, sproglig smeltedigel, historisk sociolingvistik, simple fonologiske regler, afledte fonologiske domæner.

1 Indledning

Dialekten i Tórshavn har sproglige træk, som gør, at den viger fra nabadialekterne i nord, d.e. de nordvestfærøske dialekter (Petersen, 2022). Et sådant træk er udtalen af /əu/ ó. I nordvestfærøsk er udtalen: [œu:] (lang) og [œ] (kort),² hvor den første del af diftongen er [œ]. (Den korte variant går oprindeligt tilbage til [œu]). I Tórshavn har man et blandet system med [ɔu:] som den lange variant og [œ] som den korte variant.

Spørgsmålet er, hvordan denne alternation er opstået i Tórshavn.

-
1. Jeg skal takke to peer-reviewere for kommentarer. Jeg skal også takke Guðrið Andórsdóttir og prof. Maria S. Petersen for at hjælpe til med at få data fra Multigenerationsregisteret, og Eyjólfur Gíslason for at trække relevant data ud fra Multigenerationsregisteret. Jeg skal også takke *Føroyamálsdeildin* for økonomisk støtte til datakøb, og Bjarni Steintún for korrekturlæsning. Jeg bruger /əu/ ó som fonem, hvor den første del af diftongen er uspecificeret med henhold til, om den er rundet eller urundet (Petersen & Voeltzel, bliver trykt).
 2. Vokaler i færøsk er korte foran to eller flere konsonanter, som i norsk og svensk.

Det andet sproglige næste træk, hvor Tórshavn viger fra nordvestfærøsk, er i udtalen af *p t k* uden præaspiration efter lang vokal modsat præaspiration i samme omgivelser i nordvest; jf. forskellen imellem [e:ta] (Tórshavn) og [e:hta] (nordvest) *eta* 'spise'. Det sidste afvigende træk er, at de ubetonede vokaler *i* og *u* i Tórshavn bliver udtalt som [ə] eller [ɜ] modsat [ɪ] og [ʊ] i nordvest. Tórshavn har her samme distribution som Suðuroy, hvor sammenfaldet af ubetonet *i* og *u* resulterer i en morfologi, som er markant anderledes end i nordvest (Weyhe, 2014).

Dialekten i Tórshavn har med stor sandsynlighed haft de samme sproglige træk som dialekten i nordvest, og hypotesen i denne artikel er, at Tórshavndialekten er resultat af dialektmiks.

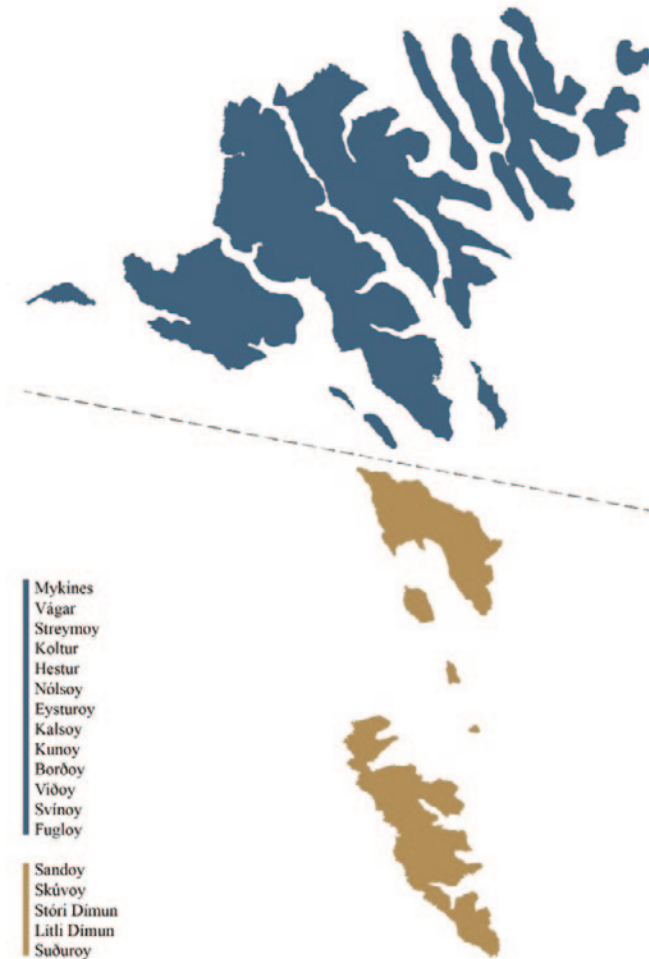
Med udtræk fra Multigenerationsregistret vil det komme frem, at der igenem tiden har været en støt tilflytning til Tórshavn. Denne tilflytning har skabt en sproglig smeltedigel, hvor den fonologisk mere komplekse form, [œ], er bevaret, mens den fonologisk «simplere» form er byttet ud med tilflytternes [ɔu:] (se sektion 5); desuden har blandingen af dialekter resulteret i simplifikation. Den har medført, at kategorien numerus er borte i Tórshavn der, hvor ubetonet *i* og *u* falder sammen: [stɔu:ɪɜ], som svarer til ental *stóri* 'stor', og flertal *stóru* 'store'.

Artiklen er bygget op således, at udtalen av /əu/ ó bliver omtalt i sektion 2, hvor der også er en kort oversigt over færøske dialekter. Sektion 3 er kort om teorier om dialektkontakt og om befolkningsmønstre på Færøerne. Derefter bliver data fra Multigenerationsregistret præsenteret. I sektion 5 er der en diskussion og 6 en kort afslutning.

2 Dialekter på Færøerne, særlig udtalen af /əu/ ó

Dialekterne på Færøerne grupperer sig i en syd-nord dimension og en øst-vest dimension, hvor isoglossen imellem syd-nord går igennem Skopunarfjørður. Syd-nord dimensionen er muligvis den mest markante færøske isogloss (Rischel, 68, s. 92).

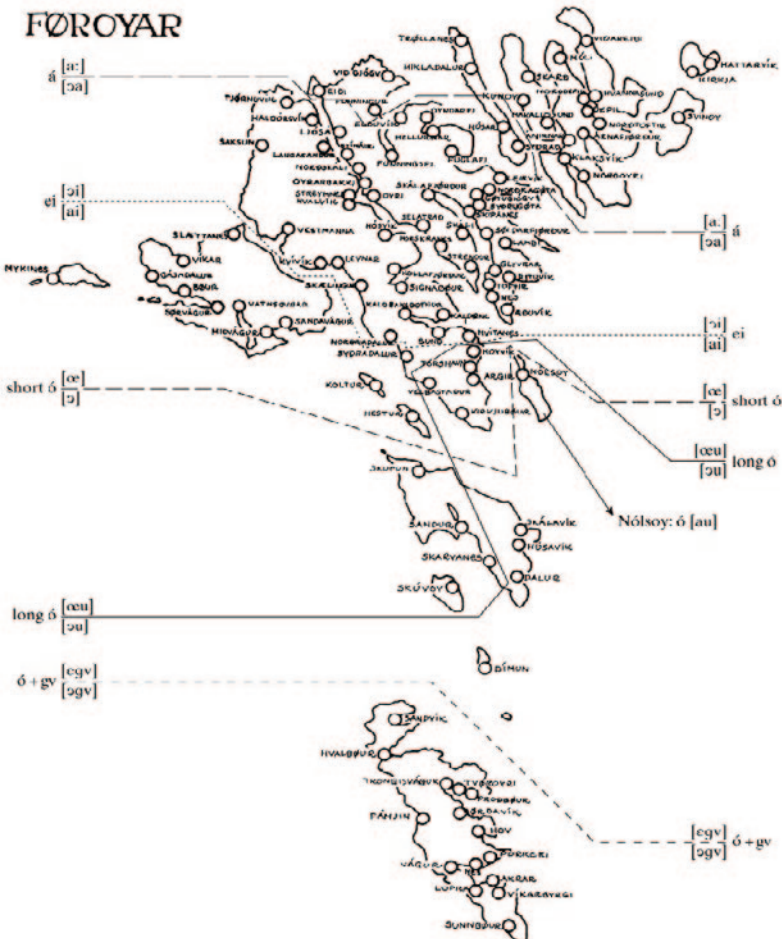
Et enkelt træk er nok til at vise forskellen imellem dialekterne i syd og nord, nemlig udtalen af *-ang/-ank* som [aŋk]/[aŋk] i syd, og som [eŋk]/[eŋk] i nord (Rischel, 1968, s. 92). Desuden kan nævnes, at dialekterne i syd ikke har præaspiration af fortis konsonanter efter lange vokaler, hvilket betyder at [ʰp ʰt ʰk] er blevet til [p t k] (og konsonanterne kan også være delvis stemte [b d g]; [e:hta] > [e:ta] > [e:da] *eta* 'spise').

Figur 1. Isoglossen, som går igennem Skopunarfjørður, og som deler det færøske sprogområde op i sydfærøsk og nordfærøsk. Øerne er: de blå: Mykines (yderst til venstre (i vest)), Vágar, Streymoy ... osv. Øerne syd for Skopunarfjørður (lys brun) er: Suðuroy (den nederste (helt i syd)), Lítla Dímun, Stóra Dímun, Skúgvoy og Sandoy.

Øst-vest dimensionen kan grupperes i tre hovedområder: i) nordvest-færøsk (Mykines, Vágar, Norðurstreymoy og Eysturoy), ii) centralfærøsk (Tórshavn med omkringliggende områder) og iii) norderøfærøsk (Norðuroyggar). I nord-

vest færøsk er der præaspiration [^hp ^{ht} ^hk] efter lange vokaler, modsat central-færøsk og norderøfærøsk, der ikke har præaspirationen efter lange vokaler, så *p t k* bliver udtalt som [p t k]. I nordvest dialekten er distributionen af de ubetonede endelsvokaler *i* og *u* (stort set) den samme, hvilket giver en fælles morfologi. Hvad angår disse ubetonede endelsvokaler i centralfærøsk, så er der sket en del forandringer og sammenfald, hvilket har medført, at central-færøsk har mange træk fælles med Suðuroy (Hagström, 1967; Selås, 1996; Weyhe, 2014).

Udtalen af fonemet /əu/ ó i færøsk er ret så varieret. Kortet nedenfor viser, hvordan man udtaler nogle vokaler, inklusivt /əu/ ó.

Figur 2. Udtalen av visse vokaler på Færøerne (Thráinsson et al. 2004, s. 368). Kortet bygger på upubliceret arbejde efter E. Weyhe.

Her ses, at [ɔ], f.eks. i neut.sg.nom./akk *st[ɔ]rt* 'stort', er i alle dialekter syd for Skopunarfjørður, syd for den punkterede linje på kortet, hvilket vil sige, at udtalen er på Suðuroy, Stóra Dimun, Skúgvoy og Sandoy (og i Nólsoy, som ligger nord for Skopunarfjørður). Alle dialekter nord for Skopunarfjørður, dog ikke Nólsoy, har [œ], *st[œ]rt*, som den korte variant. Den lange variant er realiseret som [œu:] på Suðuroy og i bygderne østpå i Sandoy. Her skal man lægge mærke til, at i den centralfærøske dialekt, som inkluderer Tórshavn, har man [œu:], mens alle andre dialekter i nord har [œu:], undtagen Nólsoy, som har [au:], en udtale som også er i bygden Dalur på Sandoy, og som var på øen Koltur. Læg også mærke til, at bygderne vestpå i Sandoy har [œu:], ikke [œu:] som i Suðuroy og østpå i Sandoy.

(1)	Område	Lang variant	Kort variant	Eksempel 'stor'	
				<i>stór</i>	<i>stórt</i>
a.	Nordvestfærøsk	[œu:]	[œ]	[stœu:ɹ]	[stœ:ɹ]
b.	Sydfærøsk (Suðuroy, Sandoy Ø).	[œu:]	[ɔ]	[stœu:ɹ]	[stɔ:ɹ]
c.	Sandoy V, Skúgvoy, St Dímun	[œu:]	[ɔ]	[stœu:ɹ]	[stɔ:ɹ]
d.	Tórshavn (Centralfær.)	[œu:]	[œ]	[stœu:ɹ]	[stœ:ɹ]
e.	Nólsoy og Dalur ³	[au:]	[ɔ]	[stau:ɹ]	[stɔ:ɹ]
f.	Koltur	[au:]	[œ]	[stau:ɹ]	[stœ:ɹ]

Udtalen av /œu/ ó kan sammenfattes som:

I områderne (1a) og (1b) er der harmoni imellem første og anden del af diftongen, [œu:] (lang) ~ [œ] (kort) (< ældre [œu]) og [œu:] (lang) ~ [ɔ] (kort) (< ældre [œu]), som delvis er bevaret i Suðuroy).

Udtalen [au:] i (1e) er resultat af, at [œu:] blev urundet *[ɒu:] og siden blev til en lav vokal [au:].

Men der er ikke nogen god forklaring på alternationen i (1d), og heller ikke på alternationen i (1c) og (1f). Hvorfor skal [œu:] alternere med [ɔ] (1c), mens det modsatte er i (1d), hvor [œu:] alternerer med [œ]; og hvad med [au:] [œ] i (1f), som er modsat af (1e)?

Bygderne på vestsiden af Sandoy, (1c), har i dag en alternation imellem [œu:] og [ɔ]. Ældre kilder viser, at den lange variant var realiseret som [œu:] over hele øen, hvilket ses i ballademanuskripter fra 1819 efter Jhs. i Króki (1794–1869), som f.eks. skriver *mouvir* = *móðir* 'mor', *joul* = *jól* 'jul' og *dottir* = *dóttir* 'datter' (Sørliie, 1968, s. XVII; Weyhe, 2011, s. 45). Pga. tilflytning til

bygderne på vestsiden opstod der en blandet udtale med en alternation imellem [œu:] og [ɔ] (Petersen, 1935). Dvs., at Sandoy har oprindeligt haft samme morfo-fonematiske alternation som de andre sydfærøske dialekter: [ɔu:] (lang) og [ɔ] (kort). Bygden Dalur på østsiden af Sandoy og øen Nólsoy har en alternation imellem [au:] og [ɔ], og der er, som nævnt ovenfor, en fonetisk forklaring på, hvordan denne alternation er opstået. På øen Koltur var³ alternationen imellem [au:] og [œ], hvilket er modsat af Dalur og Nólsoy, og i Tórshavn er alternationen imellem [ɔu:] og [œ], d.e. præcis modsat af variationen på Sandoy vest, som har [œu:] og [ɔ].

Ud fra det oprindelige system i (2) i Sandoy:

(2)		Lang	Kort
	Sandoy:	[ɔu:]	[ɔ]

kan man konkludere, at det oprindelige system i Tórshavn var som i alle de andre dialekter i nord:

(3)		Lang	Kort
	Tórshavn:	[œu:]	[œ]

I sektion 5 *Diskussion* vil dette blive yderligere underbygget.

Som i bygderne på vestsiden af Sandoy, så er den korte variant bevaret i Tórshavn:⁴

(4)	Oprindeligt	Nyt	Kort (uforandret)
	[œu:] >	[ɔu:] (Tórshavn)	[œ]
	[ɔu:] >	[œu:] (Sandoy, V)	[ɔ]

På Nólsoy og i Dalur skete der en indre forandring, som nævnt. På Koltur er [au:]-udtalen formodentlig også opstået som et resultat af tilflytning, da det er

3. Der er ikke nogen beboere tilbage på Koltur med den oprindelige dialekt.

4. I færøsk sproghistorie ser man også eksempler på, at det er den korte variant, der bliver bevaret. Det konkrete eksempel er norrønt *á* [a:], som bliver til ældre færøsk [ɔ:] (lang), *[pɔ:htɔɪ] *bátur* 'båd' og [ɔ] (kort) [pɔ:hts] *báts*. Denne korte variant er bevaret i alle færøske dialekter. I norderøsfærøsk bliver [ɔ:] senere til [a:] eller [a:], så at man får [a:] (lang) i [pa:ttɪ] *bátur* 'båd' og [ɔ] (kort) [pɔ:hts] *báts*. I de andre dialekter bliver [ɔ:] til diftongen [ɔa:].

(5) Oprindeligt	Nyt	Kort (uforandret)	Område	Forklaring
[əu:] > *[Λu:] >	[au:]	[ɔ]	(Nólsoy, Dalur)	Indre forandring
[œu:]	[au:]	[œ]	(Koltur)	Ydre forandring

svært at give en fonetisk forklaring på en overgang fra [œu:] til [au:] samtidig med, at den korte variant er [œ]. Dette er emne til videre forskning.

I alle områder er det den korte variant, som er bevaret; grunden er, som jeg skal komme ind på senere, at den er fonologisk mere kompleks, og derfor sværere at tilegne sig end den fonologisk »simple» lange variant.

3 Teorier om dialektkontakt og befolkningsmønstre/netværk på Færøerne

Grunderne til forandringer i en dialekt, såvel som i et sprog, kan være interne, eksterne (d.e. kontakt) eller en kombination af begge. Desuden kan ekstra-lingvistiske faktorer gøre sig gældende, d.e., at f.eks. alder, køn og netværk m.m. kan spille en rolle. En indre forandring er afrunding af [əu:] til *[Λu:] og videre til [au:] i Nólsoy og Dalur i Sandøy.

Kontakt kan være mellem to områder, som geografisk ligger op ad hinanden, og hvor folk tilpasser deres sprogbrug til hinanden, eller kontakten opstår som resultat af tilflytning til et område, enten af en gruppe af mennesker eller individer.⁵

Ekstra-lingvistiske grunde til en forandring er f.eks. alder og køn. Kerswill og Trudgill (2009, s. 205) viser, hvordan unge kvinder bruger en variant af /əu/, som er længere fremme i munden, [əv], modsat unge mænd. I dette tilfælde er det kvinder, som fører an i en forandring. De nævner også, hvordan 8 år gamle børn ikke længere er påvirket af deres forældres udtale af visse vokaler, men at de udvikler deres egen norm, noget som viser påvirkning fra jævnaldrende.

Netværk imellem individer spiller også en rolle for, hvor hurtigt forandringer i dialekt såvel sprog spreder sig. På Færøerne har man bygder og bygdedele (fær. *býlingar*), hvor folk bor tæt sammen, og alle kender hinanden. Dette skaber multiplekse netværk, hvilket kan give stor homogenitet i sproget, samtidig med at nye træk kan sprede sig hurtigt (Sandøy, 2001, s. 128). Sandøy siger videre, at: ”Dessutan er det i ein landsby vilkår for nydanningar, for dei unge språkbrukarane er mange nok til å utvikle nye språkdrag utafør kontrollen åt dei vaksne. Dei kan fungere som ei lita subgruppe seg imellem” (Sandøy, 2001, s.

5. Migration kan også være til et område, som ikke før havde nogen beboelse, og hvor man så får nye dialektformationer, som f.eks. i Australien.

128). Netværk mellem folk kan således være årsag til, at nye træk accelerer (eller de kan hindre, at disse spreder sig (Britain, 2018, s. 147–148)), jf. Larsen (1917), hvor han nævner naboopposition, der resulterer i divergens.

Strukturer kan konvergere, pga. menneskers behov for co-ordination (Trudgill, 2004, s. 27–28), og hvis de sproglige træk, som er resultat af disse konvergencer, etablerer sig i den nye dialekt, så kan det være som en innovation, som er anderledes end de dialekttræk, som er hos dem, der mødes med forskellig dialektbaggrund (Trudgill, 2004; Britain, 2018, s. 144). Der sker ingen forandring, hvis et eller flere sproglige træk kun sker på mikro-plan, men bliver de del af macro-planet, så er en forandring sket i dialekten.

Relevant for denne artikel er særlig dialektmiks⁶ og simplificasjon og tilegnelse af anden dialekt⁷ (forkortet D2-tilegnelse) samt netværk, som kan skabe et særligt ungdomssprog.

Migration til et område skaber typisk et dialektmiks, hvor diverse sproglige træk, der har deres oprindelse i forskellige dialektinput co-eksisterer (Kerswill & Trudgill, 2009, s. 197). I en kontaktsituation kan der også ske en simplificasjon. Resultater er, at den nye dialekt får færre grammatiske kategorier. Det betyder, at for eksempel genus kan forsvinde, eller numerus og person, og man får færre komplekse alternationer end forud (Britain, 2013).

I nogle færøske dialekter er der sket forholdsvis få forandringer, modsat andre. En stabil dialekt er nordvest-dialekten, som blandt andre omfatter dialekten på Vágar. Man har kilder om denne dialekt fra slutningen af 1700-tallet i ordbogsarbejder og ballader, som J. Chr. Svabo (1746–1824) skrev ned. Hvis man kigger på den historiske udvikling fra Svabo til i dag, så er der forholdsvis få forandringer i vågardialekten (Petersen, 1996). Der har historisk ikke været nogen omfattende tilflytning til Vágar, og den migration, som var, var imellem bygderne på øen, eller fra andre dialektområder i nordvest, hvilket ikke har forårsaget større forandringer af vågardialekten, da den hører til nordvestfærøsk.

Et, som er karakteristisk for Færøerne, er som nævnt, bebyggelse i små bygder, der har deres ”býlingar”, d.e. bygdedele. Tórshavn var ikke andet end en lille bygd på dette tidspunkt, og som Sandøy (2001, s. 128) nævner, så kan tætte

6. I nye dialektformationer har man observeret, at individer ikke nødvendigvis går i akkurat samme retning, da de tilegner sig en ny dialekt (Mæhlum, 1996; Trudgill, 2004), og det er meget muligt, at det samme sker ved D2-tilegnelse. Der forekommer også ”intermediate forms”, som da [ʊ]-udtalen og [ʌ]-udtalen i Fen-området i England bliver realiseret som [ɤ], en variant der har stabiliseret sig som resultat af en interlekt (Britain, 2018, s. 151).

7. Dialekt-2 tilegnelse er oversættelse af en. *second dialect acquisition*.

netværk mellem unge sprogbrugere, som er uden for de voksnes kontrol, give god grobund til sprogforandring.

Figur 3. Tórshavn omkring 1600 (Nolsøe & Jespersen, 2004a, s. 247).

I 1720 boede der omkring 300 mennesker i Tórshavn, og i 1759 var de omkring 400. Den første folketælling var i 1769, og da boede der 565 mennesker i bygden. Amtmand Løbner har nogle tavler fra 1814, som viser, at 522 mennesker boede i Tórshavn, hvilket svarede til 10% af befolkningen på Færøerne på den tid. Kønsfordelingen var 154 mænd og 205 kvinder ældre end 15 år. 70 drenge og 93 piger var yngre end 15 år (Nolsøe & Jespersen, 2004b, s. 255).

100 år senere er der lidt flere huse i Tórshavn, men stedet er endnu kun en lille bygd (se fig. 4 neste side).

Der skal ikke megen tilflytning til et sådant område, før den sætter sit præg på sproget, fordi børn har et større udvalg af sproglige varianter at vælge imellem.

På Vágar, som jeg sammenligner med, er bygderne Sandavágur, Miðvágur, Sørvágur, Bøur, Gásadalur (og Slættanes og Vikar; disse to bygder har ikke nogen beboere i dag). Øen Mykines hører til dette område. Det har gennem al tid været rimeligt let at gå til fods imellem bygderne på øen Vágar.

Bygderne har og havde deres bygdedele. I Sandavágur var der to, á Steig og á Sondum. Folketællingen fra 1801 viser, at der boede 110 mennesker i bygden; der var 23 huse, 1 á Steig og 22 á Sondum (Petersen & Heinesen, 2010, s. 24; 28). De gamle bygdedele i Miðvágur var 6 tilsammen (á Ryggi 1965, s. 13),

Figur 4. Tórshavn 1710. Billedet er baseret på en tegning, som N.C. Hals lavede i 1709 (Nolsøe & Jespersen, 2004a, s. 293).

á Ryggi, í Húsi, Kálvalið, Eiríkstoftir, við Kirkjar og Jansagerði. Bygden Sørvágur så sådan ud i 1801:

Figur 5. Sørvágur, 1801, (Jacobsen, 1995, s. 24).

Figureerne 3 og 5 giver et indtryk af, hvordan bygderne så ud i ældre tid, og man kan let se, at der har været tætte netværk imellem mennesker, hvilket har gjort, at de let kan lære dialekten på stedet. Netværkene er også grunden til, at en forandring hurtigt kan sprede sig, hvis de rette mekanismer er til stede, som nævnt af Sandøy (2001).

4 Befolkningsdata fra Multigenerationsregisteret og fordelingen af ulige varianter af /əu/ i Tórshavn og Vágar

Jeg fik et udtræk fra *Ættarbandsskráin* (ÆBS) = Multigenerationsregisteret (MGR), som tog sit udgangspunkt i folketællingen fra 1801. ÆBS eller MGR hører til *Fólkaheilsustýrið* (Styrelsen for folkesundhed), og registeret forbinder oplysninger om familierelationer for personer fra det færøske folkeregister sammen med oplysninger fra kirkebøger, så familierelationer er etablerede mellem alle færingers siden 1650, (*Ættarbandsskráin – Fólkaheilsustýrið*, 2024).

Da nogle er født før 1650 i materialet, har jeg valgt at begynde med 1640, og har valgt at kigge på tre perioder her. En er fra 1640 til 1695, d.e. 55 år, hvilket svarer så nogenlunde til en levealder på denne tid. De andre perioder er: 1696–1751 og 1752–1807. Figur 6 viser, hvordan man kan søge i MGR i Excel.

A	B	C	D	E	F	G
Merki	RIN	Fødeár	Fødeste	Køn	Dødsár	Dødsste
H	I	J	K	L	M	N
Mor	Far	Farmor	Mormo	Farfar	Morfar	Børn
O	P	Q	R	S	T	
Børnebørn	Kinship	Fødeø	Dødsø	Fødeområde	Dødsområde	

Figur 6. Sådan kan man finde data i MGR i Excel.

RIN er det tal, som hver enkelt person har i registret, f.eks. 733470. Jeg får ikke navn eller andre personlige oplysninger; jeg får bare at vide, om det er mand eller kvinde, og så RIN-tallet. Hver enkelt person har kun fået ét RIN-tal tildelt.

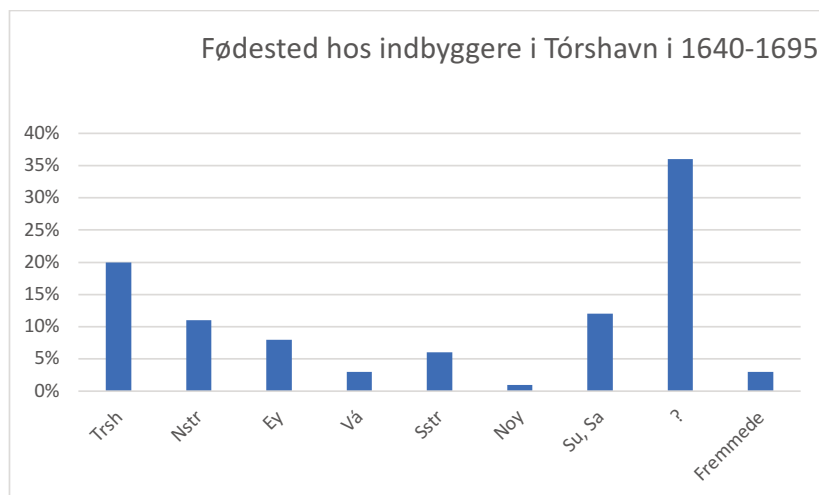
Det er muligt at få oplysninger om, hvor og hvornår folk er født og døde ved at lede på fødeår, fødested, dødsår, ... fødeø, dødsø.

Hvis man ser nærmere på 1640–1695, så kan man illustrere perioden med fire eksempler. RIN 906523 er en kvinde, som er født i Tórshavn i 1692 og død samme sted i 1757. RIN 726292 er en kvinde, som er født i bygden Sandavágur i 1680, og som døde i Tórshavn 1727, altså en tilflytter til Tórshavn. RIN 1080839 er en kvinde, som er født på Suderø i bygden Sumba i 1695, og som er flyttet til Tórshavn, hvor hun døde 1723. Kvinden fra Sandavágur havde udtalen *st[œu:]rur ~ st[œ]rt*, og kvinden fra Sumba havde udtalen *st[œu:]rur* 'stor' ~ *st[œ]rt* 'stort'.

For det meste får man at vide, hvor folk er født, og hvor de døde, men desværre ikke altid, som RIN 733470 (mand, født 1640, død i Tórshavn 1710). Jeg kan ikke gøre noget med dette, uden konstatere manglen. Dette kommer til at præge konklusionen, men det er dog sådan, at dette data er bedre end intet data. Angående optællingen, så har jeg ikke taget børn med, der døde før de blev fem år, idet de ikke har påvirket dialekten.

4.1 Tidsrummet 1640 til 1695

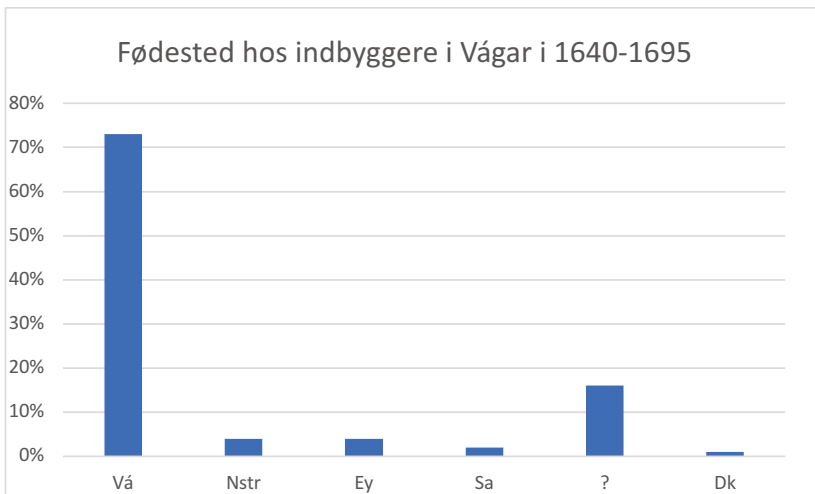
I denne periode er der en vis tilflytning til Tórshavn.

Figur 7. Trsh = Tórshavn, Nstr = Norðurstreymoy, Ey = Eysturoy, Vá = Vágur, Sstr = Suðurstreymoy, Noy = Norðuroyggar, Su, Sa = Suðuroy og Sandoy; ? er ukendt fødested.

Hvis udtalen oprindelig var [œu:] ~ [œ] så er det den samme, som i Norðurstreymoy (11%), Eysturoy (8%), Vágur (3%), og Norðuroyggjar (1%) = 23% + 20% i Tórshavn, hvilket betyder, at 43% af indbyggerne har haft denne variant. Tilflyttere med [əu:] (eller [au:]) kommer fra Suðuroy og Sandoy (12%) og Suðurstreymoy (6%) = 18%.⁸ Forholdet har været 43%:18%. Desværre er der 36%, hvor man ikke har oplysninger om fødested, selvom de har Tórshavn som deres dødssted. Muligvis er flere af disse født i Tórshavn, men nogle må også have været tilflyttere.

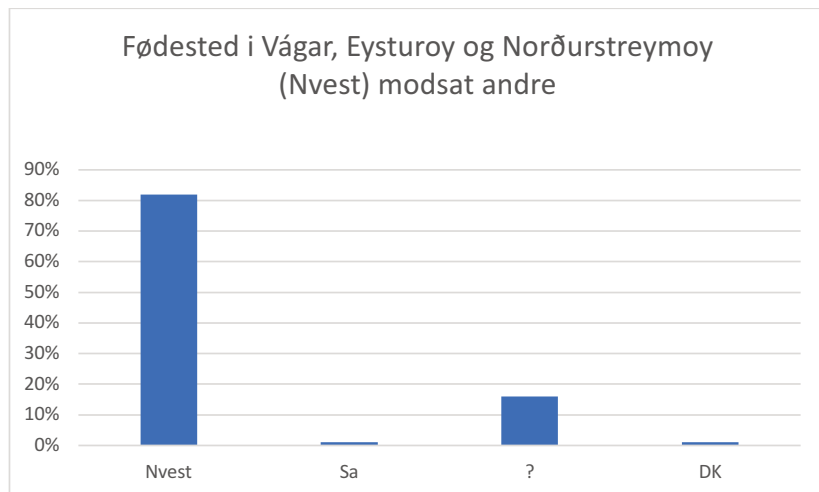
Hvis man sammenligner dette med Vágur, så er der i samme periode ikke nogen omfattende tilflytning til området.

Figur 8. Vá = Vágur, Nstr. = Norðurstreymoy, Ey = Eysturoy, Sa = Sandoy, DK = Danmark. ? betyder, at man ikke ser fødested.

Da man kan klassificere Norðurstreymoy og Eysturoy sammen med dialekten på Vágur (Petersen, 2022), så ser man, at den tilflytning som er til øen, ikke kan have påvirket dialekten særlig meget:

8. Man kan ikke udelukke, at Suðurstreymoy har haft samme variation som Tórshavn og alle de andre dialekter i nord.

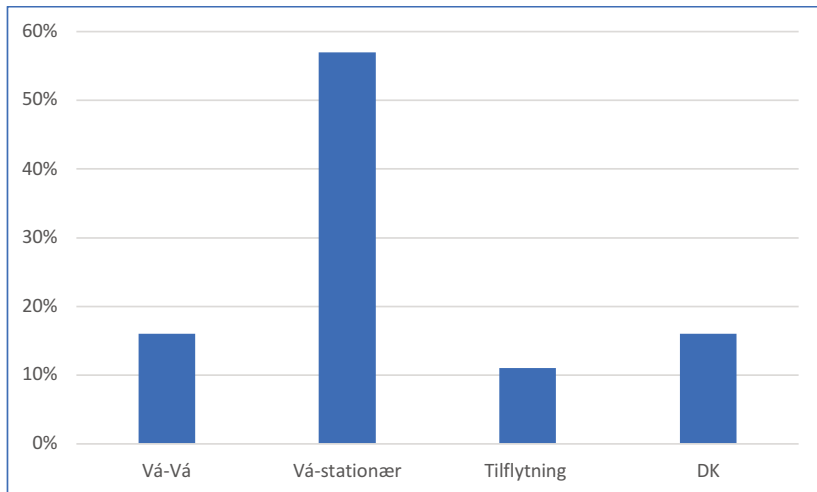
Figur 9. Fødested hos indbyggere i Vágur, hvor tilflyttere fra Norðurstreymoy og Eysturoy er talt sammen med dem, som boede på Vágur = Nvest. Sa = Sandoy. DK = Danmark.

Den migration, som var på Vágur i denne periode, var mest imellem byggerne på øen, men de fleste boede i samme bygd hele livet (se fig. 10).

Et kort resumé: Allerede i denne periode ser man en forskel imellem fødested hos dem, som er døde i Tórshavn og Vágur, og dette migrationsmønster stemmer overens med det, som man ser i de moderne dialekter. Der er sket forholdsvis få forandringer i Vágardialekten, ret så mange i Tórshavndialekten.

4.2 Tidsrummet 1696–1751

I bogen *Havnarsøga* 'Thorshavns Historie' skriver Nolsøe & Jespersen (2004b, s. 255), at der boede omkring 300 mennesker i Tórshavn i 1720 og omkring 400 i 1759. Perioden 1696–1751 viser 355 mennesker i MGR. I 1709 døde mange mennesker af kopper på Færøerne, og befolkningen i Tórshavn gik fra 333 til 83. Ikke lang tid efter dette blev omkring 100 mennesker fra Suðuroy (i syd) flyttet nordover, da der var hungersnød på Suðuroy. Nogle, eller måske flere af dem, er nok kommet til Tórshavn, hvor huse har stået tomme (Weyhe, 2014, s. 131; Nolsøe & Jespersen, 2004b, s. 253). Eivind Weyhe mener, at dette er forklaringen på, hvorfor den fonologiske distribution af de ubetonede vokaler *-i* og *-u* er den samme, stort set, i Tórshavn som i Suðuroy.

Figur 10. Vá-Vá er dem, som er født på Vágar og er flyttet til en anden bygd på øen. Vá-stationær er dem, som har boet i samme bygd hele livet.

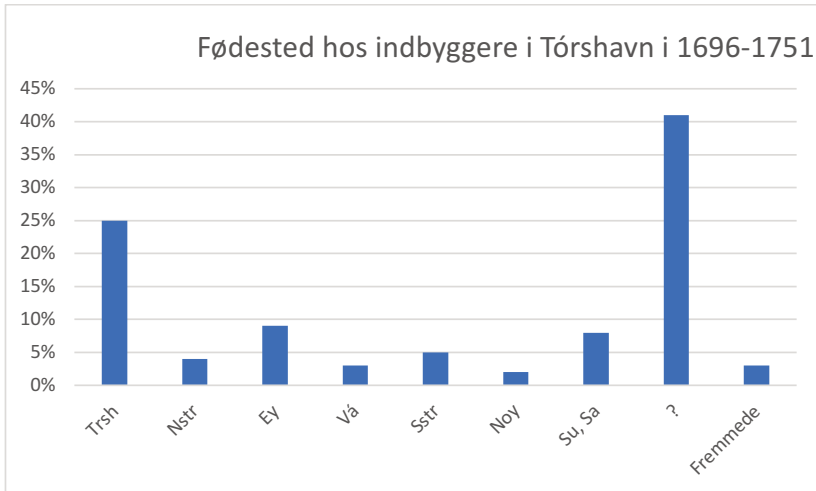
Dette har givet grobund for et dialektmiks. Kigger man på data fra MGR, så er der desværre 144 mennesker, hvor man ikke kan se, hvor de er født, og derfor kan man ikke sige, om de er tilflyttere til Tórshavn, eller har boet der hele sit liv. Dog ser man, at tilflyttere til Tórshavn kom fra hele landet (se fig. 11).

Hvis vi lægger tallene for dem, som formodeligt har haft en /œu/-udtale, og dem, som har haft en /ou/ el. /au/-udtale, sammen, så bliver fordelingen (fig. 12).

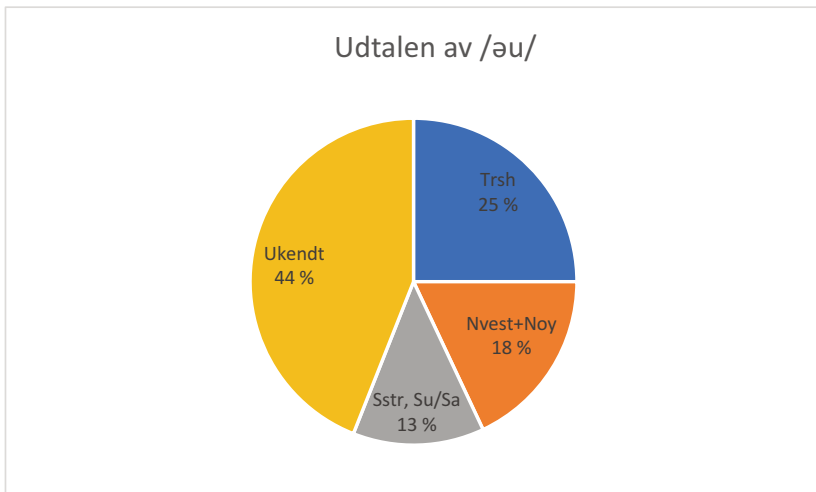
Tilflytningen til kontrolområdet, Vágar, var langt mindre. Dog er der 45 mennesker, (25%), hvor man ikke kan se fødested. Nogle kan være folk fra øen, andre kan være tilflyttere (fig. 13).

Hvis man lægger Norðurstreymoy og Eysturoy sammen med Vágar (nord-vestfærøsk), så har 71% af beboerne haft samme dialektbaggrund på Vágar i denne periode, hvilket betyder, at børn har haft en ret så genuin dialekt som input for deres sprogtilegnelse (fig 14).

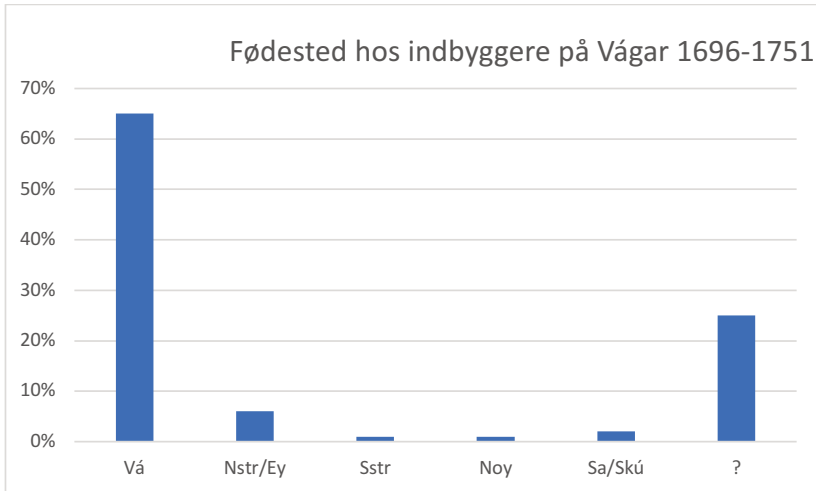
Som i perioden forud, så var den meste flytning imellem bygderne på Vágar (se fig. 15).

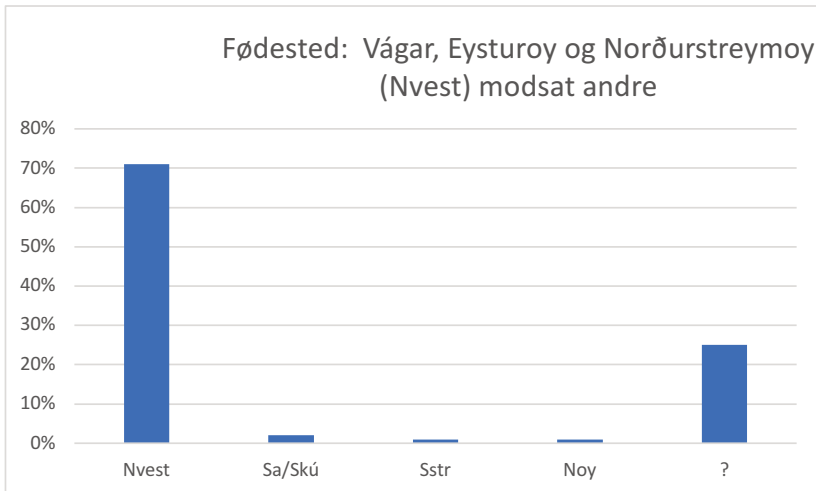
Figur 11. Tórshavn i perioden 1696–1751. Trsh = Tórshavn, Nstr = Norðurstreymoy (+ Kaldbak), Ey = Eysturoy, Vá = Vágar, Sstr = Suðurstreymoy, Noy = Norðuroyggjar, Su, Sa = Suðuroy/Sandoy. ? = ukendt fødested. De fremmede tilflyttere kom fra Danmark, Norge og Tyskland.

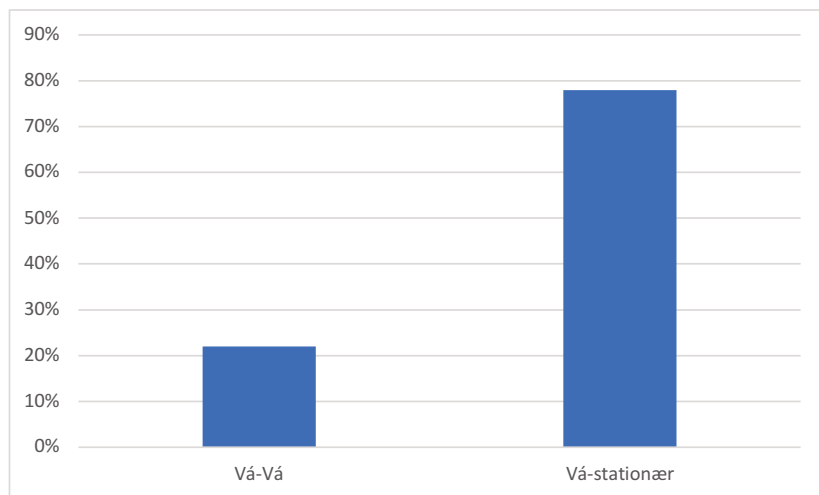
Figur 12. Udtalen af /əu/ ó i Tórshavn. Trsh (blåt) og Nvest+Noy har haft fælles realisation av /əu/ ó.

Figur 13. Vágar i perioden 1696-1751. Vá = Vágar, Nstr/Ey = Norðurstreymoy og Eysturoy; Sstr = Suðurstreymoy; Noy = Norðuroyggjar; Sa/Skú = Sandoy og Skúgvoy; ? = ukendt fødested.

Figur 14. Her er de, som har Norðurstreymoy og Eysturoy som fødested talt sammen med dem, som boede på Vágar, da dialekten er den samme. Nordv. = nordvestfærøsk, Sa/Skú = Sandoy og Skúgvoy (syd for Skopunarfjørður), Sstr = Suðurstreymoy, Noy = Norðuroyggjar; ? = er dem, hvor man ikke har nogle oplysninger om fødested.

Figur 15. Flytning mellem bygder på Vágar og dem, som boede i deres hjembygd hele livet. 22% flyttede mellem bygderne, 78% var stationære.

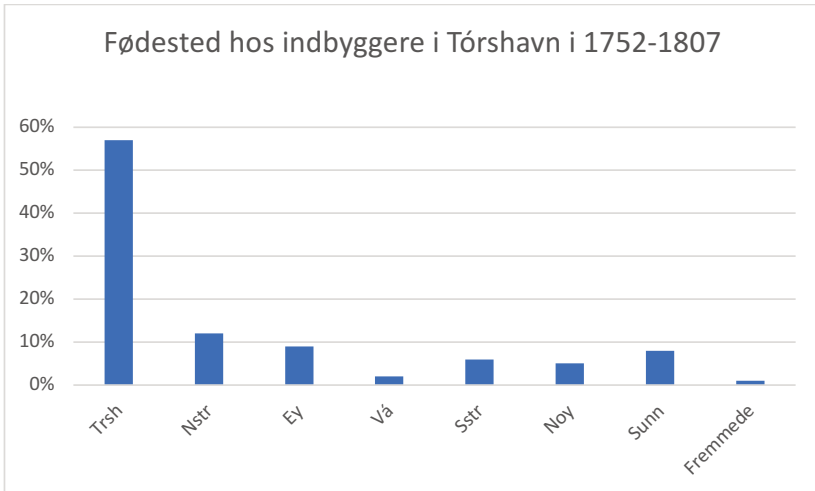
Et kort resumé: selvom der er nogle mørketal, så ser man igen en tydelig forskel i migrationsmønstret til Tórshavn og til Vágar.

Tidsrummet 1752–1807

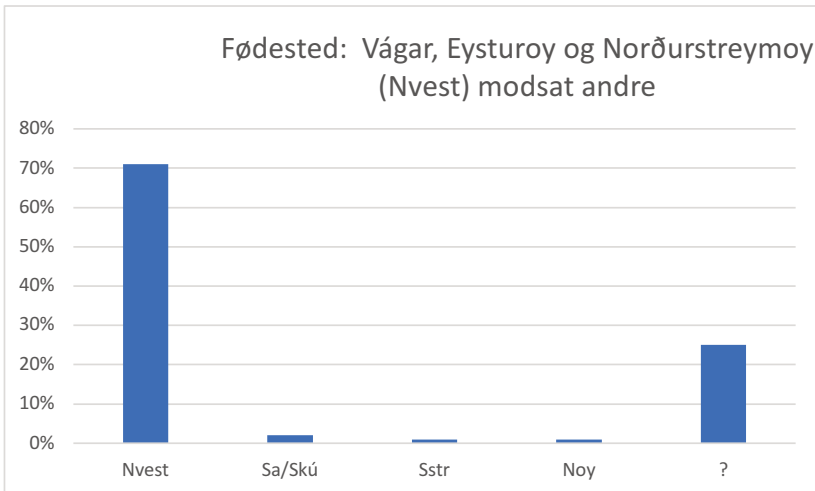
Der eksisterer skrevne kilder lidt senere i denne periode, som viser, at man i Tórshavn nu udtalte /əu/ som [ɔu:]/[œ]. Det er i to satiriske viser, som G. Effersøe (1825–1921) skrev ned på Tórshavnsdialekten (Poulsen, 1977; Weyhe, 2010). Hvis man formoder, at et barn har lært sin dialekt da det er fire år gammelt, så har G. Effersø snakket sin dialekt flydende i 1829. Det vil sige, at hans Tórshavnsdialekt er 22 efter den periode, som vi her kigger på, og nu har udtaalen af /əu/ [ɔu:]/[œ] eksisteret. Som i de andre perioder, så er der en støt tilflytning til Tórshavn, også i denne periode (fig. 16).

På Vágar var der forholdsvis ikke nogen omfattende tilflytning (fig. 17).

Som man ser, så er billedet anderledes end tilflytningen til Tórshavn. Migration på Vágar er mellem bygder på øen (30% flytter mellem bygder; 70% er stationære).

Figur 16. Fødested hos folk, som boede i Tórshavn 1752–1807. Trsh = Tórshavn, Nstr = Norðurstreymoy, Ey = Eysturoy, Vá = Vágar, Sstr = Suðurstreymoy, Noy = Norðuroyggjar, Sunn = sydfærøsk.

Figur 17. Fødested hos folk som boede på Vágar 1752-1807. Vá = Vágar, Nstr = Norðurstreymoy, Sstr = Suðurstreymoy, Su, Skú = sydfærøsk.

5 Diskussion

Data viser en støt tilflytning til Tórshavn, som på de tidspunkter, der bliver omtalt her, ikke var andet end en lille bygd, og denne tilflytning må have påvirket dialekten. Desuden har man historiske kilder, som viser, at befolkningen i Tórshavn i 1709 gik fra 333 til 83, og at 100 beboere blev flyttet fra Suðuroy (sydfærøsk) nordover, da der var hungersnød på Suðuroy. Det er ikke muligt at sige, hvor mange kom til Tórshavn, men man kan formode, at nogle kom dertil, da huse har stået tomme der.

På øen Vágar, som er blevet brugt som kontrolområde, har der ikke været nogen omfattende tilflytning; folk har for det meste boet i hjembygden eller er flyttet mellem bygder på øen. Den tilflytning, som var til Vágar kom hovedsagelig fra Norðurstreymoy og Eysturoy, og disse to områder hører til samme dialektområde som Vágar (Petersen, 2022). Dette genspejler sig også i dialekten, som har været ret så stabil over en periode fra slutningen af 1700 og til i dag (Petersen, 1996). Dette står i skarp kontrast til Tórshavn, som oprindeligt må have haft samme sproglige træk som de andre dialekter i nord, men hvor man nu har en alternation af /əu/ ó som [ɔu:] / [œ], og hvor [ʰp ʰt ʰk] *p t k* bliver realiseret uden præ-aspiration efter lange vokaler [p t k], modsat præ-aspiration i nordvestfærøsk. Desuden er der sket en simplifikation af bøjningssystemet, så kategorien numerus er forsvundet der, hvor ubetonet *i* og *u* bliver til [ɜ]. Simplifikation er ofte resultat af kontakt mellem dialekter (og også mellem sprog). I sin artikel om de ubetonede vokaler *i* og *u* konkluderer Weyhe (2014), at tilflytning til Tórshavn er grunden til, at de har samme distribution af de ubetonede vokaler som i Suðuroy.⁹

Baseret på udtalen af /əu/ ó i Sandoy og på den historiske udvikling af norrønt *á*, se fodnote 4, så er det den korte variant, [œ], som er bevaret i Tórshavn. Bygderne østpå i Sandoy har alternationen [ɔu:] / [ɔ], og denne alternation var også i vest i Sandø, som man ser i ballademanuskripter hos J. í Króki (Sørli, 1968; Weyhe, 2011). Pga. tilflytning fik man en alternation imellem [œu:] / [ɔ] i vest, hvilket betyder, at [ɔu:] bliver udskiftet med [œu:] som resultat af dokumenteret tilflytning (Petersen, 1935).

Ved dialektmiks kan sproglige træk, som har oprindelse i forskellige dialekter co-eksistere, (Kerswill & Trudgill 2009, s. 197), hvilket vil sige, at [ɔu:] og [œu:] samt også de korte varianter, [ɔ] og [œ] har været i brug, og det er ikke tilfældigt at det var [œu:], som blev skiftet ud i Tórshavn, mens [œ] er bevaret.

9. Her bør også nævnes, at i perioden 1766 til 1795 havde Ryberg sin handel i Tórshavn, hvilket også har medført en vis tilflytning til bygden (Weyhe Å., 1991, s. 26).

Først til den lange variant. I smeltediglen, som var i Tórshavn, har nogle haft en stamme /stœu:ɪ/, og andre /stəu:ɪ/. Kerswill og Trudgill (2009, s 205) nævner, at kvinder initierer sprogforandring i Corby i England. I Tórshavn har /stəu:ɪ/ vundet frem, muligvis først hos kvinder, og den har spredt sig i de netværk, som er i små samfund, hvor det er muligt at få et særlig ungdomssprog, som Sandøy (2001) nævner, jf. også, at børn fra 8 år akkommoderer sit sprogbrug til jævnaldrende (Kerswill & Trudgill, 2009), hvilket kan have promoveret /stəu:ɪ/-udtalen.

Der har således været nogle, som har lært den variant af dialekten, der havde [əu:]/[œ] alternation, og det er ikke tilfældigt, at det er den korte variant, som er bevaret; ikke kun i Tórshavn, men i alle dialekter. Ved D2-tilegnelse har komplekse fonologiske regler ikke så megen progression som fonologisk «simple» regler (Chambers, 1996).

Den korte variant forekommer kun i stammer, og disse stammer har altid en kort vokal + konsonant, som [stœɪ]. Denne udtale forekommer kun i afledte fonologiske domæner i sammenspillet imellem fonologi og morfologi, og er mere integreret i sproget end den lange variant, hvad enten den er [əu:] eller [œ:], som let kan identificeres med leksetet STÓR.

Et andet, som komplicerer identifikationen af den korte variant er, at den fællesbenytter (Snædal, 1986) andre lange varianter, hvilket vil sige:

(6)	Lang	Kort	Lang
(a)	[əu:] <i>stórur</i> 'stor'	[ɔ] <i>stórt, hált</i>	[œ:] <i>háður</i> 'glat'
(b)	[œu:] <i>stórur</i> 'stor'	[œ] <i>stórt, høgt</i>	[ø:] <i>høgur</i> 'høj'

I (6a) har den lange variant af [əu:] ó og den lange variant af [œ:] á den samme korte variant, [ɔ]. De fællesbenytter den korte variant, som Snædal (1986) udtrykker det. I (6b) har den lange variant af [œu:] ó og den lange variant af [ø:] ø den samme korte variant, [œ]; igen, de fællesbenytter den korte variant.

Man kan spørge, hvorfor det blev [əu:] som vandt frem, da det muligvis har været således, at flere beboere har haft [œu:] i Tórshavn (men her skal man huske på mørketallene). Neteland (2022) viser i sin omtale af dialekten i Narvik, at frekvensen af individer ikke behøver at være afgørende for, hvilken variant vinder frem, og dette må også have været gældende for Tórshavn-dialekten.

Foruden [əu:]/[œ] alternationen, så opviser dialekten i Tórshavn også et andet typisk træk, som man ser i blandingsdialekter, nemlig simplificering, hvor dialektmikset har færre grammatiske kategorier (som: numerus, kasus, genus) (Britain, 2013). Kigger man på Tórshavnsdialekten, så ser man dette tydeligt i

udtalen af de ubetonede vokaler *i* og *u*, som er faldet sammen til [ɜ]. Derfor er der ingen opposition imellem ental og flertal i *tann stóri* 'den store' og *teir stóru* 'de store'. Adjektivet bliver udtalt som [stɔu:ɹɜ], hvilket betyder, at kategorien numerus er borte. Ligeledes i verbalbøjningen, hvor man ikke skelner imellem ental og flertal i datid, se (7), og i sammenfaldet imellem nominativ og akkusativ bestemt form flertal: *eg sá bilarnir* (for: *bilarnar* 'jeg så bilerne'), hvor nom. *bilarnir* og acc. *bilarnar* falder sammen til nom./acc. *bilarnir*.

(7) Tórshavn	Nordvestf.	Tórshavn	Nordvestf.
'stor'		'dømme'	
Nsg.masc stór[ə]	Nsg.masc. stór[ɹ]	Prt.sg. dømð[ə]	Prt.sg. dømð[ɹ]
Pl. stór[ə]	Pl. stór[ɔ]	Prt.pl. dømð[ə]	Prt.pl. dømð[ɔ]

Selås (1996) nævner eksempler, hvor nominativ *bilur* [pi:lɹ] i Tórshavn kan blive reduceret til [pi:lɹ] og endda til en form uden en endelse i nominativ, hvilket igen viser en simplifikation i dialekten, hvor nom. og acc. sg. får samme form *bil-*.

Afslutning

Det er nu muligt at komme med en forsigtig konklusion. Hvis man kigger på MGR med de afgrænsninger, som det har, d.e., de tilfælde, hvor man ikke kan se, hvor folk er født, så ser man en støt tilflytning til Tórshavn. Hvis man sammenligner området med Vágur, så var tilflytningen dertil forholdsvis lille, og den tilflytning som var, var fra områder, hvor der er overensstemmelser imellem sprogbrugen. Dette genspejles i de moderne dialekter, hvor der er sket få forandringer i Vágardialekten, flere i Tórshavndialekten, hvor [œu:]/[œ] er erstattet med [ɔu:]/[œ] på grund af migration. Det er ikke tilfældigt, at det er den korte variant, som er bevaret, da den er mere kompleks at lære end den lange variant. Dialekten i Tórshavn viser også andre træk, som viser, at den er resultat af dialektmiks, nemlig simplifikation, som i dette tilfælde består af kategorien numerus. Udtalen af *p t k* som lenis konsonanter efter lange vokaler er også opstået som et resultat af tilflytning til området.

Litteratur

- Britain, D. (2013). The role of mundane mobility and contact in dialect death and dialect birth. I D. Schreier & M. Hundt (Red.), *English as a Contact Language* (s. 165–181). Cambridge University Press.
- Britain, D. (2018). Dialect contact and new dialect formation. I C. Boberg, J. Nerbonne & D. Watt (Red.), *The Handbook of Dialectology* (s. 143–159). Wiley Blackwell.
- Chambers, J. (1992). Dialect acquisition. *Language* 68, 673–705.
- Fólkaheilsuráðið. (2024, 12. januar). *Ættarbandskráin*. (<https://biobank.fo/ilegugransking/skraimar/>; eller <https://folkaheilsustyrir.fo/aettarbandskraain>).
- Hagström, B. (1967). *Ändelsevokalerna i färoiskan. En fonetisk-fonologisk studie*. Stockholm Studies in Scandinavian Philology 6. Almqvist & Wiksell.
- Heinesen, J. av Lofti & Petersen, H. F. (2010). *Av fjalli at fjørustrond. Hús og fólk í Sandavágs sókn*. Egið forlag.
- Jacobsen, S. (1995). *Sørvágur og sørvingar I*. Egið forlag.
- Kerswill, P. & Trudgill, P. (2009). The birth of new dialects. I F. Hinskens et al. (Red.), *Dialect Change* (s. 196–120). Cambridge University Press.
- Larsen, A. B. (1917). Naboopposition – knot. *Maal og minne* 1937, 34–46.
- Mæhlum, (1996). Semi-migration in the Artic – A theoretical perspective on the dialect strategies of children in Spitsbergen. I P. S. Ureland & I. Clarkson (Red.), *Language Contact Across the North Atlantic* (s. 313–331). Niemeyer.
- Neteland, R. (2022). Med heimstaddialekten i bagasjen? Om korleis målføresynopsisen og folketeljingane kan brukast i historisk sosiolingvistik. *Maal og minne*, 114(2), 67–93 <https://doi.org/10.52145/mom.v114i2.2123>
- Nolsøe, J. P. & Jespersen, K. (2004a). *Havnarsøga I*. Tórshavnar kommuna.
- Nolsøe, J. P. & Jespersen, K. (2004b). *Havnarsøga II*. Tórshavnar kommuna.
- Petersen, E. (1935). *De færøske dialekter i nutiden* [Magisterafhandling, Københavns Universitet].
- Petersen, H. P. (1996). Vágamálføri. *Fróðskaparrit* 44, 5–21.
- Petersen, H. P. (2022). Evidence for the modification of dialect classification of modern spoken Faroese. *European Journal of Scandinavian Studies* 52(1), 43–58.
- Petersen, H. P. og Voeltzel, L. *Faroese Phonetics and Phonology*. (bliver trykt; Mouton de Gruyter).
- Poulsen, J. H. W. (1977). Brestingur. *Fróðskaparrit* 25, 121–131.
- á Ryggi, M. D. (1965). *Miðvinga søga*. H.N. Jacobsens Bókhandil.

- Rischel, J. (1968). Diphthongization in Faroese. *Acta Linguistica Hafniensia* 11, 89–118.
- Sandøy, H. (2001). Føroyisk í vestnordisk sprákhistorie. I K. Braunmüller & J. í Lon Jacobsen (Red.), *Moderne lingvistiske teorier og færøsk* (s. 125–155). Novus.
- Selås, M. 1996. *Tryklette endingar í talemået í Tórshavn. En sociolingvistisk granskning*. [Hovudfagsafhandling Universitetet i Bergen].
- Snædal, M. (1986). Færeyska sérhljóðakerfið. *Íslenskt mál* 8, 121–168.
- Sørli, M. (1968). Om målet i Johannes Klemensens kvædeoppskrifter. I R. Long (Red.), *Sandoyarbók I* (s. VII–XXXIX). Mentunargrunnur Føroya Løgtings.
- Thráinsson, H., et al. (2004). *Faroese. An overview and reference grammar*. Føroya Fróðskaparfelag.
- Trudgill, P. (1986). *Dialects in contact*. Blackwell.
- Trudgill, P. (2004). *New dialect formation: The inevitability of colonial Englishes*. Edinburg University Press.
- Weihe, Á. (1991). Rybergshandilin og Rybergstiðin í Føroyum. *Varðin* 58, 12–56.
- Weyhe, E. (2010). Ein táttur eftir Sjóvarbóndan – ella tveir? *Fróðskaparrit* 58, 65–75.
- Weyhe, E. (2011). *Hentzasavn. Kvæðasavnið hjá Jóannesi í Króki frá 1819*. Fróðskapur.
- Weyhe, E. (2014). Variatióin av *i* og *u* í herðingarveikari støðu í føroyskum. *Fróðskaparrit* 61, 116–136.

Summary

Some dialects do not change much over time, while others change. One reason is external, namely migration to an area, which subsequently causes changes. Based on data from the Kinship register, it will be shown that the linguistic variable [ɔu:]/[œ] ó is the result of migration to Tórshavn.

Hjalmar P. Petersen, prof., dr.phil
 Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetur Føroy
 V.U. Hammershaimbsgøta 20
 FO-100 Tórshavn
 hjalmar@setur.fo

Latin-Amerika-norsk: Noen første observasjoner

Kari Kinn¹, Marie Lund Stokka¹ og Verónica Pájaro²

¹ Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen

² Institutt for nordisk og mediefag, Universitetet i Agder

Norsk som arvespråk i USA og Canada, også kjent som *amerikanorsk*, er et forskningsfelt med lange tradisjoner. Norsk som arvespråk i andre kontekster er derimot nærmest ukjent terreng. Denne artikkelen presenterer noen første observasjoner av norsk som arvespråk i en hittil utforsket kontaktsituasjon, nemlig Latin-Amerika.

Nøkkelord: arvespråk; Latin-Amerika-norsk; språkkontakt; feltarbeid; fler-språklighet; syntaks; grammatikk

1 Innledning¹

Det finnes etter hvert en rik forskningslitteratur om norsk som arvespråk i Nord-Amerika, eller *amerikanorsk*, altså det norske språket som snakkes av etterkommerne til utvandrere som typisk forlot Norge på 1800- og tidlig 1900-tall. Forskningstradisjonen strekker seg over 100 år tilbake i tid, med tidlige arbeider av for eksempel Flom (1903) og Flaten (1900–1904). Einar Haugens arbeider

-
1. Denne artikkelen er delvis basert på Kinn, Hjelde & Lund Stokka (kommende), men er utvidet på flere punkter og inkluderer data fra flere steder i Latin-Amerika. Noen av observasjonene har blitt presentert i populærvitenskapelig format av Kinn & Hjelde (2023). Forskingen er finansiert av Norges forskningsråd, prosjekt 301114, *Norwegian across the Americas*. Vi vil takke to anonyme fagfeller og redaktørene i NLT for konstruktive tilbakemeldinger, vitenskapelig assistent Inger Frantzen for referansesjekk, resten av kjernegruppa og referansegruppa i *Norwegian across the Americas* (Silvina Montrul, Arnstein Hjelde, Ida Larsson, Jan Heegård Petersen og Mike Putnam) for godt samarbeid og innspill underveis i arbeidet, og kanskje mest av alt informantene våre, som har delt generøst både av tiden sin og språket sitt.

fra midten av 1900-tallet ble innflytelsesrike internasjonalt (se særlig Haugen, 1953), og rundt 2010 kom et stort oppsving i interessen for amerikanorsk; i denne fasen spilte Janne Bondi Johannessen en avgjørende rolle. Johannessen ledet flere runder med nye feltarbeid i USA og Canada, og mange av opptakene ble tilgjengeliggjort for forskning i talespråkskorpuset Corpus of American Nordic Speech (CANS) (Johannessen, 2015). Forskningen på norsk som arvespråk i Nord-Amerika tar for seg flere språklige domener, som leksikon (f. eks. Flaten, 1900–1904; Haugen, 1953; Hjelde, 1992; Annear & Speth, 2015), morfologi og syntaks (blant mange andre Larsson & Johannessen, 2015a; Riksem, 2017; Anderssen et al., 2018; van Baal, 2020; Kinn, 2020; Westergaard et al., 2023), og i noen grad også fonologi (Hjelde, 1996; Natvig & Salmons, 2021) og sosiolingvistiske forhold (f. eks. Natvig, 2022).

Mens norsk som arvespråk i Nord-Amerika (heretter Nord-Amerika-norsk), altså er flittig studert, er norsk som arvespråk i andre kontekster nærmest ukjent. Men norske utvandrere har ikke utelukkende reist til Nord-Amerika – ifølge nyere anslag emigrerte opp mot 10 000 mennesker til Latin-Amerika mellom 1820 og 1950-tallet, særlig til Argentina (Sæther, 2015b; Furuseth, 2011, 2013). I tillegg kommer nyere migrasjon. Dette er naturligvis bare en liten brøkdel av antallet nordmenn som dro til Nord-Amerika (over 800 000, Lovoll, 1984), men det er fortsatt mulig å finne arvespråkstalere av norsk i Latin-Amerika. Disse talerne lever i samfunn hvor spansk (eller et annet romansk språk) er det dominerende majoritetsspråket, ikke engelsk. Per i dag eksisterer det så godt som ingen studier av norsken som snakkes her, som vi kaller *Latin-Amerikanorsk*. Å studere Latin-Amerika-norsk er viktig av flere grunner: For det første er norsk i Latin-Amerika en del av norsk kultur og språkhistorie som er lite kjent og som det haster å dokumentere, ettersom en del av dagens talere er eldre mennesker; talerne er også, med få unntak, siste generasjon som lærte norsk i barndommen. For det andre gir Latin-Amerika-norsk oss en unik mulighet til å forstå bedre hvilken rolle majoritetsspråket spiller for utviklinger som skjer i arvespråk, ikke minst fordi vi nå kan sammenlikne norsk som arvespråk i to ulike kontekster: med engelsk som majoritetsspråk i Nord-Amerika, og med spansk som majoritetsspråk i Latin-Amerika.²

Denne artikkelen presenterer noen første observasjoner av Latin-Amerikanorsk, basert på intervjuer med 24 arvespråkstalere i Latin-Amerika, gjort i 2021–2023. Artikkelen har ingen ambisjoner om å gi noen fullstendig beskriv-

2. Vi har kun samlet data blant talere i spanskspråklige land. Vi er kjent med at det også finnes enkelte norske arvespråkstalere i Brasil, hvor det dominerende språket er portugisisk, men disse er ikke inkludert i våre undersøkelser.

else av Latin-Amerika-norsk, og vi kommer ikke til å legge fram kvantitative generaliseringer eller entydige konklusjoner i denne omgang. Derimot vil vi introdusere leseren for noen grunntrekk ved norsk i denne “nye” arvespråkskonteksten, med Nord-Amerika som et bakteppe for sammenlikning. Vi vil også peke ut noen retninger for videre forskning. Det språkvitenskapelige fokuset er på leksikon (med særlig vekt på lånord og andre leksikalske innovasjoner), morfologi og syntaks.

Strukturen i artikkelen er som følger: I del 2 presenterer vi noen definisjoner og begrepsavklaringer. I del 3 gir vi en kort oversikt over utvandringshistoriske forhold og norske arvespråkstalere og språkmiljøer i Latin-Amerika. I del 4 presenterer vi informantene, datainnsamlingen og metoden som ligger til grunn for observasjonene i denne artikkelen. Våre utvalgte observasjoner presenteres i del 5 og diskuteres videre i del 6. Del 7 inneholder noen avsluttende bemerkninger.

2 Noen definisjoner og begrepsavklaringer

Den nye interessen for amerikanorsk på 2010-tallet var del av en større bølge av arvespråksforskning som hadde sitt utspring i USA, selv om forskning på minoritetsspråk (et begrep som i praksis ofte vil dekke det samme som arvespråk, jf. definisjonene nedenfor) ikke i seg selv var noe nytt (se f. eks. Polinsky, 2018, kap. 1; Aalberse et al., 2019, kap. 2). Interessen for arvespråk kom, og kommer fortsatt, fra mange hold, både fra forskere i sosiolingvistiske tradisjoner og fra forskere innen formell grammatikk. Forskningsspørsmålene og den mer presise definisjonen av hva et arvespråk er, varierer i tråd med dette. I denne artikkelen er perspektivet språkstrukturelt – vi forsøker primært å beskrive egenskaper ved Latin-Amerika-norsk som system. Vi legger til grunn Rothmans (2009, s. 156) definisjon av arvespråk (*heritage language*), som tar utgangspunkt i tilegnelsesskontekst:

A language qualifies as a *heritage language* if it is a language spoken at home or otherwise readily available to young children, and crucially this language is not a dominant language of the larger (national) society.

I forlengelsen av dette gir Rothman følgende definisjon av hvem som regnes som *arvespråkstalere*, som vi også baserer oss på: “... an individual qualifies as a heritage speaker if and only if he or she has some command of the heritage language acquired naturalistically” (2009, s. 156). En typisk arvespråkstaler av

norsk vil dermed være en person som er født og oppvokst utenfor Norge, men som har lært norsk som det første, eller ett av de første, språkene i barndommen, vanligvis fordi foreldrene (eller besteforeldre, oldeforeldre osv.) er født i Norge. Personer med norske aner som lærer seg norsk i voksen alder, ved å gå på kurs el.l., regnes ikke som arvespråkstalere i vår sammenheng (se også Polinsky, 2018, kap. 1). Personer som har utvandret fra Norge som voksne, regnes heller ikke som arvespråkstalere i vår sammenheng, selv om de har bodd utenlands i mange år; dette fordi den “naturalistiske” tilegnelsen, og også oppvekst, skolegang osv., skjedde i en kontekst hvor språket *ikke* var et arvespråk, men et majoritetsspråk (se videre diskusjon i avsnitt 4.2).

Et par presiseringer er på sin plass før vi går videre. Den første gjelder det språkstrukturelle perspektivet, altså det at vi, som nevnt, primært ønsker å beskrive Latin-Amerika-norsk som system. Dette innebærer *ikke* at vi forventer å finne kun ett system, og heller ikke at vi tror at det vil være en enkel sak å karakterisere dette eller disse systemene. Tidligere studier av arvespråk har vist betydelig variasjon både interindividuell (mellom talere) og intraindividuell (i språket hos samme taler) (f. eks. Montrul, 2016; Polinsky, 2018 og referanser der). Imidlertid er ikke dette spesielt for arvespråk – alle naturlige språk har noe variasjon, både inter- og intraindividuell. I arvespråk kan det være andre, og kanskje flere, faktorer som skaper variasjon (for eksempel påvirkning fra majoritetsspråket og redusert/annerledes input og bruk),³ men utgangspunktet er uansett at arvespråk er språk med fullstendige grammatikker som kan beskrives og undersøkes med samme analyseverktøy som andre naturlige språk (Polinsky, 2018, s. 28, 350). At oppgaven kan være utfordrende, og at det kan være mer variasjon å gjøre rede for enn i hjemlandsvarietet, endrer ikke dette.

Det andre poenget vi vil understreke, er delvis beslektet. Når vi beskriver norsk som arvespråk, bruker vi ofte norsk i Norge (hjemlandsnorsk) som sammenlikningsgrunnlag, implisitt eller eksplisitt, og diskusjonen vil ofte trekke fram punkter hvor arvespråket er annerledes.⁴ Dette innebærer *ikke* at vi

3. Se for eksempel Polinsky (2018, s. 17ff) om vanlige «utfall» i arvespråksgrammatikker.

4. Hva som er det mest relevante sammenlikningsgrunnlaget, eller *baseline*, når man studerer et arvespråk, er et viktig spørsmål (se f. eks. Polinsky, 2018 og Montrul, 2016). Svaret avhenger til en viss grad av hvilke forskningsspørsmål man stiller, men om man vil kartlegge utviklinger som er spesifikke for arvespråket, er det generelt viktig å sammenlikne med varietet(er) som ikke har status som arvespråk, men som ellers er så like som mulig arvespråket med hensyn til for eksempel geografisk og sosial variasjon (se Aalberse et al., 2019, s. 112ff). I og med at arvespråk tilegnes i barndommen uten formell instruksjon, er det ofte interessant å sammenlikne med talespråket som ble brukt i oppvekstmiljøet, og eventuelt andre inputkilder. Det er viktig å ta hensyn til eventuelle endringer som kan

regner arvespråket som mangelfullt eller mindreverdige eller at vi er ute etter å påpeke “feil” hos talerne. Tvert imot – om vi finner forskjeller mellom arvespråket og hjemlandsvarietetten, er dette svært verdifullt, fordi det kan gi oss nye innsikter blant annet om hvilke domener som er mest sårbare (eller mest robuste) i et språk som blir lite brukt. Dette har i sin tur relevans for helt grunnleggende spørsmål i språkvitenskapen (se f. eks. Benmamoun et al., 2013; Lohndal et al., 2019).

3. Norske arvespråkstalere og språkmiljøer i Latin-Amerika

3.1. Norsk utvandring til Latin-Amerika

Ifølge offisiell statistikk var det over 860 000 mennesker som emigrerte fra Norge mellom 1836 og 1936 (SSB, u.å.a). Dette var en svært stor andel av Norges befolkning – kun Irland hadde høyere emigrasjon sett i forhold til folketallet (f. eks. Sæther, 2015a, s. 8). De aller fleste emigrantene dro til USA og Canada, men noen reiste altså til Latin-Amerika, enkelte på 1800-tallet, men de fleste senere, og særlig mange på 1920-tallet (Sæther, 2015b, s. 54). Tidspunktet for økningen i emigrasjon til Latin-Amerika sammenfaller med at det kom nye og strengere reguleringer for innvandring til USA, samtidig som det var økende arbeidsledighet i Norge (Sæther, 2015a, s. 10).

Utvandringen til Latin-Amerika er vanskelig å tallfeste; en av grunnene til dette er at mange reiste på handelsskip som hadde lov til å ta med opp til 20 passasjerer uten at dette ble registrert i emigrantprotokoller (Pedersen, 2010, s. 38). I tillegg var det mange sjøfolk som mønstret av illegalt i latinamerikanske havner (Sæther, 2015a, s. 10); disse vil heller ikke fanges opp i offisiell statistikk. En annen kompliserende faktor er at mange av de som reiste ut, ikke ble værende i Latin-Amerika – utvandringen hit har vært preget av at mange returnerte etter kortere eller lengre tid (Sæther 2015a, se også f. eks. Alvstad, 2015).

Sæther (2015b, s. 17) anslår, som nevnt innledningsvis, at tallet på emigranter fra Norge til Latin-Amerika kan ha vært opp mot 10 000 mennesker i perioden 1820–1940. Av de latinamerikanske landene er det særlig Argentina

ha skjedd med språket i hjemlandet etter at utvandringen fant sted, spesielt om man vil undersøke arvespråk som har blitt videreført over flere generasjoner. Dette er en svært aktuell problemstilling for Nord-Amerika-norsk (se for eksempel Kinn, 2021; Kinn & Larsson, 2022), og i noen grad også for Latin-Amerika-norsk, selv om migrasjonshistorien her er yngre (se videre i del 3).

som utmerker seg som reisemål, og som et sted hvor utvandringen i noen grad har satt varige spor. Utvandringen skjedde altså særlig på 1920-tallet. I tillegg til dette kommer migrasjon etter 1940. I etterkrigstiden tok Argentina imot et stort antall innvandrere fra Europa; landet hadde en sterkere økonomi enn mange europeiske land og åpnet grensene for kvalifisert arbeidskraft (f. eks. Furuseth, 2013, s. 164–171). Fra Norge kom det anslagsvis 350–400 personer som hadde hatt tilknytning til okkupasjonsmakten under 2. verdenskrig (Furuseth, 2011, s. 22). Men ikke all innvandring til Argentina etter krigen handlet om dette – Argentina var for eksempel et av landene i verden som tok imot flest jødiske immigranter mellom 1930 og 1947 (Fløgstad, 1999, s. 267).

Generelt var det mange norske innvandrere som forlot Argentina etter kortere eller lengre opphold på grunn av dårligere økonomiske tider på 1950-tallet og 1960-tallet (Fløgstad, 1999, s. 261), samtidig som det naturligvis også har fortsatt å skje spredt migrasjon både til Argentina og andre latinamerikanske land fram mot i dag. Denne nyere migrasjonen er også vanskelig tallfeste – ifølge Statistisk sentralbyrå (SSB, u.å.b) var det over 19 000 mennesker som flyttet fra Norge til et land i Sentral- eller Sør-Amerika i perioden 1967–2021, men dette inkluderer alle som har meldt flytting, også de som kun har blitt værende i kort tid. Uansett er det tydelig at utvandringen til Latin-Amerika har vært svært liten sammenlignet med Nord-Amerika.

3.2 Norske (og skandinaviske) miljøer og institusjoner

I tillegg til den store kvantitative forskjellen er det også kvalitative forskjeller mellom utvandringen til Nord-Amerika og Latin-Amerika. Mye av utvandringen til Nord-Amerika på 1800- og tidlig på 1900-tallet var kjedemigrasjon, hvor hele familier reiste sammen, ofte fra de samme områdene i Norge, og bosatte seg sammen i norske samfunn (f. eks. Lovoll, 1984; Johannessen, 2018 med videre referanser). I flere av disse samfunnene, særlig på landsbygda i Midtvesten i USA, fikk det norske språket en sterk posisjon; enkelte av Einar Haugens informanter forteller anekdoter om at også folk med tysk bakgrunn snakket norsk i disse områdene (Haugen, 1953, s. 505ff, 542ff). Det norske språket ble opprettholdt over flere generasjoner (Hjelde, 2012; Eide & Hjelde, 2023), og i CANS finnes det i dag opptak av norske arvespråkstalere i tredje, fjerde eller til og med femte generasjon. Dette var annerledes i Latin-Amerika, hvor innvandrerne var færre og også mer spredt. Det var i stor grad yngre menn som reiste, heller enn hele familier, selv om en del av dem etter hvert tok med seg partnere eller slektninger, og migrasjonen var – med noen unntak – mer

urban (Sæther, 2015a, s. 4, 7).⁵ Det fantes aldri omfattende norske bosetninger og språksamfunn av den typen som fantes i USA (til tross for enkelte forsøk, se Sæther, 2015b, s. 53ff); norske innvandrere i Latin-Amerika ble relativt raskt assimilert inn i storsamfunnet på en slik måte at språket stort sett ikke ble ført videre i mer enn to generasjoner (se videre om våre informanter i del 4). Når det gjelder yrkesbakgrunn, er de norske utvandrerne til Latin-Amerika mangfoldige, men noen av gruppene som var godt representerte i perioden fram til 1940, særlig i Argentina, er ingeniører, forretningsfolk og folk med tilknytning til skipsfart og hvalfangst (Sæther, 2015b, s. 34ff). I den senere perioden er det enda vanskeligere å gi noen generelle mønstre, men vi har erfart at en del har reist i forbindelse med misjonsarbeid, og at det er en del ingeniører også i denne gruppa.

Selv om det ikke har eksistert større, norske bosetninger i Latin-Amerika, har det vært miljøer, arenaer og institusjoner, særlig i Argentina, som har samlet mennesker med norsk bakgrunn helt fram til i dag. Fastboende norske emigranter dannet *Det Norske La Plata Samfund* i Buenos Aires allerede i 1896, og foreningen konsoliderte sin rolle som samlingspunkt og representant for nordmenn og deres etterkommere i Argentina utover på 1900-tallet (Pedersen, 2010, s. 86ff). Foreningen var i utgangspunktet først og fremst en herreklubb, men noen av våre informanter forteller at kvinnene i miljøet også pleide å møtes til “dame-te”. En annen møteplass i Buenos Aires var Den norske sjømannskirken, som samlet både fastboende norske innvandrere med familie, sjøfolk og andre som var på kortvarige besøk. Kirkens bygg ble imidlertid solgt i 1978 i forbindelse med at det skulle bygges en ny motorvei, og driften av en egen, norsk kirke ble ikke fortsatt etter dette (Sjømannskirken, u.å.). Mange av de fastboende gikk da over til å bruke den svenske kirken, som nå har det offisielle spanske navnet *Iglesia Nórdica de Buenos Aires* ‘Den nordiske kirken i Buenos Aires,’ og som iblant får besøk av en norsktalende sjømannsprest. Dette illustrerer en side som går igjen ved en del av samlingspunktene som norske arvespråkstalere i Latin-Amerika har hatt: De er fellesskandinaviske (eller svenske/danske) snarere enn spesifikt norske. Et annet eksempel på en slik fellesskandinaviske møteplass er *Club Remeros Escandinavos* ‘Den skandinaviske roklubben’ som ble stiftet i 1912 (Pedersen, 2010, s. 86). Denne foreningen, som holdt til ved elvedeltaet i Tigre utenfor bygrensene til Buenos Aires, var både en sportsklubb og en sosial møteplass egnet for utflukter i

5. Her skiller den norske migrasjonen til Latin-Amerika seg fra den danske, i hvert fall om man ser på Argentina – danske innvandrere slo seg i større grad ned på landet i Argentina og drev jordbruk (Heegård Petersen & Albris, 2018).

helgene. Vi har også enkelte informanter i Argentina og Chile som forteller at de har gått på dansk eller norsk-svensk skole – nordmenn alene har ikke vært mange nok til å kunne starte og opprettholde slike institusjoner, men de har da funnet sammen med andre skandinaver.

Flere tegn på sterke fellesskandinaviske bånd finner vi i byen Oberá i Misiones-provinsen nordøst i Argentina, som har hatt en sterk tilstedeværelse av særlig svensker, ved siden av immigranter fra mange andre deler av verden. Svensker som utvandret til Argentina via Brasil på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, spilte en viktig rolle i grunnleggingen av Oberá (se Flodell, 2012 med videre referanser), og man kan fortsatt se tydelige spor etter dette: Blant annet har byen en luthersk kirke som kalles *La Iglesia Sueca* ‘Den svenske kirken’, hvor det var svensk prest og liturgi fram til 1970-tallet, en svensk kirkegård (*Cementerio Sueco*), sportshallen Svea og bydelsnavn som Villa Fredriksson og Villa Stenberg. Det var imidlertid også en del andre skandinaver som bosatte seg her og som inngikk i samme miljø som svenskene – blant dem noen nordmenn som slo seg ned for å dyrke jorda på 1920-tallet. Blant våre norsktalende informanter har vi to personer som er etterkommere etter disse, som vokste opp i Oberá. Én av dem har ektefelle av dansk herkomst, og han omgås ofte med folk med svensk bakgrunn. Selv om miljøet har vært svenskdominert, kan man også se på det som fellesskandinavisk. I de yngre generasjonene (som ikke lenger snakker de skandinaviske arvespråkene) har det vokst fram en bevissthet om *nordisk* kulturell arv – på den årlige immigrantfestivalen i Oberá har de nordiske landene (inkludert Finland og Island) ett felles hus og opptrer som én *nacion*, eller immigrantgruppe, blant de 16 som tradisjonelt deltar (Flodell, 2012, s. 179).

Det sterke innslaget av fellesskandinaviske bånd skiller norske arvespråkstalere i Latin-Amerika fra Nord-Amerika, i hvert fall i de “norske” kjerneområdene i Midtvesten – her var institusjoner og organisasjoner oftest mer entydig norske (for eksempel *Sons of Norway*); i noen tilfeller også mer lokale (*bygdslag* fra forskjellige områder i Norge, Lovoll, 1984, s. 282).

3.3 Bruk av norsk og språklige repertoarer

De norske utvandrerne til Nord-Amerika kom fra ulike deler av Norge (se Lovoll, 1984), men det norske arvespråket som er dokumentert i dagens Nord-Amerika, er særlig preget av dialektene fra dalstrøkene på Østlandet, som Gudbrandsdalen og Hallingdal (se Hjelde, 2015; Johannessen & Laake, 2012, 2017; Lislegård, 2022). Hos arvespråkstalerne i Latin-Amerika er det også en god del variasjon når det gjelder hvor i landet utvandringen skjedde fra – både Nord-

Norge, Østlandet, Sørlandet og Vestlandet er representert blant våre talere. I noen grad kan vi høre dialekttrekk fra disse områdene hos informantene som har røtter her. De fleste informantene våre snakker likevel en norsk som minner mest om østnorsk, med et mer urbant preg enn hva vi har hørt i Nord-Amerika. Dette henger trolig delvis sammen med at mye av emigrasjonen til Latin-Amerika, som tidligere nevnt, var urban – fra byer i Norge til byer i Latin-Amerika. Samtidig kunne man hos noen av informantene forvente at flere lokale trekk fra foreldrenes hjemsteder skulle skinne gjennom – vi har inntrykk av at det i en del tilfeller har skjedd en form for standardisering i foreldregenerasjonen, som var førstegenerasjonsinnvandrere fra Norge. Språkholdninger, både de holdningene som var vanlige i Norge på tidspunktet for utvandring, og holdninger til dialektal variasjon i Latin-Amerika, spiller potensielt en viktig rolle her. Dette er et tema som vi har kommet inn på i flere av intervjuene våre. En av våre eldre talere i Argentina forteller for eksempel at faren, som hadde vokst opp på Sunnmøre, ikke snakket den lokale dialekten hjemmefra og ikke likte å høre den. Faren snakket, ifølge informanten, på samme måte som moren, som kom fra Oslo; besteforeldrene snakket den lokale dialekten fra Sunnmøre, men altså ikke faren, som informanten i denne forbindelsen karakteriserer som en “bymann”. Beskrivelser som dette danner et interessant utgangspunkt for videre forskning.

De fleste informantene i Latin-Amerika har til felles at de bruker norsk svært lite. De eldre talerne forteller gjerne at de pleide å snakke norsk hjemme med foreldrene, og eventuelt med foreldrenes norske venner, men ikke med søsken eller jevnaldrende. Et par av dem opplyser likevel at de aktivt går inn for å snakke norsk sammen i telefonen hver uke, flere har kontakt med familie i Norge, og de fleste av de yngre informantene (se del 4) har hatt lengre opphold i Norge, for eksempel et år på folkehøyskole eller lignende.

Når det gjelder språklige repertoarer, er det et gjennomgående trekk at de aller fleste talerne i Latin-Amerika er flerspråklige i den forstand at de snakker mer enn to språk. I tillegg til norsk og spansk rapporterer de fleste av dem at de kan engelsk på varierende nivå (i Buenos Aires-området forteller flere at de har gått på tospråklige skoler med engelsk og spansk); noen har også kunnskaper i tysk, italiensk eller andre språk. I Nord-Amerika er talerne derimot for det meste tospråklige (engelsk-norsk). Gjennom feltarbeidene våre har vi merket oss noen ytterligere forskjeller som også handler om språklige repertoarer: For det første opplever vi at de fleste talerne i Latin-Amerika har relativt lett for å forstå ulike norske dialekter. Både østnorsk, vestnorsk og trøndersk har vært representert blant prosjektmedarbeiderne, og selv om særlig vestlendingene har måttet tilpasse seg en del, har vi generelt akkomodert mindre enn under feltarbeid i

Nord-Amerika (se også Johannessen & Laake, 2012). Delvis beslektet med dette er det at mange av talerne også kan forstå andre skandinaviske språk. Dette kan sees som en konsekvens av at språkmiljøene i større grad enn i Nord-Amerika har vært interskandinaviske, som beskrevet ovenfor. Til slutt noterer vi at talerne i Latin-Amerika i betydelig større grad enn i Nord-Amerika kan *lese* norsk – flere forteller at de hadde tilgang til ukeblader fra Norge, og at de lærte å lese norsk gjennom Donald Duck. Her skiller de seg igjen fra dagens arvespråkstalere av i Nord-Amerika, som i liten grad kan lese norsk, selv om dette var vanlig i tidligere generasjoner, da det blant annet fantes et stort antall norsk-språklige aviser i USA (Eide & Hjelde, 2023). I Latin-Amerika har det så vidt vi vet ikke vært noen egen, norskspråklig presse med hyppige utgivelser – derimot har talerne jevnt over hatt mer kontakt med Norge, både gjennom reiser og gjennom skriftlige medier.

4 Rekruttering av informanter, datainnsamling og metoder

4.1 Rekruttering

De norske arvespråkstalerne i Latin-Amerika er mye færre enn i Nord-Amerika og er ikke bosatt sammen i norske enklaver eller kolonier – dette gir et utfordrende utgangspunkt for rekruttering av deltakere. Vi begynte med å snakke med forskere som har studert norsk utvandring til Latin-Amerika fra et historisk perspektiv.⁶ På denne måten fikk vi kontakt med viktige nøkkelpersoner, særlig i det norsk-argentinske miljøet, som kunne hjelpe oss å nå fram til potensielle deltakere.⁷ Disse spredte i sin tur ordet videre, slik at vi fikk en snøballeffekt i den norsk-argentinske diasporaen (*snowball sampling*, f. eks. Lanza, 2008). Parallelt med dette laget vi en rekrutteringsvideo som vi spredte i sosiale medier, spesielt i Facebook-grupper for folk med skandinavisk bakgrunn i Latin-Amerika. I videoen presenterte vi prosjektet på norsk, med spanske undertekster, med en oppfordring til publikum om å ta kontakt dersom de kunne forstå hva som ble sagt. Videoen hadde en dobbel funksjon: for det første å gjøre prosjektet kjent i miljøer hvor vi forventet å finne deltakere, for det andre å kommunisere tydelige kriterier for deltakelse, spesielt med tanke på nivået for beherskelse av norsk (jf. definisjonen av arvespråkstalere i del 2, “some command of the

6. En stor takk til Steinar A. Sæther og Anne Kristin Furusetth for hjelp i denne fasen.

7. Hjertelig takk til Edvard Windigland-Eliassen og Anne Cathrine Tandberg for uvurderlig hjelp her. Vi takker også den norske ambassaden i Buenos Aires for å ha spredt informasjon om prosjektet.

heritage language”). Hva det vil si å beherske et språk er subjektivt, og det er ikke uvanlig at arvespråkstalere kjenner seg usikre på egne språkkunnskaper (f. eks. Polinsky, 2018, s. 96). Ved å definere at det var tilstrekkelig å kunne forstå norsken i videoen, unngikk vi at potensielle deltakere måtte gjøre hele denne vurderingen selv uten noen objektive holdepunkter.

Videoen og kontakten med nøkkelpersoner ga til sammen et godt resultat. Videoen hjalp oss å nå mennesker som vi ikke hadde kjennskap til på forhånd, mens de kjente nøkkelpersonene med stor velvilje hjalp oss å komme i kontakt med sin familie og omgangskrets. De to metodene støttet også opp om hverandre: Ved hjelp av videoen kunne nøkkelpersonene spre presis og utfyllende informasjon om prosjektet i sine nettverk.

4.2 Informanter

Vi har gjort opptak med 24 personer som vi regner som norske arvespråkstalere; alle disse talerne har vokst opp hovedsakelig i Latin-Amerika, har lært norsk i familien i barndommen og hadde bosted i Latin-Amerika under innsamlingsperioden. De fleste av talerne bor i Argentina (17 personer), men vi har også deltakere i Ecuador (5 personer) og Chile (2 personer). En oversikt over deltakere i Argentina og i andre land er gitt i Tabell 1 og 2 på neste side; deltakerne har fått koder i samme format som talerne av Nord-Amerika-norsk i CANS.⁸

Et forhold som gjør definisjonen av arvespråkstalere i Latin-Amerika noe mer komplisert enn hva vi er vant til fra Nord-Amerika, er geografisk mobilitet: I Latin-Amerika ser vi, som nevnt, at talerne og deres familier i større grad har reist eller flyttet mellom Norge og Latin-Amerika, evt. også andre steder.⁹ På grunn av dette har vi blant annet måttet ta stilling til hvordan vi skal kategorisere talere som er født i Norge, men som har flyttet til Latin-Amerika som barn. Vi

8. Stedsnavn og landkode angir bosted, så kommer et individuelt nummer (01, 02 osv.), og til slutt en kombinasjon av bokstaverne *u/g* og *m/k*, som angir aldersgruppe og kjønn (*u* = under 50, *g* = 50 eller eldre; *m* = mann, *k* = kvinne).

9. Mobiliteten blant norske arvespråkstalere i Latin-Amerika har gitt oss muligheten til å komme i kontakt med en gruppe som hittil har vært lite studert, både i norsk kontekst og innen arvespråksfeltet mer generelt, nemlig såkalte *tilbakevandrere* (*returnees*) (Flores & Snape, 2021). Dette er mennesker som har vokst opp med et arvespråk (i vårt tilfelle norsk), men som i voksen alder har flyttet til foreldrenes hjemland, hvor dette språket er majoritetsspråk. Vi ser fram til å arbeide videre med denne tematikken.

Tabell 1: Informanter i Argentina

Informantkode	Alders- gruppe	Født i tiår	Kjønn
adroque_AR_01gm	eldre	1950-t	m
bariloche_AR_01um	yngre	1990-t	m
buenos_aires_AR_01gk	eldre	1940-t	k
buenos_aires_AR_02gm	eldre	1940-t	m
cafayate_AR_01gm	eldre	1950-t	m
del_visio_AR_01gk	eldre	1950-t	k
la_plata_AR_01gk	eldre	1940-t	k
las_lajitas_AR_01gm	eldre	1940-t	m
manso_AR_01um	yngre	1990-t	m
martinez_AR_01gk	eldre	1930-t	k
martinez_AR_02gk	eldre	1940-t	k
obera_AR_01gm	eldre	1930-t	m
san_juan_AR_01gk	eldre	1940-t	k
tigre_AR_01uk	yngre	1980-t	k
vicente_lopez_AR_01gk	eldre	1940-t	k
vicente_lopez_AR_02gk	eldre	1960-t	k
vicente_lopez_AR_03gk	eldre	1940-t	k

Tabell 2: Informanter i andre latinamerikanske land (Ecuador og Chile)

Informantkode	Alders- gruppe	Født i tiår	Kjønn
cuenca_EC_01uk	yngre	1990-t	k
cuenca_EC_02uk	yngre	1990-t	k
cuenca_EC_03uk	yngre	1990-t	k
cuenca_EC_04um	yngre	1990-t	m
santiago_CH_01uk	yngre	1970-t	k
santiago_CH_02gm	eldre	1970-t	m
quito_EC_01um	yngre	1980-t	m

har valgt å la definisjonen av arvespråkstalere inkludere talere som har utvandret fra Norge med familien til og med en alder rundt 5–6 år, før skolealder i Norge – dette betyr at enkelte av talerne vi har inkludert, i en viss forstand kan betegnes som første generasjonsinnvandrere eller emigranter. Men selv om disse talerne har bodd sine aller tidligste leveår i Norge, har de i ung alder gjennomgått et skifte i dominans fra L1 (norsk) til L2 (spansk), noe som er typisk for arvespråkstalere (Benmamoun et al., 2013, s. 133; Aalberse et al., 2019, s. 4). Videre har de, i og med at de har flyttet i så ung alder, hovedsakelig gjennomført skolegang og andre aktiviteter utenfor familien i et ikke-norsk språkmiljø, noe som innebærer en begrensning av domenene for språket. Også dette er karakteristisk for arvespråk (f. eks. Montrul, 2016, s. 34; Polinsky, 2018, s. 31).¹⁰

Med noen ganske få unntak er de norske arvespråkstalerne i vårt datamateriale andregenerasjonsinnvandrere (se også del 3), født og oppvokst i Latin-Amerika, med én eller to foreldre som utvandret fra Norge. En håndfull talere (ca. 5) er født i Norge eller et annet skandinavisk land, men flyttet til Latin-Amerika med familien i alderen 0–6 år. Vi har også to tredjegerasjons-talere, hvor det var besteforeldrene som utvandret, og i et par tilfeller er det snakk om én forelder som har utvandret fra Norge og én forelder som har vokst opp som norskspråklig i Argentina.

Når det gjelder alder, er spredningen stor, fra personer i 20-årene til 80-årene, men talerne fordeler seg i to relativt klare grupper: De fleste av talerne i Argentina (med unntak av 3 personer) er eldre (de fleste født på 1930–1950-tallet), mens talerne i de andre landene for det meste er yngre (født på 1970–1990-tallet). I tråd med tidligere praksis i CANS setter vi et binært aldersskille ved 50 år, hvor alder fra 50 og oppover på opptakstidspunktet regnes som “eldre”, og alt under 50 regnes som “yngre”.¹¹

10. Å regne personer som har emigrert som barn som arvespråkstalere, er ikke uvanlig i arvespråklitteraturen; Montrul & Polinsky (2021, s. 2) inkluderer personer som har utvandret helt fram til puberteten i sin definisjon. De påpeker samtidig at alder ved tidspunktet for utvandring har konsekvenser for tilegnelsen av arvespråket. En av grunnene til at vi har satt grensen rundt 5–6 år, er at vi ønsker data som er mest mulig sammenlignbare med det tilgjengelige materialet fra Nord-Amerika. I Nord-Amerika er riktignok de fleste talerne minst tredje generasjon, men mange av dem forteller at de brukte mest (eller utelukkende) norsk fram til skolestart, da engelsk fikk en mye større plass (f. eks. Larsson & Johannessen, 2015a).

11. I de tilgjengelige dataene fra Nord-Amerika i CANS er de aller fleste talerne eldre, og som nevnt oftest minst tredje generasjon, mens vi altså har en del yngre andregenerasjonsinnvandrere i våre data. Dette betyr naturligvis ikke at det ikke har skjedd nyere utvandring til USA – det handler mest om utvalgs-kriterier. Forskningen på Nord-Amerika-

Arvespråkstalerne i Argentina skiller seg som nevnt fra talerne i de andre landene (Ecuador og Chile) ved at de stort sett er eldre. Utover det som kommer fram i tabellene, kan vi også nevne en annen forskjell mellom de to gruppene: Flertallet av talerne i Argentina har to foreldre som snakker norsk, eller én som snakker norsk og én som snakker et annet skandinavisk språk. I de andre landene har alle talerne kun én forelder med norsk bakgrunn.

4.3 Datainnsamling og metoder

I datainnsamlingen har vi valgt en blandet metodisk tilnærming (*mixed methods*) – vi har kombinert kvalitative etnografiske intervjuer og observasjoner (Blommaert & Jie, 2020) med mer målrettede språklige oppgaver. Observasjonene som presenteres i denne artikkelen, er stort sett basert på semi-strukturerte intervjuer. Intervjuene har foregått dels på Zoom og dels ved fysiske møter i Argentina; lengden på intervjuene varierer fra ca. 30 minutter til rundt 80 minutter (Zoom-intervjuene er jevnt over kortere enn de fysiske intervjuene). Intervjumetodikken ble designet for å skape en uformell, samtalende tone mellom forskere og deltakere, noe som legger til rette for spontan tale i en autentisk kommunikativ situasjon. De fysiske møtene vi hadde, var ofte hjemme hos deltakerne eller familiene deres, og vi tilbrakte tid med dem og i felles aktiviteter (ved å gå turer, besøke minnesmerker, eller ved middagsbordet).

Målet for intervjuene var todelt. Vi ville på den ene siden legge til rette for å gjøre opptak av mest mulig spontan, sammenhengende fri tale på norsk. Samtidig ville vi samle sosiolingvistisk informasjon om deltakernes bakgrunn, familie og migrasjonshistorie, flerspråklige repertoar og praksiser. Som utgangspunkt for intervjuene brukte vi en intervjuguide,¹² men vi la vekt på flyt i intervjusituasjonen, blant annet ved å følge opp temaer som deltakerne var interesserte i og ved å selv komme med noen bidrag i samtalen der det var naturlig. På denne måten tilnærmet vi oss intervjuet og deltakernes muntlige produksjon som et produkt av samhandling mellom deltakerne og forskerne (Talmy, 2011).

Hensikten med de mer målrettede språkoppgavene var å få innblikk i bestemte sider av grammatikken hos talerne av Latin-Amerika-norsk. Alle oppgavene var produksjonsoppgaver; blant annet gjennomførte vi en bildebasert

norsk har hovedsakelig konsentrert seg om talere med røtter tilbake til masseutvandringen, men for Latin-Amerika ville vi risikert å få svært få informanter med en så restriktiv tilnærming.

12. Intervjuguiden var en videreutvikling av intervjuguiden fra tidligere feltarbeider i Nord-Amerika i regi av Janne Bondi Johannessen.

elisiteringsoppgave om nominalfraser (videreutviklet fra van Baal, 2020, som i sin tur tok utgangspunkt i Rodina & Westergaard, 2015a), en gjenfortellingsoppgave som blant annet siktet seg inn på visse topikaliseringsmønstre (se Melvær, 2023) og en oppgave om leddsetninger.

I tillegg til intervjuer og oppgaver på norsk har vi hatt samtaler med alle talerne på spansk, som altså er deres dominante språk. Disse opptakene kan blant annet brukes til å sammenlikne talehastighet på arvespråket og det dominante språket, og potensielt også i framtidige studier av det dominante språket i en arvespråkskontekst.¹³ De spanskspråklige samtalene har også vært en mulighet til å dobbeltsjekke og supplere sosiolingvistisk bakgrunnsinformasjon. Både i norskspråklige og spanskspråklige aktiviteter har vi brukt forskernes ulike flerspråklige kompetanser og bakgrunn strategisk for å aktivere ulike enspråklige moduser hos deltakerne (Grosjean, 2013) – de spanskspråklige delene har blitt ledet av forskere med morsmåls- eller høy L2-kompetanse i spansk, mens forskere med mindre spansk kunnskaper og norsk bakgrunn generelt har vært mer framtreddende i de norskspråklige delene.

Med et utvalg på 24 talere er datagrunnlaget vårt naturligvis lite. For den eldre gruppen i Argentina, som er den største i vårt datasett, finnes det så vidt vi vet ikke mange flere norske arvespråkstalere enn dem vi har vært i kontakt med. Å samle inn data i en slik situasjon, og å tolke resultatene, byr på mange utfordringer (se f. eks. D'Alessandro et al., 2021). Å kombinere ulike metodiske tilnærminger bidrar imidlertid til å gi et mer helhetlig bilde av Latin-Amerikanorsk, også når antallet informanter er lite. Deler av datamaterialet kommer også til å bli gjort tilgjengelig og søkbart CANS, noe som også gjør det lettere å utnytte dataene til fulle.

5 Observasjoner

I denne delen presenterer vi noen foreløpige observasjoner av trekk ved Latin-Amerikanorsk. I 5.1 beskriver vi bruk av lånord og leksikalske innovasjoner; i 5.2 diskuterer vi grammatikk (morfologi og syntaks). For grammatikken har vi valgt ut noen sentrale områder som er karakteriserende for norsk (genus, V2-

13. Talehastighet kan være et mål på hvor flytende man snakker et språk (*proficiency*) (se f. eks. Heegård Petersen et al., 2018), men det er en fordel å kunne kontrollere for individuelle forskjeller i talehastighet som har uavhengige forklaringer. Det kan for eksempel være slik at en deltaker som snakker sakte på norsk, også snakker sakte på spansk. Da er ikke talehastighet nødvendigvis noen god målestokk for hvor flytende taleren er på arvespråket.

regelen og leddstilling i leddsetninger) og som tidligere har vært beskrevet i Nord-Amerika-norsk.

5.1 Lånord og leksikalske innovasjoner

Vårt hovedinntrykk er at Latin-Amerika-norsk har relativt få lånord som brukes systematisk av flere talere. Dette skiller Latin-Amerika-norsk fra Nord-Amerika-norsk, hvor ordforrådet inneholder mange lån fra engelsk – også lån som ser ut til å ha en klar ekvivalent i norsk, som *råd* for ‘vei’ og *leik* for ‘innsjø’ (Haugen, 1953; Hjelde, 1992). Hovedinntrykket vårt faller sammen med funnene til Heegård Petersen et al. (2020) fra argentinadansk (dvs. dansk som arvespråk i Argentina) – Heegård Petersen et al. finner at talere av argentinadansk oppviser mer begrenset leksikalsk innflytelse fra majoritetsspråket (spansk) enn danske arvespråktalere i USA (med engelsk som majoritetsspråk). Flodell (1986, s. 121) antyder, om enn forsiktig, det samme for svensk i Misiones sammenliknet med svensk i USA (representert ved Haselmo, 1974).

Dette betyr ikke at ordforrådet i Latin-Amerika-norsk er helt uten tverrspråklig påvirkning. I noen tilfeller ser vi at talerne benytter seg av ikke-norske leksikalske ressurser på en måte som kan karakteriseres som *nonce borrowing* (Poplack et al., 1988), eller sporadiske lån. Disse ordene forekommer i kontekster hvor språkformen ellers er norsk; ordene er strukturelt integrerte og ikke nødvendigvis omgitt av pauser, nølelyder eller liknende, men de brukes likevel på en måte som framstår som *ad hoc*, ikke som en etablert del av ordforrådet, og de brukes i liten grad systematisk av flere talere. Noen eksempler fra Latin-Amerika-norsk med spansk leksikalsk materiale er gitt i (1):

- (1) a. det er veldig **importante** (buenos_aires_AR_02gm)
- b. og denne **amigo** sa... (martinez_AR_01gk)
- c. jeg hadde lyst på et år som var sånn # **intercambio** (cuenca_EC_03uk)

Det er verdt å legge merke til at sporadiske lån i Latin-Amerika-norsk ikke bare har majoritetsspråket spansk som kildepråk. Her skiller Latin-Amerika-norsk seg fra Nord-Amerika-norsk, hvor vi ikke kjenner til andre kilder for lånord enn majoritetsspråket engelsk. Noen eksempler hvor kildepråket er et annet enn spansk, er gitt i (2):

- (2) a. og med en **motorhome** du kan sove (buenos_aires_AR_02gm)
- b. det var en annen **world** til meg (cuenca_EC_04um)

- c. jeg hadde et snekkeri og seksten **snickare** (obera_AR_01gm)
- d. så han er **idrottslærer** (santiago_CH_01uk)
- e. og så **langsam** var vi med den svenske kirken (martinez_AR_01gm)

I (2a–b) brukes leksikalsk materiale fra engelsk. I begge tilfeller er det snakk om substantiver (*motorhome* i (2a) og *world* i (2b)), og i begge tilfeller brukes de sammen med den norske ubestemte artikkelen *en*. I (2c–d) inngår materiale fra svensk; et substantiv (*snickare*, hjemlandsnorsk ‘snekkere’) i (2c), og forleddet i et sammensatt substantiv i (2d) (*idrott-* istedenfor det hjemlandsnorske *idrett-*). I (2e) bruker taleren formen *langsam*, som vi ut fra form, kontekst og andre eksempler fra samme taler, tolker som tysk. Variasjonen som illustreres i (2) gjenspeiler den flerspråklige kompetansen som er karakteristisk for mange av de norske arvespråkstalerne i Latin-Amerika og den flerspråklige virkeligheten de er en del av (se del 3).¹⁴

Når vi ser bort fra sporadiske lån som beskrevet ovenfor, faller de fleste eksempler på tverrspråklig påvirkning på ordforrådet i Latin-Amerika-norsk inn i tre kategorier: i) ord som ikke har noen klar parallell i norsk; ii) diskursmarkører, og iii) semantisk overføring, som ikke innebærer at norske ord byttes ut, men at de heller får en betydningsendring som kan knyttes til innflytelse fra et annet språk. I resten av dette avsnittet skal vi gå litt mer inn på hver av disse kategoriene.

Lånord som ikke har noen klar norsk parallell, er typisk knyttet til livet og kulturen i Latin-Amerika. Vi har særlig lagt merke til at slike ord brukes av talere i Argentina, og de brukes på en mer systematisk måte enn sporadiske lån, både på tvers av talere og individuelt. Noen åpenbare eksempler er navn på planter, mat eller drikke, for eksempel *yerba mate* og *mate* (navnet på en plante og en drikk som brygges på bladene av denne planten). Ordet *asado* brukes ofte om et grillmåltid i hyggelig lag, og i Misiones brukes ordet *chacra* (for øvrig et lånord fra quechua, *Diccionario de la lengua española*) om et stykke dyrket jord, en liten gård eller en bygning man bor i på landet. Se (3):

14. En anonym fagfelle spør om man kan være sikker på at talerne vet at leksikalske innslag som i (2) har et annet kildepråk enn norsk, spesielt dersom de bor i områder hvor flere europeiske minoritetsspråk er til stede. For engelske leksikalske ressurser tror vi dette er ganske klart, siden talerne helst har lært engelsk i skolesammenheng. For svensk og dansk har vi hørt metakommentarer som indikerer bevissthet rundt blanding av språkene (se Kinn & Hjelde, 2023 om svensk og norsk i Misiones) – men vi har også hørt at noen talere som har vokst opp med tette interskandinaviske bånd, karakteriserer språket sitt som skandinavisk eller svorsk heller enn norsk. For tyske innslag kan situasjonen være noe uklar, men taleren som er sitert i (2e), har etter eget utsagn lært noe tysk.

- (3) a. jeg er født på **chacraen**, det heter **chacra** her (obera_AR_01gm)
 b. og der var det alltid en # en **asado** eller noe sånt (la_plata_AR_01gk)

Diskursmarkører fra spansk brukes også relativt systematisk av flere talere i Argentina. Vi ser at *sí* ‘ja’, *no* ‘nei/ikke sant’ og *bueno* ‘vel’ brukes i sammenhenger hvor samtalen ellers går på norsk (Flodell, 1986, s. 111, 1996, s. 229–230 gjør tilsvarende observasjoner for svensk i Misiones). Se eksemplene i (4) (diskursmarkøren *no* i (4d–f) brukes med stigende tone, som forventet i tilsvarende kontekster i spansk):

- (4) a. vi har fått besøk hit # **bueno** det er lenge siden men...
 (vicente_lopez_AR_03gk)
 b. **bueno** det har jo vært en større bedrift før (adrogue_AR_01gm)
 c. med mamma og pappa var det norsk # **sí** (obera_AR_01gm)
 d. det er tyve år siden eller litegranne mere # ja # **sí** ## **sí** i i eh begynte
 jo i nittiårene **no** nitti femognitti # var det mere # lettere med telefon
 (la_plata_AR_01gk)
 e. det er fra sekstitallet **no** (la_plata_AR_01gk)
 f. han likte hans arbeide **no** (buenos_aires_AR_02gm)

Det at spanske diskursmarkører tas i bruk, til tross for at talerne i Latin-Amerika generelt ser ut til å være konservative når det gjelder innlån fra majoritets-språket, kan sees i sammenheng med mer generelle tendenser som har vært observert ved språkkontakt: Når man sammenlikner ulike typer av språklig materiale, har diskursmarkører vist seg å være en av de mest “lånbare” kategoriene (se for eksempel Matras, 2020, s. 209 og referanser der). At det er akkurat disse lånordene vi finner i systematisk bruk hos arvespråkstalerne, er derfor ikke så overraskende.

Til slutt ser vi en del eksempler på semantisk overføring, hvor norske ord har fått en endret betydning, tilsynelatende under påvirkning fra spansk. Dette ser vi hos informanter både i Argentina og Latin-Amerika for øvrig. En del eksempler går igjen hos flere talere; noen av disse mønstrene er illustrert i (5):

- (5) a. og de skulle **gå** til Chile etterpå (vicente_lopez_AR_01gk)
 b. så **gikk** jeg til Norge ett år (cuenca_EC_04um)
 c. hun var veldig flink til å **koke** (buenos_aires_AR_01gk)
 d. det er meg som pleier å **koke** sånne spesielle ting (adrogue_AR_01gm)

- e. jeg **hadde** elleve da jeg kom inn i skolen og tolv da jeg kom ut
(la_plata_AR_01gk)
- f. ... jeg **hadde** tre år # når jeg **hadde** seks år # fór de til Norge
(san_juan_AR_01gk)
- g. vi hadde to større **brødre**, gutt og jente (adrogue_AR_01gm)
- h. ja, jeg har fem **sønner**, det er to gutter og tre jenter
(las_lajitas_AR_01gm)

I hjemlandsnorsk har verbet *gå* en grunnbetydning ‘gå til fots’ når det er snakk om bevegelse fra et sted til et annet. I (5a–b) brukes *gå* derimot som et mer generelt bevegelsesverb, på samme måte som spansk *ir*. I (5c–d) brukes verbet *koke*, som i hjemlandsnorsk betyr ‘å bringe væske, eller noe som er i væsken, til kokepunktet’ (*Bokmålsordboka*). Av konteksten er det tydelig at dette verbet i Latin-Amerika-norsk kan ha en mer generell betydning ‘å lage mat’, som spansk *cocinar*. I (5e–f) brukes verbet *ha* i forbindelse med alder (antall år man har levd), på samme måte som spansk *tener* ‘ha’; i hjemlandsnorsk brukes verbet *være* til å uttrykke dette. I (5g–h) brukes substantivene *brødre* og *sønner* til å referere til søsken og barn (sønner/døtre) av begge kjønn; i hjemlandsnorsk referer disse substantivene utelukkende til søsken og barn av hankjønn.

Mens eksemplene i (5) gjelder verb og substantiver, dvs. leksikalske ord i åpne ordklasser, observerer vi også at noen talere bruker visse funksjonsord, spesielt preposisjoner, på en måte som minner om spansk. Noen eksempeltyper som går igjen, er at *i* brukes der hjemlandsnorske talere typisk ville brukt *på*, og at *av* eller *fra* brukes i possessivkonstruksjoner der hjemlandsnorske talere ville brukt andre preposisjoner (ofte *til*). Dette er illustrert i (6):¹⁵

- (6) a. ... jeg har bodd **i** de forskjellige stedene hver gang jeg har vært der
(vicente_lopez_AR_03gk)
- b. nå må jeg lese alt **i** norsk (las_lajitas_AR_01gm)
- c. så kjøpte han en gård her i Chile og jobbet **i** gården (santiago_CH_01uk)
- d. vi har alltid vært med familien **av** pappa (cuenca_EC_03uk)
- e. familien **fra** min mor var svensk (san_juan_AR_01gk)

15. Siden preposisjonene gjerne har en relativt avbleket betydning i de relevante konstruksjonene, kan det kanskje diskuteres om dette egentlig er semantisk overføring eller ikke. I noen tilfeller kan man også diskutere om andre språk enn spansk spiller en rolle, eller om det er snakk om innovasjon uten forblide i noe annet språk.

I (6a–c) bruker talerne preposisjonen *i*, mens det mest åpenbare valget i hjemlandsnorsk ville vært *på*; den tilsvarende betydningen i spansk kunne vært uttrykt med preposisjonen *en*, som kan bety både ‘i’ og ‘på’. I (6d–e) brukes *av* og *fra* i possessivkonstruksjoner der hjemlandsnorsk snarere ville hatt *til* (eller eventuelt en annen type possessivkonstruksjon). Den tilsvarende betydningen i spansk kunne vært uttrykt med preposisjonen *de*, som ellers overlapper mye med både *av* og *fra*.

5.2 Morfologi og syntaks

Vårt overordnede inntrykk er at mange av de mest fundamentale trekkene i grammatikken, og spesielt syntaksen, i Latin-Amerika-norsk er stabile. Vi har for eksempel ingen grunn til å tro at grunnleggende egenskaper som at objekter står etter verb (VO), eller at det finnes tempusbøying, er i endring. Dette er i tråd med tidligere forskning på stabile og sårbare domener i arvespråk (se f. eks. Polinsky, 2018 og Lohndal et al., 2019 med videre referanser). Det finnes likevel en god del variasjon, både mellom talere og innad hos enkelttalere, og vi ser enkelte innovative mønstre. I denne delen skal vi presentere foreløpige observasjoner fra tre områder av grammatikken: grammatisk kjønn (genus), verbplassering i helsetninger (nærmere bestemt V2-regelen) og verbplassering i leddsetninger (rekkefølgen mellom finitt verb og negasjon/andre setningsadverbialer).¹⁶

5.2.1 Grammatisk kjønn (genus)

En åpenbar forskjell mellom grammatikken til talerne i Latin-Amerika og mange norske talemål ser vi i antallet grammatiske kjønn (genus). Der de fleste norske talemål har tre grammatiske kjønn, hankjønn/maskulinum (M), hunkjønn/femininum (F) og intetkjønn/nøytrum (N), viser ingen av Latin-Amerika-talere noen gjennomført og systematisk bruk av hunkjønn. Hunkjønn har smeltet sammen med hankjønn til et felleskjønn/genus commune (C), på samme måte som i konservativt bokmål og i nabospråkene standardsvensk og standarddansk, en prosess som også er observert i flere, særlig urbane, norske talemål (Conzett, Johansen & Sollid, 2011; Lødrup, 2011; Rodina & Westergaard, 2015b; Busterud et al., 2019; Busterud & Lohndal, 2022; van Baal et al., 2023).¹⁷ Et typisk mønster hos en taler med felleskjønn og intetkjønn er il-

16. Som nevnt innledningsvis er observasjonene for det meste hentet fra fri tale (semistrukturerte intervjuer), men avsnittet om genus (5.2.1) bygger også på data fra en bildebasert produksjonsoppgave om nominalfraser (se 4.3).

17. At utviklinger i arvespråk gjerne spiller kjente, diakrone endringsprosesser, har tidligere vært observert av blant andre Kupisch & Polinsky (2022).

lustrert i (7) med hankjønns-/felleskjønnskongruens for *opplevelse* (M eller C også i hjemlandsnorsk), det samme for *venninne* (F eller C i hjemlandsnorsk) og intetkjønnskongruens for *sted* (N også i hjemlandsnorsk):¹⁸

- (7) a. en sånn en opplevelse (vicente_lopez_AR_01g)
 b. en svensk venninne (vicente_lopez_AR_01gk)
 en.C svensk.M/F venninne (hjemlandsnorsk, felleskjønn)
 ei.F svensk.M/F venninne (hjemlandsnorsk, hunkjønn)
 c. et annet sted (vicente_lopez_AR_01gk)

Denne systematiske reduksjonen av antallet grammatiske kjønn har imidlertid i mye mindre grad påvirket den etterhengte bestemte artikkelen, som hos flere talere varierer mellom den tradisjonelt feminine endelsen *-a* og den tradisjonelt maskuline endelsen *-en* for ord som i trekjønnsdialekter er hunkjønnsord. Eksempel (8) viser en taler som bruker felleskjønnsartikkelen *en* for substantivet *hånd* (F/C), men som alternerer mellom formene *-a* og *-en* av den bestemte artikkelen for samme substantiv. Tendensen til at hunkjønnsformene blir bevarte i bøyingsendelser, mens hunkjønn ellers er redusert eller forsvunnet i kongruerende ord, følger den generelle utviklingen i flere norske talemål og gjenspeiler dermed variasjon som også finnes i hjemlandsnorsk (se f.eks. Lohndal & Westergaard, 2021 for diskusjon og videre referanser).

- (8) a. en hånd (cafayate_AR_01gm)
 en.C hånd (hjemlandsnorsk, felleskjønn)
 ei.F hånd (hjemlandsnorsk, hunkjønn)
 b. hånda (cafayate_AR_01gm)
 hånden.C (hjemlandsnorsk, felleskjønn)
 hånda.F (hjemlandsnorsk, hunkjønn)
 c. hånden (cafayate_AR_01gm)
 hånden.C (hjemlandsnorsk, felleskjønn)
 hånda.F (hjemlandsnorsk, hunkjønn)

18. I de følgende eksemplene tar vi med hjemlandsnorske varianter i kursiv der det er relevant for sammenlikning med formene i Latin-Amerika-norsk. Glossen M./F brukes for ord som ikke oppviser noe skille mellom hankjønn og hunkjønn i hjemlandsnorsk, for eksempel de fleste adjektiver. Det er omdiskutert om bestemthetssuffikset markerer genus eller bøyingsklasse (se for eksempel Svenonius, 2017 og Lohndal & Westergaard, 2021 med videre referanser). For tydelighetens skyld angir vi genusinformasjon på substantiver i bestemt form, men vi tar ikke stilling til det mer prinsipielle spørsmålet om genus og bøyingsklasse i denne artikkelen.

Når det gjelder intetkjønnsord, ser vi stor variasjon mellom ulike talere. Enkelte talere har et tilnærmet gjennomført tokjønnsystem (som i (7)), mens andre i stor grad bruker hankjønns-/felleskjønnsformer også for ord som i hjemlandsnorsk er intetkjønn. Disse talerne kan i liten grad sies å ha et gjennomført genus-system; et eksempel er gitt i (9) ((9a) og (9c) er intetkjønnsord i hjemlandsnorsk):

- (9) a. en rød hjerte (santiago_CH_01uk)
 et.N rød.t.N hjerte (hjemlandsnorsk)
 b. en brun ku (santiago_CH_01uk)
 en.C brun.M/F ku (hjemlandsnorsk, felleskjønn)
 ei.F brun.M/F ku (hjemlandsnorsk, hunkjønn)
 c. en liten øre (santiago_CH_01uk)
 et.N lite.N øre (hjemlandsnorsk)

I tillegg til at det er stor variasjon mellom talerne, observerer vi også mye intraindividuell variasjon. I noen tilfeller gjenspeiler dette variasjon som også finnes ellers i det norske språksamfunnet, for eksempel at hunkjønnsbøying er vanligere i suffikser og etterstilte possessiver, mens felleskjønnsformer ofte dominerer i selvstendige ord/foranstilt posisjon, illustrert i (10) (Faarlund et al., 1997, s. 152).

- (10) a. min mor (santiago_CH_01uk)
 min.M mor (hjemlandsnorsk, felleskjønn)
 mi.F mor (hjemlandsnorsk, hunkjønn)
 b. mora mi (santiago_CH_01uk)
 moren.C min.C (hjemlandsnorsk, felleskjønn)
 mora.F mi.F (hjemlandsnorsk, hunkjønn)

I andre tilfeller observerer vi variasjon mellom den genusformen som er forventet ut fra hjemlandsnorsk, og avvikende genusformer. I (11) alternerer samme taler mellom hankjønns- og intetkjønnskongruens ved substantivet *fjell* (N i hjemlandsnorsk).

- (11) a. *et.N fjell* (vicente_lopez_AR_02gk)
 en.M stor.M/F fjell (vicente_lopez_AR_02gk)
 det.N samme fjellet.N (vicente_lopez_AR_02gk)
 den.M/F store fjellet.N (vicente_lopez_AR_02gk)

Generelt synes mange av de observerte avvikene å gjelde *tilordning* av genus heller enn samsvarsbøying.¹⁹ Ved avvikende genustilordning er genuskongruensen i en nominalfrase gjennomført, men substantivet ser ut til å ha blitt tilordnet et annet genus enn det som er forventet ut fra hjemlandsnorsk. Dette er illustrert i (12), der substantivet *søskenbarn* får maskulin/felleskjønns-samsvarsbøying både med ubestemt artikkel og possessiv, ikke intetkjønnsbøying, som i hjemlandsnorsk.

(12) a. en søskenbarn	(cuenca_EC_04um)
<i>et.N søskenbarn</i>	<i>(hjemlandsnorsk)</i>
b. min andre søskenbarn	(cuenca_EC_04um)
<i>mitt.N andre søskenbarn</i>	<i>(hjemlandsnorsk)</i>

I andre tilfeller ser vi variasjon i genustilordningen for samme substantiv hos samme taler, som i (11) ovenfor. Når vi observerer avvik i genustilordning, er det i stor grad hankjønnsformer som blir overgeneraliserte til andre genus. Dette er i tråd med både litteratur om barns tilegnelse av grammatisk kjønn (Rodina & Westergaard, 2013; Busterud & Lohndal, 2022) og skandinaviske arvespråk på det amerikanske kontinentet (Johannessen & Larsson, 2015, Lohndal & Westergaard, 2016 og Rødvand, 2017 om norsk i Nord-Amerika; Kühl & Petersen, 2021 om argentinadansk og Flodell, 1986, s. 129 om svensk i Misiones). En interessant ulikhet er at, til forskjell fra hva vi ser hos Latin-Amerika-talerne, finner ikke andre norske arvespråksundersøkelser en systematisk reduksjon fra tre til to genus, men en generell overgeneralisering av maskuline former til både hunkjønn og intetkjønn. I det videre arbeidet med genus i Latin-Amerika-norsk vil vi forsøke å finne årsaker til denne forskjellen. Vi vil også fortsette å analysere den inter- og intraindividuelle variasjonen og undersøke hva den kan si oss om genuskategorien i språkkontaktscenarier og mer generelt.

19. Det er oftest ikke mulig ut fra én enkel observasjon å avgjøre om et avvik skyldes avvikende tilordning eller samsvarsbrudd. Repeterte eller systematiske avvikende former som i fraseparet i eksempel (12), hvor tilhørende ord har hankjønns-/felleskjønnsform i begge fraser, kan likevel være en indikasjon på at substantivet er tilordnet et annet grammatisk kjønn enn i hjemlandsnorsk. Denne problemstillingen vil være sentral i videre arbeid med temaet.

5.2.2 Verbplassering i helsetninger og V2-regelen

Når det gjelder syntaksen på setningsnivå, er V2-regelen, altså regelen om at det finitte verbet må stå på andre plass i de fleste helsetninger, av åpenbar interesse. V2-regelen i hjemlandsnorsk er illustrert med noen eksempler i (13) (det finitte verbet og det foregående leddet er uthevet):

- (13) a. **Svenskene sa** etterpå at dette var en bragd. (hjemlandsnorsk – V2)
 b. **Nå er** hun pensjonist. (hjemlandsnorsk – V2)
 c. **[Da vi var små,] hadde** vi hage hjemme. (hjemlandsnorsk – V2)
 d. **Dansk kan** jeg ikke forstå. (hjemlandsnorsk – V2)

Setningen i (13a) er subjektsinitial; her står subjektet i den innledende posisjonen (også kjent som forfeltet, eller, i generativ terminologi, Spes-CP), mens verbet står på plass nummer to, etterfulgt av et adverbial. I (13b–c) står et adverbial i den innledende posisjonen, etterfulgt av verbet på plass nummer to, og deretter subjektet. I (13d) står objektet på den innledende plassen, etterfulgt av verb og subjekt.

Noen talere av Latin-Amerika-norsk har iblant verbet på tredje plass (V3) der hjemlandsnorsk krever V2. Dette er ikke noe gjennomgående trekk – V3 ser ut til å variere med V2 hos de aller fleste. Vi har foreløpig ikke gjort noen kvantitative undersøkelser av V2-brudd i intervjudataene våre, men Melvær (2023) fant en andel på 11,7 prosent V2-brudd i en studie av ikke-subjektsinitiale setninger basert på en gjenfortellingsoppgave.²⁰

Noen eksempler på V2-brudd er gitt i (14) (disse eksemplene er fra intervjudata):

- (14) a. ...**svenskene etterpå sa** # hvordan har du gjort å kunne spise middag med biskopen (opera_AR_01gm – V3)
 b. ...**nå hun er** pensjonist også (buenos_aires_AR_02gm – V3)
 c. **[da vi var små] vi** hadde hage hjemme (vicente_lopez_AR_03gk – V3)
 d. ...**[når vi var en år der borte] han gikk** en kurs (cuenca_EC_02uk – V3)
 e. ...**dansk jeg kan** ikke forstå (cuenca_EC_04um – V3)

20. Dette tallet er et gjennomsnitt av resultatene fra 19 ulike talere, og bak prosentandelen skjuler det seg mye interindividuell variasjon. Se Melvær (2023) for videre diskusjon av metoden og resultatene.

Setningen i (14a) er subjektsinitial – her står subjektet i den innledende posisjonen, men før det finitte verbet står også et adverbial. Setningene i (14b–e) er ikke subjektsinitiale – i (14b–d) står et adverbial i den innledende posisjonen, direkte etterfulgt av subjektet før verbet. Setningen i (14e) innledes av objektet; deretter kommer subjektet, etterfulgt av verbet.

Observasjonene fra Latin-Amerika-norsk er sammenliknbare med funn fra andre skandinaviske arvespråk i Latin-Amerika (Flodell, 1986, s. 117–119, 1996, s. 231; Hartling, 2019). Sporadiske V2-brudd har blitt observert også i Nord-Amerika-norsk (se f. eks. Eide & Hjelde, 2018; Westergaard & Lohndal, 2019; Westergaard et al., 2023). Det er en viktig oppgave for videre forskning å analysere verbplasseringen i helsetninger i Latin-Amerika-norsk i dybden; ikke minst er det interessant å sammenlikne Latin-Amerika-norsk med Nord-Amerika-norsk. Tidligere forskning har argumentert for at tverrspråklig påvirkning fra engelsk spiller en rolle, om enn indirekte, for V2-brudd i Nord-Amerika-norsk. Westergaard & Lohndal (2019) og Westergaard et al. (2023) (W&L) foreslår at tverrspråklig påvirkning fra engelsk påvirker kontekstene for utvetydig V2-syntaks, det vil si kontekster hvor V2 lineært sett ikke sammenfaller med SVO, som er det vanligste ordstillingsmønsteret i engelsk, til tross for at engelsk ikke er et V2-språk. En viktig og utvetydig kontekst for V2-syntaks er ikke-subjektsinitiale setninger, og hjemlandsnorsk skiller seg fra engelsk ikke bare ved å være et V2-språk, men også ved å ha en høyere andel av ikke-subjektsinitiale setninger: Korpusstudier viser at andelen av ikke-subjektsinitiale setninger typisk er høyere i hjemlandsnorsk (ca. 30 prosent), enn i engelsk (under 10 prosent) (se W&L for referanser). W&L argumenterer for at når kontekstene for utvetydig V2-syntaks blir redusert, blir V2-regelen sårbar på grunn av manglende aktivering – “V2-muskelen” får ikke nok trening (Westergaard et al., 2023). Grunnen til at det er spesielt interessant å sammenlikne Nord-Amerika-norsk med Latin-Amerika-norsk, er at majoritetsspråket for talerne av Latin-Amerika-norsk, altså spansk, har mer fleksibilitet enn engelsk når det gjelder subjektsplassering: Subjektsposisjonen i fortellende helsetninger i spansk kan karakteriseres som “relativt ‘fri’” – det er betydelig variasjon i om subjektet står før eller etter det finitte verbet, og andre ledd enn subjektet blir ofte plassert før verbet, for eksempel som et uttrykk for informasjonsstruktur (Zagona, 2002: s. 27, kap. 5; to studier som viser disse forskjellene kvantitativt i ulike kontekster er Lavid, 2010 og Arús, 2010). Det finnes også andre forskjeller mellom engelsk og spansk som kan spille en rolle, som at spansk er et nullsubjektspråk. Vi må ta forbehold om at sammenlikningen ikke er helt ukomplisert – men det virker etter vårt syn lite sannsynlig at mønstre i spansk skulle

kunne påvirke leddstillingen i Latin-Amerika-norsk i retning av flere subjektsinitiale setninger og færre ikke-subjektsinitiale. Dette betyr i sin tur at man i lys av argumentasjonen hos W&L isolert sett kunne forvente V2 å være (enda) mer stabilt i Latin-Amerika-norsk enn i Nord-Amerika-norsk. Hvis dette viser seg ikke å være tilfellet (Melvær, 2023 er en første studie som kommer inn på dette), bør andre faktorer enn tverrspråklig påvirkning tas i betraktning. Det kan også være aktuelt å revurdere analysen av V2-brudd i Nord-Amerika-norsk og se om alternative forklaringer er relevante også der.

5.2.3 Verbplassering i leddsetninger

Hjemlandsnorsk har som kjent noe ulik leddstilling i helsetninger og leddsetninger. Leddsetninger i hjemlandsnorsk følger generelt et mønster hvor det finitte verbet kommer *etter* negasjon og andre setningsadverbialer (med systematiske unntak for en del leddsetningstyper, ikke minst *at*-setninger, i visse kontekster, se f. eks. Julien, 2015 og Ringstad, 2019 med videre referanser). Se eksemplene i (15), hvor *leste* og *rydder* kommer etter *ikke* og *alltid* (for enkelhets skyld kan vi kalle dette Neg/Adv-V):

- (15) a. Dette er boka [som jeg **ikke leste**] (hjemlandsnorsk – Neg-V)
 b. Jeg vet [hvem som **alltid rydder**] (hjemlandsnorsk – Adv-V)

Dette mønsteret analyseres innenfor generativ grammatikk som *V-in-situ* (Faarlund, 2019) – verbet blir stående i sin grunnposisjon, nedenfor setningsadverbialer. I Latin-Amerika-norsk ser vi imidlertid eksempler på at verbet står *før* negasjon eller andre setningsadverbialer (V-Neg/Adv). Dette er en leddstilling som indikerer flytting av verbet til en høyere posisjon, over setningsadverbialer. V-Neg/Adv i Latin-Amerika-norsk er ikke begrenset til leddsetningstypene som systematisk tillater denne leddstillingen i hjemlandsnorsk (for eksempel visse *at*-setninger) – vi finner den også i for eksempel relativsetninger og vilkårssetninger, hvor hjemlandsnorsk generelt ikke tillater dette (se f. eks. Ringstad, 2019). Noen eksempler er gitt i (16):

- (16) a. ...hvis du **kan ikke** s- reise (martinez_AR_01gk, V-Neg)
 b. ...kapteinene for de forskjellige båtene som **kom alltid** her til Argentina (martinez_AR_02gk, V-Adv)
 c. ... og har en onkel som **bør ikke** her (cuenca_EC_02uk, V-Neg)
 d. jeg vil ikke si noe som **er ikke** riktig (quito_EC_01lum, V-Neg)

Som det kommer fram av (16), finner vi mønsteret med verb før negasjon/setningsadverbial (V-Neg/Adv) både hos eldre talere i Argentina og hos yngre talere i andre latinamerikanske land, men merk at det er både inter- og intraindividuell variasjon – V-Neg/Adv veksler med med det hjemlandsnorske mønsteret Neg/Adv-V. Eksempler som de i (16) har blitt observert også i svensk i Misiones (om enn relativt sjeldent, jf. Flodell, 1986, s. 119, 1996, s. 232), og de forekommer i Nord-Amerika-norsk (Larsson & Johannessen, 2015a, b; Anderssen et al., kommende).²¹ Hvor like Nord-Amerika-norsk og Latin-Amerika-norsk er når det gjelder distribusjonen av V-Neg/Adv, og hvordan dette mønsteret best kan analyseres syntaktisk, er viktige spørsmål for videre forskning.

6 Diskusjon

Som vi var inne på i del 5.1, har vi inntrykk av at Latin-Amerika-norsk skiller seg noe fra Nord-Amerika-norsk på det leksikalske nivået: Tidligere forskning på Nord-Amerika-norsk har vist en mer systematisk og gjennomgående bruk av lånord fra majoritetsspråket, inkludert lånord som har en tydelig norsk ekvivalent, enn hva vi ser i Latin-Amerika-norsk. Vi foreslår, tentativt, at denne forskjellen i hvert fall delvis har sammenheng med den sosiolingvistiske konteksten og migrasjonshistorien som ligger bak de to kontaktscenarioene. Integreringen av engelske lånord i Nord-Amerika-norsk skjedde i norske bosetninger av betydelig størrelse hvor det var flere arenaer for å bruke norsk. Norsktalende i Latin-Amerika har derimot levd mer spredt, med få arenaer for å bruke norsk utover den nærmeste familien. Dermed har ikke forholdene ligget til rette for å konsolidere mange lånord i et delt, Latin-Amerika-norsk ordforråd.

Det er imidlertid god grunn til å også vurdere andre, samvirkende forklaringer, noe som blir tydelig når vi sammenlikner Latin-Amerika-norsk med argentinadansk. Som nevnt, ser det ut til å være likhetstrekk mellom Latin-Amerika-norsk og argentinadansk når det gjelder leksikalske lån: Argentinadanske talere er også mer konservative enn danske arvespråkstalere i Nord-Amerika når det gjelder å bruke ord fra majoritetsspråket (Heegård Petersen et al., 2020). I lys av vårt resonnement ovenfor er dette noe overraskende: Mange av de argentinadanske talerne har nemlig levd under sosiolingvistiske forhold som minner mer om norsk i USA enn norsk i Latin-Amerika, i

21. Om leddstilling i leddsetninger i argentinadansk, se Hartling (2016).

rurale, danske bosetninger med sterke fellesskap, danske institusjoner og bruk av dansk over flere generasjoner (Heegård Petersen & Albris, 2018). Et spørsmål for videre forskning er om den typologiske og slektskapsmessige avstanden mellom norsk og spansk spiller en rolle for bruken av lånord. Tidligere forskning har foreslått at kognater (som norsk og engelsk har flere av enn norsk og spansk) kan fremme veksling mellom språk (*the Triggering Hypothesis*, Clyne, 1967); Heegård Petersen et al. (2020) er inne på dette poenget i forbindelse med leksikalsk påvirkning på argentinadansk, og Flodell (1986, s. 121) for svensk i Misiones. Et annet spørsmål er om konteksten rundt datainnsamlingen kan ha betydning: Feltarbeiderne som har vært involvert i datainnsamling for Latin-Amerika-norsk, har hatt varierende spanskkunnskaper, fra begynnernivå til morsmålskompetanse, noe informantene har vært innforstått med. I Nord-Amerika, derimot, har informantene kunnet anta gode engelskkunnskaper hos alle prosjektmedarbeiderne (se også Heegård Petersen et al., 2020).

Når det gjelder morfologi og syntaks, observerer vi som nevnt mye stabilitet på et overordnet nivå, men også variasjon og innovasjoner. Variasjonen som vi har tatt opp i denne artikkelen, kan i noen grad observeres også i Nord-Amerika-norsk, men det gjenstår å utforske de kvalitative og kvantitative forskjellene mellom norsk i de to arvespråkskontekstene i dybden. Foreløpig nøyer vi oss med å bemerke at selv om det er klare forskjeller mellom de to kontaktsituasjonene, er begge karakterisert av redusert eksponering for, og bruk av, arvespråket, sammenliknet med situasjonen for talere i Norge. Derfor kan vi i begge tilfeller forvente å se vanlige arvespråksfenomener, som avvikende tilegnelse (det vil si at barn skaper et grammatisk system som er litt annerledes enn systemet som gjaldt i forrige generasjon) og attrisjon (tap av lingvistiske ferdigheter i arvespråket på grunn redusert bruk og konkurranse fra majoritetsspråket) (Polinsky, 2018). Viktige aspekter å utforske videre er blant annet hvilken rolle de ulike majoritetsspråkene spiller (spansk og engelsk), samt migrasjonshistorien (blant annet det at talerne i Latin-Amerika vanligvis er andre generasjon, mens talerne i Nord-Amerika typisk er minst tredje generasjon).

7 Avsluttende bemerkninger

I denne artikkelen har vi presentert noen første observasjoner av norsk som arvespråk i en hittil utforsket kontaktsituasjon, nemlig i latinamerikanske land hvor spansk er majoritetsspråket. Gjennom artikkelen har vi sammenliknet norsk som arvespråk i Latin-Amerika med det mer kjente norske arvespråket i

Nord-Amerika. En foreløpig observasjon er at talere av Latin-Amerika-norsk i mindre grad enn arvespråkstalere i Nord-Amerika bruker systematisk integrerte lånord fra majoritetsspråket. Når det gjelder grammatikk, har vi notert oss mye stabilitet i de mest grunnleggende egenskapene ved grammatikken, men vi har også vist at det finnes noe variasjon og innovasjoner, for eksempel i genussystemet.

Forskningen på Latin-Amerika-norsk er fortsatt i en tidlig fase. I det videre arbeidet er det etter vårt syn viktig å fortsette å utforske likheter og forskjeller mellom Latin-Amerika-norsk og Nord-Amerika-norsk. Komparative studier av norsk i disse to arvespråkkontekstene, med ulike majoritetsspråk, kan gi oss ny kunnskap både om effekter av tverrspråklig påvirkning og av andre faktorer som former arvespråk.

Referanser

- Aalberse, Suzanne, Backus, Ad & Muysken, Peter (2019). *Heritage languages. A language contact approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- Alvstad, Cecilia (2015). Migrants on skis: Norwegian-Latin American return migration in the 1890s. I Steinar A. Sæther (red.), *Expectations unfulfilled: Norwegian migrants in Latin America, 1820–1940* (s. 77–101). Leiden: Brill.
- Anderssen, Merete, Jensberg, Helene R., Lohndal, Terje, Lundquist, Björn & Westergaard, Marit (kommende). Verb second and finite verb placement. I Kari Kinn & Mike Putnam (red.), *A reference guide to the syntax of North American Norwegian*.
- Anderssen, Merete, Lundquist, Björn & Westergaard, Marit (2018). Crosslinguistic similarities and differences in bilingual acquisition and attrition: Possessives and double definiteness in Norwegian heritage language. *Bilingualism: Language and Cognition* 21(4), 748–764.
- Annear, Luke & Speth, Kristin (2015). Maintaining a multilingual repertoire. Lexical change in American Norwegian. I Janne Bondi Johannessen & Joseph C. Salmons (red.), *Germanic heritage languages in North America: Acquisition, attrition and change* (s. 201–216). Amsterdam: John Benjamins.
- Arús, Jorge (2010). On Theme in English and Spanish: A comparative study. I Elizabeth Swain (red.), *Thresholds and potentialities of Systemic Functional Linguistics: Multilingual, multimodal and other specialised discourses* (s. 23–48). Trieste: EUT Edizioni Università di Trieste.

- Clyne, Michael G. (1967). *Transference and triggering: Observations on the language assimilation of postwar German-speaking migrants in Australia*. Haag: Nijoff.
- van Baal, Yvonne (2020). Compositional definiteness in American Heritage Norwegian. Ph.D.-avhandling, Universitetet i Oslo.
- van Baal, Yvonne, Solbakken, Hedda, Eik, Ragnhild & Lohndal, Terje (2023). Endringer i grammatisk kjønn på tvers av dialekter: Et eksperimentelt paradigme. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 41(1), 17–58.
- Benmamoun, Elabbas, Montrul, Silvina & Polinsky, Maria (2013). Heritage languages and their speakers: Opportunities and challenges for linguistics. *Theoretical Linguistics* 39(3–4), 129–181.
- Blommaert, Jan & Jie, Dong (2020). *Ethnographic fieldwork: A beginner's guide*. Bristol: Multilingual Matters.
- Busterud, Guro, Lohndal, Terje, Rodina, Yulia & Westergaard, Marit (2019). The loss of feminine gender in Norwegian: a dialect comparison. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* 22(2), 141–167.
- Busterud, Guro & Lohndal, Terje (2022). Grammatisk hokjønn i trøndersk barnespråk: Ein korpusstudie. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 40(1), 129–156.
- Bokmålsordboka*. Språkrådet og Universitetet i Bergen. <https://ordbokene.no/>
- Conzett, Philipp, Johansen, Åse Mette & Sollid, Hilde (2011). Genus og substantivbøying i nordnorske språkkontaktområder. *Nordand: Nordisk Tidsskrift for Andrespråkforskning* 6, 7–43.
- D'Alessandro, Roberta, Natvig, David & Putnam, Michael T. (2021). Addressing challenges in formal research on moribund heritage languages: A path forward. *Frontiers in Psychology* 12: 700126.
- Diccionario de la lengua española*. Real Academia Española og Asociación de Academias de la Lengua Española. <https://dle.rae.es/>
- Eide, Kristin Melum & Hjelde, Arnstein (2018). Om verbplassering og verbmorfologi i amerikanorsk. *Maal og Minne* 110(1), 25–70.
- Eide, Kristin Melum & Hjelde, Arnstein (2023). Linguistic repertoires: Modeling variation in input and production. A study on American speakers of heritage Norwegian. *Languages* 8: 49.
- Flaten, Nils (1900–1904). Notes on the American-Norwegian with vocabulary. *Dialect Notes* 2. Part II, 115–126.
- Flodell, Gunvor (1986). *Misiones-svenska: Språkbevarande och språkpåverkan i en sydamerikansk talgemenskap*. Uppsala: Uppsala universitet, Institut för nordiska språk.

- Flodell, Gunvor (1996). Immigrant Swedish in Misiones, Argentina. I P. Sture Ureland & Iain Clarkson (red.), *Language contact across the North Atlantic. Proceedings of the Working Groups held at University College, Galway (Ireland), August 29 – September 3, 1992 and the University of Göteborg (Sweden) August 16–21, 1993* (s. 217–236). Tübingen: Niemeyer.
- Flodell, Gunvor (2012). Om immigrantsvenskan i Misiones, Argentina. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 30(2), 165–182.
- Flom, George T. (1903). The gender of English loan-nouns in Norse dialects in America: A contribution to the study of the development of grammatical gender. *The Journal of English and Germanic Philology* 5, 1–31.
- Flores, Cristina & Snape, Neal (2021). Language attrition and heritage language reversal in returnees. I Silvina Montrul & Maria Polinsky (red.), *Heritage languages and linguistics* (s. 351–372). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fløgstad, Kjartan (1999). *Eld og vatn. Nordmenn i Sør-Amerika*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Furuseth, Anne Kristin (2011). Da freden brøt løs. Norsk NS-migrasjon til Argentina etter 1945. Masteroppgave, Universitetet i Oslo.
- Furuseth, Anne Kristin (2013). *Norske nazister på flukt. Jakten på et nytt hjemland i Argentina*. Oslo: Schibsted.
- Faarlund, Jan Terje (2019). *The syntax of Mainland Scandinavian*. Oxford: Oxford University Press.
- Faarlund, Jan Terje, Lie, Svein & Vannebo, Kjell Ivar (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grosjean, François (2013). Bilingual and monolingual language modes. I C. A. Chappelle (red.), *The encyclopedia of applied linguistics* (s. 489–493). Oxford: Blackwell Publishing.
- Hartling, Anna (2016). Ledstilling i ledsætninger i dansk som arvesprog i Argentina. Et foreløbigt studium. *Ny Forskning i Grammatik* 23, 55–70.
- Hartling, Anna (2019). Argentinadansk svanesang? En undersøgelse af dansk talt af efterkommere af danske udvandrere til Argentina, med fokus på leksikalsk semantik og acceptabilitet og på verbets stilling i deklarativer med andet end subjekt på første plads. Ph.D.-avhandling, Københavns universitet.
- Hasselmo, Nils E. (1974). *Amerikasvenska. En bok om språkutvecklingen i Svensk-Amerika*. Esselte studium: Stockholm.
- Haugen, Einar (1953). *The Norwegian language in America*. Vol. I–II. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Heegård Petersen, Jan & Albris, Jon (2018). Argentinadansk: De dansktalende samfund i Argentina. *Mål og Mæle* 1, 8–16.
- Heegård Petersen, Jan, Kühn, Karoline & Hansen, Gert Foget (2020). Kodeskift i de udvandrerlandske varieteter i Nordamerika og Argentina: Inventar, frekvens, funktion. *NyS, Nydanske Sprogstudier* 1(58), 79–112.
- Heegård Petersen, Jan, Hansen, Gert Foget, Thøgersen, Jacob & Kühn, Karoline (2018). Linguistic proficiency: A quantitative approach to immigrant and heritage speakers of Danish. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 17(2), 465–490.
- Hjelde, Arnstein (1992). *Trøndsk talemål i Amerika*. Trondheim: Tapir.
- Hjelde, Arnstein (1996). Some phonological changes in a Norwegian dialect in America. I Ureland, P. Sture & Clarkson, Iain (red.), *Language contact across the North Atlantic. Proceedings of the Working Groups held at University College, Galway (Ireland), August 29 – September 3, 1992 and the University of Göteborg (Sweden) August 16–21, 1993* (s. 283–295). Tübingen: Niemeyer.
- Hjelde, Arnstein (2012). “Folkan mine, dæm bære snakka norsk” – norsk i Wisconsin frå 1940-talet og fram til i dag. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 30(2), 183–203.
- Hjelde, Arnstein (2015). Changes in a Norwegian dialect in America. I Janne Bondi Johannessen & Joseph Salmons (red.), *Germanic heritage languages in North America. Acquisition, attrition and change* (s. 283–298). Amsterdam: John Benjamins.
- Johannessen, Janne Bondi (2015). The Corpus of American Norwegian Speech. I Béata Megyesi (red.), *Proceedings of the 20th Nordic Conference of Computational Linguistics, NODALIDA 2015, May 11–13 2015, Vilnius, Lithuania*. NEALT Proceedings Series 23.
- Johannessen, Janne Bondi (2018). Factors of variation, maintenance and change in Scandinavian heritage languages. *International Journal of Bilingualism* 22(4), 447–465.
- Johannessen, Janne Bondi & Larsson, Ida (2015). Complexity matters: On gender agreement in heritage Scandinavian. *Frontiers in Psychology* 6: 1842.
- Johannessen, Janne Bondi & Laake, Signe (2012). Østnorsk som fellesdialekt i Midtvesten. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 30(2), 365–380.
- Johannessen, Janne Bondi & Laake, Signe (2017). Norwegian in the American Midwest. A common lexicolect. *Journal of Language Contact* 10(1), 5–21.
- Julien, Marit (2015). The force of V2 revisited. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* 18, 139–181.

- Kinn, Kari (2020). Stability and attrition in American Norwegian nominals: a view from predicate nouns. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* 23, 3–38.
- Kinn, Kari (2021). Split possession and definiteness marking in American Norwegian. *Nordic Journal of Linguistics* 44(2), 182–219.
- Kinn, Kari & Larsson, Ida (2022). Pronominal demonstratives in homeland and heritage Scandinavian. *Nordic Journal of Linguistics* 45(3), 218–309.
- Kinn, Kari & Hjelde, Arnstein (2023). Norsk på chacraen: Rapport fra en skandinavisk språkklomme i Argentina. *Språkprat: Et populærvitenskapelig tidsskrift*. <https://sprakprat.no/2023/11/16/norsk-pa-chacraen-rapport-fra-en-skandinavisk-sprak-lomme-i-argentina/>
- Kinn, Kari, Hjelde, Arnstein & Lund Stokka, Marie. Kommende. The Norwegian language in Argentina: A first look at heritage Norwegian in a new context. Kommer i *Selected proceedings of the 13th Workshop on Immigrant Languages in the Americas (WILA 13)*, *Bergen Language and Linguistics Studies*.
- Kühl, Karoline & Heegård Petersen, Jan (2021). Argentine Danish grammatical gender: Stability with strongly patterned variation. *Journal of Germanic Linguistics* 33(1), 67–94.
- Kupisch, Tanja & Polinsky, Maria (2022). Language history on fast forward: Innovations in heritage languages and diachronic change. *Bilingualism: Language and Cognition* 25(1), 1–12.
- Lanza, Elizabeth (2008). Selecting individuals, groups, and sites. I Li Wei & Melissa G. Moyer (red.), *The Blackwell guide to research methods in bilingualism and multilingualism* (s. 73–87). Malden, Mass: Blackwell.
- Larsson, Ida & Johannessen, Janne Bondi (2015a). Incomplete acquisition and verb placement in heritage Scandinavian. I Richard B. Page & Michael Putnam (red.), *Moribund Germanic heritage languages in North America* (s. 153–189). Leiden: Brill.
- Larsson, Ida & Johannessen, Janne Bondi (2015b). Embedded word order in Heritage Scandinavian. I Martin Hilpert, Jan-Ola Östman, Christine Merzluft, Michael Reißler & Janet Duke (red.), *New trends in Nordic and general linguistics* (s. 239–264). Berlin: De Gruyter.
- Lavid, Julia (2010). Contrasting choices in clause-initial position in English and Spanish: A corpus-based analysis. I Elizabeth Swain (red.), *Thresholds and potentialities of Systemic Functional Linguistics: Multilingual, multimodal and other specialised discourses* (s. 49–68). Trieste: EUT Edizioni Università di Trieste.

- Lislegård, Åse Mari (2022). Hallingmål i Amerika. Masteroppgave, Universitetet i Bergen.
- Lohndal, Terje, Rothman, Jason, Kupisch, Tanja & Westergaard, Marit (2019). Heritage language acquisition: What it reveals and why it is important for formal linguistic theories. *Language and Linguistics Compass* 13: e12357.
- Lohndal, Terje & Westergaard, Marit (2016). Grammatical gender in American Norwegian Heritage Language: Stability or Attrition? *Frontiers in Psychology*, 7: 344.
- Lohndal, Terje & Westergaard, Marit (2021). Grammatical gender: Acquisition, attrition, and change. *Journal of Germanic Linguistics* 33(1), 95–121.
- Lovoll, Odd S. (1984). *The promise of America. A history of the Norwegian-American people*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lødrup, Helge (2011). Hvor mange genus er det i Oslo-dialekten? *Maal og Minne* 103, 120–136.
- Matras, Yaron (2020). *Language contact*. 2. utg. Cambridge: Cambridge University Press.
- Melvær, June Osland (2023). V2 i norsk arvespråk i Latin-Amerika. Masteroppgave, Universitetet i Bergen.
- Montrul, Silvina (2016). *The acquisition of heritage languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Montrul, Silvina & Polinsky, Maria (2021). Introduction: Heritage languages, heritage speakers, heritage linguistics. I Silvina Montrul & Maria Polinsky (red.), *Heritage languages and linguistics* (s. 1–11). Cambridge: Cambridge University Press.
- Natvig, David (2022). The great change and the shift from Norwegian to English in Ulen, Minnesota. I Joshua R. Brown (red.), *The verticalization model of language shift* (s. 85–113). Oxford: Oxford University Press.
- Natvig, David & Salmons, Joe (2021). Connecting structure and variation in sound change. *Cadernos de Linguística* 2(1), 1–20.
- Pedersen, Kristian Botten (2010). Med akevitt til biffen. Norsk immigrasjon til Argentina, 1880–1930. Masteroppgave, Universitetet i Bergen.
- Poplack, Shana, Sankoff, David & Miller, Christopher (1988). The social correlates and linguistic processes of lexical borrowing and assimilation. *Linguistics* 26, 47–104.
- Polinsky, Maria (2018). *Heritage Languages and their Speakers*. Oxford: Oxford University Press.

- Riksem, Brita (2017). Language mixing and diachronic change: American Norwegian noun phrases then and now. *Languages* 2: 2, <https://doi.org/10.3390/languages2020003>.
- Ringstad, Tina L. (2019). Distribution and function of embedded V-Neg in Norwegian: A corpus study. *Nordic Journal of Linguistics* 42, 329–363.
- Rodina, Yulia & Westergaard, Marit (2013). The acquisition of gender and declension class in a non-transparent system: Monolinguals and bilinguals. *Studia Linguistica* 67, 47–67.
- Rodina, Yulia, & Westergaard, Marit (2015a). Grammatical gender in bilingual Norwegian-Russian acquisition: The role of input and transparency. *Bilingualism: Language and Cognition*. <https://doi.org/10.1017/S1366728915000668>
- Rodina, Yulia & Westergaard, Marit (2015b). Grammatical gender in Norwegian: Language acquisition and language change. *Journal of Germanic Linguistics* 27(2), 145–187.
- Rothman, Jason (2009). Understanding the nature and outcomes of early bilingualism: Romance languages as heritage languages. *International Journal of Bilingualism* 13(2), 155–163.
- Rødvand, Linn Iren Sjøånes (2017). Empirical investigations of grammatical gender in American Heritage Norwegian. Masteroppgave, Universitetet i Oslo. Sjømannskirken (u.å.). *Historien til Sjømannskirken i Buenos Aires*. Hentet 7. november 2023. <https://www.sjomannskirken.no/historien-til/buenos-aires/>.
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (u.å.a). 3.13 *Folkemengde, fødte, døde, ekteskap, flyttinge og folketilvekst*. Hentet 9. juni 2022. <https://www.ssb.no/a/histstat/tabeller/3-13.html>.
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (u.å.b). 07822: *Flyttinger, etter land, år og statistikkvariabel*. Hentet 9. desember 2022. <https://www.ssb.no/statbank/table/07822/>.
- Svenonius, Peter (2017). Declension class and the Norwegian definite suffix. I Vera Gribova & Stephanie S. Shih (red.), *The morphosyntax-phonology connection* (s. 325–359). Oxford: Oxford University Press.
- Sæther, Steinar A. (2015a). Introduction. I Steinar A. Sæther (red.), *Expectations unfulfilled: Norwegian migrants in Latin America, 1820–1940* (s. 1–16). Leiden: Brill.
- Sæther, Steinar A. (2015b). Making sense of a minor migrant stream. I Steinar A. Sæther (red.), *Expectations unfulfilled: Norwegian migrants in Latin America, 1820–1940* (s. 17–56). Leiden: Brill.

- Talmy, Steven (2011). The interview as collaborative achievement: Interaction, identity, and ideology in a speech event. *Applied Linguistics*, 32(1), 25–42.
- Westergaard, Marit & Lohndal, Terje (2019). Verb second word order in Norwegian heritage language: Syntax and pragmatics. I David W. Lightfoot & Jonathan Havenhill (red.), *Variable properties in language: Their nature and acquisition* (s. 91–102). Georgetown: Georgetown University Press.
- Westergaard, Marit, Lohndal, Terje & Lundquist, Björn (2023). Variable V2 in Norwegian heritage language: An effect of crosslinguistic influence? *Linguistic Approaches to Bilingualism* 13(2), 133–162.
- Zagona, Karen (2002). *The syntax of Spanish*. Cambridge: Cambridge University Press.

Summary

There is a long-standing tradition for research on Norwegian as a heritage language in the US and Canada, also known as American Norwegian. Norwegian as a heritage language in other contexts is, however, practically uncharted territory. In this article, we present some first observations of Norwegian as a heritage language in a hitherto unexplored contact situation, namely Latin America.

Kari Kinn, Professor, nordisk språkvitenskap
og Marie Lund Stokka, Stipendiat, nordisk språkvitenskap
Universitetet i Bergen
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier
Postboks 7808
5020 Bergen
kari.kinn@uib.no
marie.lund@uib.no

Verónica Pájaro
Førsteamanuensis, nordisk språkvitenskap
Universitetet i Agder
Institutt for nordisk og mediefag
Postboks 422
4604 Kristiansand
veronica.pajaro@uia.no

Nynorskens første offisielle rettskriving: 1893 eller 1901?

Lars S. Vikør

Professor emeritus, UiO

Denne artikkelen fører vidare eit ordskiye om spørsmålet tittelen antydar. Sverre Stausland Johnsen kritiserer tidlegare språkhistorikarar for å presentere nynorskrettskrivinga av 1901 som den første offisielle rettskrivinga for nynorsk. Han meiner at eit departementalt skriv frå 1893, som slår fast at Aasens grammatikk skal leggest til grunn for undervisninga i landsmål i skolen, impliserer at Aasens nynorsknorm var den første «riksstyregodkjende», og dermed offisielle, norma for nynorsk. Eg argumenterer for at dette er å «overtolke» dette skrivet, og at 1901-rettskrivinga var den første reelt fungerande skolerettskrivinga for nynorsk. I tillegg handlar ordskiftet mellom oss om ulike tolkingar av innhaldet i rettskrivingsvedtaka frå 1901.

Nøkkelord: rettskriving, nynorsk, språkhistorie, 1901-normalen, midlandsnormalen

1 Innleiing

I NLT hefte 1-2023 har Sverre Stausland Johnsen nokre kritiske kommentarar til min kritikk (Vikør, 2021) av hans to tidlegare artiklar om bakgrunnen for og innhaldet av nynorskrettskrivinga frå 1901 (Johnsen, 2020 og 2021 – her omtalt som SSJ 1 vs. SSJ 2 slik forfattaren sjølv gjer det i den nye artikkelen, som eg her kallar SSJ 3). Eg rekapitulerer kort dei emna det dreiar seg om.¹

SSJ 1 er ein gjennomgang og ei tilbakevising av fem påstandar om denne rettskrivinga i tidlegare språkhistorier. Eg gjennomgår kritikken hans, som dels

1. Eg takkar Klaus Johan Myrvoll for nyttige kommentarar til ein del detaljar i teksta.

og råkar ting eg har skrive, og gir han heilt eller delvis rett på fleire punkt. På eitt punkt meiner eg at han ikkje overtyder, det er når han viser til departementsrundskrivet frå 1893 der Aasens grammatikk blir nemnt som normkjelde for nynorsk i skolen, og ut frå det hevdar at nynorsk hadde ei offisiell rettskriving allereie frå 1893, slik at det ikkje var naudsynt å sette ned ei ny nemnd i 1898.

På eit anna punkt er eg samd med SSJ, men modifiserer konklusjonen hans. Det gjeld statusen til den såkalla «midlandsnormalen» frå 1901 av. Vi er einige om at den ikkje var ein del av den offisielle rettskrivinga (som i tradisjonen har fått namnet «Hægstad-normalen»), heller ikkje som «sideform», slik fleire språkhistorier, også av meg, har hevda. Men eg meiner å ha sett teikn på at det var mindre klart for dei samtidige aktørane, ikkje minst fordi departementet ikkje uttrykte seg særleg eksplisitt om den saka i vedtaket sitt, og at dei seinare mistydingane kan ha røter tilbake til samtida.

SSJ 2 er ein omtale av det språkpolitiske innhaldet i 1901-rettskrivinga, som SSJ kallar den «fyrsta samnorskumboti». Han gir ei etter mitt syn for bastant og einsidig framstilling av den omfattande tilrådinga frå rettskrivingsnemnda og det resultatet som viste seg i Matias Skards landsmålsordliste frå 1901, som departementet peika ut til normkjelde for den reformerte rettskrivinga. Eg har i artikkelen min (Vikør, 2021, s. 307–316) ein til dels detaljert gjennomgang av ein del punkt i denne tilrådinga og er ganske kritisk til SSJ sin omtale av den – som etter mitt syn baserer seg altfor einsidig på den seinare utviklinga av nynorsknormalen og underspelar den samtidssituasjonen nemnda stod i under dette arbeidet. SSJ 3 går ikkje i særleg grad inn på dette, bortsett frå å markere at han meiner seg mistydd i sine intensjonar, og at eg har mistydd særleg eitt punkt, behandlinga av preposisjons- og adverb-komplekset *for vs. fyre*.

Eg skal i det følgjande ta for meg desse punkta.

2 1893

SSJ kritiserer meg for å bygge einsidig på sekundærkjelder når eg refererer til departementets rundskriv om skolemålet i 1893. Denne kritikken må eg berre ta til meg; eg baserte meg på utdrag frå rundskrivet i biografien om Marius Hægstad (Venås, 1992, s. 290), og dei var ikkje presise. Eg tolkar framleis dette skrivet annleis enn SSJ, men eg meiner at det no er tida til å trykke heile rundskrivet in extenso, slik at også lesarane kan ta stilling til kva tolking som er den mest plausible. Det kjem her (datert 28. juli 1893):

Skrivelse fra Kirkedepartementet til Skoledirektøren i Bergens Stift, hvori Departementet i Anledning af tvende Forespørgsler fra et Skolestyre udtaler følgende:

Med Hensyn til *Spørgsmaalet om, «hvilken Sprogform der skal forstaaes ved det nu af Skoleloven paabudne «Landsmaal»*, kan man, foruden til Loven selv, henvise til de Forhandlinger i Odelstinget, som gik forud for Lovens Vedtagelse. Efter Loven (af 6te Juli 1892) bestemmer Skolestyret, om Skolens Læse- og Lærebøger skal være affattede på Landsmaal eller i det almindelige Bogmaal, og i hvilket af disse Maal Elevernes skriftlige Arbejder i Almindelighed skal affattes. Dog skal Eleverne lære at læse *begge Maal*. Loven stiller altsaa to Maal overfor hinanden: det almindelige Bogmaal og Landsmaalet, og af Forhandlingerne på Thinget fremgaar, at der ved det siste tænkes paa det Aasenske Landsmaal og den på Grundlag af dette udviklede Landsmaalsform. Det blev vistnok af en af dem, som talte for Loven, indrømmet, at Undervisning i skriftlig Brug af Landsmaalet endnu kunde volde Vanskeligheder, fordi «det er svævende i sin Form», men i Modsætning hertil fremholdt en af Hovedtalsmændene for Loven, at Enheden i Landsmaalet var saa aldeles bestemt tilstede, at der ingen Ting var i Veien for at lægge det som Grundlag for Undervisningen i vore Skoler, og i Forbindelse hermed udtalte han videre, «at Ivar Aasens store Verk er det, at han har formaaet at finde en Form, hvori enhver norsk Dialekt kan skrives.»

Som «sproglig mønstergyldig Literatur i Landsmaal» kan blandt de mange Skrifter, som er udkomne paa Landsmaalet, til exempel nævnes de Dele af Bibelen som er oversatte paa Landsmaal, samt «Nokre salmar», Kr.a. 1883, Garborg og Mortensens «Lesebok i det norske folkemaal for høgre skoler» samt Nordahl-Rolfsens «Læsebog for folkeskolen (landsmaalsudgave)».

Landsmaalet er leksikalsk og grammatisk behandlet af Ivar Aasen selv, som særlig i 2den Udgave af sin Grammatik, s. 357-388 giver Veiledning til den korrekte Sprogbehandling af dette Maal. En kort Fremstilling af Grammatiken har man i Hægstads Maallæra, Namsos, 1879.

Med Hensyn til det i Skolestyrets Skrivelse af 28de Januar d. A. fremsatte Spørgsmaal *om Erklæring fra Kredsene skal indhentes* «ogsaa for det Tilfælde, at man søger at indskrænke sig til det af Loven krævede Minimum af 'Landsmaal' i Skolen», kan man henvise til Lovens Bestemmelse herom. Til den for begge Folkeskolelove fælles Bestemmelse om, at Skolestyret afgjør, hvilket Skolens Undervisningssprog skal være, er der i Landsskoleloven føiet den Bestemmelse, at «inden Skolestyret fatter sin Beslutning, skal Overtilsynet og derefter Kredsens Erklæring være indhentet».

Dette er altså eit svar på to ulike spørsmål som hadde komme frå skoledirektøren i Bergens stift, der det første gjaldt kva språkform som skulle leggest til grunn for undervisninga. Det var gitt i ein situasjon da det ikkje eksisterte noka anna normering av landsmålet enn den Ivar Aasen hadde gitt i *Norsk Grammatik* (1864) og *Norsk Ordbog med dansk Forklaring* (1873). Så fanst det nokre freistnader på landsmålsvariantar bygd på andre talemålsgrunnlag, som Olav Høyems trønderbaserte, og somme eksperimenterte med midlandsbaserte (primært telemarksbaserte) former. Det var likevel klart at Aasens variant var den einaste som hadde ein viss grad av nasjonal prestisje blant målfolk. Det var ei privat² norm, men allment anerkjent som den autoritative blant dei som i det heile såg på landsmålet som eit brukande skriftspråk.

Når departementet måtte ta stilling til spørsmålet om nynorsk normkorrektheit, var det derfor klart at Aasens norm måtte ligge til grunn, for noko reelt alternativ fanst ikkje, og i 1893 var det ikkje rom for å starte opp eit omfattande statleg kodifiseringsarbeid. Ser ein på ordlegginga i rundskrivet, verkar det på meg ganske tydeleg: Ein rekna først opp nokre «mønstergyldige» tekster som til dels var laga for skolebruk – men ikkje automatisk einslaga i språkbruken – og i tilfellet salmane og Bibelen vel var føresett å bli lesne og sungne i skolen. Så peikar ein på at det var Aasen som hadde behandla landsmålet grammatisk og leksikalsk. Eg kan ikkje sjå på det som noko anna enn ei konstatering av faktiske tilhøve, og at det var desse faktiske tilhøva lærarane og skoleungane måtte forhalde seg til. Det kan kallast ei statleg «godkjenning» av Aasens norm, men spørsmålet er om det kan kallast «offisiell rettskriving» i den tydinga vi legg i dette omgrepet i dag. Eg meiner det er å dra det omgrepet for langt. Framleis stod dei i den situasjonen at det ikkje fanst nokon «infrastruktur» som gjorde det mogleg for norma å fungere som norm.

Den einaste konkrete rettleiinga som rundskrivet peikar på, er tillegget «Om Landssproget» i Aasens grammatikk (som står på side 357–388 i 1864-utgåva) og dessutan Hægstads korte framstilling i *Norsk Maallæra elder Grammatik i Landsmaalet* (1879). Ser ein på «Om Landssproget», finn ein at det blir innleidd av eit oversyn over korleis ein del ulike drag i målføra kan representerast i eit «Landssprog» (etter eit føregåande kapittel «Om Landskabsmaalene»), følgd av drøftingar kring tilhøvet mellom heimlege og innlånte drag i ordtilfang og uttrykksmåte. Det er ei tekst som nok ikkje kan brukast som ei praktisk rettleiing i å skilje mellom «rett» og «galen» språkbruk.

2. «Privat» tyder her 'ikkje statleg' (Vikør, 2003, s. 296).

Det er vel òg påfallande at ingen av dei samtidige kjeldene nemner 1893-skrivet som eit «normfastsettande» dokument; det finst såleis ingen referansar til det i tilrådinga frå 1899. Aasen blir behandla som ein sjølvstendig autoritet i kraft av sine faglege verk, men ikkje som «offisiell» og statsgodkjent. Vi ser det òg i Marius Hægstad si *Norsk maalsoga for skule og heim*, utgitt første gongen i 1904 i serien *Norske Folkeskrifter*. Der står det (s. 45):

I 1885 vart det millom storting og riksstyring vedteke, at *landsmaalet* eller nynorsken skulde vera jamstelt med det *norsk-danske bokmaalet* til alt offentleg bruk, i skule og kyrkja, og i 1901 vedtok kyrkjedepartementet ein *fast skrive-maate* for alle lærebøker paa landsmaal til skulebruk – Ivar Aasens mynsterform med nokre faa tillempingar.

Vi må vel kunne gå ut ifrå at få kunne vite betre enn Hægstad korleis saks-gangen i desse spørsmåla vart opplevd og oppfatta i samtida. I eit tillegg til 4. utgåva av same boka, skrive av Olav Midttun mens Hægstad enno levde (Hægstad, 1924, s. 50, sjå under punkt 6 nedanfor), står det med reine ord om 1901-rettskrivinga: «Det er den fyrste offisielt godkjende rettskrivingi i vårt land.»

Men SSJ er ikkje åleine om å nemne dette rundskrivet frå 1893 – han refererer til fleire språkhistorikarar som har gjort det same. Det ser ut til at Dag Gundersen (1967, s. 62) var den første av desse, og han kan ha vore mønster for andre (Skard, 1979, s. 32; Vinje, 1978, s. 235; Jahr, 1989, s. 25). Gundersen kallar dette den «første offentlige godkjenning av en norm for landsmålet». Men både han og etterføljarane hans understrekar at denne godkjenninga ikkje løyste normproblemet for dei som skulle lære – og lære bort – denne «riks-styregodkjende» nynorsknormalen, og at det gjorde ein ny gjennomgang av heile normspørsmålet nødvendig. Som Skard skriv: «Og nå var behovet for språklig normering blitt mer og mer presserende. Det var et praktisk problem som reiste seg overalt hvor skolekretser ønsket å innføre landsmålet.» (Skard, 1979, s. 34). Og så går han rett over til å presentere Hægstad-nemnda. (Sjå òg Haugland, 1985, s. 152.)

3 Ein ekskurs til Danmark

Det kan vere klargjerande å kaste eit blick på den danske rettskrivingshistoria på 1800-talet, som var vel så livleg som den norske.

Det er velkjent også frå norske språkhistorier at den første offisielle rettskrivingsforordninga i Danmark – som da òg omfatta Noreg – skjedde i 1775,

da det vart bestemt at Ove Mallings rettskriving i boka *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* skulle leggest til grunn for danskundervisninga i den høgre skolen (latinskolen). Det hadde samanheng med ei ny satsing på styrking av dansk språk i skole og samfunnsliv etter kuppet mot Struensee, som hadde favorisert tysk. Det spesielle var at Mallings bok ikkje låg føre i 1775; det tok to år før ho vart trykt i 1777.

Den danske rettskrivingshistoria er grundig og detaljrikt, men ikkje særleg lettleseleg, beskriven i eit tobandsverk av Henrik Galberg Jacobsen (heretter HGJ): *Ret og skrift* (2010), ei avhandling på om lag 1200 sider. Ei kort og oversiktleg samanfating av denne historia gir Allan Karker i språkhistoria *Dansk i tusind år* (Karker, 2001, s. 238–242).

Det grunnleggande omgrepsapparatet til HGJ kan vere nyttig også i ei drøfting av den norske rettskrivingshistoria. Eg gir her ei kort beskriving med utgangspunkt i samandraget hans i band 2, s. 1117.

HGJ bruker termen *norm* (vsa. *rettskrivning*) om dei konkrete rettskrivingane, og *direktiv* om dei tekstene som konstituerte normene. Han skil mellom to typar direktiv: innhaldsdirektiv og statusdirektiv.

Innhaldsdirektiv kjem i form av rettskrivingsreglar i ordbøker eller andre publikasjonar. På 1800-talet var alle innhaldsdirektiv private, og dei skilde seg i to retningar: Den eine heldt på konservative skriftnormer. Det gjaldt såleis den autoritative ordboka til Christian Molbech med førsteutgåve i 1813 og utvida utgåve i 1833, basert på det han kalla «almindelig antaget Skrivebrug». Den andre retninga var meir radikal. Den fremste representanten for den var den «rask-petersenske» rettskrivinga, framlagt i 1826 av norrønfilologen Rasmus Rask på grunnlag av uttalen og linene bakover til norrønt, og modifisert i fellesskandinavisk retning av språkhistorikaren N. M. Petersen (Karker, 2001, s. 239–240). Eit tredje initiativ kom i 1869. Da vart det skandinaviske rettskrivingsmøtet halde i Stockholm; det var eit heilt privat tiltak. Også framlegga derfrå fekk ein sentral plass i den påfølgjande danske rettskrivingsstriden.

Den andre typen direktiv var *statusdirektiv*, som fastslo kva slags rettskriving som skulle vere den gjeldande offisielt, først og fremst i skolen, til dels òg på andre særlege område, som i hæren. Slike direktiv viste da berre til ei normkjelde som var etablert gjennom innhaldsdirektiv på den private marknaden, utan å gå meir inn på innhaldet i det fastslåtte regelsystemet. Sidan desse statusdirektiva berre fastslo kva som skulle gjelde i spesielle samanhengar, framfor alt skolens undervisning og dermed i lærebøker m.m., kom ulike rettskrivingsystem i praksis til å eksistere side om side. Det førte til ein konkurranse fram gjennom hundreåret, som også staten påverka, helst ved å fremme Molbechs

rettskriving og motarbeide den «rask-petersenske», som ein god del lærarar ønskte å bruke.

Etter HGJ sine definisjonar, kva skulle så til for at ein kunne snakke om ei *rettskriving*? Svar: Det måtte finnast eit skriftleg og publisert innhaldsdirektiv, som kunne vere ei ordbok, eller ein kortare instruksjon om kva slags reglar som skulle gjelde, eller ein mellomting (t.d. ei ordliste knytt til eit regelsett).

Og kva skulle til for at ein kunne snakke om ei *offisiell rettskriving*? Svar: Det måtte finnast eit statusdirektiv (eller fleire), med basis i eit innhaldsdirektiv som dermed fekk den autoriteten ei rettskriving måtte ha for å kunne kallast offisiell.

Fram til 1889 var alle innhaldsdirektiv private, med varierende grad av statleg godkjenning gjennom offisielle statusdirektiv. Men i dette året kom undervisningsministeren med ei detaljert forskrift om korrekt rettskriving «til Brug og nøje Efterlevelse i alle offentlige Skoler» (Karker, 2001, s. 241). Den vart så følgd opp av ei autorisert *Dansk Retskrivningsordbog* ved Viggo Saaby i 1891.

Dermed var danskane komne eit langt steg i retning av den *moderne* måten å slå fast ei offisiell rettskriving på. Den inneber at staten tar hand om normeringa ved å sette ned ei nemnd som arbeider ut eit framlegg som etter konsultasjonar blir grunnlag for eit endeleg innhaldsdirektiv (den konkrete framstillinga av reglane). Så utferdar dei statlege styresmaktene eit statusdirektiv som fastslår at denne rettskrivinga er den offisielt gyldige på nærare angitte område, primært morsmålsundervisninga i skolen, etter kvart òg stats-tenesta. Innhaldsdirektivet og statusdirektivet heng da sjølvsagt saman og føreset kvarandre gjensidig.

I 1889 hadde dansk såleis for første gong ei offisiell rettskriving i moderne tyding av omgrepet. Den vart revidert på nokre få punkt i 1892. Deretter var det relativ ro på den offisielle rettskrivingsfronten i dansk inntil 1948, da vi fekk ei «skandinavisering» av rettskrivinga ved at *å* vart innført for *aa* og substantiv ikkje lenger skulle ha stor førebokstav. I heilt moderne tid har dei normerande funksjonane lege til det permanente organet Dansk Sprognævn frå 1955 av.

4 Frå 1893 til 1901

Vender vi oss så til Noreg att og ser på «1893-rettskrivinga» for nynorsk, så bestod den av eit statusdirektiv utan (men med tilvising til) innhaldsdirektiv – som Danmark hadde hatt mange av i tiåra før. Vi må gå ut frå at den eliten som

arbeidde med desse spørsmåla, hadde gode kontaktar med dei nordiske grannelanda og visste korleis systemet var der. I 1890-åra var det nok klart, og vart stadig klarare, at ei effektiv statleg rettskrivingsnormering var avhengig av at det offentlege også tok seg av innhaldsnormeringa, og skaffa fram dei hjelpemidla som trongst for å få rettskrivinga til å fungere i skolen, først og fremst (i samarbeid med private forlag). For nynorsk, som var ei heilt ny språkform, måtte dette vere enda meir tvingande nødvendig enn for dei meir innarbeidde normene i dansk og norsk-dansk.

På dette punktet ser det ut som at SSJ mistyder meg (SSJ 1, s. 156–158, jf. Vikør, 2021, s. 297–299). Eg skreiv ikkje generelt om ordlister som ein formell kvalifikasjon for at ei rettskriving skal reknast som «offisiell» (sjå ovanfor), og eg skreiv i det heile ikkje om norsk-dansken i denne samanhengen. Eg peika på at ei skoleordliste over dei godkjente formene og stavemåtane i *landsmål* ikkje fanst, og at ei slik var nødvendig for at rettskrivinga reelt skulle fungere som ei norm for elevar (og lærarar) i folkeskolen. Eg heldt meg altså på det praktiske planet, ikkje det formelle. Og dei vitnemåla vi har frå samtida, tyder på at dette var eit reelt problem som ei venstre-regjering som ønskte å fremme landsmål, måtte «adressere», for å seie det hypermoderne. Ei høgreregjering, som la (mildt sagt) mindre vekt på å fremme og styrke landsmålet, trong sjølsagt ikkje la dette ligge tungt på seg.

Dermed må ein seie at dei nye rettskrivingstiltaka som Steen-regjeringa med kyrkje- og undervisningsminister Wexelsen sette i gang da dei overtok regjeringsmakta i 1898 (etter å ha vore i opposisjon sidan 1893), lett kan forklarast ut frå dei reelle behova som låg føre i samfunnet i dei åra. Skards ordliste var eit privat tiltak, men støtta og fremma av departementet, og slik har det også vore seinare. SSJ ser ut til å meine at dei private forlaga og departementet (seinare Språkrådet) har arbeidd heilt uavhengig av kvarandre, men i praksis har det nok vore kommunikasjon (ikkje minst uformell) mellom dei ulike instansane i dei fasane da ei ny rettskriving skulle formast ut og implementerast. Departementets og seinare Stortingets vedtak om nye rettskrivingar har på 1900-talet vore eit signal om at no var det behov og ein stor marknad for nye skoleordlister, forlaga har visst om det og førebudd seg lenge på førehand, og det har ikkje vore naudsynt for departementet å ta noko initiativ ut over det. Slik var det nok ikkje på 1890-talet, da ei høgreregjering lett kunne ignorere behova til dei (førebels svært få) skolane som tok landsmålet i bruk. Utan marknadsmakt bak seg måtte dei ha ei form for støtte i ei statsmakt. Seinare har vi hatt fastare prosedyrar på dette området, som ikkje er avhengige av parti-politikk.

5 1901-rettskrivinga og «Hægstad-normalen»

SSJ 1 (s. 107–108) kritiserer den tradisjonelle framstillinga i språkhistoriene (som eg òg har formidla) om at den endelege 1901-rettskrivinga var identisk med Hægstads normframlegg i nemndtilrådinga (som i tilleggsdokumentet frå Hægstad-nemnda også fekk tilslutning av Flo, men ikkje av Garborg). Han peikar på at departementet fastsette Matias Skards *Landsmaals-ordlista* som den endelege normkjelda, og viser at denne ordlista på nokre punkt veik av frå Hægstad-framlegget. Ordlyden i departementsvedtaket (datert 6. februar 1901) var slik:

Kongelig resolution, hvorved er bestemt, at Seminarlærer Matias Skards «Landsmaalsordlista» i den af Herrerne Professor Hægstad og Cand. mag. Flo anbefalede Form godkjendes til Skolebrug og bliver at anvende i alle Lærebøger, skrevet paa Landsmaal, som bruges i Skolen.

Formuleringa «i den af Herrerne Professor Hægstad og Cand. mag. Flo anbefalede Form» skaper problem for SSJ, fordi dette nettopp måtte implisere at det var den endelege nemndtilrådinga frå Hægstad og Flo som vart godkjent som den norma som skulle brukast. SSJ 1 (s. 108) landar på at det er ei «gåløyse» av ein embetsmann som har hatt med denne saka å gjere: «Mest truleg hadde ingen i embetsverket halde saman framlegget frå rettskrivingsnemnda med Skard (1901) og saumfare dei for likskapar og skilnader. Dei syntest å samstavast i det meste, og det kan ha vore godt nok for KSD [departementet].»

Dette verkar som ei naudløysing på eit konstruert problem. Det står ingenting om nemndtilrådinga i vedtaket, berre om Skards ordliste «i den af Herrerne Professor Hægstad og Cand. mag. Flo anbefalede Form». Ordlista til Skard var på det tidspunktet under arbeid og kom ut først seinare på året (meldt i *Den 17de Mai* 31.8.). Han må ha brukt mykje av vårsemesteret til utarbeidinga, sjølv om arbeidet truleg var begynt tidlegare. Skard var på den tida på veg til å avslutte arbeidet som lærar på lærarseminaret i Levanger og flytta same sommaren til Kristiansand for å begynne som skoledirektør der. Det er grunn til å tru at han gjorde ordlista ferdig før sommaren.

Den logiske tolkinga av departementets vedtaksformulering, slik eg ser det, må vere at Hægstad og Flo faktisk hadde godkjent («anbefalt») ordlista da ho var ferdig redigert, m.a.o. at det var kontakt og samarbeid mellom dei og Skard under arbeidet. Dette har eg antyda i den førre artikkelen min (Vikør, 2021, s. 304–305), der det går fram at Hægstad arbeidde med ei ny utgåve av *Norsk*

Maallæra parallelt med at Skard arbeidde med ordlista. Det er altså god grunn til å gå ut ifrå at det var vore kontakt mellom desse, og med Flo (men ikkje med Garborg, som hadde stilt seg utanfor). Det kan ha skjedd pr. brev, eller kanskje med eitt eller fleire møte der dei drøfta tvilsspørsmål og vart samde om mindre revisjonar og justeringar – kanskje i samråd med eller jamvel på oppdrag frå departementet. Det var dermed ikkje tanken at fleirtalsframlegget frå Hægstadnemnda skulle følgjast slavisk til siste bokstav i den endelege rettskrivinga, berre at det skulle leggest til grunn i all hovudsak.

Dette kan ikkje provast, men det er denne hendingsgangen som verkar mest sannsynleg ut ifrå det kjeldene seier. Denne rekonstruksjonen blir òg styrkt av Sigmund Skards framstilling i «farsbiografien» sin, *Det levande ordet* (Skard, 1972, s. 243–245). Han skriv der om eit nært samarbeid mellom Hægstad og Skard i desse åra, som m.a. omfatta eit tobands leseverk som kom ut første gongen i 1898 og 1902. Ifølgje Sigmund Skard vona Hægstad at ordlista til Matias Skard skulle stogge den «ævelege vingling», og han kalla ho «ei vakker frukt av samlingsaandi innanfor maalflokken».

Så treng ein ikkje lenger føresette noka «gåløyse» hos nokon. Og namnet «Hægstad-normalen», som festa seg til 1901-rettskrivinga, får god dekning, for Hægstad blir ståande som den mest innverknadsrike krafta bak utforminga av normalen under heile prosessen.

6 Statusen til midlandsnormalen

SSJ og eg er samde om at departementets rettskrivingsvedtak i 1901 ikkje inkluderte den såkalla midlandsnormalen. Det vil seie at seinare språkhistorikarar ikkje har hatt grunnlag for å hevde den oppfatninga at denne normalen var tillaten for skoleelevane som «sideform», som dei (vi) likevel har gjort. SSJ 1 (s. 99–100) serverer eit knippe av døme på dette.

Men eg har peika på at denne avvisinga av midlandsnormalen frå departementet si side var implisitt, ikkje eksplisitt uttrykt i sjølve vedtaket, og eg har antyda at det kan ha vore ei uvisse blant sentrale aktørar i samtida om kva vedtaket eigentleg innebar på dette punktet.

Her har eg da igjen gjort ein feil som SSJ peikar på, ved å basere meg på sitat i sekundærkjelder. I ei utgreiing om midlandsnormalen, skriven av Rasmus Flo, men utgitt og innleidd av Arne Garborg (Flo døydde i 1905), skriv Garborg litt om denne prosessen i innleiinga (Flo, 1906, s. 3–4). Eg siterte frå dette etter Knut Karlsens attgjeving (Karlsen, 2017, s. 77), men sitatet kom feil ut, slik at det som var Garborgs resymé av nemndtilrådinga vart ståande som ein omtale

av det endelege normvedtaket – på grunn av at hermeteikn i originalen hadde falle bort i sitatet. SSJ 3 (s. 159–161) viser dette i detalj.

Men SSJ siterer ikkje det Garborg skriv vidare, i det følgjande avsnittet:

Korleis de hev gjengi med den fridomen som her vart tilraadd [av rettskrivingsnemnda], de maa eg seia at eg ikkje veit. Men um den midlandske stavemaaten segjer eg som eg fyrr hev sagt: «so lengi ikkje heile lande hev valt maalform, og so lengi de i bokheimen er strid um skrivemaaten, so bør ikkje skulestyre paa fyrrihand slaa vestlandsformi fast anna enn til rettleiding. De kunde i de heile vera ymist vori aa stelle seg so, at midland og austland og nordanfjelskt hadde berre det eine vale: norskdanskt eller vestlandsk-norskt. Um ikkje midlandsformi vaar duger til anna, so vil ho staa der og vise, at de ikkje er meiningi aa slaa noko fast til landsmaal, fyrr lande i det heile hev havt tilføre til aa velja.»

Det meste av dette er tatt frå eit innlegg Garborg hadde hatt i *Den 17de Mai* sommaren 1901. Men i første setning (skrivnen i 1906) skriv han at han ikkje veit korleis det har gått i denne saka. Om han meinte dette bokstaveleg, kan det i alle fall tolkast som at han var uviss på 1901-vedtaket. Men, som eg tidlegare har skrive (Vikør, 2021, 303), så verkar det som at Garborg og Lars Eskeland først og fremst var opptatt av å hevde midlandsnormalens rett som ein mogleg utviklingsveg for landsmålet i samfunnet generelt, ikkje å få han innarbeidd i skolen. SSJ ser ut til å ha det same synet.

Det spørsmålet som framleis står att, er korleis den oppfatninga at midlandsnormalen vart sideform i moderne tyding (tillaten for elevane, ikkje i lærebøker) oppstod og vart tradert vidare. Det eldste belegget for denne framstillinga har SSJ 1 (s. 96) frå O.M. sitt tillegg til siste utgåva av Marius Hægstad's *Norsk målsoga for skule og heim* (Hægstad, 1924, s. 50). Liksom SSJ reknar eg òg med at O.M. er Olav Midttun. Han skriv i tillegget sitt:

I 1901 godkjende kyrkjedepartementet Skard: «Landsmaalsordlista» til rettleiding for alle skulebøker. Ho var sett upp i samsvar med framlegget frå Hægstad. Det er den fyrste offisielt godkjende rettskrivingi i vårt land. Samstundes godkjende kyrkjedepartementet «Midlandsmaalet» åt Garborg og Flo òg til skulebruk. Men det kom ingi rettskrivningslære eller ordliste (fyrr i 1906), so det hev vore lite nytta utanum bokheimen (Garborg, Mortensson, Seippel, Moren o. a. med ymse tillempingar), medan «Hægstad-normalen» rådde i skulen og mykje godt elles.

Det kan vere her rota ligg til den seinare traderte mistydinga i dei fleste språkhistorier. Midttun var ikkje språkpolitisk aktør i 1901, men vart etter få år ein av dei sentrale personane i målrørsla, og det er påfallande at han la fram påstanden om midlandsnormalen som «sideform» så atterhaldslaut i 1924, mens Hægstad enno levde og, skulle ein tru, hadde høve til å sjå gjennom det Midttun skreiv. Eg meiner det er rett å opne for at det var – eller i alle fall kan ha vore – tvil kring dette i samtida og den nære ettertida, blant det fåtalet som var aktivt interessert i saka. Men eg kan ikkje forklare korleis denne framstillinga som Midttun var først ute med, hadde komme opp. Som eg antyda i førre artikkelen min (Vikør, 2021, s. 300), kan ho i seinare fasar ha vorte styrkt av sjølvne termen *sideform* – som har hatt ei anna tyding kring 1900 enn frå 1938 av. Men det forklarar ikkje Midttuns framstilling.

Eit moment verken SSJ eller eg har vore inne på i denne samanhengen, er tilhøvet til den neste reforma i nynorsk, den i 1910. Da vedtok departementet å opne for visse liberaliseringar for dei nynorskbrukande skoleelevane utan å endre sjølvne rettskrivinga, Hægstadnormalen. Dette vedtaket, som består av fire punkt, er referert i fleire språkhistorier (Jahr, 1989, s. 51; Torp & Vikør, 2014, s. 264). To av desse punkta var også ein del av midlandsnormalen: at svake hokjønnsord skulle kunne ende på *-e* (*ei vise*: Hægstadnormalen: *ei visa*), og at bestemt form fleirtal av hankjønns- og hokjønnsord skulle kunne skrivast utan *-r-* (*gutane*; Hægstadnormalen: *gutarne*). Dei to andre punkta var heilt nye, altså ikkje med i midlandsnormalen: *e*-bøying av verb på *-era*: *studerte* – *studert* (Hægstadnormalen hadde *a*-bøying: *studera* – *studera*), og høve til å skrive *y* i ein del ord av typen *bryta* og *blyg* der både Hægstadnormalen og midlandsnormalen hadde tradisjonelle former av typen *brjota* og *bljug*. Vedtaket står i ein kongeleg resolusjon datert 10.6.1910, ordrett referert av Dag Gundersen (1967, s. 74–75).

Dette betyr at departementet i 1910 i det heile ikkje forheldt seg til midlandsnormalen som ein eksisterande normal, heller ikkje for skoleelevar, men berre tok utgangspunkt i Hægstadnormalen. Det vart ikkje presisert at dei og dei formene i midlandsnormalen ikkje skulle gjelde lenger. Det stør, ganske avgjerande, meiner eg, det hovudsynspunktet SSJ og eg er samde om. Men det gjer Midttuns formulering (Hægstad, 1924, s. 50) enda meir ubegripeleg.

7 1901-rettskrivinga

SSJ 3 (s. 148) kritiserer meg for at eg i tidlegare framstillingar av 1901-rettskrivinga ikkje har oppgitt kjelder. No har eg ikkje skrive særskilt om denne

rettskrivinga før. Eg har derimot fleire gonger skrive generelle oversikter over norsk rettskrivingshistorie som del av den allmenne språkhistoria (Almenningen o.a., 1981 (6. utg. 2002); Torp & Vikør, 1993 (4. utg. 2014)). Der har eg omtala 1901-rettskrivinga kort som ei opptakt til det som følgde. Eg har da bygd på tradisjonelle framstillingar i andre språkhistorier, og neppe skilt meg i nokon særleg grad frå dei i framstillingsmåten. Dermed har eg òg vidareført feil i denne språkhistorietradisjonen, som eg har vedgått både i 2021 og no i denne artikkelen. Eg nektar ikkje for at det var SSJ sine artiklar som stimulerte meg til å ta for meg og gjennomgå primærdokumenta i 2021-artikkelen – noko som gav meg kunnskap om detaljane i 1901-rettskrivinga, men samtidig gav grunnlag for ein kritisk gjennomgang av SSJs kritikk.

SSJ meiner at eg har mistydd grunnlaget for SSJ 2 og omtalen hans av framlegget frå Hægstad-nemnda og argumenterer med stråmenn, altså at eg har feilframstilt det han meiner. Eg kan ikkje påstå at eg ikkje har tolka han feil, men eg vil likevel grunngi ut frå det han skriv i SSJ 2 korfor eg har oppfatta han slik eg beskriv i artikkelen min (Vikør, 2021).

Eg baserer delar av kritikken min mot SSJ på den oppfatninga at han vil redusere den statusen bruksprinsippet hadde hos Hægstad-nemnda i forhold til tilnæringsprinsippet. Eg skriv at han «insinuerer» at bruksprinsippet var eit «vikarierende argument». Her må eg gjere sjølvkritikk: Eg burde ikkje ha brukt ordet «insinuerer». Det eg meinte, var at han gav inntrykk på meg som lesar av at bruksprinsippet for Hægstad-nemnda var sekundært i forhold til tilnæringsprinsippet. Det ligg under fleire stader i artikkelen hans, og kjem kanskje tydelegast fram i konklusjonsavsnittet. Her seier han at alle nynorskreformer er grunngitt med frekvens i talemål og skriftleg bruksmål, «men at *hovudmålet* deira var å vinna likskap millom norsk og norsk-dansk».

Ut frå dette blir det noko forvirrande når SSJ 3 på s. 163 understrekar at han har omtala bruksprinsippet som eit *grunnprinsipp* for Hægstad-nemnda. I sluttavsnittet i SSJ 2 startar han med å omtale formålsformuleringa i Hægstad-tilrådinga om å «byggja paa det skrivebruk som hev vore raadande i kvart maals bokrike» som ei «grunnsetning», men han konkluderer likevel, som sitert ovanfor, med at tilnærming til norsk-dansk var «hovudmålet». Eg har altså gått ut frå at det var hovudtesen hans, og den er eg usamd i for 1901-reforma sin del (dei seinare reformene kjem eg ikkje inn på). Det prøver eg å grunngi i artikkelen min.

8 Tre «stråmenn»

Når SSJ 3 refererer til tre «stråmenn» som eg skal ha sett opp for å polemisere mot dei, må det implisere at vi er meir einige i sak om desse spørsmåla enn eg har trudd. Eg må gå kort igjennom desse «stråmennene».

Den første «stråmannen» er basert på det følgjande sitatet hos SSJ 2 (s. 112):

På eina side heldt dei [Hægstad-nemnda] fram at det ikkje «kann [...] verta tale um noko slags aatsemjing som gjer norsken *mindre norsk*», men samstundes dulde ikkje nemndi at dei totte det var det norska bokmålet [dvs. landsmålet] som laut gjeva etter fyre norsk-dansken.

SSJ 3 (s. 164) kommenterer dette slik: «Vikør mener da at ‘For SSJ blir da tilrådinga sjølvmotseiande’, enda jeg hverken skriver eller antyder på noen måte at dette er en selvmotsigelse.»

På meg verkar dette forvirrande, og «stråmannen» er frå mi side eit forsøk på å klare opp i det (Vikør, 2021, s. 307). Eg meiner at SSJ 2 behandlar «norsk-dansken» som ein monolitt som nynorsken kunne nærme seg eller fjerne seg frå, og at det var hovudskiljet i skriftspråkspolitikken, mens Hægstad-nemnda skil mellom norske og danske komponentar (ord, former og struktur) *innanfor* norsk-dansken og set hovudskiljet mellom dei norske og dei danske komponentane (mens landsmålet står heilt ut på den norske sida). Det siterte avsnittet hos SSJ 2 gir inntrykk av at Hægstad-nemnda på den eine sida ikkje ville gjere landsmålet «*mindre norsk*», mens nemnda på den andre sida meinte at det var landsmålet som måtte gi etter for norsk-dansken (ikkje omvendt). Når det står: «men samstundes dulde ikkje nemndi at ...», så gir det inntrykk av at SSJ ser ei motsetning her, og det er da ikkje så unaturleg at eg som lesar går ut frå at han meiner å ha sett ei sjølvmotseiing.

Ein vesentleg mangel i SSJ 2 – kanskje jamvel ein «elefant i rommet» – er at han ignorerer motiveringa for dei tilnæringsframlegga nemnda nemner, drøftar og til dels stør. Heile tilrådinga handlar om korleis ein kan få nynorsknormalen til å fungere best mogleg i elementærundervisninga i dei folkeskolane som hadde landsmål som undervisningsspråk. Dette omsynet var heilt sentralt for dei, og sidan alle visste at desse elevane alltid ville leve i ei tospråkleg livsverd, var det om å gjere å lette dei bøkene som dette førte til – der det kunne gjerast på ein språkleg og nasjonalt ansvarleg måte. Dette var rundt 1900 ein heilt ny situasjon som ingen hadde røynsle med, og som måtte føre til både fleksibilitet og nyttenking. No gjentar eg meg sjølv, for dette gjekk eg grundigare inn på i den første artikkelen min (Vikør, 2021, s. 305–306) på grunnlag av eit

langt sitat frå Hægstad-tilrådinga (Hægstad o.a., 1899, s. 2–3). Eg kan ikkje sjå at SSJ i det heile viser noka forståing for denne situasjonen og dei problema som folk da måtte tenke igjennom på ein heilt annan måte enn seinare på 1900-talet og no på 2000-talet – med eit hundreårs erfaring i det å handtere tospråklegheit i skolen og samfunnet elles.

Eg nemnde òg (Vikør, 2021, s. 306) dei krava Hægstad-nemnda stilte om at norsk-dansken også skulle lempe seg etter det norske folkemålet i vid forstand, altså at det ikkje var *berre* «det norska bokmålet som laut gjeva etter for norsk-dansken». Men denne nemnda skulle berre behandle nynorsken, ikkje heile rettskrivingspolitikken totalt; det var andre som skulle ha ansvaret for norsk-dansken. Å peike på at tilnærminga frå bokmålssida kom altfor kort sett frå 2021, for dei som meiner det, er irrelevant for vurderinga av motivasjonen bak framlegget frå Hægstad-nemnda.

Neste «stråmann» handlar om ordforma *sjø*. Det går eigentleg på det same: SSJ dreg hovudskiljet mellom det norsk-danske skriftmålet og det heilnorske landsmålet, mens Hægstad-nemnda såg på skiljet mellom norske og danske ord og former generelt som hovudskiljet. Da måtte dei sjå innføringa av den dominerande norske talemålsforma *sjø* i norsk-dansken som ein siger, og ein måtte sjå det som heilt naturleg å satse på denne forma også i landsmålet. *Sjø* kunne berre forsvarast med norrønt som argument. Men SSJ 2 får det å ta inn *sjø* i landsmålet til å sjå ut som ei ettergjeving for norsk-dansk.

Den tredje og siste «stråmannen» er: «‘SSJ ser ut til å’ mene at at norsk ‘burde ha vore halde heilt reint for innslag frå’ norsk-dansk». Dette trur eg at eg berre vil kommentere ved å sitere sluttsatsen i SSJ 2 (s. 118):

Den som vil rita norsk på eit rettelege norskt grunnlag utan tiljamning mot norsk-dansk, gjerer med det best i å halda seg til rettskrivingi hans Ivar Aasen.

9 *for* vs. *fyre*

Ein stor del av kritikken min mot SSJ 2 baserer seg på nærlesing av tilrådinga frå Hægstadnemnda på konkrete punkt som også SSJ omtalar. Han seier at eg mistylder drøftingane til nemnda på fleire punkt, men avgrensar seg til å ta opp eitt punkt konkret, nemleg tilhøvet mellom *for* og *fyre*. Eg ser òg grunn til å gå nøyare inn på dette punktet, og bruker resten av denne artikkelen til det; for alle dei andre døma viser eg berre til den førre artikkelen min (Vikør, 2021, s. 307–313) utan å gå meir inn på dei (SSJ har elles rett i at eg burde ha vore

flinkare til å gi opp nøyaktige sidetalsreferansar til nemndtilrådinga med tanke på lesbarheita).

Som ein kunne vente, konkuderer eg også her annleis enn SSJ. Problemet er at Hægstad-nemnda her formulerer seg noko uklart, så tolkinga blir ikkje heilt enkel – verken SSJ eller eg har fått det til etter mi vurdering no. Så prøver eg på nytt, og no siterer eg først heile det relevante avsnittet frå Hægstad-tilrådinga³ (Hægstad o.a., 1899, s. 13–14):

Um *fyr* er aa segja, at det er eit ord som lyder paa mange maatar. Forutan *fyr* og *for*, som vel er dei mest brukte, hev me *før*, *fy*, *fø* og *fe*. Men i visse høve lyder det *for* flestalle stader i lande, der alle daa ogso er samde um aa halda paa skrivemaaten *for*, som *for stor*, *kva for ein mann*, *for* = «thi», *for aa* = «for at» (um ein brukar det), og i ei mengd med samansetningar, som *forfjetra*, *forvitna*, *forøven*, *forstøva* o.s.fr. Skal ein daa hava tvo skrivemaatar her, vil det for mange verta eit heilt bal med aa halda dei ut ifraa einannan, alle dei som er vane med å uttala orde likt, anten det er brukt paa den eine eller den andre maaten (*for* eller *før*). Den skrivemaaten som byd seg, naar ein skal velja *ein*, som ein bør gjera, vert daa *for*, alle stader der orde er meir vegtlaust og jamnast hev den kortare formi, med berre *ei* staving. Derimot der det hev meir vekt og i flestalle bygdemaal hev halde seg som eit serskilt ord, som lyder *fyre* eller *føre*, der vert det aa skriva *fyre* (*fyre*), som: *fyre alle hine*, *fyre jol*, *leggja seg fyre*, *taka seg fyre*, *gjera seg fyre*, *halda fyre* (meina) o.s.fr. I samansetningar vert det daa ogso aa gjera same skilnaden (*for* der det lyder med berre *ei* staving, elles *fyre*), som *forbød*, men *fyrebød*, *forløga* - *fyreløga*, *formann* - *fyremann*, *difor*, *altfor*, *han gjekk seg utfor stupe* (med vekt på *ut*), men: *han gjekk seg utfyre* (med vekt på *fyre*) o.s.fr.

Eg minner om utgangspunktet for drøftinga: Det er ei oppstilling i SSJ 2 (s. 114), «Tavla 1», med døme på «tiljamningar» til norsk-dansk som Hægstad-nemnda gjekk inn for. I denne lista står *fyre*, som ifølgje SSJ 2 da skulle «tiljamnast» til *for*. Det blir ikkje sondra mellom dei ulike gruppene av ord som inngår i dette komplekset; SSJ 2 nemner berre at *fyre* i Hægstad-tilrådinga skulle

3. I avsnitta etter dette drøftar tilrådinga bruk av «ljodmerke» (diakritiske teikn) til å skilje mellom opne og tronge vokalar, eit kinkig problem i den eldste nynorsken. Tilrådinga foreslår eit «omsnudd møne», også kalla «stigle», til å markere open vokal: *ø*, altså eit sirkumfleks-teikn med spissen ned (ikkje obligatorisk, men til bruk ved særskilte behov). Den vanlege måten å markere denne lyden på, er likevel aksent grave: *ò*, og eg bruker derfor den i dette sitatet der tilrådinga har stigle. Ordet *fyre*, som skal ha open *y*, blir mest skrivne utan aksent, men nokre gonger med; da gir eg det altså att som *fyre*.

erstattast med *for*, utan vidare drøfting eller modifisering. Det var dette eg reagerte på, med grunnlag i det siterte avsnittet i tilrådinga.

SSJ 3 nyanserer påstanden frå SSJ 2. Han tar da utgangspunkt i artiklane om *for* og *fyre* i Aasens *Norsk Ordbog*, og reknar på det grunnlaget med tre grupper av ord: 1) Der Aasen-normalen har *for* og altså allereie er lik norsk-dansk. 2) Der Aasen-normalen har *fyre*, mens norsk-dansk har *fore*, *foran* eller *før*; der gjekk tilrådinga inn for at det framleis skulle vere *fyre*. 3) Der det skulle vere ei endring: frå Aasens *fyre* til norsk-dansk *for*. Som døme på dette nemner SSJ 3: *Han selde det fyre ein dalar, Det var for stort fyre honom, Det vardt so seint fyre oss.*

Desse døma er ikkje nemnt i Hægstad-tilrådinga, som altså ikkje refererer til *Norsk Ordbog* og ikkje nemner dei tre gruppene SSJ 3 set opp. Der er det berre snakk om to ord: 1) det einstava *for* (som i talemålet kan ha ulike vokalar; det ser ut som det er *fyr* nemnda drøftar som alternativ til *for*) i første helvta av sitatet, 2) det tostava *fyre*, i siste helvta.

Heller ikkje Aasen har denne tredeling SSJ 3 set opp. Han har fleire artiklar på *for* som preposisjon, konjunksjon og adverb, men knytt til nokså få og spesifikke uttrykk (*kvat for (ein, nokot osv.); For ei Skam! osv.; for stor, alt for seint osv.*), i tillegg til at *for* som konjunksjon kan stå for tydinga 'fordi'. Dessutan nemner han *for-* som prefiks i mange ord. Dette tilsvarer heilt den første helvta av avsnittet frå Hægstadtilrådinga, sjå ovanfor. Her er Aasen og Hægstad-nemnda heilt samde om at det framleis skal heite *for*.

Men for Aasen er hovudordet *fyre*, som får ein lang artikkel med 13 tydingar eller funksjonar som preposisjon og adverb. I innleiinga til artikkelen refererer han ulike vanlege uttalar, stort sett einstava. Han spesifiserer ikkje om eller korleis ulike uttalar fordeler seg på dei ulike tydingane eller funksjonane, enda tendensar til slike fordelingar truleg fanst og var kjent.

Eg kan ikkje her gå inn på denne svært grundige ordartikkelen *fyre* hos Aasen, men han er tilgjengeleg i alle opptrykk av Aasens *Norsk Ordbog*. Hægstad-nemnda kan òg berre trekke fram nokre døme på tydingar og funksjonar frå denne ordartikkelen, men poenget her er at nemnda berre seier at her skal det også i Hægstad-normalen skrivast *fyre*, som hos Aasen. Med andre ord: SSJs påstand om at det finst ei gruppe der nemnda vil erstatte *fyre* med *for*, får inga stadfesting. Nemnda stadfestar berre Aasens normering, men på ein nokså uoversiktleg og dermed utydeleg måte.

Men siste ord var ikkje sagt med det. Skard har kanskje hatt litt hovudbry med dette avsnittet i tilrådinga. Han set inn ein note til ordartikkelen «*for* og

fyre, præp», som han slår saman. SSJ siterer noten, men med eit par nedkortingar. Eg gjentar sitatet her, men utan nedkortingane (Skard, 1901, s. 28):

Dette ordet skriv me alltid *for*, der det i bygdemaalet vert uttala som eit *tonelett einstavingsord*; t.d. For 6 aar sidan. Aa stræva for føda. Gjer detta for meg. Saapa for 10 ø. For mi skuld. - *Difor, kvifor, framfor, utfor*. - I samansetning med eit tvostavingsord vert det soleis alltid *for*; t.d. attanfor, innanfor, nordanfor.

Derimot skriv me *fyre*, der ordet i bygdemaalet vert uttala som *tvostavingsord* (fyre, firi, feri); t.d. Fyre jonsok. Gakk fyre meg. Aa liggja fyre. Ein kann verta fyre so mangt. Sume gjekk fyre, andre etter. Baade fyre og etter jol - Han datt *utfyre*.

Her er det nokre avvik frå Aasen som ikkje stammar frå Hægstad-tilrådinga. Det ser vi når vi jamfører bruksdøme i Aasens ordbok med Skard sine: *Saapa for 6 ø[fyre]* (jf. Aasen: *Han selde det fyre ein Dalar*); *For mi skuld* (Aasen: *Fyre mi Skuld* i artikkelen *Skuld*). Dei andre *for*-uttrykka hos Skard har ingen gode parallellar hos Aasen, men tydingsopplysningane hans tyder på at dei skulle ha *fyre* i hans normal. Og Aasen førte opp *fyre* som etterledd i *difyre, kvifyre, framfyre, utfyre, attanfyre, innanfyre* og *nordanfyre*. Dermed kan ein seie at Skard introduserte gruppa *fyre* → *for* i ordlista si, kanskje etter godkjenning frå Hægstad og Flo (sjå under punkt 5 ovanfor). Men han viser det berre i lausrivne enkeltdøme utan noka regelfesting.

Både tilrådinga og Skard relaterer dette berre til uttalen i bygdemåla, ikkje til Aasen eller til norsk-dansken, og deler denne ordgruppa i to på eit enkelt og gjennomsiktig grunnlag, i alle fall var det meint slik da. I dag verkar det nok ikkje så enkelt og gjennomsiktig lenger. Men vi ser likevel reflexen av det som nok har vore den overordna målsettinga: å gjere normalen så enkel og praktisk å bruke som råd for dei daverande innlærarane og språkbrukarane, basert på det som aktørane definerte som norsk språkstoff.

10 Oppsummering

Eg har ikkje hatt som målsetting å «oppklare» dei uklare punkta eg har drøfta kring den tidlegaste fasen i nynorsknormeringa; total oppklaring av alt er neppe mogleg. Målet mitt har vore å bidra til ei nyansering av ei altfor skråsikker «2000-talsforståing» av dei normeringsforsøka dei første generasjonane av nynorskfilologar måtte ta fatt på i eit radikalt annleis språksamfunn enn det vi

har rundt oss no. Andre enn SSJ og eg får dømme om vi har komme litt nærare dette målet.

Litteratur

- Aasen, I. (1864). *Norsk Grammatik*. P. T. Mallings Boghandel.
- Aasen, I. (1873). *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. P. T. Mallings Boghandel.
- Almenningen, O., Roksvold, T. A., Sandøy, H., Vikør, L. S. (1981). *Språk og samfunn gjennom tusen år*. Universitetsforlaget.
- Flo, R. (1906). *Midlandsmaal. Etter framlegge fraa rettskrivingsnemndi i 1899*. Utgitt av Arne Garborg. Olaf Norlis forlag.
- Gundersen, D. (1967). *Fra Wergeland til Vøgt-komiteen. Et utvalg av hovedtrekk og detaljer fra norsk språknormering*. Aschehoug.
- Haugland, K. (1985). *Striden om skulespråket. Frå 1860-åra til 1902*. Det Norske Samlaget.
- Hægstad, M. (1879). *Norsk Maallæra, elder Grammatik i Landsmaalet*. Eige forlag.
- Hægstad, M. (1901). *Norsk maallæra eller grammatik i landsmaalet*. 4. utg. Fr. Nygaards forlag.
- Hægstad, M. (1904). *Norsk maalsoga for skule og heim*. Norske Folkeskrifter 22. Noregs Ungdomslag og Student-maallaget.
- Hægstad, M. (1924). *Norsk målsoga for skule og heim*. Norske Folkeskrifter 22. 4. utg. Noregs Ungdomslag og Student-mållaget.
- Hægstad, M., Garborg, A., og Flo, R. (1899). *Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne*. A. W. Brøggers bogtrykkeri.
- Hægstad, M., Garborg, A., og Flo, R. (1901). *Tillæg til «Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne»*. A. W. Brøggers bogtrykkeri.
- Jacobsen, H. G. (2010). *Ret og skrift. Officiel dansk rettskrivning 1739–2005* 1–2. Dansk Sprognævns skrifter 42. Syddansk Universitetsforlag.
- Jahr, E. H. (1989). *Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*. Novus.
- Johnsen, S. S. (2020). 1901-rettskrivinga, midlandsmakselen og riksstyremålet. *Arkiv för nordisk filologi* 135, 95–111.
- Johnsen, S. S. (2021). 1901-rettskrivingi var den fyrsta samnorskumboti. *Norsk Årbok 2021*, s. 111–118. Høgnorskringen.
- Johnsen, S. S. (2023). Oppklaringer om 1901-rettskrivningen. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 41, s. 147–173.

- Karker, A. (2001). *Dansk i tusind år. Et omrids af sprogets historie*. Modersmål-Selskabets Årbog 1993. 2. utg. Chr. Reitzels Forlag.
- Karlsen, K. E. (2017). *Mellom Aasen og Hægstad. Morfologisk variasjon i landsmålet før 1901*. Universitetet i Agder.
- Skard, M. (1901). *Landsmaals-ordlista med rettleiding um skrivemaaten*. Aschehoug.
- Skard, S. (1972). *Det levande ordet – ei bok om Matias Skard*. Det norske samlaget.
- Skard, V. (1979). *Norsk språkhistorie 4: 1884–1907*. 2. utg. Universitetsforlaget.
- SSJ 1 = Johnsen (2020)
- SSJ 2 = Johnsen (2021)
- SSJ 3 = Johnsen (2023)
- Torp, A. & Vikør, L. S. (1993) [4. utg. 2014]. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. Gyldendal Akademisk.
- Venås, K. (1992). *I Aasens fotefar. Marius Hægstad*. Novus.
- Vikør, L. S. (2003). Statleg og privat normering i nynorsk. I H. Omdal og R. Røsstad (Red.), *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*. Forskningsserien nr. 33, Høgskolen i Agder, s. 295–305.
- Vikør, L. S. (2021). Nynorskrettskrivinga frå 1901. Nokre uklare punkt. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 39, s. 295–319.
- Vinje, F.-E. (1978). *Et språk i utvikling. Noen hovedlinjer i norsk språkhistorie fra reformasjonen til våre dager*. 2. utg. Aschehoug.

Lars S. Vikør
Pensjonert professor
Universitetet i Oslo
l.s.vikor@iln.uio.no